

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

V. évfolyam, 2. szám

Volume V., Issue 2.

2005. április – június / April – June 2005

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2005, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	4
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	9
QUO VADIS EUROPA?	10
HERCZEGH, Géza : Alkotmány vagy alapszerződés?	10
SEGESVÁRY, Viktor : Mi a baj Európával?	14
SEGESVÁRY, Viktor : Melyik Európa?	19
SEGESVÁRY, Viktor : Kisebbség és államiság	20
SEGESVÁRY, Viktor : Integráció és hatalmi viszonyok	21
QUO VADIS EUROPA?	22
VAN VOLLENHOVENNÉ KENESSEY, Ilona : Szent-Györgyi Albert	23
Albert Szent-Györgyi, the Discoverer of Vitamin C	31
Albert Szent-Györgyi, de ontdekker van vitamine C.....	36
KABDEBŐ, Lóránt : A nyugati gondolkodás „hézagai” a poétikában	41
The Gaps of Western Thinking in Poetry	54
REUSS, Konrád : La Hongrie vue de l'Ouest	55
Magyarország Nyugatról nézve.....	64
Hungary Viewed from the West.....	64
SIPOS, Gyula : Mikes Laudatio Anno 2004	65
Hungarian Literary Observer – A.D. 2004	71
IRODALMI EST	72
CZIGÁNY, Lóránt : Egy nikotinista vallomásai.....	72
KARÁTSZON, Endre : Miklós és Mészöly	76
Literary Evening.....	80
ÍGY ÍRTUNK MI	81
II. JÁNOS PÁL, A LENGYEL PÁPA	81
AZ EMBERMÉLTÓSÁG VÉDELMEBEN	83
KOVÁCS K., Zoltán : A LENGYEL PÁPA ÉS MI MAGYAROK	95
II. JÁNOS PÁL PÁPA LEVELE SZENT GELLÉRT MILLENNIUMÁRA.....	97
II. JÁNOS PÁL PÁPA LEVELE A MAGYAR EGYHÁZHoz SZENT ERZSÉBET HALÁLÁNAK 750. ÉVFORDULÓJÁRA.....	100
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.....	102

Kedves Olvasó!

Az elmúlt időszakban a következő műveket adtuk ki a *Bibliotheca Mikes International* keretében:

- Málnási Bartók György: KANT
- Victor Segesvary: L'ISLAM ET LA REFORME – Etude sur l'attitude des reformateurs Zurichois envers l'Islam 1510-1550
- Segesváry Viktor: AZ ISZLÁM ÉS A REFORMÁCIÓ – Tanulmány a zürichi reformátorok Iszlámmal szembeni magatartásáról 1510-1550
- Kibédi Varga Sándor: A SZELLEM HATALMA
- NYUGATI MAGYAR ESSZÉÍRÓK ANTOLÓGIÁJA, 1986 (Szerk. Borbándi Gyula)
- Victor Segesvary: LE RÉALISME KHROUCHTCHÉVIEN – La politique soviétique à l'égard du nationalisme arabe, 1953-1960
- Vatai László: ÁTSZÍNEZETT TÉRKÉP – Magyar változatok az újkorban

Könyveinket a következő címről lehet letölteni: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

* * *

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör és a Mikes International karöltve megszervezi a 2005. szeptember 8-11. között, Elspeetben tartandó 46. Tanulmányi Napok konferenciát, amelynek címe: NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG. A konferencia témáját előző számunkban már közöltük. Itt mellékeljük a részletes műsort. A teljes műsorfüzetet (a jelentkezési lappal együtt) a következő címről lehet letölteni: <http://www.federatio.org/mikes3.html>. Minden kedves érdeklődőt – jelentkezéssel – szeretettel várnak a szervezők.

HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR – MIKES INTERNATIONAL

46. Tanulmányi Napok

2005. szeptember 8-11.
Elspeet, Hollandia

NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG

A magyarság elmúlt 1100 éves történelme szorosan összefonódott a kontinensünk nyugati felében létrejött civilizációval. A XIX. és főleg a XX. században önkéntes vagy kényszerű migráció következtében számos nép jelentős diaszpórát hozott létre a világ különböző államaiban. Ez a folyamat az ismert történelmi események következtében a magyarságot különösen érintette. A XXI. század elején a magyarság gyakorlatilag az egész földgömbön jelen van, s a magyar diaszpórában a társadalom minden rétege képviselve van.

Természetes és szükségszerű szociológiai jelenséggént a nyugati magyarság egy sajátos szellemvilágot hozott létre: a magyar szellemiségre építve és a helyi körülményekhez alkalmazkodva létrehozta saját kulturális és egyházi szervezeteit stb., amelyeknek révén új áramlatokkal gazdagította és továbbra is gazdagítja az egyetemes magyar szellemvilágot. Számtalan lap- és könyvkiadási vállalkozás, kulturális és egyházi összejövétel, konferencia, cserkész tábor, de gazdasági vállalkozás, különböző országok politikai életében vállalt szerep stb. tanuskodik a magyarság nyugati ágának aktív és szerteágazó szellemi életéről. Emellett a magyar irodalom két vonalon is aktívan jelen van a nyugati kulturális világban magyar írók könyveinek a fordításaival és olyan szépirodalmi alkotásokban, amelyek 'nyugaton' látnak napvilágot, de témájuknál, stílusuknál fogva, ha nem magyar nyelven íródtak is, a magyar irodalom leágazásainak tekinthetők.

A magyarság napjainkban egy határ-talan térben, a Magyar Szellemi Hazában él és alkot. Ehhez küldetéstudatra van szükség, amely nem létezhet mélyebb bölcséleti és világnézeti alapot nélkül. Nem elég az, hogy 'magyarok vagyunk'. Tudnunk kell, mit jelent a magyar kultúrvilágban élni, azt képviselni, azt oltani bele környezetünkbe, azt gazdagítani meg környezetünkkel, mindez a 'nyugati' kultúrvilág határ-talan vibráló gazdagságában és szabadságában.

Mennyiben hasonló és mennyiben más a magyar diaszpóra szerepe más nemzetekéhez viszonyítva? Megérti-e a maga emberi jelentését? Milyen egyetemes szellemi összjátékban játszhat szerepet 'magyar' területen és általános emberi területen?

Többek között ezekre a kérdésekre igyekeznek a 2005. évi Tanulmányi Napjaink szakértő előadói válaszokat keresni. Emellett szeretnénk kellő időt szakítani személyes beszélgetésekre is.

Körünk hagyományaihoz hűen természetesen figyelmet szentelünk az irodalomnak. Többek között a 'Nyugati Magyar Irodalom' hordozóinak és alkotóinak, továbbá a Magyarországon kívül élő népek íróinak is igyekszünk tért adni. Körünk irodalmi díját, a *Magyar Irodalmi Figyelő*-t ezévből odaítéljük egy magyar írónak, éljen bárhol a világon. 2004-ben a Kör Sipos Gyula laudatioja alapján a díjat Kemenes Géfin Lászlónak (Groningen) ítélte oda.

A konferencia műsora:

Dátum	Idő	Előadó/Előadás	Előadás címe
Szeptember 8. Csütörtök	15:00	Fraunholcz Norbert , elnök, ZOETERMEER	A Tanulmányi Napok megnyitása
	15:15	Farkas Flórián , HÁGA	A Tanulmányi Napok témájának bevezetése
	16:00	Ratzky Rita , BUDAPEST	Petőfi és Jókai mint a magyar irodalom XIX. századi nagykövetei
	20:00	Molnár József , MÜNCHEN Püski Sándor , NEW YORK-BUDAPEST Szöllősy Árpád , BÁZEL-BUDAPEST	'Az eltűnt idő nyomában' – Nyugati magyar lap- és könyvkiadók –
Szeptember 9. Péntek	9:00	Ungvári Zrínyi Imre , MAROSVÁSÁRHELY	A Kolozsvári Filozófiai Iskola
	11:00	Veres Ildikó , BÜKKSZENTKERESZT	Magyar filozófusok Nyugaton – 1944 után
	15:00	Arday Géza , BUDAPEST	A Mikes osztályfőnöke: Cs. Szabó László
	20:00	Albert Sándor , KOMÁROM Selye János Egyetem, rektor Deák Ernő , BÉCS Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége, elnök; Bécsi Napló, főszerkesztő Köllő Gábor , KOLOZSVÁR Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, elnök	Bemutakozó Est
	21:00	Ábrahám Károly , FULTON	Magyar feltaláló és vállalkozó Nyugaton
Szeptember 10. Szombat	9:00	Gömöri György , CAMBRIDGE	Nagy emigráció, vagy kis emigráció? avagy hol éltek a legjobb lengyel írók a 20. század második felében?
	11:00	Vancsó Gyula , HENGELÓ	Magyar természettudomány a Tér és Idő Távlatában – Szemelvények Személyes Adalékokkal –
	15:00	Czigány Lóránt , LONDON	A nyugati magyar irodalom mibenléte
	20:00	Farkas Flórián , HÁGA Beszámoló a 'Mikes International' 4. évéről Nanszákné Cserfalvi Iлона , DEBRECEN Mikes International Gymnasium Ottovay László , BUDAPEST Holland-magyar bibliográfia	Mikes International Beszámoló
	20:30	Ferdinandy György , SAN JUAN DE PUERTO RICO	Magyar Irodalmi Figyelő
	21:00		Irodalmi Est
	23:00		Fogadás
Szeptember 11. vasárnap	10:00	Tóth Miklós , HÁGA	Vallási perspektíváink. Magyar küldetések
	12:00	Fraunholcz Norbert , elnök, ZOETERMEER	A Tanulmányi Napok bezárása

A Szerkesztőség

Hága, 2005. április 24.

Dear Reader,

In the previous period we published the following volumes within the framework of *Bibliotheca Mikes International*:

- MÁLNÁSI BARTÓK, György: KANT (in Hungarian)
- SEGESVARY, Victor: L'ISLAM ET LA REFORME – Etude sur l'attitude des réformateurs Zurichois envers l'Islam 1510-1550 (in French with an English summary)
- SEGESVÁRY, Viktor: AZ ISZLÁM ÉS A REFORMÁCIÓ – Tanulmány a zürichi reformátorok Iszlámmal szembeni magatartásáról 1510-1550 (the Hungarian version of the French original, see above)
- KIBÉDI VARGA, Sándor: POWER OF THE SPIRIT (in Hungarian)
- ANTHOLOGY OF THE HUNGARIAN ESSAY IN THE WEST, 1986 (ed. BORBÁNDI, Gyula) (in Hungarian)
- SEGESVARY, Victor: LE RÉALISME KHROUCHTCHÉVIEN – La politique soviétique à l'égard du nationalisme arabe, 1953-1960
- VATAI, László: REPAINTED MAP – Hungarian Variations in Modern Times (in Hungarian)

These volumes can be downloaded from the following address: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Between 8-11 September 2005 the 46th Study Week conference will be organized in Elspeet, the Netherlands. The conference is being organized by the Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands (Hollandiai Mikes Kelemen Kör) and Mikes International. This year's theme is: **WESTERN HUNGARIAN SPIRITUALITY**. The full program booklet (including the subscription form) can be downloaded from the following address: <http://www.federatio.org/mikes3.html> (in Hungarian)

The Editors

The Hague, April 24, 2005

Szerzőink / Our authors**CZIGÁNY, Lóránt**

Londonban élő író, irodalomtörténész. Az 1956-os forradalom után fiatalon ment külföldre. Angol nyelvű irodalomtörténete (1984), melyet a patinás Oxford University Press adott ki, a magyar irodalom első nem marxista szintézise a Halotti Beszéd-től Hajnóczy Péter-ig. A kaliforniai és a londoni egyetemen tanított magyar irodalmat; tudományos munkásságának eredményei angolul, németül és franciául jelennek meg. Az utóbbi évtizedekben az 1945 utáni magyar irodalommal is foglalkozik, s 1980-ban elsőnek írta le, hogy a moszkovita főhatalom hogyan államosította a magyar irodalmat, hogyan zúzta szét annak értékrendjét, s hogyan terelte az írókat egy akolba, hogy a központ által előírt hangnemben énekeljenek.

Writer, literary historian. Left Hungary after the Hungarian Revolution of 1956 and established in London. Mr Czigány is the author of a history of Hungarian literature published by the Oxford University Press (1984), the first non-marxist synthesis of the whole Hungarian literature. Taught Hungarian literature at the universities of London and California; published in English, German and French. In the past decades he also covers the post-1945 Hungarian literature. He was the first one who wrote it down (in 1980) how the Communist leadership in Hungary 'nationalized' the Hungarian literature, destroying its value-system in order to produce a uniform mass of writers who are willing to sing according to the wishes of the center.

HERCZEGH, Géza

Jogi tanulmányait a Szegedi Egyetemen végezte 1951-ben, majd Párizsban és Salzburgban tanult. 1951-től 1967-ig a budapesti Politikai Kutatóintézetben nemzetközi jog kutató. 1976 és 1990 között a pécsi Janus Pannonius Tudomány Egyetem nemzetközi jogi karának tanszékvezetője. 1990-től 1993-ig a Magyar Tudományos Akadémia jogi és gazdasági osztályának alelnöke, valamint az Alkotmánybíróság alelnöke. 1993-tól a hágai Nemzetközi Bíróság bírója. Főbb művei: *'A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái'*, *'Magyarország külpolitikája 896-1919'*, *'A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig'*.

Studied law at the University of Szeged, then in Paris and Salzburg. Between 1951 and 1967 Mr Herczegh was with the Institute of Political Sciences (Budapest) as researcher in the field of international law. He is emeritus professor at the 'Janus Pannonius Tudományegyetem' in Pécs, Hungary, former member of the Constitutional Court of the Hungarian Republic, and member of the International Court of Justice in The Hague, Holland. Mr Herczegh is author of numerous books in the field of law and history.

KABDEBÓ, Lóránt

Az irodalomtudomány doktora, egyetemi tanár, Szabó Lőrinc-kutató. Az ELTE magyar-történelem szakán 1958-ban szerzett diplomát. A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának alapító dékánja, jelenleg az Irodalomtudományi Doktori Iskola vezetője és az MTA által támogatott Szabó Lőrinc Kutatóhely irányítója. Ezt megelőzően miskolci középiskolákban tanított, majd a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárának osztályvezetője, utóbb a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára. 1983-ban a Mikes Kelemen Kör plakettjével tüntették ki.

University professor of literature, Szabó Lőrinc-specialist. Studied Hungarian literature and history at the University Eötvös Lóránd in Budapest. Mr Kabdebó is the founding dean of the Faculty of Letters of the University of Miskolc. Currently he leads the Doctoral Program in Literature and the Szabó Lőrinc Workshop. Prior to this he taught in high-schools of Miskolc, then he was with the Petőfi Literary Museum, and he was also head of department at the University Janus Pannonius of Pécs. In 1983 he was awarded the Mikes Prize.

KARÁTSZON, Endre

Író, kritikus, irodalomtörténész. 1954-ben elvégzi az Idegen Nyelvek Főiskoláját. 1954-56 között az Új Magyar Könyvkiadó lektora. 1956-ban Franciaországba emigrál, azóta Párizsban él. Az École Normale Supérieure hallgatójaként 1959-ben francia tanári oklevelet szerez a Sorbonne-on. 1961-69 között a Centre National de la Recherche Scientifique kutatója. 1969-ben az Irodalomtudományok nagydoktora a párizsi Sorbonne-on "Le symbolisme en Hongrie" című disszertációja alapján, 1969-73 között a clermont-ferrand-i, majd 1993-ig a lille-i Charles de Gaulle egyetem professzora. Azóta emeritusz professzor ugyanott. 1998-ban a Mikes Kelemen Kör 'Magyar Irodalmi Figyelő' díját, 1999-ben Füst Milán díjat kapott.

Writer, literary critic, literary historian. Completed his studies at the Foreign Languages College. Between 1954-56 Mr Karátson was publisher's reader of the 'Új Magyar Könyvkiadó' publishing house. Left Hungary in 1956 and established in Paris. Received a university degree in 1959 at Sorbonne. Between 1961 and 1969 he was with the Centre National de la Recherche Scientifique as researcher. Received the grand doctor degree of Sorbonne in 1969. Following this Mr Karátson was university professor between 1969 and 1973 at the university of Clermont-Ferrand, then at the Charles de Gaulle university of Lille until 1993. Since then he is emeritus professor there. He was awarded the Mikes Prize in 1998 and the Füst Milán Prize in 1999.

REUSS, Konrád

Jogász, közgazdász. Több mint harminc évig a Banque de Bruxelles / Banque Bruxelles Lambert vezető közgazdásza, majd gazdasági tanácsadója. Előtte a Belga Nemzeti Bank képviselőjeként a Burundi Köztársaság Nemzeti Bankjának gazdasági tanácsadója. Egyéb funkciók: az Európai Gazdasági Együttműködési Liga főtitkára; az Európai Egyetemi Pénzügykutató Társaság pénztárosa. Két pénzügyi szakkönyv és számos szócikk szerzője.

Lawyer, economist. He was for more than 30 years the leading economist of the Banque de Bruxelles / Banque Bruxelles Lambert. Prior to that Mr Reuss was the economy advisor of the Central Bank of the Republic of Burundi on behalf of the Central Bank of Belgium. He is member of the management team of several leading financial societies. Mr Reuss is author of two books in the field of financial management, and he also published numerous articles in that field.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója - Algéria, Afganisztán, Mali, - majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

SIPOS, Gyula (ALBERT, Pál)

Irodalomtörténész, kritikus. Tanulmányait a budapesti Pedagógiai Főiskolán végezte, valamint a párizsi Sorbonne-on szociológia, francia nyelv és irodalom szakon. A Szabad Európa Rádió külső munkatársa, 1989-től 1991-ig a párizsi szerkesztőségének vezetője. Kassák-díj jutalmazott.

Literary historian, literary critic. Completed his studies at the Pedagogy College in Budapest then at Sorbonne, where he studied sociology and French literature. Mr Sipos was - as external associate - with the Radio Free Europe; between 1989 and 1991 he was the manager of its Paris branch. He received the Kassák Award.

VAN VOLLENHOVENÉ KENESSEY, Ilona

Balassagyarmaton született. Iskoláit részben ott, részben a Baár-Madas Leánynevelő Intézetben végezte, azután az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen szerzett vegyészi diplomát. A Chinoin Gyógyszergyárban dolgozott, majd 1957-ben Hollandiába került és Amszterdamban a Shell-nél kapott alkalmazást. Családjával azóta is Hollandiában él. Több egyházi és társadalmi szervezet aktív tagja.

Born In Balassagyarmat, Hungary. She completed partially her studies there, partially at the Baár-Madas Reformed High-School. Thereafter Ms Van Vollenhoven-Kenessey received a master degree in chemistry at the University Eötvös Lóránd in Budapest. She worked in the Chinoin Drug Factory in Budapest, then she arrived to Holland where she received a job at Shell in Amsterdam. Since then she is living with her family in the Netherlands. She is active member of several church and social organizations.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

QUO VADIS EUROPA?

2004. október 29-én az Európai Unió 25 tagállama aláírta Rómában az *Alkotmányi Szerződést*. Ez a lépés egy több évtizedes folyamat betetőzésének tűnik. Összeállításunkban szakértőink mondják el véleményüket magáról a szerződésről és a hozzávezető útról. Írásaikból azt is megtudjuk, hogy ők hogyan látják Európa jövőjét.

HERCZEGH, Géza : Alkotmány vagy alapszerződés?

Réges-régi, jól ismert anekdota, miszerint az egyszerű magyar - amikor először látott teknősbékát, azt mondta: „Ilyen állat pedig nincs!” Az egyszerű székely viszont így szólt: „Ez vagy valami, vagy valahová megyen!”

Tegyük félre a tréfát! Az a tervezet, mely a kibővült Európai Unió jogát egységes rendszerbe foglalja és valószínűleg belátható időn belül hatályba lép, számos sajátossággal rendelkezik, ami miatt valóban nehéz az Uniót a nemzetközi jog hagyományos intézményeinek sorában elhelyezni. Ezeket megkíséreljük röviden összefoglalni, de előbb lássuk fontosabb történelmi előzményeit.

Európa kicsisége, megosztottsága dacára évszázadokon át a világ közepe volt, - némi túlzással azt mondhatjuk - a világ ura. Ezt a szerepét a XX század háborúi következtében elvesztette. Ezek során szörnyű pusztításokat szenvedett, végül pedig „vasfüggöny” osztotta két részre. Azok, akik a függöny keleti felére, annak „rossz” oldalára kerültek, évtizedeken át sínylődtek és egyre hátrébb sodródtak a fejlett országok listáján, a kontinens szerencsésebb, nyugati, fele azonban hamarosan talpraállt. Felemelkedésének útját néhány politikus egy sajátos egyesülési folyamatban - az ún. integrációban - vélte megtalálni és utólag azt mondhatjuk, alapjában véve helyesen. Ebben az integrációban a résztvevő államok nem olvadnak össze egyetlen egységes egésszé, hanem megőrzik identitásuk néhány lényeges elemét, miközben fontos feladatokat ruháznak ún. „nemzetekfeletti” (szupranacionális) szervekre. A kifejezések néha megtévesztőek. Állam és nemzet nem minden nyelven jelenti ugyanazt, az államhatárok és a nemzeti keretek gyakran nem fedik egymást. Az európai integráció nem a nemzetek eltűnését jelenti - bár ennek a felfogásnak is vannak hívei és propagálói - hanem az államhatárok elválasztó szerepének megszűnését. Azok az áruk, a szolgáltatásokat, a munkaerőt, a tőkét nem állítják meg, hanem egy bizonyos átmeneti időszak után biztosítják szabad mozgásukat, fellendítve az európai térségek gazdaságát, növelve népük életszínvonalát.

Ez a folyamat 1951-ben több mint fél évszázaddal ezelőtt az Európai Szén- és Acélközösség megalakításával kezdődött, amelyet hat állam - három nagy (Franciaország, Németország, Olaszország) és három kisebb (Hollandia, Belgium, Luxemburg) - hozott létre az akkor még kulcsfontosságúnak tekintett szén és vastermelés, valamint az arra épülő nehézipar egyesítésével. 1957-ban a hat állam lényegesen előbbre lépett a Római Szerződés megkötésével, mely létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget, - népszerű nevén a Közös Piacot. Szupranacionális, azaz nemzetek feletti - mondták róla. A megállapodás értelmében fokozatosan eltörölték a résztvevő államok közötti vámhatárokat, a kívülállók felé pedig egységes vámokat állapítottak meg. Ez a vámunió rendkívül sikeresnek bizonyult, előmozdította az áruk, a szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad mozgását. A piac kibővítése megnövelte a lehetőségeket, a gazdaság fejlődött, az életszínvonal emelkedett és teljes képtelenségnek tűnt, hogy a Közösség államai valaha is háborúba keveredjenek egymással.

A siker más államokat is csatlakozásra késztetett, de De Gaulle tábornok 1963-ban megakadályozta Anglia belépését. Erre csak 1973 január 1-én kerülhetett sor Írország és Dánia társaságában. 1981-ben Görögország, 1986-ban Spanyolország és Portugália, 1995-ben Ausztria, Finnország és Svédország csatlakozásával bővült az Unió, mely 2004 során a hajdan a szovjet érdekszférába tartozó országok - a balti államok, Lengyel- Cseh- és Magyarország - valamint Szlovákia, Szlovénia, illetőleg Málta belépésével ugyancsak kiszélesedett. Bulgária, Románia és Horvátország egyelőre a várakozási listán van. Miután Oroszország és a vele szorosabb kapcsolatban álló államok tulajdonképpen már egy másik - egy hatodik - kontinenst jelentenek, az egyesült Európa „majdnem” kész!

Egyre többen vannak, akik egyes államok, hatalmak versengése helyett civilizációk küzdelméről szólnak (Európa, Kína, India, Iszlám stb.) és azok nagyságrendjében gondolkodnak, (ld. a Mikes 2004. évi konferenciáján Elspeetben elhangzottakat) megkövülttathatjuk azt a feltevést, hogy a jövő történelmének nem egyes európai államok lesznek a fő alakítói, hanem - ki tudja - talán maga az Európai Unió.

A résztvevő államok számának bővülése belső változásokat tett szükségessé, a jogi struktúra és a döntéshozatali mechanizmus módosítását. Egy huszonöt egységből álló szervezet másként működik, mint az, amelynek csak hat tagja van. A kicsinynek bizonyult egységek összesítése azonban nem pusztán matematikai kérdés. Ezeket nem elég összeadni, hanem az integrált alapegységből létrejött - területüket, lélekszámukat tekintve valóban nagyranőtt - közösségeket sikeresen működtetni

is kell! Nevezetesen: a szükséges döntéseket meg kell hozni, és pedig olyanokat, amelyek megfelelnek az új realitásoknak, azaz viszonylag gyorsan és eredményesen végrehajthatók. Más szavakkal: a végrehajtás nem emészt fel túl sok energiát, nem jár túl nagy költségekkel, azaz nem növeszt olyan bürokratikus vízfejet az együttműködés mechanizmusára, mely a maga - felesleges - túlsúlyával az integráció működését lelassítja, megnehezíti és előnyeit felemészt.

Az Európai Tanács 2000 decemberében tartott nizzai ülésén foglalkozott az Unió bővítésének intézményi feltételeiről és úgy döntött, hogy 2004-ben kormányközi konferenciát rendez a szerződések szükségessé váló módosításáról. 2001 decemberében a „Laekeni Nyilatkozat” elfogadásával, az Európai Konvent felállításával, létrejöttek ennek intézményes feltételei. A Konvent - élén Valéry Giscard d'Estaing elnökkel - arra törekedett, hogy munkájának eredménye egy „alkotmányos szerződés” tervezete legyen, mely átfogóan szabályozza az Unió egész rendszerét, további lendületet ad a tagállamok integrációjának, de ugyanakkor megmarad a tagállamok által elfogadható keretek között. A Konvent munkáját „tájékoztató”, „elemző” és „javaslattevő” szakaszokra szokták osztani. A Konvent elnöksége azt javasolta, hogy az új alkotmányos szerződés egyesítse és egyben váltsa fel az Európai Unióról szóló szerződéseket és azok módosításait. Szerkezetileg azt négy részre osztotta:

1. az Unió alkotmányos rendszere,
2. az Alapjogok Kartája,
3. az Unió politikájának különböző területeire és a végrehajtásukra vonatkozó szabályok,
4. a záró rendelkezések, illetve jegyzőkönyvek.

A Konvent 2003 júniusában befejezte munkáját, amelyet az Európai Tanács sikeresnek és a tervezetet jó kiindulás alapnak minősített.

Ennek az ismertetésnek a keretében nem térhetünk ki a vitatott kérdésekre, amelyek bőven akadtak. Az „alapító atyák” tisztában voltak az eredményes működés előtt tornyosuló nehézségekkel, mint például a „nagyok”, illetve a „közepesek” és a „kicsik” érdekeinek ellentétével. Ezeket meg akarták előzni, illetve el akarták hárítani és ennek érdekében szövegezték meg az alkotmány jónéhány szabályát. Az „egyre szorosabb egységről” beszél - tehát mozgásra, fejlődésre gondol. Ez fejeződik ki abban a kompromisszumban, mely az Európai Parlament képviselőinek számát 2009-ig 750 főben állapította meg, amikor is új szabályozásra kerül, illetve kerülhet sor. Ilyen a minősített többség kérdése a Miniszterek Tanácsában, az Európai Bizottság tagjainak száma, illetve szavazati joguk.

Tény, hogy az Unió a kezdetek óta sokat változott. Nem vitás, hogy a nemzetközi szervezetek hagyományos struktúrájától számos tekintetben eltér, de jelenleg korai lenne még arra válaszolni, hogy az Európai Unió szervezeti struktúrája minden tekintetben beválik-e és döntéshozatali módja kiállja-e az idő, a mindennapos gyakorlat próbáját. Most csupán annyit mondhatunk, hogy reméljük, bízunk benne, vagy - épp ellenkezőleg - kétségeinket fejezzük ki. Min múlik a siker? Azon, hogy az Unió valóban közösség lesz-e és nem csupán földrajzi fogalom, mely ennyi és annyi négyzetkilométerre terjed ki, illetve ennyi meg annyi millió lakost ölel fel. Hogy az egység mellett megőrzi-e sokszínűségét és hogy sokszínűsége dacára tud-e majd valóban egységesen, „európai” módon viselkedni. Bármennyire nem jogi fogalomról, illetve kifejezésről van szó, a siker mégis azon múlik, lesz-e az Uniónak „lelke” - vagyis olyan értékekre épülő, azokat követő és érvényesítő szelleme, mely le tudja küzdeni a meddő költségvetési vitákat, a továbbélő nacionalista elfogultságokat, képes-e összehangolni a sok-sok partikuláris érdeket? A 2009-ig tartó néhány év valóban sorsdöntő lehet.

Alkotmány vagy alapszerződés?

A tagállamoknak olyan megállapodásáról - azaz szerződéséről - van szó, mely az Európai Unió **alkotmányát** tartalmazza. Európai alkotmány - mondja a szöveg különböző vonatkozásokban. Az alkotmány pedig alaptörvény, rendszerint egy-egy állam szervezeti felépítésének, szervei működésének legfontosabb szabályait tartalmazza, amelyekkel a többi jogszabálynak összhangban kell lennie. Azok, amelyek ennek az ismérvnek nem felelnek meg, nem érvényesülhetnek, semmisnek tekintendők.

Az Unió azonban nem állam, nem is közönséges nemzetközi szervezet - egy a sok közül - hanem más is, meg több is. Hogy valójában micsoda, azt az alkotmány-tervezet nem határozza meg. Az - egyesek szerint túlzott - óvatosság több alkalommal is tetten érhető. Sokan kifogásolták, hogy a Praeambulum nem utal kifejezetten Európa „keresztény” örökségére, hanem csupán a „vallási” örökségről szól, de - ha más megközelítésben indulunk el -, vallási örökséget említve, gondolhat-e bárki másra Európával kapcsolatban, mint a kereszténységre? Az I. rész 1. cím 1. cikkének (1) bekezdése értelmében az Alkotmánnyal létrejön az Európai Unió, amelyre „a közös célkitűzések elérése érdekében a tagállamok hatásköröket ruháznak”, az Unió pedig e hatásköröket közösségi módon gyakorolja. Nyitva áll minden olyan európai állam előtt, mely tiszteletben tartja értékeit és elkötelezett közös érvényesítésük mellett. Az alkotmánytervezet felsorolja ezeket az értékeket, amelyek a következők: az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, az emberi jogok - ide értve a kisebbséghez tartozó személyek jogait - tiszteletben tartása, a pluralizmus, a diszkrimináció tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás valamint a nők és férfiak közötti egyenlőség. A történelmi tapasztalatok alapján bizony helyes lett volna a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak pontosabb, részletesebb felsorolása, valamint az egyének - a kisebbségekhez tartozó személyek -

mellett a kisebbségek jogainak védelméről is szólni. Ezt azonban az Unió gyakorlata utólag előmozdíthatja, ha megvan az erre irányuló szándék. Az alkotmánytervezet felsorolja az Unió célkitűzéseit is.

Az Unió biztosítja a területén a személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad mozgását, a letelepedés szabadságát és tilt minden az állampolgárság alapján történő megkülönböztetést - az Alkotmányba foglalt különleges rendelkezések sérelme nélkül. Megtudjuk azt is, hogy az Unió jogi személy és hogy melyek a jelképei. Van zászlaja, himnusza, jelmondata („sokszínűség az egységben”), pénzneme és ünnepnapja.

A II. cím az alapvető jogokról és az uniós állampolgárságról szóló rendelkezéseket tartalmazza és - többek között - kimondja, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény által biztosított, valamint a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következő jogok a közös jogrend részei.

A III. cím az Unió hatásköréről szól, amelynek alapvető elve az átruházás. „Minden olyan hatáskör, amelyet az Alkotmány nem ruházott át az Unióra, a tagállamoknál marad.” Az uniós hatáskörök gyakorlására a szubszidiaritás és az arányosság elve irányadóak. A szubszidiaritás azt jelenti, hogy azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a szándékolt intézkedés céljait a tagállamok sem központi, sem regionális, sem helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, az Unió szintjén viszont igen, sőt jobban. Kétség esetén tehát a vélelem amellett szól, hogy a kérdéses hatáskör a tagállamoknál marad. A fenti példázatból kitűnően azonban olyan „állatról” van szó, mely „valahová megyen”, vagyis mozgásban, fejlődőben van és a fejlődés iránya a tagállamoktól az Unió felé mutat. Óvakodnunk kell persze az elietett megállapításoktól, de a jelek szerint Európa lakosságának többsége az Unió erősödését reméli és az uniós szervek hatáskörének bővülését várja.

Nézzük meg közelebbről az Unió szerveit és intézményeit éspedig abban a sorrendben, ahogyan azt az alkotmány-tervezet teszi. Tehát:

A Európai Parlament

A (Miniszterek) Tanácsával közösen - tehát nem egyedül! - jogalkotási és költségvetési feladatai vannak, az Alkotmányban meghatározott módon politikailag ellenőriz és konzultál. Jelenlegi 750 tagját 732-re szeretnék csökkenteni, - ami egyhangú határozatot igényel. A képviselők ötéves időtartamra, közvetlen, általános, továbbá szabad és titkos választójog alapján kerülnek megválasztásra. Németországban 99, Magyarországon 24, Luxemburgban 6 képviselőt választanak meg. A lakosság számát tehát figyelembe veszik, de mégsem arányosan. A kisebb országok választói „felül reprezentáltak”. A képviselők nem országok, hanem pártok (frakciók) szerint foglalnak helyet a Parlament üléstermében.

A Európai Tanács

A tagállamok állam-, illetve kormányfőiből valamint saját elnökéből és a Bizottság elnökéből áll. Munkájában részt vesz az Unió külügyminisztere is. Negyedévenként ülésezik. Ha az Alkotmány másként nem rendelkezik, konszenzussal dönt. Elnökét minősített többséggel két és fél évi időtartamra választja meg, aki egy alkalommal újra választható. Gondoskodik a Tanács munkájának folyamatosságáról és ellátja az Unió külső képviseletét - a külügyminiszter hatáskörének sérelme nélkül.

A Miniszterek Tanácsa

Az Európai Parlamenttel közösen jogalkotási és költségvetési feladatokat lát el, valamint politika-meghatározási és koordináló teendőket. A tagállamok egy-egy miniszteri rangú képviselőjéből áll, minősített többséggel határoz. A Tanács különböző formációkban ülésezik, úgy mint Általános Ügyek Tanácsa, Külügyek Tanácsa. Minősített többséggel elfogadott határozattal további formációkat állapíthat meg. Jogalkotási aktusokkal és nem jogalkotással foglalkozó tevékenységét különböztethetjük meg.

Mit jelent a „minősített többség”? Ehhez az kell, hogy a határozatot a Tanács tagjainak legalább 55 %-a vagyis 15 tagállam hozza és ezek egyúttal az Unió népességének legalább 65 %-át öleljék fel. A „nagyok” így biztosítják magukat a „kicsik” vagy „közepesek” általi „leszavazásuk” ellen. A határozathozatal megakadályozásához legalább négy tagállam minisztereinek egyöntetű ellenszavazata szükséges.

Az Európai Bizottság

Az Unió legérdekesebb és a hagyományos megoldásoktól leginkább eltérő szerve, bár - sürgősen hozzá kell tenni - már több évtizedes múlttal rendelkezik, előzményei pedig a Szén- és Acélközösségig - az ún. Montánunióig - nyúlnak vissza. A Bizottság gondoskodik az Alkotmány rendelkezéseinek, valamint az alkotmány alapján elfogadott intézkedések alkalmazásáról. Végrehajtja a költségvetést és irányítja a programokat és ami feltétlenül kiemelendő, - ha az Alkotmány másként nem rendelkezik - az Unió törvényalkotási aktusait kizárólag a Bizottság javaslata alapján lehet elfogadni és az egyéb jogi aktusokat is, ha az Alkotmány így rendelkezik. Vagyis: a Bizottság nem alkot jogot, de annak előkészítésében döntő szerepe van. Hivatali ideje öt év.

A másik - ugyancsak kiemelendő - sajátossága a függetlenség. Tagjait általános alkalmasságuk alapján olyan személyek közül kell kiválasztani, akiknek függetlenségéhez nem férhet kétség. Nem kérhetnek és nem fogadhatnak el utasításokat semmilyen kormánytól, intézménytől, szervtől vagy szervezettől. A Bizottság tagjait a tagállamok polgárai közül a tagállamok közötti rotációs rend szerint kell kiválasztani.

A Bizottság testületileg felelős az Európai Parlamentnek. Ha az a Bizottsággal szemben bizalmatlansági indítványt fogad el, a bizottságnak testületileg le kell mondania. Elnökének személyére vonatkozólag az Európai Tanács tesz javaslatot, akinek meg kell szereznie a Parlament többségének támogatását. Ha ezt nem kapja meg, a Tanácsnak egy hónapon belül új jelöltet kell javasolnia. A Tanács a megválasztott elnökkel közös megegyezésben elfogadja a bizottság tagjainak listáját, akiket a tagállamok javaslatai alapján kell kiválasztani. Az elnök, az Unió külügyminiszterének és a tagoknak a jóváhagyásáról a Parlament szavaz. A jóváhagyás alapján - minősített többséggel történő - kinevezés az Európai Tanács hatáskörébe tartozik. A „szakértelem”, illetve a „függetlenség” megítélése néha nem választható el politikai megfontolásoktól. Budapest 2004-ben Kovács László volt külügyminisztert javasolta biztosként, aki előzőleg a MSZP elnöke, azt megelőzően az állampárt egyik vezető tagja volt. Miután az energia-ügyek terén való jártasságáról nem sikerült a képviselőket meggyőznie, más szakterületet kerestek - és találtak - számára. A szakterületek fontossága és anyagi-pénzügyi vonzatai természetesen különbözőek.

Az Alapjogok Kartája

Ennek a résznek külön bevezetője - Praeambuluma - van, mely kimondja, hogy Európa népei osztoznak a „közös értékeken alapuló” békés jövőben. A közös értékek bizonyos jogok, szabadságok és elvek, amelyeket a Karta pontosan felsorol. Kimondja, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, hogy mindenkinek joga van az élethez, a testi és szellemi sérthetlenséghez, tilos az emberi lények szaporítási célokra történő klónozása, tilos a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalma. Kimondja, hogy senkit sem lehet rabszolgaságban tartani, kényszermunkára igénybe venni, emberi lényekkel kereskedni. Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz, magán és családi életének, otthonának tiszteletben tartásához, személyes adatainak védelméhez, a házasságkötéshez és a családalapításhoz, a gondolat-, a lelkiismereti- és a vallásszabadsághoz, a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságához, a gyülekezés és az egyesülés valamint a művészet és a tudomány szabadságához, joga van az oktatáshoz, a foglalkozás megválasztásához és a munkavállaláshoz, a vállalkozás szabadságához, a tulajdonhoz, a menedékjoghoz, a törvény előtti egyenlőséghez stb.

Ezek a jogok és szabadságok jól ismertek. Számtalan egyezményben, nyilatkozatban, alkotmányban találkozunk velük és csupán elvétve fordul elő, hogy egy-egy új jog vagy tilalom fordul elő bennük, mint pl. a szaporítási célú klónozás tilalma. Az Unió alkotmánytervezetnek ez a része tehát inkább összegez, mint újít. A 2000-ben tartott nizzai értekezleten elfogadott dokumentumot az „elsődleges jog” szintjére emelte. Hogy ez milyen mértékű előrelépés, azt a jövő fogja eldönteni. Rendelkezései tiszteletben tartják a kulturális, a vallási és nyelvi sokféleséget, a nemek közti egyenjogúságot, a gyermekek, az idősek, a fogyatékkal élők jogait. Figyelemreméltó újítás a szolidaritás címszava alá sorolt joga a munkavállalóknak a tájékozódáshoz és a konzultációhoz, a kollektív tárgyaláshoz, a munkaközvetítői szolgáltatások igénybevételéhez való jog, az indokolatlan elbocsátással szembeni védelemhez, a tisztességes munkafeltételekhez, a szociális biztonsághoz stb.

Külön alcímet kap a Kartában az aktív és a passzív választójog, a megfelelő ügyintézéshez való jog, a dokumentumokhoz való hozzáférés joga, a petíciós jog, a mozgás és tartózkodás szabadsága, a diplomáciai és a konzuli védelem és ugyancsak külön alcímet az igazságszolgáltatásnak olyan „klasszikus” alapelvei, mint a tisztességes eljáráshoz való jog, az ártatlanság vélelemé, a nullum crimen sine lege, illetve a nulla poena sine lege és a ne bis in idem alapelvei. Ezekben valóban nincs semmi új, de hiányuk súlyos mulasztás lenne a jogalkotó részéről. Bármelyik oldalról is közelítsük meg ezeket, az európai értékekhez tartoznak, azok elengedhetetlen alkotó elemei.

Az Unió vámuniót alkot, mely a teljes árukereskedelemre kiterjed és magába foglalja a behozatali és kiviteli vámok, valamint az azokkal azonos hatású díjak tilalmát a tagállamok között, továbbá közös vámtarifa bevezetését harmadik országokkal fenntartott kapcsolataikban (III. 36/1), (III. 38). A tagállamok között tilos bármilyen behozatali vagy kiviteli vám és azzal azonos hatású díj. Ezt a tilalmat fiskális vámokra is alkalmazni kell. Tilos a tagállamok között minden behozatalra

vagy kivitelre vonatkozó mennyiségi korlátozás és az azzal azonos hatású intézkedés. (III. 45) A tagállamok közötti, valamint a tagállamok és harmadik országok közötti tőkemozgásra és fizetési műveletekre vonatkozó minden korlátozás egyaránt tilos.

Az Unió biztosítani kívánja, hogy a belső határok átlépésekor a személyek állampolgárságuktól függetlenül mentesüljenek mindenfajta ellenőrzés alól, a külső határokon viszont integrált határőrizeti rendszert kíván fokozatosan bevezetni. Az alkotmány idevágó rendelkezései nem érintik a tagállamoknak hatáskörét, hogy földrajzi határukat a nemzetközi joggal összhangban - vagyis a szomszéd állammal egyetértésben - állapítsák meg. Az Unió igazságügyi együttműködést alakít ki a polgári ügyekben hozott bírósági és bíróságon kívüli határozatok, nem különben a büntetőügyekben hozott bírósági ítéletek és határozatok kölcsönös elismerése alapján. A rendőrségi együttműködés kialakítása szintén az Unió feladatai közé tartozik.

Az együttműködés területeinek és az Unió feladatainak felsorolását ezzel nem merítettük ki, hiszen ide tartozik a közegészségügy, az uniós ipar versenyképessége, az oktatás és a szakképzés, a sport, a polgári védelem, az igazgatás is. A kulturális területen való együttműködés előmozdításának és támogatásának területei közül kiemeljük a tagállamok kultúrájának felvirágoztatását, tiszteletben tartva a nemzeti és regionális sokszínűségét, előtérbe helyezve ugyanakkor a közös kulturális örökséget és - ami különösen érdekes és figyelemreméltó - javítva az európai népek kultúrájának és történelmük ismeretének terjesztését.

Az Alkotmány szabályainak jelentős része tehát tulajdonképpen program. Az Unió megvalósítandó feladatait sorolja fel az egészségügy, az oktatás és az együttműködés más területein. Ezzel valójában túlmegy azon a határon, amelyet az államok általában alkotmányos szabályaik köré vonnak - az egyes állami szervek, illetve az állampolgárok jogait és kötelességeit határozva meg. Mintha valamely ország hatályos alkotmánya mellé csatolták volna az éppen elfogadott kormányprogramot is az időszaki teendőkről és azok végrehajtásáról. Valójában többről is, másról is van szó. Nevezetesen arról, mi tartozik - ha csak részben is - az Unió hatáskörébe és mi marad a tagállamoknál. Ha viszont a hasonlatoknál tartunk, említsük meg, hogy olyan folyamatnak lehetünk tanúi, ami az emberi jogok ún. „generációinál” figyelhetünk meg. Az első generáció - az alapvető szabadságjogok - tekintetében a megfogalmazás kategorikus (az állam és szervei kötelesek tartózkodni, nem tehetik meg, nem avatkozhatnak be, stb.) Az ún. gazdasági és szociális jogoknál a szövegezés már jóval rugalmasabb. (Az állam és szervei arra törekcszenek, igyekezni fognak, elősegítik, támogatják stb.) míg a békéhez, a fejlődéshez, a jóléthez való jog esetében - ha ebben az összefüggésben egyáltalán használhatjuk a jog kifejezést - azok inkább kívánatos, elérendő célként szerepelnek.

A tervezethez számos melléklet, jegyzőkönyv társul, amelyeket aligha szükséges mind felsorolni. Nagyszabású jogalkotásról van szó, amelynek történelmi jelentőségét majd az adja meg, hogy az elkövetkezendő években, évtizedekben mi és mennyiben fog megvalósulni rendelkezéseiből. Ehhez persze a tagállamok mindegyikének saját alkotmányos előírásai szerint meg kell erősítenie az alkotmánytervezet szövegét. Meg fog-e ez történni? Elindul-e a fentebb ismertetett jogszabályösszesség a megvalósulás útján?

Nem kívánok jóslásokba bocsátkozni. Mint magyar és mint európai polgár természetesen azt kívánom, hogy oly sok vihart látott kontinensünk a béke, a jólét és az egység felé haladjon azoknak az értékeknek a tisztelete és megvalósítása révén, amelyeket az alkotmánytervezet nyomán igyekeztem híven felsorolni. Önmagában egyetlen jogszabály sem biztosítja hatályosulását, a benne foglaltak automatikus érvényesülését. Ehhez a jog alkalmazóinak, végső fokon az állampolgárok millióinak - százmillióinak - mélyszéles meggyőződésből fakadó, következetes munkája szükséges. Megvan ez bennük? Megvan-e bennünk? Ha igen, akkor az európai jogtörténet legnagyobb igényű jogalkotási kísérlete sikerre van ítélve!

Budapest, 2005 január.

SEGESVÁRY, Viktor : Mi a baj Európával?¹

Kritikai gondolatok az európai integrációval kapcsolatban

[Utazunk, utazunk – de vajon merrefelé? Döcögős úton halad a gépkocsi – az integráció útján –, a vonatnak sokszor le kell lassulnia a vágányok rossz állapota miatt – az identitáskeresés s a negyven év alatt begyökerezett mentalitásoknak a nemzedékváltáshoz kötött teljes átfarmálódása –, a repülőgép is egyre gyakrabban légköri zavarok és viharok veszélyébe kerül – a globalizáció és a hegemonikus nemzetközi viszonyok miatt felgyorsuló ütemben jelentkező válságok örvényében –, és mégis utazunk, utazunk, mert utazni kell, anélkül hogy pontosan tudnánk, merre visz az utunk.]

¹ Eredetileg megjelent az *Európai Utas* 2000. évi 4. számában. [Mikes International Szerk.]

A mai Európa publicisztikájában, a médiák műsoraiban vagy intellektuális viták során az egyetlen elfogadható magatartás az európai integráció lelkes hívének lenni. Aki nem „lelkes európai”, az annak adja bizonyosságát, hogy vagy szellemi horizontja leszűkült, vagy nem érti meg az „idők szavát,” vagy netán szélsőjobbboldali. Ez a divatos vélemény sok be nem bizonyított előfeltevésen, sok öntudatlan fogalmi zavaron alapszik. A közép- és kelet-európai államokban politikai és anyagi érdekek is állanak mögötte, mert az európai integrációs folyamatba való „bejutás” nemcsak a demokratikus intézmények megfelelő funkcionálásának mindenki által elismert bizonyítványát, hanem elsősorban a gazdasági fejlődés hathatós megsegítésének reményét jelenti.²

A felvetett probléma tehát nem az európaiság vagy nacionalizmus, európaiság vagy egy „világállam” létrehozásának dilemmájában foglalható össze, hanem annak meghatározásában, hogy milyen európaiságot akarunk, vagy milyen európaiság az ideálunk, hiszen az integrált Európa percepciója s kialakításának perspektívái igen megváltoztak az 1956-os római alapszerződés aláírása óta. Persze erre megint azt lehet mondani, hogy ez a változás az új körülmények következménye, például annak, hogy a világgazdasági folyamatokban egyre erősebben érvényesül a globalizációs trend, de ez egy hamis érvelés. Ha például a globalizációra hivatkozunk, akkor nem az európai integráció, hanem a világállam lelkes híveinek kell lennünk.

Ennek a cikknek a célja az, hogy két alapvető fogalmi zavarra (category mistake, ahogy az amerikaiak mondják) hívja fel a figyelmet, s ezek kiküszöbölése után megpróbálja az integrációs folyamatnak helyesebb irányát megtalálni. E két fogalmi zavart a következőképpen lehet összefoglalni:

(1) Az Európai Uniót, tehát egy regionális szervezetet a nemzetállami modell szerint s nem föderális vagy más elképzelések értelmében kell megteremteni.

(2) Az Európai Uniót egy utópikusan előrevetett, de a valóságban nem létező közös európai identitás alapján kell megteremteni.

Az Európai Unió és a nemzetállamiság eszménye

Az európai integráció intézményes perspektívájának a nemzetállami modellhez igazodó felvetésében tulajdonképpen két fogalmi zavarral állunk szemben: a nemzetállam és a nemzet, a nemzetállam és egy regionális tömörülés fogalmának összemosásával. Ami az elsőt illeti, a XIX. századból örököltük a kettő egybeolvasztását, vagyis azt, hogy a nemzetet, mely egy kulturális egységet fejez ki, azonosítjuk a nemzetállammal, tehát a nemzet esetleges, de nem feltétlenül szükséges politikai megvalósításának egyik formájával. A nemzeti érzés, a nemzeti öntudat egy kulturális közösségen alapszik, mely a történelem folyamán közösen átélt s a nép történelmi emlékezetében megőrzött élmények és történések folyamán formálódott. Ugyanakkor a nemzetállam a francia forradalom és a romantikus kor ideológiáinak alapján létrejött törekvés, mely azt célozza, hogy a nemzetnek egy meghatározott területen, egy kizárólagos politikai intézmény keretében biztosítsa a létét, minden más ott élő nemzetet a hatalomból kizárva. A nemzetállam tehát kezdetől fogva egy fikció volt, mert minden újkori nemzetállam területén éltek más kultúrával rendelkező népek is, s ezért az állam hatalmi eszközeire volt szükség a nemzetállam látszólagos egységének fenntartására. Erre nincs jobb példa, mint Franciaország, amely máig is a kisebbségi kultúrák elismerésének legnagyobb ellenzője az európai integráción belül.

Amikor ma a politikusok arra hivatkoznak, hogy bár az Európai Unióban a nemzetállamok sok előjogokról és hatalmi eszközökről mondanak le az unió megfelelő szerveinek javára, de ennek ellenére a nemzetállamok léte nem forog veszélyben, akkor tulajdonképpen nem a nemzeti öntudatot és a nemzeti érzést védik, hanem a nemzetállam politikai intézményformáját. Mert az egyedi nemzeti kultúrák kérdését az integráció nem oldja s nem is oldhatja meg, hiszen ezek léte és harmóniája az identitás problematikájához kötődik. Ez az érvelés arra mutat, hogy az európai integrációt ma előmozdító erők nem tudnak másban, mint a nemzetállam kategóriájában gondolkodni, s ez a kizárólagosság vezet a fentebb említett első fogalomzavarhoz.

A második fogalomzavar lényege az, hogy az uniós törekvések tulajdonképpen nem mások, mint a nemzetállami gyakorlat kivételése egy magasabb, vagyis regionális nivóra, akkor, amikor már bizonyossá vált, hogy a nemzetállam intézménye sehol sem felel meg a mai kor társadalmi, politikai és gazdasági követelményeinek. Az Európai Unió megteremtése ebben a perspektívában nem jelent mást, mint hogy a nemzetállamok centralizált és bürokratikus gyakorlatát még intenzívebb módon folytassák a regionális intézményen belül. Ennek következménye az a sok elhamarkodott intézkedés, mely arra utal, hogy a szubszidiaritás elvét senki nem veszi komolyan – egy bürokratikusan centralizált nemzetállami koncepcióban ennek nincs is helye –, s így az új politikai rendszer egyre inkább eltávolodik a valóságos demokrácia követelményeitől. Itt nem a

² Persze a posztkommunista országok e két elvárását is meg lehet kérdőjelezni, hiszen miért kell bizonyítvány a demokratizálódás folyamatának sikeréről – ennek igazi eldöntője csak az illető országok lakossága lehet –, s a gazdasági fejlődés nagymértékű előmozdítása is mindenekelőtt egy ország belső adottságaitól függ, nem pedig olyan társországokkal való együttműködéstől, amelyek saját maguk alapvető gazdasági nehézségekkel küszködnek.

demokratikus legitimitás problémájáról van szó és nem a demokratikus deficitről az uniós szervek felépítésében, hanem arról, amit Henry Kissinger így fejezett ki évekkel ezelőtt: „*A decentralizáció a demokrácia legmagasabb formája*”. Olyan tétel ez, melynek az európai integráció pontosan az ellenkezőjét valósítja meg.

A nemzetállami koncepció áttétele az európai integrációs folyamatba a föderalizmus elvének még olyan leszűkített alkalmazását is lehetetlenné teszi, mint amelyet az Egyesült Államok intézményes felépítésében találunk. Ez a koncepcióhiány az integráció kereteinek kialakításában azt bizonyítja, hogy a jelen európai politikusai a nemzetállami kormányzás elveinek és gyakorlatának fenntartását veszik célba, annál is inkább, mert ezt egy felülről lefelé, tehát a mai nemzetállami kormányoktól függő, és nem egy alulról felfelé, tehát társadalmi kezdeményezésekből eredő és annak megfelelő folyamatban hozzák létre. A föderalizmus intézményének emlegetésével és a szubszidiaritás elvének hangsúlyozásával a brüsszeli hatóságok csak azt az igazságot akarják elfedni, amelyet ténykedésük elárul: hogy a regionális szervezet működését nem tudják másképp elképzelni, mint ahogy azt a nemzetállamban megszokták. A föderalizmusra való hivatkozás arra szűkül le, hogy az Egyesült Államok példáját emlegessék, miközben ebben az országban a bíróságok, és elsősorban a Legfelső Bíróság kezdeményezésére pontosan az ellenkező tendencia érvényesül, mely a központi bürokrácia ellenkezését legyőzve egyre több jogot és hatalmat utal vissza a szövetség tagállamainak hatáskörébe, mert a múlt tapasztalatai azt bizonyítják, hogy csak a decentralizált adminisztráció tevékenysége felel meg a föderalista államszervezési koncepció valóságos követelményeinek.

A föderalizmus megvalósítása az európai térségen belül mára egyébként már idejétmúltnak látszik, amikor a politikai elmélet legmesszebbre látó élgondolkodói, mint például Bertrand Badie, a párizsi Institut d'Etudes Politiques politikatudományi professzora, levonva a múlt tapasztalatainak tanulságait, már a területi állam elmúlásáról írnak.³ Ez azt jelenti, hogy nemcsak a nemzetállam fénykorának végét éljük, hanem a modern, területi állam uralmának végét is, annak az államnak, melynek létén az 1648-as vesztfáliai szerződésre alapított államközi kapcsolatok felépültek, beleértve az Egyesült Nemzetek Szervezetét is. A modern állam válságának tehát nemcsak a nemzetállam léte az okozója, hanem a területi állam koncepciója is – mindkettő alapvetően meghatározta a modern világ fejlődését, s megteremtette azokat a körülményeket, melyekben a kisebbségek fájó problémái megszülettek. Ez nemcsak Európában lett így, hanem a világ más kultúrköréhez tartozó országokban is, hiszen a nyugati civilizáció mindenhová exportálta a vesztfáliai államformát.

Mindezeket a tényezőket figyelembe véve az európai integráció számára legmegfelelőbb út nem a nemzetállamokra, nem a területi államokra alapozott, hanem az egyes helyi kultúrákra épített, az életmódok évszázadok óta való összehangolódásából fakadó, de sem területiséggel, sem bürokratikus intézményességgel meg nem határozott régiók egységbe fogása lehetne (itt semmiképpen nem kell a mai európai régiókra gondolni, melyek szintén csak a nemzetállami forma elkendőzésére szolgálnak). A régiók ilyen kulturális koncepciójára a régen használatos *Mitteuropa* fogalmát lehet felidézni. A *Mitteuropa* fogalma pontosan egy kulturális háttérrel, egy közösen megszokott életmódra alapozott megértést fejezett ki, s személyes tapasztalatomból bizonyíthatom, hogy amikor a világ bármely részén találkoztam olyanokkal, akik Európának ebből a részéből valók – legyen az Csernovic, Prága, Belgrád vagy Nápoly –, azokkal minden további nélkül és természetes módon összekapcsolt valami. Erre a valamire utalok itt, amikor az európai integráció reális alapjait igyekszem felvázolni.

Persze teljesen jogos a kérdés, hogy egy ilyen új intézményes rendezést hogyan, milyen módon lehetne megvalósítani. Meg kell vallani, hogy ezen a téren még csak a lehetséges elgondolások felvázolásánál tartunk, s azok, akik ebben az úttörő munkában részt vesznek, egyelőre semmi konkrét megoldást nem tudnak ajánlani. Az egyetlen megoldás, melynek elkerülhetetlen voltát senki sem tagadja, az, hogy mindenképpen fel kell használni az utóbbi évek alatt hallatlanul kifejlett kommunikációs és információs technológiák által kínált lehetőségeket, azt, amit már sokan network society-nak hívnak, bár ennek a komplex fogalomnak egymástól teljesen eltérő értelmet tulajdonítanak.⁴ Az is bizonyos, hogy ha a késői modernitásnak ezek a meghatározó technológiái teremtették meg a gazdasági életben megnyilvánuló globalizációs trendet – a pénzügyi piacok elképzelhetetlenül gyors működését vagy a világversenyben részt venni akaró mamutvállalatok létrejöttét és tevékenységük koordinálását –, akkor nem lehet semmi ok arra, hogy ezeket a technológiákat ne lehessen felhasználni a kisebb és nagyobb régiók közötti együttműködésben s ezek integrációjában is.

³ Bertrand Badie. *La fin des territoires: Essai sur le désordre international et sur l'utilité sociale du respect*. Paris, Fayard, 1995. Lásd ugyanettől a szerzőtől a nyugati civilizáció által teremtett államformának az egész világon való meghonosítására: *L'Etat importé: L'occidentalisation de l'ordre politique*. Paris, Fayard, 1992.

⁴ Erre vonatkozólag felhívom a figyelmet olyan munkákra, mint például Manuel Castellsnek, a kaliforniai Berkeley Egyetem szociológia professzorának könyve: *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Vol. 1, Oxford, Blackwell, 1996.

Van-e európai identitás?

Ezt a kérdést bizonyára sokan megdöbbenőnek tartják, hiszen mindnyájunknak természetesnek tűnik, hogy európai identitásunk is van. Hányan teszik fel ugyanakkor a kérdést, hogy miben áll ez az európai identitásunk! Mit jelent egyáltalán az európai identitás? Melyek azok a kritériumok, amelyek alapján európai identitásról lehet beszélni?

Ma már mindenki számára világos, hogy földrajzi alapon ilyen identitás nincs. A mai Oroszország s egyes utódországai, mondjuk Örményország, vagy például Törökország európainak számítanak-e vagy sem? S ha igen, akkor melyek Franciaország, Portugália, Magyarország, Örményország és Törökország identitásának közös nevezői?

Ha viszont egy politikai ismérvet használunk, mint ahogy ezt sokan teszik, amikor az európai demokratikus hagyományokról folytatnak eszmefuttatásokat, s a közép- és kelet-európai országok számára, mint fentebb említettem, az Európai Unióba való belépés a jó demokráciaként való elismerést jelenti, akkor megint csak zsákutcába jutunk. Ha az európai identitás alapja a demokratikus rendszer léte, akkor ez azt jelenti, hogy régimódi „imperialistaként” minden más földrészen elhelyezkedő, minden más kultúrkörbe tartozó országot „európaizálni” akarunk, hiszen a demokrácia követelményeit korunk egyetemesnek ismeri el. Egy valószínűleg demokratikus rendszer tehát nem lehet az európaiság ismérve.

A leggyakoribb meghatározás az európai identitást a gazdasági globalizációnak és e folyamat társadalmi következményeinek részeként fogja fel. Ebben a perspektívában európaiságunk a piacgazdasági, az egész világot átölelő versenyben és a gazdasági globalizációból kifolyó fogyasztói társadalomban való részvételünkhöz kötődik. Csak ebben az értelemben lehet felfogni azokat a kijelentéseket, amikor felelős politikusok a közös európai pénzegység, az euró megteremtését mint az európai identitást megerősítő fejlődést értékelik. Ez az érvelés a legmegtévesztőbb, mert a fogyasztói társadalom fogyasztó tagjának lenni semmiféle identitásnak nem ismérve, mint ahogy az, hogy az embernek alapvető szükségletei vannak, tehát például ruházkodnia kell, nem járul semmivel hozzá senkinek az identitásához sem. Ezen alapvető tény mellett egy nyilvánvaló paradoxon is rejtőzik abban, ha a fogyasztói társadalombeli tagságot tesszük az európai ember identitásának alapkövévé: ha a globalizációs folyamat eredménye a fogyasztói társadalom egész világra való kiterjedése, akkor hogyan lehet egy partikuláris (európai) identitás ennek a globalizációs folyamatnak a terméke?

Egyébként a globalizáció protagonistái nem hihetnek partikuláris, a jelen esetben regionális identitásokban, mert az ő szemükben a globalizációs folyamatnak egy „világkultúrát” kell eredményeznie, s ebben a „világkultúrában” csak egyfajta identitás lehet: az emberi lénynek mint az emberiség tagjának identitása. Ezen a mindent átfogó emberi identitáson alapul a nemzetközi élet legújabb fejleménye, az úgynevezett nemzetközi közösség humanitárius alapon való beavatkozási joga szuverén országok belügyeibe. Ennek az új jelenségnek a nemzetközi viszonylatokban a koszovói katonai beavatkozás (mert háborúról nem lehet szó, hiszen a katonai akció egyoldalú volt) az első példája.

Végül nem marad más lehetőség, mint a közös európai identitás alapját az európai kultúrában keresni, mint ahogy ezt már láttuk a *Mitteuropa* fogalmával és az ahhoz kapcsolódó identitással kapcsolatban is. *Európai az, aki az európai kultúra emlőjén nőtt fel, aki, bárhová veti is a sors, mindig az európai hagyományoknak és szokásoknak megfelelően él, tehát életmódjában is megmarad európainak. Az európai identitás alapja az európai kultúra integráló ereje.*⁵ Aki európai, annak Shakespeare neve mond valamit; aki európainak vallja magát, annak Beethoven, Mozart vagy Verdi muzsikája cseng a fülébe; akinek saját bevallása szerint európai identitása van, abban Arisztotelész, Horatius, Dante, Puskin és Goethe vagy éppen Ady szelleme él. Bár a századok folyamán az európai élet formái változtak, s a társadalomban rejlő teremtőerők mindig felszínre hoztak újabb és újabb megoldásokat az élet gyakorlati problémáinak megoldására, a kultúra egysége érintetlen maradt, mert lassú metamorfózis folyamán az egyik kortól a másikig megőrizte az előző korszakokból átörökölt értékeket. Elég csak egy példára utalni az európai művészet múltjából: véletlen-e az, ha a szimbolizmus mint költészeti forma egyaránt jelentkezett Európa minden táján a kultúra egy bizonyos korszakában? Nem esztétizmus, ha az európai kultúrának ilyen meghatározó szerepet tulajdonítunk, mert erre a kulturális folytonosságra lehet példákat találni az élet minden területén. Véletlen-e az, hogy a városállamok tradíciója átíveli kultúránk egész történetét a görög városállamoktól kezdve a renaissance-on át egész a mi XX. századunkig? Véletlen-e az, hogy a társadalom korszakos változásai egyedül az európai kultúrkörben jelentkeztek két évezred óta mint az individuum és a közösség feszültségének eredményei?

Nem vádolhatunk elitizmussal sem, amikor a kultúra mindent befolyásoló szerepére utalunk az európai identitás meghatározásában, hiszen e vád jogossága elsősorban az elit fogalmának körülhatárolásától függ. Az európai kultúra alapos ismerete soha nem volt sem a társadalmi elit (például a nemesség), sem a gazdasági elit (például a pénz uralmát megtestesítő spekulánsok), sem pedig a hatalmi elit (a totalitárius rendszerek uralkodó rétegei) előjoga, hanem mindig is azoknak a kiváltsága, akiket nem lehet másképpen nevezni, mint „szellemi” elitnek. Identitásunk kulturális meghatározottságának

⁵ A kultúra és identitás viszonyára vonatkozóan lásd két legújabb munkámat, melyek 1999-ben jelentek meg San Franciscóban, az International Scholars Press kiadásában: *From Illusion to Delusion: Globalization and the Contradictions of Late Modernity*, valamint: *Existence and Transcendence: An Anti-Faustian Essay in Philosophical Anthropology*. [Mindkét könyv - a szerző egyéb művei mellett - megjelent elektronikusan a Mikes International kiadásában 2004-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html - Mikes International Szerk.]

hangsúlyozása azért sem lehet elitizmus, mert ez a kultúra határozza meg az európai életmód mindenkeretét, s ez azokra is vonatkozik, akik soha nem hallottak sem Beethovenről, sem Puskinról vagy Dantéről, mert a gondolkodók és művészek által kifejezett értékrend és világnézet, a „kor szelleme” formálta ki a kor társadalmának életrendjét, politikai és gazdasági intézményes keretét.

Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy minden kultúra, minden civilizáció egy vallásos mag körül formálódik ki. Az európai kultúra a kereszténység értékeit és perspektíváját vette át, és annak szellemiségét tükrözi a modernitásban jelentkező (Max Weber által feltartóztatatlannak minősített) szekularizációs tendenciák ellenére. A vallás vagy a kozmikus-ontológiai perspektíva szerepe egyszerre világossá válik egy kultúra kialakulásában, ha arra gondolunk, hogy mi az, ami meghatározza az iszlám, hindu vagy buddhista kultúra lényegét. Ugyanezt lehet elmondani a kínai civilizációról, melyben a konfucianizmus kozmikus-ontológiai keretben elhelyezkedő szociális etikája lett a kulturális világkép alapja, és ez a megállapítás ugyanúgy érvényes az afrikai kultúrákra, melyekben a transzcendentálistól való függés, bármilyen formában is, döntően befolyásolta az egyes népcsoportok kultúrájának kialakulását.

A kultúrára alapozott identitást nem szabad egy területileg meghatározott hatalmi intézményhez való tartozással összetéveszteni. A mai modern államban állampolgárrá válni nem egy kultúra asszimilálásának a kérdése. Valaki azért lesz egy állam polgára, mert annak földjén született vagy annak lakosságához tartoztak szülei, vagy pedig azért, mert az állam befogadta polgárai közé a fennálló törvényes rendelkezéseknek megfelelően, s felruházta ezt a kérelmező személyt az állampolgári minőséggel járó összes jogokkal (részvétel politikai döntésekben a szavazati jog gyakorlásán keresztül vagy jogosultság a szociális juttatásokra) és kötelezettségekkel (adófizetés és katonai szolgálat). Erre igen jó példa az Amerikai Egyesült Államok, ahol a „melting pot” mítoszával ellentétben (ahogy ezt már majdnem negyven esztendővel ezelőtt megállapította Daniel Patrick Moynihan, aki évtizedek óta New York állam szenátora) a világ bármely tájáról származó állampolgárok megőrzik eredeti kulturális identitásukat, bár mind asszimilálódnak a fogyasztói kultúra életmódjához igazodva – mihelyest megtehetik.⁶ Az állampolgárságot elnyerni nem ugyanaz, mint részt venni egy kulturális közösségben, annak tagjává válni, s ez jelenti korunk nagy európai dilemmáját a tengerentúlról jövő bevándorlók áradatával kapcsolatban.⁷

Befejezésül szeretnék egy párhuzamot vonni az európai identitás és a polgári identitás fogalma és értékei között, mivel a „polgári” jelszó ma oly nagy jelentőséget kapott Magyarországon. Ugyanúgy, mint az európaisággal kapcsolatban, csodálkozni lehetne azon, hogy mit is jelent a polgáriasság, mely valamiféle értékrendet látszik meghatározni. Egy kívülálló megfigyelő szempontjából azt lehetne mondani, hogy majdnem mindenki azt ért e két fogalom alatt, amit érteni akar, vagyis mindegyiket saját érdekeinek szolgálatában tölti meg tartalommal. Ezért e fogalmak használatát a posztkommunista világban csak akkor lehet megérteni, ha a megfigyelő számol avval, hogy mindezek a megjelölések nem szolgálnak más célt, mint az előző évtizedekben az emberekre ráerőszakolt jellemvonásoktól – a szocialista elvtársiasságtól vagy az új társadalmi rend védelmét kihangsúlyozó bajtársiasságtól – való elhatárolást, más értelmük a mai világhelyzetben nem lehet. A nagy különbség azonban a két fogalom között az, hogy amíg a polgárság s a polgári értékrendre való hivatkozás a XIX. századra visszautaló reminiscencia, az európaiság értelme és az európai értékrendre való hivatkozás egy máig is érvényes, sőt egyre érvényesebbé váló megjelölése egy kulturális közösséghez való odatartozásnak. Csak az a kérdés, hogy milyen értelmet adunk ehhez a közösséghez való tartozásnak – innen van az európai identitástudat pontos meghatározásának fontossága.

⁶ New Yorkban ma a legtöbb kis élelmiszerkereskedés, melyek elsősorban zöldséget, gyümölcsöt és virágot árulnak, a koreai bevándorlók kezében van (ugyanígy például az újságárusok legnagyobb része indiai, míg a taxisofőröknél a pakisztániak vannak többségben). Sokszor a kiszolgálók csak egész keveset beszélnek angolul, számolni viszont tudnak. Nyilvánvaló, hogy a második generációs leszármazottak nagy része már megtanul angolul, bár csak korlátozott szókinccsel. A spanyol nyelv viszont a nagy számú Dél-Amerikából és a Karib-tenger vidékéről származó lakosság miatt lassan kezdi kiszorítani az angolt.

⁷ Erre vonatkozóan fontos megkülönböztetni az általános nevelést, mely minden nemzedék életében megismétlődő rítus, a kultúrába való beilleszkedéstől, mely nemzedékek során következik be (utóbbira igen jó az angolszász antropológiai és szociológiai irodalomban használt *acculturation* kifejezés).

SEGESVÁRY, Viktor : Melyik Európa?¹

Az Európai Unió alkotmányát a közeljövőben írják alá Rómában. Az alkotmány hosszú előkészítése ellenére máig is nagy viták középpontjában áll, főleg két kérdés miatt. Egyrészt azért, mert nincs benne említés az európai civilizáció keresztény gyökereiről azzal a céllal, hogy megkönnyítsék a bevándorlók beilleszkedését a földrész országaiba, és azért is, mert az Unió lakosságának egyrésze már nem vallja magát az egyházakhoz tartozónak. Másrészt sokan kritizálják az alkotmánytervezetet, akiknek véleménye szerint a szociális kérdések rendezésének fontosságát nem domborítja ki a neoliberais ideológia túlsúlya miatt.

Ezért jogosult felvetni a kérdést, hogy milyen Európát akarunk, hogy miben áll a mi európaiságunk. Az európaiság lényege és követelménye egy szellemi és lelki integrálódás földrészünk népeinek történeti múltjába, kulturális hagyományaiba; egy a saját magunk identitásának megvállásán keresztül való beolvadásunk az európai népek nagy közösségébe, azoknak *különbözőségeikben megnyilvánuló egységébe*. Az európai identitástudat nem más mint az egymás identitásában való osztozás, egymás identitásának elismerése, egymás értékeinek elfogadása és egymás gyengeségeinek türelemmel való elviselése.

Európaiak vagyunk, mert Shakespeare művein, Goethe versein vagy Dante máig is megfogó, csodálatos sorainak olvasásán nőttünk fel; mert Rabelaisnak az emberi gyengeségeken való kacagása visszhangzik lelkünkben; mert Michelangelo és Velazquez festményeiben gyönyörködünk, Mozart, Beethoven és Verdi dallamait hallgatjuk. Ha a mi magyar kultúránk európai vonásaira gondolunk, ki tagadhatná le, hogy a végeken, a keresztény Európa védelmében harcoló Balassi Bálint, a klasszicizmus és romanticizmus képviselői mint Berzsenyi, Vörösmarty és Csokonai, a forradalmak és „új idők” dalnokai mint Petőfi és Ady, ne lennének az európai kultúra integráns részei? Magyarok lenni, ezerév óta, Szent István királyunk óta, nem más mint európainak lenni...

Az Európai Unió megteremtésének és alkotmánnyal való felruházásának belső feszültségei egy történeti visszapillantás fényében világosan a szemünkbe tűnnek. A három legfontosabb tényező a következő:

– *Először* az, hogy az európai integrációs folyamat gondolata a második világháború szörnyűségeit követő, kimondottan idealista és a valósággal nem számoló hangulatában született meg – mint sok más akkori kezdeményezés, mint például az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrehozása – elfelejtve azt, hogy az integrációs folyamat kulturális és társadalmi feltételeit még nem hozták létre. Nem volt meg a földrész népeiben az integrációhoz elkerülhetetlenül szükséges európai identitás tudata és érzése (ezt nem lehet behelyettesíteni a materiális előnyökre vonatkozó várakozásokkal); s ez az identitástudat máig sem lett valósággá, majdnem félévszázad elteltével, pedig az alapítók reménye az volt, hogy a politikai és főleg gazdasági integráció automatikusan létre fogja hozni ezt. Mert az európai identitás érzése és megvállása nélkül hogyan lehetne valaki egy jó európai polgár? Pontosan itt mutatkozik meg az európaiság és a mai nemzetállami koncepció közötti különbség. A mai európai államokban az az egyén az állam polgára akit az állam annak elismer, de az Európai Uniónak nem lehet valódi polgára az (legfeljebb lakosa), akinek semmi köze sincs Európa kultúrájához és múltjához.

– *Másodszor*, az egyesült Európát a 16. század óta kialakult nemzetállamok politikai és gazdasági struktúrájának, intézményeinek és működésének a kontinens egészére való kivetítésével akarták elérni. Ez a leegyszerűsítő modell megvalósíthatatlan volt és megvalósíthatatlan maradt; ennek bizonyítéka a különféle kezdeményezések sikertelensége, melyek között a legismertebbek egyrészt az, hogy nem lehet egy közös pénznemet teremteni anélkül, hogy a térség államainak gazdaságpolitikáját előzőleg harmonizálták volna; másrészt az, hogy egy ilyen közös, összeegyeztetett gazdasági politikának a maastrichti szerződésben lefektetett elveit szükség esetén minden további nélkül megszegik – különösen akkor, ha a leghatalmasabb tagállamokról van szó.

– *Harmadszor*, a nemzetállamoktól átvett centralizált struktúra és szervezet alapvetően ellentmond a politikai demokrácia megerősítése szándékának és a népesség erre irányuló óhajának, egyhangban avval, amit Henry Kissinger évekkel ezelőtt fejezett ki a Newsweekben, hogy „a decentralizáció a demokrácia legmagasabb formája.” Minden olyan intézményes szervezet, mely egyre jobban eltávolítja a döntéshozókat a népességtől, antidemokratikus; ez egyébként azt is jelenti, hogy a döntéshozók, az őket a tömegektől elválasztó távolság miatt, a valóságra vonatkozó információkhoz többszörös áttétel után jutnak csak hozzá, ami elkerülhetetlenül a tartalom elferdítéséhez vezet. *Egy demokratikusan integrált Európa nem lehet más mint a régiók, a nemzetállamok helyett egy a vidékekből és tájakból álló egységek, decentralizált Európája.*

A 2004-es évben történt események, mint például a választók igen alacsony számú részvétele az európai parlamenti választásokon, megmutatták, hogy az európai integráció tévúton jár. Ezt csak az tagadhatja, aki nem akar számot vetni a valósággal. A tévutat azonban el lehet hagyni s a helyes útra térni, ha erre meg lenne a politikai akarat az összes pártok vezetőiben (melyek közösen viselik a felelősséget a tévútra lépésért), s a népesség egyre nagyobb tömegeiben meg lenne az a szilárd meggyőződés, hogy más utat kell választani egy a népakaratnak megfelelő, tehát a demokratikus elveket is kielégítő európai integráció megvalósítása érdekében. Remény tehát még van...

¹ Eredetileg megjelent a *Heti Válasz* 2004. évi november 4. számában.

SEGESVÁRY, Viktor : Kisebbség és államiság

A kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás újra az érdeklődés középpontjába állítja a kisebbségek kérdését. A trianoni és a II. világháborút követő békekötések eredményeképpen a magyar népnek a régi Szent Istváni királyság területéről más országok fennhatósága alá került részei ma Európa legnagyobb számú kisebbségét alkotják. Így helyzetük részleges rendezése nemcsak a magyar nemzet, hanem az Európai Unió szempontjából is különlegesen fontos és szükséges, mert Közép-Kelet-Európa országai már az Unió tagjai vagy annak tagjai lesznek.

A nyugati modernitás megjelenése előtt az államiságnak sok formáját ismerjük. Voltak városállamok, törzsek és törzsszövetségek, más formában jelentkező helyi, vagyis egy korlátozott földrajzi térségben kialakult politikai egységek, valamint nagyobb területeken uralkodó császárságok és királyságok is. A kisebb politikai egységeket sokszor egy hatalmas térségeket átívelő birodalom fogta össze egy uralkodó hatalma alatt. A városállamokban és a kisebb politikai egységekben a népesség legtöbbször egy etnikai csoporthoz tartozott s egy kultúrával azonosította magát, míg a királyságokban és birodalmakban a legkülönbözőbb eredetű és kultúrájú népközösségek éltek együtt a király vagy császár alattvalójaként. Így volt ez az ezeréves magyar királyságban is; amikor például a középkorban fiatalok külföldi egyetemekre mentek tanulni, úgy írták be őket mint „Hungarus,” vagyis a magyar királyság alattvalóit, ami nem jelentette azt, hogy a magyar néphez tartoztak volna.

A kisebbségi problémákat ezért a modern korban megszületett intézmények és nacionalista ideológiák, valamint a nemzetállamok kialakulása és a többségi demokrácia bevezetése hozták magukkal. A nacionalista ideológia lényege nem az egy etnikai csoporthoz tartozó és egy kultúrájú nemzet létének megvallása és dicsőítése volt, hanem annak az elvnek a hangoztatása, hogy egy nemzet csak akkor élheti nemzeti létét, ha saját területi államával rendelkezik. Ez persze egy logikus és racionálisan elfogadható követelménye lehetett volna a nemzetiségi öntudatnak, ha lett volna az európai civilizáción belül legalább egy olyan nemzet is, amely egy olyan összefüggő terület felett rendelkezett, ahol más etnikai csoporthoz tartozó, más hitet valló és más kulturális identitással rendelkező nép nem élt volna. Erre azonban senki nem gondolt. A 16. és 17. századtól kezdve egyre másra alakultak meg az európai nemzetállamok, s így ebben a korszakban született meg az etnikai és kulturális nemzeti kisebbségek problémája. Nemcsak Európában nem volt olyan nemzetállam, melynek területén ne lettek volna századok óta ott élő, történelminek minősített etnikai és kulturális kisebbségek, de ennek az államformának a ráerőszakolása a más földrészekben élő népekre valóságos tragédiákat hozott létre, mert a gyarmati határok lettek a szuverén nemzetállamok határai, szétszakítva családokat és közösségeket – éppúgy mint ahogy a trianoni békeszerződés tette ezt a Magyarország területén szétszórta élő magyar nemzettestekkel. Kevés olyan modern állam van, mint az Amerikai Egyesült Államok, melynek indián őslakosságát a hódító európai hatalmak valósággal kiirtották s a népességet a bevándorló csoportok alkotják, míg az egyetlen történelmi kisebbséget az Afrikából évszázadokkal ezelőtt behurcolt rabszolgák utódjai képezik. Ugyanakkor a különböző kultúrájú bevándorló csoportokat nem sikerült egy néppé összeolvasztani (az ún. „melting pot” kísérlete kudarcba fulladt), és bár az etnikai identitások elhalványultak s nem játszanak nagy szerepet, a multikulturalizmus ideológiája igyekszik a kulturális különbségeket egy nevezőre hozni.

A demokratikus politikai rendszer, mely elvben a népakarat érvényesülését jelenti az egyeduralkodó szeszélyeivel vagy a hatalmon lévő érdekcsoportok döntéseivel szemben, sajnos nem hozott megoldást a vallási, etnikai és kulturális kisebbségek problémájának megoldására. Miért? Egyszerűen azért, mert a nép megosztott, s a demokrácia, meghatározásából kifolyólag (amint ezt Tocqueville már több mint 150 éve felismerte), a többség uralmát, a többség diktatúráját legitimálja. A modern kornak az a hiedelme, hogy a vallási, etnikai és kulturális identitások elvesztik jelentőségüket egyrészt a hagyományok lassú eltűnésével a szekularizált társadalom keretében és az individualizmus kivirágzásával a közösségek kárára, másrészt a gazdasági és technológiai fejlődés által létrehozott bőség élvezete, vagyis a konzumerizmus bűvölete révén, – ez a hiedelem nem vált valósággá. Sőt, ellenkezőleg, a globalizáció folyamata felerősíti a helyihez, a lokálshoz való ragaszkodást, vagyis egyre jobban felerősíti a vallási, etnikai és kulturális identitások befolyását, különösképpen abban az esetben amikor a globalizáció mint a nyugatosítás eszköze jelenik meg a más civilizációkhoz tartozó népek szemében.

Hogyan lehet tehát azt hinni, hogy az Európai Unió teljesen meg fogja oldani az európai kisebbségek kérdését, amikor földrészünk elképzelt integrációja nem más mint a nemzetállami intézményeknek kontinentális síkra való kivetítése? Hogyan lehet azt remélni, hogy a nemzetközi szervezetek, melyekben a leghatalmasabb államok a hangadók, akik természetszerűleg csak saját érdekeiket érvényesítik, szintén keressék a kisebbségek sorsának megkönnyebbítését? Mindez csak hiú ábrándozás, mely csak csalódásokhoz vezethet. A politikai intézményeknek, elsősorban az államnak új, nem-centralizált formába való öntése lehetne talán egy olyan megoldás, amely hozzájárulhatna a kisebbségek jogainak elismeréséhez.

SEGESVÁRY, Viktor : Integráció és hatalmi viszonyok

Meglepő és érthetetlen, hogy az európai integrációval kapcsolatban senki nem akar, vagy nem mer, a tagállamok között fennálló hatalmi viszonyok fontosságáról és szerepéről beszélni. Ez annál inkább feltűnő, hogy 2004 óta az Unió tagjainak a maastrichti normákat messze túlhaladó eladósodásával kapcsolatban, ez a minden államközi integrációval járó, elkerülhetetlen belső feszültség teljesen nyilvánvalóvá vált.

A tények a következők: hét tagállam a maastrichti szerződésben lefektetett, megengedett normán – a hazai össztermék 3 százaléka – jóval felül eladósodott; egyesek esetében, mint Görögország, ez a ráta több mint a norma dupláját érte el. Az elsősorban a szociális kiadások miatti költségvetési „csúszás” a minden tagra egyaránt kötelező szerződés értelmében a brüsszeli Bizottság intését, majd egy megfelelő eljárás bevezetését vonja maga után, s ha a tagállam nem korrigálja költségvetési „fegyelmetlenségét,” súlyos bírsággal kell számolnia. Bár mind Franciaország, mind Németország (melynek akkori kancellárja, Helmut Kohl, a maastrichti szerződés szigorú normáinak elfogadását keresztülvitte) költségvetési hiánya meghaladta a megengedett százalékot, de miután e két ország, Nagy Britanniával együtt, az Unió két leghatalmasabb tagja, a maastrichti szerződés fegyelmi rendelkezéseit rájuk nem alkalmazták, s a kormányok teljesen irreális ígéreteit, hogy 2005 végéig le fogják csökkenteni a költségvetési hiányt a megkívánt 3 százalék alá, a brüsszeli Bizottság, mondhatni jóhiszeműen, elfogadta. Olaszország szintén megmenekült a fegyelmi eljárástól arra való hivatkozással, hogy mindenekelőtt az újabban felfedezett költségvetési hibákat kell kiküszöbölni, mielőtt a brüsszeli hatóságok az eladósodással foglalkoznának. Ugyanakkor Görögországnak, a költségvetés utólag felfedezett rendellenességeire hivatkozva, 2006-ig adtak időt, hogy bevételeit és kiadásait egyensúlyba hozza, s ha ez nem sikerülne, a maastrichti fegyelmi eljárás kerül alkalmazásra.

Különösképpen feltűnő az, hogy amíg az alapító, nagyhatalmú tagok költségvetési hiányának tényét elfogadták Brüsszelben, s jelenleg Németország a maastrichti szerződés revideálását akarja keresztülvinni a kisebb hatalmú tagok ellenállásával szemben, az új tagok esetében, akik 2004 tavaszán léptek be az Unióba, a maastrichti szerződés normáit teljes szigorúsággal alkalmazzák. Így Magyarországra vonatkozóan is. Ez egy szinte elképzelhetetlen irracionális magatartás, mert ha egy ország gazdasági helyzetének megvizsgálása azt mutatta volna, hogy nem tud a maastrichti követelményeknek megfelelni, akkor nem kellett volna felvenni az Unióba, vagy a csatlakozási szerződésbe be kellett volna írni, hogy ezekre az országokra csak egy bizonyos alkalmazkodási időszak után alkalmazzák a maastrichti normákat.

Mindez azt mutatja, hogy az Unióban, éppúgy mint bármiféle más államközi integrációs törekvésben is, kizárólag a hatalmi viszonyok a döntőek. Ami az új tagállamok felvételét illeti, annak mindenképpen meg kellett történnie, az európai kormányok ideológiai irányvonalának megfelelően.

A jelenség maga nem meglepő, annál inkább az, hogy az európai integrációs törekvéseknek ezt a súlyos problémáját el akarják hallgatni. A világban ma sok, különféle integrációs próbálkozás van folyamatban – elsősorban gazdasági, de még politikai vonalon is, - bár egyik sem érte el azt a fokot mint az európai integráció, s mindegyikben a hatalmi kérdés, nemcsak politikai, hanem a gazdasági hatalom kérdése is, egyre nehezebbé teszi az integráció megvalósítását. A gazdasági integrációs törekvések esetében, elsősorban az ázsiai vagy afrikai országok között, a gazdasági túlsúly, mely természetes okok és nem egy politikai stratégia következménye, de egyben a politikai hatalmat is jelenti, a meghatározó. Ilyen gazdasági túlsúlyt jelent tengeri kikötők birtoklása, ami avval jár, hogy a régió számára behozott nyers kőolajat a kikötők országaiban létrehozott finomítóknak alakítják át közhasználatú fogyasztási cikké; vagy világvonalon értékelt nyersanyagforrások léte egyes tagállamok területén, stb.

Az európai integráció idealista eszméje a második világháború borzalmaiból született, amikor mindenáron keresték a megoldást egy következő világháborúnak az elkerülésére. De amint az eszme megvalósításra került, egymás után merültek fel a problémák a nemzeti szuverénitásokon alapuló hatalmi viszonyokból eredő konfliktusok miatt (emlékezzünk De Gaulle-ra). Az integrációs folyamat egyre tévesebb utakra tért, s a nehézségeket csak ideológiai elkendőzéssel lehetett elfedni. Mint párhuzamot kell megemlíteni az Egyesült Nemzetek Szervezetének történetét, mely szintén a mindenféle háborúk lehetetlenné tévésének ideális céljából indult ki, remélve egy mindinkább elmélyülő nemzetközi együttműködés kialakítását. Ennek megvalósítása az uralkodó hatalmi viszonyok miatt szintén lehetetlenné vált, s csak a nemzetközi együttműködéssel összeférhetetlen kompromisszumok alapján – mint a nagyhatalmak, elsősorban a Szovjetunió által kívánt, számukra biztosított vétőjog a Biztonsági Tanácsban – vált lehetővé a szervezet létrehozása a San Francisco-i konferencián. A szervezet mai helyzetének siralmas képe világosan mutatja, hogy egy egyedüli szuperhatalom léte sem biztosíthatja az ENSZ megfelelő működését, sőt még jobban megakadályozhatja a nemzetközi együttműködést, mint az ezt a helyzetet megelőző két szuperhatalom közötti versengés megbénító hatása.

Az én meglátásomban a politikai realizmus – ezt a felfogást egyszerű, szószerinti értelmében véve, nem pedig a politikai tudományokban évtizedek óta felbukkant és egymással harcban álló, ún. realista koncepciók szerint – perspektívája (melynek én híve vagyok) szükségessé teszi, hogy elfogadjuk egy a nemzeti szuverénitásokon és ezek érdekeinek összeütközésén vagy összeegyeztetésén alapuló államközi rendszerben annak valóságát, hogy minden integrációs törekvés a hatalmi viszonyok

játékszerévé válik. A hatalmi különbségek mindenkor érvényesülnek, a weszfáliai békekötés óta fennálló államközi rendszerben ezt nem lehet elkerülni. Már Gladstone, Nagy Británia liberális miniszterelnöke a 19. század közepén, megállapította saját országára vonatkozólag, hogy „Nagy Britanniának nincsenek barátai, hanem csak érdekei,” s e meglátásnak igazságát bizonyítja az iraki háborúnak, a világtörténelem első civilizációs konfliktusának, kiobbantása korunk egyedüli, katonai szuperhatalma által. Mindenki számára nyilvánvaló, hogy ennek a konfliktusnak közvetlen oka a világban egyre fogyatkozó kőolajtermelés jórészen az Egyesült Államok számára való biztosítása a közeli régióban, míg hosszútávon a dekadens nyugati, elsősorban az amerikai „way of life” ideálját tükröző, nyugati civilizáció elsőbbségének megőrzése a feltörő, mindenekelőtt ázsiai, civilizációkkal szemben.

QUO VADIS EUROPA?

On 24th of October 2004 the 25 member states of the European Union signed the *Constitutional Treaty*. The document – yet to be ratified by all member states – seems to be a concluding event of a decade-long development. In this section we asked our experts to express their views on the treaty itself and on the road that led to it. In their writings they also shed light to the possible future of Europe.

- In the first article, Géza Herczegh, a former constitutional judge of the Hungarian Republic and former member of the International Court of Justice in The Hague, analyzes all major elements of the Constitutional Treaty from an expert's perspective.
- The next four articles are signed by Victor Segesvary: in the first and second one he expresses his concerns on the fundamental ideas the European Union is founded. The third article is a reflection on the situation of the one-third of the Hungarian nation — that lives in a minority position in several countries surrounding the Hungarian Republic — in the light of the EU-enlargement. The concluding writing sheds light on the discrepancies between the great ideals the European Union is built upon and the everyday's practice.

VAN VOLLENHOVENNÉ KENESSEY, Ilona : Szent-Györgyi Albert¹

Szent-Györgyi Albert
(1893-1986)

Legismertebb Nobel-díjasunk neve némileg kontroverzionális. Márcsak azért is, mert nevét születésekor egybe írták, de ezt a 30-as években belügyministeri engedéllyel átváltoztatta a kötőjeles formára. Nem tudom, miért.

Megszületett tehát mint nagyrápolti Szentgyörgyi Albert, 1893 szeptember 16-án, Budapesten. A Kálvin-téri református templomban keresztelték meg. Az édesanyja, Fini, a nevezetes Lenhossék család leánya volt. Ennek a családnak a tagjai már 3 nemzedék óta anatómia-professzorok voltak. Fini voltaképpen opera-énekesnő szeretett volna lenni. A család nem volt túlságosan elragadtatva ettől az ötlettől, de azért kieszközölték, hogy Gustav Mahler, a budapesti opera akkori karnagya meghallgassa őt. Mahler Fini hangját túl gyengének találta, ezért azt ajánlotta, hogy inkább menjen férjhez. Fini ezt megfogadta és férjhezment Szentgyörgy Miklós nógrádi földbirtokoshoz. 3 gyermek megszületése után Fini nagyon ráunt a vidéki élet szellemi sivárságára és visszamenekült Budapestre, a Kálvin-téri lakásukba. Férje ugyan időnként meglátogatta, de a naponta jelenlévő férfi, a fiúk voltaképeni nevelőapja, Lenhossék Mihály, Fini testvérbátyja volt. Nem volt valami gyengéd apa; a fiúk tudták, hogy vonzalmát csak jó tanulással, szellemi kiválósággal érdemlik ki.

Szegény Albertnek nem volt könnyű gyermekkor. Az édesanyja főleg a legidősebb fiút, Pált kedvelte és mivel Albert iskolai bizonyítványai nagyon gyengék voltak, a nagybátyja csak tökfilkónak nevezte és nem törődött vele. – Albert bizonyítványa csakugyan megdöbbentő: a Lónyai gimnázium 1. osztályában 11 tantárgy közül 7-ből 3-ast kapott és csak magaviseletből 1-est. (Mint tudjuk, a jegyek akkoriban 1-től 4-ig mentek, a 4-es már bukás volt.) Számomra az a legmeglepőbb, hogy tornából is 3-ast kapott, noha későbbi életében kitűnő sportolónak számított, 80 éves korában 1 nap alatt megtanult vizisízni 1 lécen.

Lehetséges, hogy a rendkívül rossz tanulmányi eredmények oka dislexia volt, amit akkoriban nem ismertek fel. A tény az, hogy Albert sohasem szeretett olvasni. – Saját bevallása szerint 16 éves korában egyszerre kinyílt az esze és valósággal szomjúhozta a tudást. Tiszta jeles tanuló nem lett ugyan, de a 8. osztályban már 5 1-ese volt és egyetlen 3-sa sem.

Érettségi után, 1911-ben felvették a budapesti tudományegyetem orvosi szakára. Nagybátyja kívánságára bejárt az anatómiai intézetbe és a végbéllel foglalkozó kutatásokat végzett. (Lenhossék állítólag sokat szenvedett aranyerektől.) 1913-ban, 20 éves korában már nivós cikket közölt a végbél anatómiájáról és szövettanáról egy német szaklapban. Később a szemmel, az üvegtest szerkezetével kezdett foglalkozni. De az anatómiát hamarosan túlságosan statikusnak találta és az életteni intézetbe kezdett járni.

Az I. Világháború megszakította egyetemi életét, 1915-ben behívták katonának. Kezdetben derekasan helytállt, de 2 év után megcsömörlött az értelmetlen vérontástól és önsértésre szánta el magát. Anatómiai ismeretei felhasználásával jól gyógyuló, de

¹ Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2004. október 24. összejövetelén, a Vianeni Magyar Otthonban.

budapesti kórházi kezelést igénylő sebet ejtett a bal alsó karján. Szerencséjére nem lepleződött le, - föbelőtték volna, - ehelyett hazaküldték és mint hősies sebesültet ezüst vitézségi éremmel tüntették ki.

Budapesten összeismerkedett Demény Nellivel, aki Bay Zoltán fizikus szerint a legszebb és legintelligensebb lány volt, akivel valaha találkozott. Nelly egyetemi hallgató volt és kiváló atléta, professzionális szintű teniszező. Az édesapja, Demény Károly postaügyi államtitkár volt, jómódú és nagy befolyással rendelkező ember. Albert első látásra beleszeretett Nellibe és elhatározta, hogy feleségül veszi.

Albert, mint mindent, az udvarlást is nagy heveséssel és fantáziával végezte. Elhalmozta Nellit ajándékokkal és 1916 karácsonyán egy póni-fogattal jelent meg, hogy romantikus utat tegyenek a téli napsütésben. A Demény-szülők voltaképpen nem akarták leányukat ilyen fiatalon - Nelli még csak 19 éves volt - férjhezadni, de amikor Albert letette az orvosi vizsgáit és megígérte, hogy gondoskodni fog Nelli további egyetemi tanulásáról, mégis beleegyeztek a házasságba.

Az esküvő Budapesten, 1917 szeptember 19-én volt. Néhány nap múlva Albertet elvezényelték az olasz front egyik kórházába és mint tisztet, a felesége is követhette. Így mézesheiteket a front közelében, Udineben, egy kis házikóban töltötték.

Első gyermekük, a „kis Nelli” 1918 október 3-án született, Budapesten. Albert több hetes szabadságot kapott és mialatt Budapesten volt, az olasz front összeomlott. Állása nem volt, de sikerült a pozsonyi egyetemen, ami akkor még Magyarországon volt, tanársegédi állást kapnia. Itt dolgozott 1919 szeptemberéig, amikor Pozsony hivatalosan csehszlovák terület lett és a magyaroknak távozni kellett. Szent-Györgyi és társai úgy vélték, hogy a magyaroknak több joguk van az egyetemi laboratóriumok felszereléséhez, mint a cseheknek és elhatározták, hogy átmentenek, amit tudnak. A készülékeket, lombikokat, stb. hatalmas ládába csomagolták és az éjszaka leple alatt kivitték a Duna-partra és egy hajóba rakták. Sikerült mindent Budapestre szállítani.

Budapesten, a 100 napos kommunizmus és román megszállás után zűrzavaros állapotok uralkodtak. A Szentgyörgyi család elvesztette vagyonát, - az apa már 1916-ban meghalt, - a még megmaradt összeget Albert jó ösztönrel beváltotta 1000 angol fontra. Ebből 400-at az édesanyjának adott, a megmaradt 600-zal pedig világgá indult, szerencsét próbálni.

Pozsonyon át Berlinbe kerültek, 1919 végén. Albert itt biokémiai kutatást folytathatott Michaelis mellett. A pénze már nagyon fogytán volt és a tanársegédi állás, amit kaphatott volna, olyan kevés fizetéssel járt, hogy a családját abból nem tudta volna eltartani. Egyetlen lehetőségnek az látszott, hogy jelentkezzen trópusi orvosnak. Trópusi doktorokra mindig szükség volt: elmentek a dzsungelbe betegeket gyógyítani és maguk haltak bele a fertőzésekbe. Albertet felvették a hamburgi Tengerészeti és Trópusi Betegségek Intézet-ébe és a család Hamburgba költözött, egy kis pincelakásba. A tanfolyam nehezebbnek bizonyult, mint Albert gondolta, a témák nem is érdekelték és a pénze annyira fogyott, hogy már az éhezés tünetei, ödémák a karjain és lábain jelentkeztek.

Ezeket a megpróbáltatásokat Nelly csodálatosan jól viselte el. Talán, mert tudta, hogy végszükség esetén visszamenekülhet a szülői jólétbe. A nehézségeket kihívásnak tekintette és úgy kezelte, mintha egy sportküzdelemben venne részt. Jókedvű volt és mindig csinos és elegáns.

Albertet a dzsungelbeli száműzetéstől és esetleges haláltól végülis az mentette meg, hogy találkozott egy honfitársával. A Holland Physiologiai Társaság 1921. évi közgyűlését Hamburgban tartotta és ezen Albert is résztvett. Itt összefutott Verzar Fricivel, aki felajánlotta, hogy beajánlja őt volt főnökéhez, Storm van Leeuwenhez, a leideni egyetem gyógyszerintézetének professzorához. Albert, óriási öröme és megkönnyebbülésére, meg is kapta ezt a tanársegédi állást. A fizetés nem volt ugyan nagy, de a hamburgi éhezéshez képest fejedelminek tűnt.

A kis család tehát átköltözött Leidenbe. A gyógyszerintézet ugyan nem volt Albert kedvenc tárgyköre, de hamarosan mégis 7 tudományos közleményt produkált. Mialatt ő éjjel-nappal a kémcsöveivel dolgozott, főnöke, Storm van Leeuwen, a volt snájdig huszártiszt Nelli elcsábításán fáradozott. Viselkedése lassan annyira feltűnő lett, hogy Albert is észrevette. Nagy botrány és veszekedés közepette azonnali hatállyal lemondott az állásáról.

Most tehát megint állás és pénz nélkül állt, egy idegen országban. Ekkor egy öreg groningeni professzor, Hamburger mentette meg, aki tanársegédi állást adott neki a groningeni egyetemen.

Albert itt végre magára talált. Őt mindig maga az Élet érdekelte. Hogyan lehetséges, hogy élettelen anyagok, molekulák, atomok egyszerre megelevenednek, mozogni, táplálkozni, növekedni, szaporodni kezdenek? Erre a kérdésre akart választ találni.

Nagyon produktív volt. 1922 és 25 között 33 tudományos dolgozatot közölt. A biológiai oxidációval foglalkozó, korszakalkotó tanulmány-sorozata 1924-ben kezdődött. Ebben a sejtlélegzés problémájával foglalkozott, azaz nagyon leegyszerűsítve, azzal a kérdéssel, hogyan lesz a táplálékból energia. A biokémia 2 nagy óriása, Wartburg és Wieland egészen eltérően vélekedett erről. Az egyik szerint oxidációs, a másik szerint redukciós reakciók folynak le. Szent-Györgyi bebizonyította, hogy mindkettőjüknek igaza van, az ún. *aktív oxigén* oxidálja az ún. *aktív hidrogént*. Ez volt az első munkája, amivel a biokémia klasszikusai közé került, és amellyel elindította azt a kutatási irányt, amely az elektronok elvesztésekor kialakuló, ún. szabad gyökök felismeréséhez vezetett.

És innen indult a C-vitamin története is. Albertnek már régen feltűnt, hogy egyes gyümölcsök: alma, körte, banán, burgonya, megsérülve vagy túlérve barnás elszíneződést mutatnak, ami a biológiai oxidáció következménye. Most felfigyelt arra, hogy van egy emberi betegség, az Addison-kor, a mellékvese betegsége, amelyben a bőr hasonlóan elsötétedik, ezért

bronzkórnak is nevezik. Mivel meg volt győződve arról, hogy az alapvető funkciók, pl. az oxidáció, emberben, állatban, növényben egyformán zajlik le, vizsgálni kezdte a burgonya sejtjeiben fellépő oxidációs folyamatokat. (Miért a krumplic? Mert ez volt a legolcsóbb.) Néhány nagyon érdekes és elemi felfedezésre jutott, de semmi információt nem kapott a mellékvesekéreg működését illetően. Ezért azokkal a gyümölcsökkel kezdett foglalkozni, amelyek megsérülve nem színeződnek el, mint pl. a citrom és a narancs. Hamarosan felfedezte, hogy ezek egy erős redukáló anyagot tartalmaznak. Ezt az anyagot borjak mellékveséjében is megtalálta, ugyanis a megdarált mellékvese ezüstnitráttal fekete elszíneződést mutatott, ami mindig erős redukáló anyag jelenlétére utal.

Mindez nem sokkal az adrenalin, inzulin és egyéb hormonok felfedezése után történt és Albert azt remélte, hogy egy újabb hormonra talált. Sikerült ebből az anyagból néhány milligrammot izolálnia, amivel egy, azaz egy kísérletet hajtott végre. Egy kóbor macskának eltávolította a mellékveséjét, és az állat haldoklani kezdett. Az anyaggal egy kis injekciót adott neki, mire a cica leugrott az operációs asztalról. Groningenben nem volt lehetősége az anyag kémiai összetételének a vizsgálatára. Ezért 1924 december 20-án levelet írt Londonba Dale professzornak, bejelentve, hogy nagy felfedezés küszöbén áll és ehhez az ő intézetének technikai felszereltségére volna szüksége. Engedélyt kapott arra, hogy 3 hónapig Dale intézetében dolgozzon. Nagy lelkesedéssel fogott munkához, de sajnos kudarcot vallott, nem sikerült az anyagot izolálnia. Az ezüstnitráttal való, sokat ígérő színváltozásról pedig kiderült, hogy az a vassal való jól ismert reakció eredménye. A vas pedig a húsdarálóból került a mellékvesébe... Borzasztó leégés egy fiatal biokémikus számára.

Egy nagyon depresszált Szent-Györgyi utazott vissza Groningenbe, ahol újabb tragédia várta. Jóakarója, Hamburger professzor meghalt és helyét az élettani tanszéken Dr. Buytendijk foglalta el, aki a biokémiát ostoba zagyvaságnak találta. Amikor Albert a krumplic lélegzésével foglalkozó újabb dolgozatát bemutatta neki, csak annyit mondott: Őt nem érdekli, mit csinál vele, közölheti, de a papírkosárba is dobhatja. Megalázva, megsértve és kétségbeesve Albert lemondott az állásáról.

Mélységes levertségében úgy érezte, hogy egész élete kudarcha fulladt. Nem volt állása, pénze, jövője. Feleségét és kislányát hazaküldte Nelli szüleihez, gondoskodjanak ők tovább róluk, maga pedig öngyilkosságra készült. De még egyszer az életben jól akarta érezni magát társai körében, ezért 1926 augusztusában részt vett Stokholmban a nemzetközi élettani kongresszuson. A kongresszus elnöke Hopkins cambridgei egyetemi tanár volt. Megnyitó beszéde a biológiai oxidáció mechanizmusáról szólt. Az előadás felénél Albert egyszerre felriadt révedezéséből. Úgy hallotta, hogy a professzor, nagyon eltorzítva bár, de az ő nevét említette. Hopkins még háromszor utalt ennek az ismeretlen fiatal kutatónak a nagyon érdekes munkájára, - különösen azt a dolgozatát dicsérte, amit Buytendijk a papírkosárnak szánt. Az előadás végén Albert, összeszedve a bátorságát, kiment a katedrához és bemutatkozott: Én vagyok Szent-Györgyi. Hopkins persze nagyon meglepődött, de rögtön megkérdezte: Miért nem jön Cambridgebe? „Hogy mehetnék, ha nincs pénzem?” „Majd én biztosítok magának ösztöndíjat.” Hopkins befolyása olyan nagy volt, hogy Albert már 2 hónap múlva megkapta a Rockefeller-alapítvány ösztöndíját. Októberben a két Nellivel letelepedett Cambridgeben. Egy öreg házikötő béreltek az Oldstone Road 35 szám alatt és Albert azonnal munkához látott. Havi ösztöndíja 182 dollár volt, amihez még utazási költségek megtérítése is járult. Fejedelmi jövedelem olyan ember számára, aki a múltban a nyomornak minden változatát megismerte!

Cambridgeben Albert igazi szellemi otthonára talált. Nagyon élvezte a magasszintű intellektuális atmoszférát, a tudomány semmit-sem-kizáró művelését, a tudósok egymást ösztönző vitáit. Boldogabb volt, mint valaha.

Albert célja Cambridgeben az volt, hogy végre izolálja azt a titokzatos anyagot, amit a mellékvese kéregben talált. Ebben az időben még azt gondolta, hogy ez egy hormon. A kollégáit azzal lepte meg, hogy kijelentette, hogy ez az anyag a citromban és káposztában is jelen van. Nagyon meglepő hormon lett volna ez!

Az anyagot tiszta, kristályos alakban kellett előállítani, megállapítani a kémiai képletét és a biológiai tulajdonságait. A legfőbb probléma az volt, hogy csak mikroszkópikus mennyiségekben volt jelen a mellékvesében. Végül sikerült valamivel kevesebb, mint 1 grammot izolálni és ebből megállapították, hogy az anyag egy carbohidrát volt, valószínűleg egy cukorsav, és a képlete $C_6H_8C_6$ volt. Ezzel aztán el is fogyott az anyag.

Professzor Hopkins sürgette Albertet, hogy közölje eredményeit, amelyek iránt már érdeklődés mutatkozott a tudományos világban. Amikor dolgozatát beküldte a Biochemical Journal-hez, végre nevet kellett adni annak az anyagnak, amit addig csak Szent-Györgyi-vegyületének neveztek. Albert az Ignose nevet ajánlotta, ami a latin Ignosco, - nem tudom, - és a cukrokra jellemző - ose összetételéből keletkezett. A kiadó nem értékelte ezt a fajta humort és másik nevet követelt. Amikor Albert a Godnose nevet ajánlotta, a kiadó dühbe gurult és az anyagot Hexuronsavnak nevezte el.

A hexuronsav nagy mértékben Szent-Györgyre irányította a tudományos világ figyelmét. 1929-ben alkalmá nyílt arra, hogy a Mayo-klinikán dolgozhasson, Rochesterben, Minnesota államban. Ez főleg azért látszott nagyon kíváncsúnak, mert St. Paul óriási vágóhidjai a közelben voltak, ahonnan szinte korlátlan mennyiségben lehetett mellékveséhez jutni. Albert hamarosan majdnem 25 gram hexuronsavat izolált és a felét elküldte Haworth professzornak Birminghambe, hogy kiderítsék a szerkezeti képletét. Sajnos, ez a mennyiség túl kevésnek bizonyult erre a célra. Így ez az egész kutatási folyamat, ami Groningentől Cambridgen át Minnesotaig terjedt és majdnem 10 évig tartott, zsákutcában ért véget. Az egyetlen eredmény, amit Albert felmutathatott, egy kis üvegecske volt, piszkos-fehér kristályokkal. Ezt aztán magával vitte Európába.

Közben, már 1928-ban az akkori kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó küldötte megkereste Albertet és hazahívta az újonnan létrehozott szegedi egyetem Orvosi Vegytani Intézetének professzorává. A Rockefeller Alapítvány hajlandó volna támogatni az

intézetet. Nem kis tusakodás és két év kutatási szabadság kivívása után Albert végre is igent mondott. Így 1928 szeptember 29-ével kinevezték, de csak 1930 szeptemberében költözött családjával, édesanyját is magával víve, Szegedre.

Szent-Györgyi tevékenysége új korszak kezdete a magyar felsőoktatás történetében. Addig a tekintélyelvű német stílus uralkodott, ő viszont az angolszász stílust vezette be, ami egyenrangú szakemberek kapcsolatát jelentette, ahol szabad volt a főnökkel ellenkezni, 5 órákor együtt teázni, családias, laza hangulatban élni és dolgozni. Sokan botrányosnak minősítették ezt az avantgardizmust, de Szent-Györgyi karizmatikus egyénisége a letehetősebb fiatal szakembereket vonzotta intézetébe.

Szent-Györgyi a sportot is népszerűsítette Szegeden, ő maga teniszezett, úszott, kerékpározott, motorozott, autózott, sőt még a vitorlázórepülést is megtanulta. A művészeteket is kedvelte, különösen a színházat. Később rektorként (1939-40) nevéhez fűződik a szegedi diákok nagy híré Hamlet-előadása. Tanítványai közé tartozott Horváth István, akinek édesapja Budapesten volt színházigazgató. A fiú ugyan a kémiai pályát választotta, de azért színi rendezőként is működött. Az általa rendezett Hamlet-előadás olyan nagy siker volt, hogy Szegeden háromszor megismételték és a fiatalokat Budapestre is meghívták. Sajnos, a siker tragédiába torkollott. Hamlet anyját a darabban Tóth Kata játszotta és Horváth Istvánnal egymásba szerettek. A fiú zsidó, a leány pedig jobboldali érzelmű keresztény családból származott. A leány szülei nem járultak hozzá a házassághoz, amit az 1940-es zsidótörvény különben is lehetetlenné tett. A fiatalok, nem találva más kiutat, öngyilkosok lettek. A jobboldali sajtó Szent-Györgyit okolta az újabb Romeo és Júlia tragédiáért.

1932-ben Hóman Bálint lett a kultuszminiszter. Amikor Szegedre látogatott, Szent-Györgyi nem tudta fogadni, mert a röplabdacsapat tagjaként éppen az egyetemi bajnokságban kellett játszania. Így aztán nem örvendett túl nagy népszerűségnek Hómannál.

Szegedre érkezése után egy évvel, 1931 őszén egy szimpatikus fiatalember, Svírbély József jelentkezett Szent-Györgyinéél. Elmondta, hogy Amerikából jön, magyar szülők gyermeke, most fejezte be kémiai tanulmányait Pittsburghben Charles G. King professzornál. Egy évig Európában akar tartózkodni és szeretne Szent-Györgyinéél biokémiát tanulni. „Mit tud?” - kérdezte Albert. „Meg tudom mondani egy anyagról, hogy van-e benne C-citamin.” - Albert elővette az üvegecskét, amiben a maradék hexuronsav volt. „Vizsgálja ezt meg, - mondta, - azt hiszem, ez tiszta C-vitamin.”

Mostanáig a vitaminok Albertet egyáltalán nem érdekelték. Véleménye szerint ez a szakácsok dolga volt és semmi köze sem volt alapvető biokémiai kutatáshoz.

A C-vitamin története a XVII. századig nyúlik vissza, amikor Jacques Cartier francia tengerész a skorbutban szenvedő embereket az ananász levével gyógyította meg. Később már hosszú listák jelentek meg a gyógyító hatású gyümölcsökről, köztük volt a narancs és citrom is. A hivatalos orvostudományt azonban csak James Lind angol hajóorvos vizsgálata győzte meg 1753-ban. A Salisbury-hajón a matrózokat két részre osztotta az egyik hosszú tengeri út során. Az egyik csoport naponta kapott narancs- vagy citromlevet, a másik nem. Az utóbbiakban hamarosan jelentkeztek a skorbut első jelei: fáradtság, gyengeség, ingerlékenység, súlyvesztés, izom- és izületi fájdalmak. A második fázist az általános vérzékenység jellemezte, a köröm alatt, az ilyen és a szem kötőhártyáján. A harmadik fázisban kihullottak a fogak, és a vérzések a bőrön mind nagyobb mértéket öltöttek. Végül a halál következett, veseelégtelenség vagy vérmérgezés miatt. Akik narancslevet kaptak, mindvégig jó egészségben maradtak. Lind közleményének hatása alatt az angol tengerészek Limey-k lettek és Britannia uralkodott a tengereken.

Az I. Világháborúban nagyon fontos lett volna a katonáknak a nehezen biztosítható gyümölcsök helyett C-vitamin tablettákat adni, ezért nagy pénzeket fektettek az ilyen jellegű kutatásokba. Megpróbálták a citrom-félékből kivonni a hatóanyagot, de rendszerint csak egy azonosíthatatlan melasz-tömeget kaptak. Pittsburghben King kutatócsoportja nagy sikerrel alkalmazta az Anti-Skorbut-Faktor kivonását a különböző gyümölcsökből, de tiszta kristályos formában nem tudták izolálni és ezért nem tudták kémiai szerkezetét felderíteni.

Svírbély tengeri malacokon végzett kísérletekkel hamarosan bebizonyította, hogy a hexuronsav valóban C-vitamin. Március elején Svírbély megkérdezte Szent-Györgyit, tájékoztassa-e volt főnökét az elért eredményről, Albert azt válaszolta, hogy ha őt egyik tanítványa nem informálná a valahol vendégkutatóként elért eredményéről, „vacak fickó”-nak tartaná. (Vacak fickó volt a legmegvetőbb kifejezés, amit rossz emberekre használt). Így Svírbély megírta Kingnek, hogy állatkísérleteik alapján bizonyos, hogy a hexuronsav azonos a C-vitaminnal. Az ő levelét keresztezte King levele, amiben azt írta, hogy majdnem bizonyos a C-vitamin mibenlétét illetően, de még további kísérleteket kell végeznie. A szegediek nagy meglepetésére és megbotrányozására King Svírbély levelének megérkezése után nem folytatott további kísérleteket, hanem azonnal rövid híradást tett közzé a Science nevű amerikai tudományos folyóiratban miszerint kutatási eredményeik alapján a hexuronsav azonos a C-vitaminnal. Ez a közlés 1932 április 1-én jelent meg. Négy nappal később a New York Times már a címlapon hozta a szenzációt: „Pittsburghi professzor izolálta a C-vitamint.” – Nagy csapás volt ez Albertra. Egyrészt csalódott a tudósok nemzetközi szolidaritásában, másrészt elvesztette élete legnagyobb tudományos eredményét. Rövid depresszió után azonban harcba kezdett igazságának visszaállításáért.

Eredményüket 1932 április 16-án közölte a nagyhírű angol folyóiratban, a Nature-ben. Igazolni tudta, hogy a hexuronsavat ő izolálta 8 éves kutató munkával, tiszta formában csak neki áll rendelkezésére és hogy ő március 18-án, tehát még King publikációja előtt a magyar orvosi társaságban beszámolt újabb eredményeiről, amiről az Orvosi Hetilap március 26-án hírt adott. Ezenfelül március 24-én a Rockefeller Alapítványnak részletesen beszámolt felfedezésükről. – Sajnos ez a prioritás vita

haláláig megkeserítette Szent-Györgyi életét és az USA-beli előadásai során nemegyszer meg is vádolták, hogy eltulajdonította King felfedezését és Nobel-díját.

Mindkét tudós kényes helyzetben volt, mert egyiknek sem volt elegendő C-vitaminja ahhoz, hogy az anyag vegyi összetételét és szerkezeti képletét meg lehessen állapítani. Szent-Györgyit azonban nem hagyta el a szerencse. Idézem saját szavait:

„Egy este a feleségem, Nelli, paprikát adott vacsorára. Nem volt kedvem hozzá, de ezt nem mertem megmondani neki. Eszembe jutott, hogy paprikát még sohasem vizsgáltam meg, van-e benne C-vitamin. Azt mondtam Nellinek, nem eszem meg a paprikát, hanem elviszem a laboratóriumba és megvizsgálom.”

Albert még az este megállapította, hogy a paprikának igenis van C-vitamin tartalma, és további vizsgálatok bebizonyították, hogy sokkal magasabb a tartalma, mint más gyümölcsé vagy növényé, pl. ötször vagy hatszor magasabb, mint a narancsé.

A következő hetekben a laboratórium C-vitamin mosodává alakult át, nemcsak a munkatársak, hanem a két Nelli is lázas sietséggel fogott hozzá mázsányi paprika feldolgozásához. Hamarosan 1,5 kilogram C-vitamin kristályt állítottak elő.

Ez az óriási mennyiség világ-monopólium volt. Szent-Györgyit azonban nem a monopólium-helyzet kereskedelmi kihasználása, hanem a tudomány minél kiterjedtebb fejlődése érdekelte. Szétküldte anyagát a világ legjobb szakembereinek, elsősorban Norman W. Haworth-nak Birminghambe, aki meghatározta a C-vitamin kémiai szerkezetét. Skorbut elleni hatása miatt ascorbinsavnak nevezték el. Nagyipari előállításá lehetővé vált és milliók egészségét javíthatta világszerte.

1937 október 2-án Szent-Györgyi telefonhívást kapott Stokholmból. Egy izgatott hang közölte vele, hogy a Nobel-díj bizottság neki ítélte az azévi Élettani és Orvosi Nobel-díjat.

Ez számára is teljes meglepetés volt, azt sem tudta, hogy jelölték a díjra. A hír futótűzként terjedt, még aznap este Szegeden fáklyás felvonulást rendeztek Albert tiszteletére. Országszerte nagy volt az öröm. Szent-Györgyi a negyedik magyar volt, aki megkapta ezt a díjat, de az első, aki Magyarországon élt és dolgozott kitüntetése idején. Az első, aki elment ugyan a Nyugatra, de visszajött.

A díj kiosztása decemberben volt. A hivatalos jelentés szerint Szent-Györgyi a biológiai égési folyamatok terén történt felfedezéseiért kapta a kitüntetést, különös tekintettel a C-vitaminra és a fumarsav katalizáló hatására. Hammarsten professzor ünnepi beszédében hangsúlyozta: „Szent-Györgyi igazi feltaláló és idealista Alfred Nobel szellemében.”

Mialatt Albert hírneve emelkedett a világban, 20 éves házassága súlyos válságba került. Egy nap váratlanul ment haza és feleségét ágyban találta ... egy nővel. A jelenlévő férfiak fantáziájára bízom, hogy ez milyen hatással lehetett rá. – Egy ideig még próbáltak kiutat találni, Albert hormonális zavarral magyarázta Nelli viselkedését, de amikor 1938-ban együtt mentek Amerikába felolvasó körútra, Albert otthagyta Nellit és egyedül ment vissza Magyarországra. Soha többé nem találkoztak. 1941-ben váltak el hivatalosan. Albert ekkor már, - saját bevallása szerint, - „évek óta romantikusan és halálisan” szerelmes volt Mártába, Miskolczy Rezső professzor-társa feleségébe. Márta viszonzta az érzelmeit, elhagyta férjét és két gyermekét és 1941 október 18-án házasságot kötött Alberttal. A katolikus Szegeden ez persze nagy botrányt keltett, dehát háború volt és az embereknek ezer más gondjuk is volt. – Miskolczy átment Kolozsvárra professzornak.

Ebben az időben, már 1939 óta, Szent-Györgyi legfőbb kutatási területe az izom szerkezete és kémiája volt. Munkatársaival, Banga Ilonával és Straub Brunóval igen fontos felfedezéseket tettek. Felfedezték az aktint és tanulmányozták a myozin, aktin és ATP egymásra való hatását. Általános vélemény szerint ezekkel járult Szent-Györgyi leginkább hozzá a tudomány fejlődéséhez. Ezek a felfedezések győzték meg arról, hogy a biológiát és quantummechanikát össze kell kapcsolni és egész további tudományos munkálkodásának ez a gondolat alkotta a háttérét. A továbbiakban molekuláris biokémiával foglalkozott.

A II. Világháborúban a liberális érzelmű Szent-Györgyi éles ellentétbe került a militarizmussal és fasiszmussal. Mint 1963-as Önéletrajzában írta: „Nem én vettem bele magamat a politikába, a politika tört be az életünkbe. Amikor könyveket égettek és zsidó barátaimat üldözték, kénytelen voltam dönteni.” A politikai helyzet nagyon komplikált volt. Magyarország fő törekvése 20 év óta a trianoni békeszerződés által elveszített területek legalábbis részleges visszaszerzése volt. Trianont a franciák és angolszászok diktálták, tehát tőlük semmit sem lehetett elvárni. A Felvidék és Erdély egy részének visszakерülését a Tengelyhatalmaknak köszönhetette Magyarország. Logikus volt tehát, hogy sokan hálások voltak Németországnak és Olaszországnak. Viszont nagyon sokan voltak, élükön Horthyval, akik Hitlert egy „vacak fickó”-nak találták, hogy Szent-Györgyi kifejezését használjam. Nem egy gentleman, hanem egy hisztériás osztrák örvetető. De talán még mindig jobb, mint Sztálin... Szegény, szerencsétlen Magyarországnak a nemzeti szocialista Németország és a bolsevista Szovjetunió között kellett választani.

1942-ben Kállay Miklós lett a miniszterelnök. Ő azt remélte, hogy sikerül egy harmadik utat találnia és kapcsolatot keresett a Szövetséges Hatalmakkal. Szent-Györgyiről köztudomású volt, hogy angolbarát és baloldali érzelmű. 1942 karácsonyán más intellektüellekkel együtt megalkotta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front-ot, amelynek Bajcsi-Zsilinszky Endre, 7 szociáldemokrata képviselő, szakszervezeti vezetők, művészek voltak a tagjai. 1943 januárjában Bethlen István, a volt miniszterelnök felkereste Albertet azzal a kérdéssel, hajlandó volna-e Isztambulba menni és kapcsolatot keresni a Szövetséges Hatalmakkal különbéke kötése céljából. Őbenne az angolok jobban megbíznak, mint bárki másban, emellett tudományos előadás ürügyén könnyebben mehet egy semleges országba, mint mások. Albert felkereste Kállay miniszterelnököt, amiről így számol be: „Kállay megkért, hogy keressem fel Steinhardtot, a törökországi amerikai követet, és mondjam meg neki, hogy

1. Kállay többé egyetlen katonát vagy fegyvert sem ad a németeknek, 2. időnként kénytelen a zsidók ellen kiabálni, de semmit sem tesz ellenük és 70,000 zsidó menekültet rejteget az országban, 3. mostanáig nem követhetett más politikát, mert akkor a németek megszállták volna Magyarországot, teljesen mozgosították volna a Szövetségesek ellen és kiirtották volna a zsidókat.”

Szent-Györgyi 1943 február elején utazott vonattal Isztambulba. Találkozott az angol kémiszolgálat néhány emberével, - bevallása szerint az volt az izgalmas, hogy nem tudhatta biztosan, csakugyan az angol kémiszolgálat tagjai-e vagy a németé, - de mint később bebizonyosodott, küldetését nem vették komolyan sem Londonban, sem New Yorkban. Annál inkább Berlinben, ahová természetesen eljutott a híre. Hitler hamarosan magához rendelte Horthy, katonákat követelt és Szent-Györgyi fejét. Albert ezt tartotta politikai pályája csúcspontjának.

1944 március 19-én a németek megszállták Magyarországot és a Gestapo már másnap megkezdte működését. Sok száz embert letartóztattak, köztük Bajcsy-Zsilinszky Endrét is. Albert gyorsan elrejtőzködött apósa szőlőjének a kunyhójában. Később feleségével Budapestre ment, ahol Wallenberg-től svéd útlevelet kaptak Mr. és Mrs. Swensen névre. Az ostromot Pesten élte át, szakált növesztett, remélve, hogy ez majd felismerhetetlenné teszi, de ezen mindenki csak nevetett. A letartóztatást azonban elkerülte.

Rövid idővel Pest elfoglalása után egy orosz járőr jött Albertért. „Azt hittem, letartóztatnak. Megmenekültem a náciaktól, és most az oroszok fognak el.” - Volt oka félni. 1939-ben nyilvánosan elítélte a finnek elleni háborújukat és a Nobel-díj aranyérmét a finneknek ajándékozta, mint „Oroszország elleni tüntetés”-t. (Az érmet a magyar kormány visszavásárolta a finn Vöröskeresztől és kiállította a Történelmi Múzeumban, ahonnan a felszabadulással kapcsolatos események során eltűnt). – Az oroszok azonban nem bántani, hanem megmenteni akarták Szent-Györgyit és elvinni Debrecenbe, ahol már megalakult egy ideiglenes magyar kormány. Márta nem volt hajlandó a családja nélkül menni, Albert pedig nem Márta nélkül, így az oroszok az egész családot, 13 embert elvitték Debrecenbe. Ott 3 hónapig egy csinos házban laktak, jó kosztal és személyzettel. Azután visszamentek Szegedre.

Szent-Györgyit a németek halálra keresték, az oroszok viszont kényeztették. Hallotta ugyan, hogy másoknak kevésbé jó tapasztalataik voltak az oroszokkal, de ezt a háborúban eldurvult bakák túlkapásainak tulajdonította. „Együtt kell élnünk, hát próbáljuk megérteni egymást!” - gondolta. A jövőt rózsás színekben látta, remélte, hogy békés együttműködés jön létre Kelet és Nyugat között, amelyben a magyar tudomány és művészet óriási magaslatoakra szárnyalhat. Új, nagy teljesítményekre készült fel.

Évtizedekkel később, életrajzában ezt írta: „Az undor, amit a náci-rezsimmel szemben éreztünk, a *wishful thinking* halálos bűnébe sodort bennünket. Azt hittük, most hogy Hitler eltűnt, szimpatizálnunk kell a Szovjetekkel, hogy elérjük a béke aranykorát.”

Különlegesen jó helyzetben volt 1945-ben. Nemzeti hősnek számított úgy tudományos eredményei, mint a földalatti mozgalomban betöltött szerepe következtében. Az OOS – a CIA elődje – jelentése szerint „Szent-Györgyi professzor nagy népszerűségnek örvend úgy Moszkvában, mint Londonban és Washingtonban. Az általános vélemény szerint ő lesz a demokratikus Magyarország első elnöke.”

45 nyarán 2 hónapig Moszkvában volt, ahol részt vett a Szovjet Tudományos Akadémia jubileumi ünnepségén. Sok külföldi volt jelen, nagy angol és amerikai delegáció jött. Albert velük nem találkozhatott, de sikerült beszélgetnie az ausztrál kormány kiküldöttével, akit megkért arra, hogy küldje el a Nature-nek beszámolóját utóbbi munkájáról és közvetítse azt a vágyát az angol és amerikai tudós köröknek, hogy nagyon szeretne velük érintkezésbe lépni.

Visszatérve Magyarországra elfoglalta a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Kara Biokémiai Intézetének professzori székét. Szeged majdnem sérülés nélkül vészelt át a háborút és Banga Ilona megmentette a laboratórium felszerelését kóbor rablóktól azzal, hogy járványos betegséget jelző vörös cédulát ragasztott a labor ajtajára. A felszerelést felhozták Budapestre és a munkatársak is követték Szent-Györgyit. Már 1945 szeptemberében nagy lelkesedéssel munkához fogtak. Megjelent egy Ráth István nevű kapitalista és felajánlotta pénzügyi támogatását. Ráth nagyon gazdag ember volt, érdekelve szénbányákban, kémiai és gyógyszergyárakban és segítségét Albert természetesen boldogan elfogadta.

1946-ban a Tudományos Akadémia elnöke Kodály Zoltán lett, alelnöke pedig Szent-Györgyi. A két férfi között komoly barátság fejlődött ki.

A politikai helyzet Albertnek egyre kevésbé tetszett. A drámai fordulat 1947-ben következett be. Februárban végre sikerült amerikai vízumot kapnia és 3 hónapos felolvasó körútra mehetett az U.S.A.-ba. Nagyon fáradtan érkezett haza és, hogy kipihenje magát, Svájcba ment, Arosaba hegyet mászni.

Legyetek szívesek figyelni erre a mondatra: pihenésül hegyet akart mászni és Svájcba utazott akkor, amikor a legtöbb ember számára, így az én számomra is, problematikus volt Budapestről Balassagyarmatra utazni.

Arosaban érte a hír, hogy pénzügyi támaszát, Ráth Istvánt letartóztatták. Azonnal írt Rákosi Mátyásnak is és Dinnyés Lajos miniszterelnöknek is, követelve Ráth szabadonbocsátását. Nemzetközi botrányral fenyegette őket, hogy majd elmondja, mi történik Magyarországon. Meglepetésére Ráthot szabadonbocsátották és megengedték, hogy elhagyja az országot. 2 hetes fogsága alatt úgy megkínózták, hogy hetekbe tartott, mire útra kelhetett. Márta hozta őt autón Svájcba. Amikor Albert meghallotta a történetet, elhatározta, hogy nem megy vissza Magyarországra, hanem emigrál Amerikába.

Nagy meglepetésére Amerika nem fogadta örömmel. „Ez a kommunista Szent-Györgyi!”- írták a lapok. A Rockefeller Alapítványtól nem kapott pénzt, egyetlen támogatója Ráth István volt, aki vele együtt emigrált. A Nobel-díj pénz egy részét még a háború előtt angol bankokban helyezte el és ezt most sikerült megkapnia. Ebből Woods Hole-ban vásárolt egy nagy házat, a neve Seven Winds volt, mert a 8. szél, az északi, ott sohasem fújt. Célja ezzel a nagy házzal egy nyári tudós-kolónia létesítése volt: „emberek, akiket igazán érdekesnek találok, akik együtt élnek velem és anélkül, hogy tudatosítanak, az én vonalamon kezdenek gondolkodni.” – írta. Ezt a célját egyenlőre pénzhány miatt nem tudta megvalósítani, de sikerült néhány volt munkatársát és Márta gyermekeit kihozni Amerikába. Ráthtal megalapította az Institute of Muscle Research nevű non-profit szervezetet és sikerült egy részleges állást kapnia a National Institute of Health-nél, ahol évi 10,000 \$-t kapott. A régi vonzereje – The Old Charm, hogyan fordítjuk ezt magyarra? – még mindig működött és sikerült a Chicago Armour Company igazgatóit meggyőzni, hogy az ő termékük voltaképpen izom és nagy hasznuk volna abból, ha támogatnák az izomkutatást. Hajlandók voltak támogatni, évi 50,000 \$ erejéig. Albert úgy érezte, hogy minden anyagi gondjának vége van.

A nyári táborok sok tudóst vonzottak. Az élet Szent-Györgyiékkel színes és érdekes volt, úszás a hideg óceánban, motorcsónakázás a szigetek között, éjszakai halászat a félsziget körüli gyors áramlatokban, tenisz és röplabda, - mindez része volt Albert informális életének. Intenzív tudományos kutatás reggelente és intenzív sport és szórakozás délután voltak a Woods Hole-i nyaralás kellemes összetevői.

Az 50-es évek boldogan és sikeresen teltek.

1963-ban nagy tragédia történt: Márta meghalt rákban. Albert számára ez rettenetes veszteség volt, mindennapi életében teljesen Mártára támaszkodott. Most társ nélkül maradt, megtörve.

Gyászában leánya, a „kis Nelli” és családja jelentett vigasztalást. Nelli különlegesen tehetséges és érdekes asszony volt. Élete mostanáig majdnem olyan kalandos volt, mint az apjáé. Még a háború előtt egy évet a cambridgei egyetemen töltött, ahol nagyon jó barátságot kötött Geoffrey Pollittal, egy kollégájával. Kettesben meg is látogatták Albertet, aki Geoffrey szerint érthetetlenül hidegen és barátságtalanul fogadta őket. (Azt hiszem, én megértem. Abban az időben apák nem voltak különösebben elragadtatva, ha a 19 éves lányuk garde de dame nélkül utazgatott egy fiatalemberrel.) - Nelli még a háború előtt visszament Budapestre és 1944-ben férjhezment Libbik György gazdag sportemberhez. Két év múlva elváltak. Nelli kiváló sportoló volt és 1946-ban a nemzeti sicsapattal kikerült Ausztriába. Nem ment vissza Magyarországra, hanem Hollandiába ment, Hágába, a nagynénjéhez, Demény Sárihoz. (Jonkvrouw Albeda van Eekestein). Innen írt régi barátjának, Pollittnak, aki Rodéziában farmerkedett, hogy volna-e kedve ismét találkozni. Pollitt hamarosan megjelent Hágában, a következő évben összeházasodtak és letelepedtek Rodéziában, ahol 3 gyermekük született. Bölcs előrelátással farmjukat már 1961-ben eladták és az U.S.A.-ba költöztek a „nagy Nelli”-hez, aki akkor Arizonában lakott. Az ő élete is érdekesen alakult. Kapcsolatba került egy gazdag özvegygel és a két asszony nyári leánytábort szervezett Wisconsinban. A telet Arizonában töltötték, ahol Nelli mexikói művészetet tanulmányozott és résztvevőket toborzott a nyári táborra. – Sajnos, kis Nelliék megérkezése után egy héttel nagy Nelli hirtelen szívbénulást kapott és meghalt. Így Pollitték egyetlen amerikai rokonukhoz, Alberthez utaztak. Szerencsére neki volt egy tengerparti villája, ahová beköltözhettek. Eltartott egy ideig, míg egymáshoz szoktak, de hamarosan Albert legbensőségesebb társai lettek, igazi családtagok.

Gyermekek és unokák azonban nem tudták a feleséget pótolni. Albert egyre jobban vágyódott egy fiatal, csinos feleség után. Úgy gondolta, hogy egy fiatal feleség bizonyítéka volna az ő virilitásának, bizonyosság arra, hogy még mindig erős és egészséges férfi. „Magyarországon általános szokás, - magyarázta Pollittnek, - hogy híres öreg emberek fiatal nőt vesznek feleségül. Mint például Kodály Zoltán vagy Jókai Mór.” - 2 évvel Márta halála után találkozott Susannal, egy professzor leányával. Susan érzékeny és kevésbé magabiztos nő volt, és nagy vonzalmat érzett a nálánál 50 évvel idősebb férfi iránt. Úgy gondolta, hogy életét arra fogja szentelni, hogy segít Albertnek a rákkutatásban. Összeházasodtak.

A házasság mindössze néhány hónapig tartott. A kulturális- és életkörülmönbség túlságosan nagy volt. Elváltak, nem valami elegáns módon.

Susan távozása után az élet visszatért a régi mederbe. A következő néhány év talán Albert hosszú életének legboldogabb időszaka volt. Munkája eredményes volt, egy csinos rokonlány kitűnően ellátta a háztartását, nagy ping-pong versenyek voltak, úszó-bajnokságokat rendeztek, nyári estéken tábortűzet raktak a tengerparton. Amikor már majdnem 80 éves volt, a lányával és unokaival együtt egy nap alatt megtanult vizisízni, egy lécen! Ősszel nagy Thanksgiving-vacsorákat rendeztek és karácsonyra Albert mindig megvette a legnagyobb fenyőfát, amit Woods Hole-ban kapni lehetett. Az unokája, Dávid, remekül haladt a hegedűművészi pályára való felkészülésben. Albert büszkén mondogatta a barátainak: „Az unokám el tudja játszani a Kreutzer-szonátát!”

Ennek a boldog korszaknak újabb tragédia vetett véget: „kis Nelli” mellrákot kapott és meghalt 1969-ben, 51 éves korában. Albert ekkor már megint rákkutatással foglalkozott és a sors különlegesen kegyetlen iróniájának találta, hogy pont ebben a betegségben haltak meg azok, akiket a legjobban szeretett.

Szent-Györgyi anyagi helyzete nagyon változó volt. Amerikában a legtöbb tudós valamelyik egyetemen vagy kutatóintézetben dolgozott. Kutatási pénz elnyerése érdekében minden évben kutatási tervet kellett készíteniök Albert ezt képtelen örütségnek találta. „Honnan tudjam azt, hogy mit fogok felfedezni és hogy a kutatásom milyen irányba fog haladni? Az a naponkénti eredményemtől függ!” Ezenfelül utálta ezeknek az intézményeknek a bürokráciáját, saját laboratóriumra és

intézetre vágyott. Időnként sikerült ezt elérnie, de 1968 és 72 között nagyon nehéz anyagi helyzetben volt, csak a Marine Biological Laboratory jóvoltából dolgozhatott. 72-ben azonban újabb csoda történt. Egy, a rákkutatással foglalkozó cikket elolvasta Franklin C. Salisbury, washingtoni ügyvéd és annyira érdekesnek találta, hogy feleségével együtt felkereste Szent-Györgyit. Albert személyes varázsa még mindig működött, úgy elbájolta a házaspárt, hogy az elhatározta, hogy segít a pénzhányban szenvedő professzoron. Létesítettek egy non-profit szervezetet, a National Foundation of Cancer Research-öt, és elárasztották Amerikát adománykérő levelekkel. Ez akkoriban, 1973-ban még nem volt olyan lejáratott módszer, mint manapság és igen tetemes összeget sikerült begyűjteni. Később évente sweepstaket – sorsjátékot – rendeztek, ami hatalmas összegeket hozott, 1981-ben majdnem 15 millió \$-t. Ennyi pénz elköltése is problémát okozott. Szent-Györgyi a Laboratory Without Walls – a Falak Nélküli Laboratórium megszervezését ajánlotta. Ez tudósok laza együttműködését jelentené, az ő szellemi vezetése alatt, a rákprobléma kutatására. 1984-ben már 60 laboratóriumban dolgozó tudósok kaptak ezen a réven kutatási pénzt több mint egy tucat országban, Japántól Izraelig. A debreceni biokémiai laboratórium is tagja volt ennek a szervezetnek, ami abban az időben, a hidegháború korában, eléggé különleges volt.

1973 októberében Szent-Györgyi a kormány meghívására hazalátogatott Magyarországra. A hivatalos ok a meghívásra az volt, hogy résztvegyen az új szegedi biokémiai intézet megnyitásán. Az intézet professzora Straub Brunó volt, Szent-Györgyi volt asszisztense. Az ország nagy örömmel és lelkesedéssel fogadta hazatérő fiát. Az idősebbek örültek, hogy annyi év után viszontláthatják, a fiatalok számára pedig meglevenedett legendának tűnt. Látogatása fénypontja egy 2 órás televízió-interjú volt, amit szinte mindenki megnézett. Beszélt a munkájáról és ezzel zárta be fellépését: „Mint magyar, szeretném, hogy Magyarország a nagyhatalmak közé tartozzon, hogy nagy legyen azon a módon, ahogy egy kis ország nagy lehet, intellektuális és szellemi téren.” Ezzel mindenki egyetértett.

Nem sokkal Magyarországról való visszatérése után a Boston University Medical Center konferenciát rendezett Szent-Györgyi 82. születésnapjának megünneplésére. Sok nevezetes tudós jött össze, köztük Linus Pauling, aki nagyon érdekes beszédet mondott a C-vitaminnal kapcsolatban. Kasha szerint a Szent-Györgyi iránt érzett meleg barátság és elismerés nőttön nőtt, amint az egymást követő szónokok megemlékeztek arról a hatásról, amit Albert az ő munkájukra gyakorolt. Albert záróbeszéde nagyon hatásos volt. Kasha, a fizikus szerint: „Ezen a délutánon, 1975 október 17-én 5 órakor a mágneses sarok Szent-Györgyi Albert szívébe költözött. Az erős magnetizmust, a lüktető energiát, a ragyogó sugárzást mindenki érezte.” – Nem tudjuk, mit éreztek, amikor az esti ünnepi fogadáson Albert bemutatta új feleségét az ámuló világnak. Marcia csinos, karcsú elvált asszony volt, amatőr festőművész és 50 évvel fiatalabb Albertnél.

Látszólag igazi vonzalom fejlődött ki köztük. Marcia jó felesége volt Albertnek, de a család számára katasztrofális volt megjelenése. Teljesen kisajátította Albertet, falat épített köréje. 75-76-ban az unokák még a tengerparti villában laktak, amit anyjuk halálakor Albert nekik ígért. Dávid szerint „minden fizikai aktivitás, úszás, vizesítés, csonakázás, ami olyan nagy szerepet játszott nagyapám életében, hirtelen végetért. Egyre ritkábban jött hozzánk és észrevettük, hogy csak akkor mert eljönni, ha Marcia nem volt otthon.” A Pollittok számára az élet a villában egyre kellemetlenebb lett, úgyhogy elköltöztek onnan. Már karácsonyi ünnepekre sem voltak meghíva.

Szent-Györgyi jó egészségben érte meg 90. születésnapját. Az NCFR nagy ünnepséget rendezett számára Bostonban a Harvard Clubban. Régi barátja, Studs Terkel volt az ünnepi szónok, Ronald és Nancy Reagan gratuláló sürgönyt küldött és a magyar kormány kitüntette a rubintokkal ékesített Zászlórenddel. Sajnos, hamarosan sok kellemetlenségbe keveredett, összeveszett az NCFR-rel és a Salisbury házaspárral. Ennek sok oka volt, de a legfőbb oka az volt, hogy Szent-Györgyi nem vette észre, - nem akarta észrevenni, - hogy megöregedett. A rákkutatással kapcsolatos kijelentései egyre fantasztikusabbak és hihetlenebbek lettek, követelése az Alapítvánnyal szemben egyre irreálisabbak. Nagyon megharagudott Frank Salisburyre. „Ellenálltam Hitlernek és Sztálinnak, - mondta - nem félek ezektől a vacak fickóktól. Én tudásra és megismerésre vágyom, ők pedig hatalomra és dollárookra.” Salisbury szerint viszont Albert egy javíthatatlan szélkakas volt, aki hűtlenül elhagyta az I. Világháborúban a bajtársait, azután a nemzetét, azután a kommunistákat, azután az amerikai kormányt és végül a National Foundation for Cancer Research-öt.

1986 júniusában Albert nagyon beteg lett, vesegyulladásra kapott és kórházba kellett szállítani. Unokái meglátogatták, de Marcia nem tűrte, hogy egyedül legyenek vele, csak az ő jelenlétében láthatták a nagyapjukat. – Ebből a betegségből még felépült és hazament, de október 21-én kómába esett és 22-én délelőtt fél 12 tájt meghalt veseelégtelenség következtében.

Temetése nagyon egyszerű volt, csak a sírnál volt egy rövid búcsúztatás kb. 40 ember jelenlétében. A hírügynökségek csak a temetés után értesültek haláláról. Csillát ez az egyszerű temetés Mozartra emlékeztette.

Természetesen sok nekrológ és méltatás jelent meg Szent-Györgyiről a sajtóban az egész világon. Linus Pauling, az egyetlen ember, aki két meg-nem-osztott Nobel-díjat kapott, azt mondta: „Albert was the most charming man in science.” (Albert volt a legeragadóbb ember a tudományos világban.)

Albert Szent-Györgyi, the Discoverer of Vitamin C

Albert Szent-Györgyi was born in Budapest on 16 September 1893. His father belonged to the landed gentry, his mother Fini came from one of the leading scientific dynasties of the age. When Fini gave her husband a heir and two spares she considered her duty done and finding country life intolerably dull moved back to the intellectual pleasures of Budapest with her three sons. They lived in a large apartment in downtown Pest, the father visited them sometimes, but the everyday presence was the unmarried brother of Fini, the celebrated professor of anatomy and physiology Lenhossék. He became a kind of surrogate father to the boys. Not a very warm or jovial father, - he made it clear that his love and affection was conditional on their intellectual brilliance and creativity. Poor Albert, the second son was a very dull child and did poorly in school, so neither his uncle nor his mother cared much for him. Then, at sixteen suddenly something changed in his brain. It was a kind of intellectual puberty and he lusted after knowledge. In his last two years of high school he became an outstanding student, and after graduation he entered Medical School. It was not long before he was doing original research. His first scientific paper was published in a German anatomy journal when he was still a teenager.

It was around this time that Albert first recognized what he referred to as his "special gift"; his intuitive ability to look at a problem and divine, if not the solution, then the correct question to ask. His problem was, - and remained until his last day, - "What is life?" Why should inert materials - atoms and molecules - move, respond, and eventually become selfconscious organisms? This was the question he wanted to answer.

Before Albert could accomplish much in physiology, however, his career - along with almost everyone else's - was calamitously interrupted. World War I broke out, and he was quickly dispatched to the Eastern front. The luck that was to be his constant companion for the next 30 years soon showed itself. He was decorated for risking his life to save wounded soldiers and lived through the annihilation of the Hungarian army in the Ukraine and the ravages of cholera, smallpox and typhus that wiped out most of the survivors. After 2 years, tired of the futile carnage, he shot himself through the arm, smashing the humerus bone. With his knowledge of anatomy he planned carefully for the spot that would invalide him home but would quickly heal. Of course, this was a risky business. If he were caught disabling himself, he would be hanged as a deserter. Moreover, it went against everything Albert had been taught to believe.

But two years in the trenches, under almost continual fire have simply wrought a tremendous change in his mind. He had become radicalized.

While nursing his broken arm in Budapest Albert met a beautiful girl. Her name was Nelly Demény. She came from a wealthy and influential family, her father being Postmaster General of Hungary. He is best remembered for having introduced skiing into Hungary. Nelly was energetic, intelligent, loving and outgoing. She was an excellent athlete - a professional-level tennis player. Albert set his mind on marrying her and used all of his considerable charm to court her. He showered her with gifts, and on Christmas Day 1916 he showed up at her doorstep with a pony and cart to take a romantic drive. At last his persistence won out and the young couple was married on 15 September 1917. They were a handsome, well-matched couple. They enjoyed swimming, hiking, and mountaineering together. This they could do in Northern Italy where Albert was sent to work in a field-hospital and Nelly accompanied him. After a year Little Nelly was born in Budapest. Albert was allowed to go to see his daughter and while he was at home the war collapsed. With it collapsed the wealth of the Szent-Györgyi family too, Albert could rescue 600 pounds only.

With this money he set out to get real scientific training. To excel in science, it was assumed, a Hungarian had to go abroad. A decade of wandering - of obscurity, struggle and privation ensued. Nelly was an unusually devoted and courageous woman to embrace this life of poverty and wandering. She was something of a dare-devil, who regarded physical hardship as an adventure. Perhaps only someone brought up in comfort and security could feel that carefree. At the end of 1919 Albert with the two Nellys joined the exodus of intellectuals from war-torn Hungary.

First they went to Prague and then to Berlin. After a while Albert saw that he could never support his family on an assistant's meager-allowance and applied for admission to the prestigious Institute of Maritime and Tropical Diseases in Hamburg and was accepted. There was always a shortage of tropical doctors, "they went down there to cure epidemics and died themselves of the infection." In Hamburg they lived in a little basement room. Since most of their food budget went to feed the two Nellys, within about a year Albert had developed hunger edema, a swelling in his arms which was the first stage of overt starvation. Moreover, he had really no interest in tropical medicine. The whole episode was an act of desperation. - What saved him from a life - and possibly death - in the jungle, was a chance meeting with another Hungarian emigré, who heard about Albert's plight and offered to recommend him to his former boss, Storm van Leeuwen in Leiden.

Albert grabbed at the chance. The position paid little, but compared to the near-starvation of Hamburg, it seemed like a small fortune. Now began a period of intense productivity. Albert quickly produced seven papers on pharmacology.

Paper presented at the annual meeting of the Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands (Hollandiai Mikes Kelemen Kör) on 24 October 2004.

At first, life in Leiden seemed almost idyllic; but Prof. van Leeuwen turned out to be a "Lady's man", a dashing ex-cavalry officer, who quickly sensed an opportunity in his underling's beautiful, chic and restless wife. While Albert was busy with his test tubes, van Leeuwen was off propositioning Nelly. After some months his behavior became so obvious that even Albert noticed it and after a screaming match with his boss he abruptly and bitterly resigned.

So once again Albert was without a job and without income. What saved him at this point was an old professor of physiology at Groningen, who offered him a position as his assistant.

At Groningen Albert finally found himself. In 3 years he published 33 scientific papers. In 1924 he published the first in a series of epochal papers on biological oxidation. This was the start of a life-long preoccupation with the question of intracellular respiration, which was regarded at that time as the central problem of biochemistry. Albert's observation that carboxylic acids were implicated in electron transfer, prefigured the discovery of the citric acid cycle, wherefore Krebs received the Nobel prize.

He became interested in the function of the adrenal cortex. If the function of this organ is suppressed, life, too, is suppressed. (Addison's disease.) But before life is extinguished, there appears in man a brown pigmentation, similar to that of certain fruits: apples, pears, potatoes, etc, which, in withering, likewise assume a brown color. It was known that this brown coloring of plants is connected with the damaged oxidative mechanism. Since he was convinced that in the basic functions, as represented too by oxidation, there exist no differences in principle between animal and plant, he undertook the study of the oxidative system of potatoes in the hope of finding the key to the understanding of adrenal function. He made some very basic and interesting discoveries but did not get any information about adrenal function. He therefore turned to those plants which did not turn brown when cut, such as lemons and oranges. He determined that there was some other chemical, a strong reducing agent present in these juices. On a hunch he now turned his attention to actual adrenal glands from cows and found that the adrenal cortex contained an analogous reducing substance.

Albert felt he had made a major discovery, but he was frustrated, for no one in Groningen seemed capable of appreciating the importance neither of this development nor of giving him the assistance he needed for the isolation of this material in larger amounts. Larger amounts would mean some grams that would suffice for the determination of the chemical formula of this material. Soon he confronted a deteriorating situation: his professor died and the new head of the physiological department thought biochemistry was stupid nonsense. When Albert showed his paper on the respiration in the potato to the prof, to get his formal approval before publication, the prof told him: "You can do with it what you like, publish it, throw it in my waste paper basket, it doesn't matter." Shocked, hurt and indignant, Albert resigned.

Prone to depression, he summed up his life as a failure. He had no job, no prospects, no money. "Unable to support my wife and my seven-year-old daughter I sent them to Budapest to her parents," he recalled, "thinking you can have them back and feed them and I'll make an end to the whole story. I was ready to commit suicide. But one last time in my life I wanted to have a good time, so I gathered my last few pennies and went up to Stockholm where there was a big international meeting of the Physiological Society. Once more I really wanted to be among scientists."

The chairman of the Congress was Sir Gowland Hopkins, the greatest living biochemist of his day and the topic of his presidential address was "the mechanism of biological oxidation". Midway through the address a despondent Szent-Györgyi was suddenly shocked out of his reveries. He could have sworn that Hopkins has mentioned his name. Yes, it was true. Three times in the course of his speech, Hopkins referred to the fine work of an obscure researcher at an university in northern Holland. He was referring to Albert's paper - "On the Oxidation mechanism of the Potato" - the same his professor had told him he could throw in the wastebasket!

After the lecture, screwing up his courage, Albert made his way to the podium and blurted out, "I am Szent-Györgyi."

Hopkins' eyes lit up and he said: "Why don't you come to Cambridge?" "How can I?" Albert asked. "I have no money."

"Well, then, I'll get you a fellowship," Hopkins declared. So great was his influence that one letter sufficed to set the Rockefeller Foundation in motion. On 15 October 1926 a still-dazzled Albert received a grant to study with Prof. Hopkins and Dale. His monthly stipend was 182 dollar, a lordly income for a man who had spent the previous eight years in dire poverty. He wired for the two Nellies to rejoin him in Cambridge where he finally found his intellectual home.

Albert came to Cambridge to isolate that mysterious chemical he had found in the adrenal cortex. He had to purify it in crystalline form, analyze it chemically and then determine its biological properties. The main problem was that it existed in only microscopic amounts, finally he extracted less than a gram's worth of crystals and with this, he learned that the substance was a carbohydrate. Then his meager supply ran out. Prof. Hopkins urged Albert to publish his findings, which had begun to arise interest among biochemists around the world. When he submitted his work to the prestigious Biochemical Journal he finally had to decide on a name for what had simply been called "Szent-Györgyi's substance". With a pixyish sense of humor he proposed calling it "Ignose", from the Latin "Ignosco", "I don't know", - but the editor of the journal was not amused. When Albert rechristened his compound "Godnose", the editor was scandalised and threatened to reject the paper entirely. He suggested the much less poetic "hexuronic acid" for the compound, and so it was termed.

Hexuronic acid focused world-wide attention on Albert and he was seen as an up-and-coming figure by his fellow biochemists. In 1929 he had an invitation to Rochester, Minnesota, to work on hexuronic acid at the Mayo Clinic. A critical

factor was access to the huge slaughterhouses of South St. Paul, with their nearly limitless supply of fresh adrenals. Albert had soon purified almost an ounce of hexuronic acid and he mailed half of it to Prof. Haworth in Birmingham, England, to analyse it. Unfortunately, it turned out that the amount of substance was inadequate for finding out its chemical constitution. And so, the whole trail of discovery, which had stretched from Groningen to Cambridge to Minnesota, and spanned almost a decade of hard toil, had come to a dead-end. All Albert had to show for his efforts was a tiny vial of off-white crystals, which he took back with him to Europe.

In the meantime, as Albert's scientific reputation has grown, the Hungarian government has made contacts with him. Would he be interested in returning to his native land and help to rebuild Hungarian science? The Rockefeller Foundation was interested in supporting a major scientific center in southern Hungary, in Szeged, and he, as a Rockefeller fellow, could be professor of biochemistry at the new university. Albert accepted the offer and in January 1931 he and his family arrived in Szeged.

Half a year later, in the fall of 1931 a nice young man walked into Albert's laboratory. He introduced himself as Joseph Svirbely of Pittsburgh and explained that he was in Hungary to study for a year or so, and would like to work with Szent-Györgyi. He had just received his Ph.D.

"What can you do?" - Albert asked him.

Svirbely replied: "I worked with Dr. King in America. I can tell you whether something contains vitamin C or not."

Albert took a tiny vial of cream-colored crystals down from the shelf and said, "Here, test this, I think this is vitamin C." It was all that remained of the "hexuronic acid" he had isolated at the Mayo Clinic.

Until this day Albert was never interested in vitamins, he felt they were a problem for the cook and were of no fundamental scientific interest.

The controversy over "C" had begun centuries ago when it was noticed that some foods had an anti-scurvy effect. In 1753 Dr. James Lind, the physician aboard the H.M.S. Salisbury divided the sailors into two groups, - one got oranges, the others did not. The group with scurvy who did not receive oranges suffered untold tortures, their legs became swollen and infected; their teeth fell out; eventually they went into convulsions and comas. Death came as a relief. The group that received the oranges were totally scurvy-free. So English sailors became "limies" and the British navy ruled the waves.

However, the nature of the curative substance in citruses remained a mystery, chemists were unable to isolate the anti-scurvy factor, now called vitamin C. After World War I on both sides of the Atlantic scientists and drug companies raced for fame, fortune and - it was assumed - a Nobel Prize. All they got was a mess of boiled-down citrus.

In the United States the leading group was that of young Charles Glen King at the University of Pittsburgh. They were making excellent progress and in March 1932 King was fairly sure that hexuronic acid and vitamin C were identical. But - according to his letter dated March 15, 1932 - "further chemical work will have to be done before one can be sure." Some days later he received a letter from his former assistant Svirbely telling him, that he established in Szeged, that hexuronic acid was indeed vitamin C. King didn't do any further chemical work, but promptly and shamelessly jumped the gun and got a paper off to Science. His paper appeared a month before Szent-Györgyi's in Nature.

In these days priority battles in science were rare. Scientists were supposed to be gentlemen and their word was supposed to be their bond. But the press got hold of the controversy and the dispute had the makings of a European-American rivalry. The critical question was who actually first identified "hexuronic acid" as vitamin C through his own experimental work.

Both scientists were in an embarrassing position: neither Albert nor King had a sufficient amount of pure, crystalline vitamin C for structure determination. But luck didn't desert Albert. Szeged, it so happens, is the paprika capital of Hungary and on a September evening Nelly gave him paprika for supper. It occurred to him that he had never tested paprika for vitamin C content. He ran into his laboratory and the test revealed the paprika to be a regular mine of vitamin C. Soon the laboratory was transformed into a paprika-processing factory, everybody in the institute, including the two Nellies was working at top speed. In one week they produced over three pounds of pure, crystalline vitamin C!

The possession of this huge amount was a world monopoly. Szent-Györgyi was not interested in the business advantages of a monopoly, but in the rapid, general progress of science. An adequate amount was sent to Norman Haworth in Birmingham, who quickly established its chemical structure. It was renamed "a-scorbic acid", meaning that it prevented the scorbutic disease, scurvy. - Batches were sent to scientists around the world who were working on collateral problems. A whole pound was sent to the Health Organization of the League of Nations for distribution to those areas of the world still plagued by scurvy.

Ascorbic acid turned out to be a very useful substance, since the lack of this vitamin has a hand in very many pathological conditions.

In 1937 Albert received the Nobel Prize for Physiology in recognition of his "discoveries concerning the biological combustion process with especial reference to vitamin C and to the fumaric acid catalyst."

In Hungary there was wild jubilation. Szent-Györgyi was the fourth person of Hungarian descent to win the prize, but the first to win it while actually residing on native soil. He became a well-known and respected celebrity in the whole country.

Unfortunately at the same time his twenty-year marriage to Nelly began to unravel. One day Albert came home unexpected and surprised his wife in bed with ... a woman. Albert was outraged. Not only was his wife being unfaithful, but the idea that she would desire another woman seemed abominable to him. He blamed everything on a "hormonal disturbance" of Nelly. First they tried to patch things up, but slowly the marriage went to pieces with a great deal of misery. In 1938 they travelled to the United States, where he had a lecture engagement. After the lectures Albert left Nelly in America and returned to Budapest. They never met again.

Albert was not at a loss for women, however. He was now, in effect a bachelor and it is said he put as much energy and ingenuity into his love life as he did into his scientific work. He could be seen nearly every night in the clubs and cabarets of Budapest or Szeged. Not for very long, however. Soon he fell in love passionately with Martha, the wife of a fellow-professor, mother of two children. This created a terrible scandal in Catholic Szeged, but the lovers were adamant. They obtained their divorces and married in October 1941. For Albert, it was his first experience with an all-consuming romantic affair and at the end of his life, 20 years after Martha's death he said: "I still love her, and I don't know what to do about it."

In 1939 Szent-Györgyi turned his attention to muscle, and he and his group discovered myosin and actin and the relaxation of the rigor state by ATP, thereby initiating an entirely new field of research. Albert became Rector of the University in Szeged at a time of encroaching racism and intolerance; he bravely resisted the fascists and created an oasis of liberal enlightenment. With the engulfment of Hungary by the Germans he went underground and began a dangerous game of hide-and-seek with the Gestapo, a beard his only disguise. His luck held, and when the German war effort began to crumble he undertook clandestine negotiations with the Allies on behalf of the Horthy regime.

In 1945 he surfaced as a national hero; turning down the presidency of the new Hungarian Republic, he applied himself instead, with the help of the Russians, over whom he had acquired considerable influence, to establishing a laboratory in Budapest. Political quarrels and disillusion followed, his closest associates were denounced and dismissed, and Szent-Györgyi, suddenly a target of political obloqui, left for America.

The indifference of his reception there came as a shock: he soon discovered that in the American academic community esteem is a highly perishable commodity. Yet the charm still worked; rejected by the funding agencies he managed to persuade the meat barons of the Armour Company that their trade was muscle and that investment in his research would yield commercial treasure. The Institute of Muscle Research, which he set up in Woods Hole, did not in fact continue long with muscle research. Instead he returned to certain early ideas about vitamin C and biological oxidation, and became persuaded that in them lay the key to cancer.

Albert bought a beautiful and big house, "Seven Winds" in Woods Hole, his idea was to house a whole summer colony of scientists, - "people whom I am really interested in, who will live with me and will, without noticing, start thinking and working on my lines." - he wrote. His huge house became a magnet for some of the world's leading thinkers. Life with the Szent-Györgyi's was colourful and gay. Swimming in the cold ocean, fishing for flounder, daring motor boat rides through narrow channels in the nearby islands, night fishing in the swift tidal currents around the peninsula, volley ball - all these things were part of the informal life of Albert. Mornings of intensive science and late afternoons of intensive recreation became the delicious summer diet at Woods Hole.

After almost a decade of happiness, however, suddenly everything changed.

Cancer struck home. In 1963 Martha died of cancer. Albert was devastated by her death. He was totally dependent on his wife to run his everyday affairs. Her death left him suddenly and completely alone and broken.

He found some consolation and support in his daughter "Little Nelly" and her children, who were at that time living with him. Nelly was an extremely talented and vibrant person, her postwar career had been almost as adventurous as Albert's own. She got out of Hungary as a member of the national ski team, and in the summer of 1946 she settled temporarily with her aunt in The Hague. From there she wrote to Geoffrey Pollitt, her English friend, who was now managing a farm in Rhodesia. Would he be interested in seeing her again? He was interested enough to make a special trip from Africa to rendez-vous with her in Holland. Next year they got married and settled in Rhodesia, where their 3 children were born.

In 1961 the Pollitts moved to the U.S., joining Big Nelly, who was then living in Arizona. She had also been leading an interesting life. She had teamed up with a wealthy widow. The two women co-directed a girl's camp in Wisconsin. In the wintertime they migrated to Tucson, Arizona, where Big Nelly had built herself an adobe-style house. There she studied Andean and Mexican art and gave recruiting lectures for the girls' camp. It promised to be an interesting life for the Pollitts too, but after a few weeks of their arrival Big Nelly suddenly died of a heart attack. And so the Pollitt family moved to the home of their only other American relative, Albert. Luckily, he had a seaside cottage at the end of his garden to put them up. It took some time for Albert and Little Nelly to warm up to each other, but soon the Pollitts formed part of Albert's intimate circle - the closest he had come to a real family in decades.

But a daughter and grandchildren couldn't replace a wife. The idea of having a young and attractive wife began to exert an almost irresistible pull on Albert. A young wife in his mind was proof of his virility, proof that he was still a potent and powerful figure. Two years after Martha's death he met Susan, the daughter of a professor, a sensitive and insecure woman. She

was strangely attracted to this man fifty years her senior. She thought she would dedicate herself to helping Albert find the cure for cancer. They got married.

Unfortunately the marriage lasted only a few months. The cultural and generational gulf between them was too big. Eventually he obtained a divorce, buying his way out of a messy relationship.

With Sue gone, the family reverted to normal for several years. In some ways, these times at "Seven Winds" were the happiest in Albert's long life: his work was rewarding, a nice, young Hungarian relative took care of the household, there were ping-pong championships, swimming contests, cookouts at night on the beach. One time when he was almost eighty he learned to water ski with the rest of the family - on one ski. It took him only one day to learn. In the fall they had massive Thanksgiving dinners. In the winter Albert always bought the biggest Christmas tree in Woods Hole. His grandson David made excellent progress in his study of the violin. "That's my grandson David", Albert would say to his friends, almost in awe, "He can play the Kreutzer Sonata." He bought a Stradivarius for David.

But the family was struck by another terrible blow. Little Nelly discovered a lump in her breast and in September 1969, at the age of fifty-one, she also died of breast cancer. With her the only powerful voice of reason and restraint in Albert's life was gone.

Albert's pronouncements about the imminence of an explanation and cure for cancer became increasingly extravagant and irresponsible. The requirement that was laid on him to write grant applications he considered as an affront not only to his professional standing but to logic as well, for if one knew and could describe what one was going to discover, what would be the point in discovering it? Nevertheless, such was the allure of his personality that until well into his nineties he did not want for patrons or scientific followers.

In honor of Albert's eighty-second birthday a conference was organized at Boston University Medical Center, attended by many Nobel Prize winners. They were all startled when at a social after the conference Albert proudly introduced his beautiful bride, Marcia. She was a strikingly good looking divorcée, 50 years younger than Albert. To all appearances, genuine affection developed between them, despite their wide difference in age. Marcia was a good wife for Albert, but for his family her arrival was devastating. She built a wall around Albert. All physical activities such as swimming, water skiing, boating which had played such an important part in Albert's life, rapidly came to a halt. There were no family celebrations of Christmas and Thanksgiving anymore.

Albert had become a relic, a monstre sacré, lonely embittered and unfulfilled in his hope to solve the cancer problem before the test tube drops out of his hand. On 22 October 1986 Albert Szent-Györgyi died of kidney failure at his home in Woods Hole, at the age of 93. According to Linus Pauling, the only man who received two unshared Prizes, Albert was "the most charming man in science."

Albert Szent-Györgyi, de ontdekker van vitamine C

Albert Szent-Györgyi werd geboren in Boedapest op 16 september 1893. Zijn vader was een landedelman, zijn moeder Fini stamde uit een van de vooraanstaande wetenschaps-dynastieën van die eeuw. Toen Fini haar man een opvolger en twee extra's had gegeven, vond zij dat ze haar taak had volbracht en, het plattelandsleven onuitstaanbaar saai vindend, ging ze met haar drie zontjes terug naar de intellectuele geneugten van Boedapest. Ze woonden in een groot appartement in het centrum van Pest; de vader bezocht hun soms, maar de iederedaagse aanwezigheid was de ongetrouwde broer van Fini, Lenhossék, de beroemde Professor van Anatomie en Physiologie. Hij werd een soort surrogaatvader van de jongens. Geen erg warme of joviale vader - hij maakte het duidelijk dat zijn liefde en genegenheid afhankelijk was van hun intellectuele schittering en scheppingskunst. Arme Albert, de tweede zoon was een zeer saai kind en had slechte schoolcijfers, zodat noch zijn oom, noch zijn moeder veel om hem gaven, maar op zijn zestiende jaar veranderde er iets in zijn hersenen. Het was een soort intellectuele ontwaking, en hij begon naar kennis te dorsten. In zijn laatste twee jaar op de middelbare school werd hij een voorbeeld-leerling, en na zijn eindexamen ging hij naar de Medische Hogeschool. Het duurde niet lang of hij deed eigen onderzoek. Zijn eerste wetenschappelijke geschrift werd gepubliceerd in een Duits anatomie-tijdschrift toen hij nog een tiener was.

Het was omstreeks deze tijd dat Albert tot de ontdekking kwam van wat hij zijn "speciale gave" noemde: zijn intuïtieve gave naar een probleem te kijken en te raden wat de oplossing was of om in ieder geval de juiste vraag te stellen. Zijn probleem was, en bleef dat tot zijn laatste dag; "Wat is leven?" Waarom beginnen dode stoffen - atomen, moleculen - te bewegen, reageren en uiteindelijk zelfstandige organismes worden? Dat was de vraag die hij wou beantwoorden.

Voordat Albert echter veel kon presteren in de Physiologie, werd zijn loopbaan - zoals die van bijna iedereen van zijn generatie, - rampzalig onderbroken. De eerste wereldoorlog brak uit en hij werd snel naar het oostfront gezonden. Het Geluk dat zijn constante metgezel was in de volgende 30 jaar maakte zich kenbaar. Hij overleefde de vernietiging van het Hongaarse leger in de Oekraïne en de daaropvolgende slachting door cholera, pokken en tyfus en kreeg een onderscheiding voor het redden van gewonde soldaten met gevaar voor eigen leven. Na twee jaar, moe van het onnodige bloedvergieten, schoot hij zich zelf door een arm waarbij hij het bovenarmbot raakte. Met zijn kennis van de anatomie had hij zorgvuldig de plaats uitgezocht die hem als invalide naar huis zou zenden, maar die snel zou genezen. Natuurlijk was dat een riskante bezigheid. Als men zou ontdekken dat hij zichzelf verwond had, zou hij worden opgehangen als deserteur. Bovendien ging het in tegen alles wat Albert had geleerd te geloven. Maar twee jaar in de loopgraven, onder vrijwel constant geweervuur, hadden eenvoudigweg een geweldige verandering in zijn psyche veroorzaakt. Hij was een radicaal geworden.

Bezig in Boedapest te genezen van zijn gewonde arm maakte Albert kennis met een mooi meisje. Haar naam was Nellie Demény. Ze kwam uit een welgestelde en invloedrijke familie: haar vader was de Directeur van de Posterijen in Hongarije. Men herinnert zich hem het best als degene die het skiën in Hongarije heeft bekendgemaakt. Nellie was energiek, intelligent, liefderijk en extrovert. Ze was een buitengewoon goede atleet en een tennisspeler op professioneel niveau. Albert besloot, om met haar te trouwen en gebruikte al zijn uitbundige charme om haar het hof te maken. Hij overstelpte haar met geschenken, en op Kerstmorgen 1916 verscheen hij op haar stoep met een pony-wagen om een romantisch tochtje te maken. Uiteindelijk won zijn doorzettingsvermogen, en het jonge stel trouwde op 15 september 1917. Ze waren een mooi en bijelkaarpassend span. Ze hielden van zwemmen, wandelen en bergbeklimmen. Dit konden ze doen in Noord-Italië waar Albert was heengestuurd om in een veldhospitaal te werken, en waarheen Nellie hem vergezelde. Na een jaar werd Kleine Nellie in Boedapest geboren. Het werd Albert toegestaan zijn dochtertje te bezoeken en terwijl hij thuis was, stortte de oorlog ineen. Tezelfdertijd stortte het vermogen van de Szent-Györgyi-familie ineen: Albert kon slechts £ 600 redden.

Met dat geld begon hij zijn echte wetenschappelijke opleiding. Om in de wetenschap uit te blinken, zo werd geponeerd, moest een Hongaar naar het buitenland gaan. Een decennium van zwerven, van onbekend zijn, van strijd en tekortkomingen volgde, Nellie was een ongewoon toegewijde en dappere vrouw om dit leven van armoede en zwerven te accepteren. Ze was een soort durf-al, die lijfelijke hardheid als een avontuur beschouwde. Waarschijnlijk kon alleen iemand die in weelde en veiligheid was grootgebracht zich zo zorgeloos voelen. Tegen het einde van 1919 sloten Albert en de twee Nellies zich aan bij de exodus van intellectuelen uit het door oorlog verscheurde Hongarije.

Eerst gingen ze naar Praag en toen naar Berlijn. Na enige tijd bemerkte Albert dat hij zijn familie nooit kon onderhouden van een mager assistenten-inkomen, en hij vroeg om toelating tot het gezaghebbende Instituut van Maritieme en Tropische ziektes in Hamburg, en men nam hem aan. Er was altijd een tekort aan tropische artsen, "ze gingen naar de tropen om ziektes te helen en stierven zelf aan de infectie". In Hamburg woonden ze in een souterrain-kamer. Aangezien het grootste deel van hun budget opging aan de voeding van de twee Nellies kreeg Albert binnen ongeveer een jaar honger-oedeem: een opzwellende van de armen was de eerste stap naar openlijke hongerdood. Bovendien had hij geen werkelijke belangstelling in geneeskunde van

Lezing gehouden op de bijeenkomst van de Vereniging Mikes [Hollandiai Mikes Kelemen Kör], op 24 oktober 2004, te Vianen.

tropische ziektes. De hele episode was een wanhoopsdaad. Wat hem bewaarde van een leven, en misschien zelfs de dood, in het oerwoud was een toevallige ontmoeting met een andere Hongaarse emigrant, die hoorde over Albert's zorgen en die aanbood hem aan te bevelen bij zijn vroegere baas, Storm van Leeuwen in Leiden. Albert greep de kans aan. De baan betaalde slecht, maar vergeleken bij het bijna doodgaan in Hamburg leek het inkomen een klein vermogen. Nu begon een periode van intense productiviteit. Albert produceerde snel zeven artikelen op het gebied van de farmacologie.

In het begin leek het leven in Leiden bijna idyllisch; maar Prof. van Leeuwen bleek te veel belangstelling in vrouwelijk schoon te hebben. Hij was een voortvarende ex-cavalerie officier die snel een mogelijkheid zag in zijn ondergechikte's mooie, chique en rusteloze vrouw. Terwijl Albert zich bezig hield met reagerbuisjes ging Van Leeuwen aan het werk aan Nellie het hof te maken. Na enige maanden werd zijn gedrag zo overduidelijk dat zelfs Albert het opmerkte en, na een schreeuwende scène met zijn baas, pardoos en bitter ontslag nam.

Zo was Albert nogmaals zonder baan en zonder inkomen. Wat hem op dit ogenblik redde, was de aanwezigheid van een oude professor in de Physiologie in Groningen, die hem een baan aanbood als assistent.

In Groningen vond Albert zichzelf uiteindelijk. In drie jaar tijd publiceerde hij 33 wetenschappelijke artikelen. In 1924 publiceerde hij de eerste in een serie hoogst belangrijke artikelen op het gebied van de biologische oxidatie. Dit was het begin van een levenslange bezigheid met de vraag over intercellulaire gaswisseling, die in die tijd werd beschouwd als het centrale problema van de biochemie. Albert's ontdekking dat carboxylzuren een rol speelden in elektronen-overdracht, was een voorloper van de ontdekking van de citroenzuur-cyclus, waarvoor Krebs de Nobelprijs kreeg.

Hij was nieuwsgierig naar de functie van de bijnierschors. Als de functie van dit orgaan onderdrukt wordt, wordt het leven ook onderdrukt (de ziekte van Addison). Maar voordat het leven uitdooft, krijgt de patiënt een bruine huidverkleuring, vergelijkbaar met dat van sommige vruchten: appels, peren, aardappelen, etc., die bij het verschrompelen ook een bruine kleur krijgen. Het was bekend dat deze bruineverkleuring van planten verband hield met het beschadigde oxidatie-mechanisme. Daar hij ervan overtuigd was dat er in de grondfuncties, zoals oxidatie, geen principeverschil is tussen dier en plant, begon hij de studie van het oxidatiesysteem van aardappelen in de hoop de sleutel te vinden tot het begrijpen van de bijnier-functie. Hij deed enkele zeer fundamentele en interessante ontdekkingen, maar kreeg geen enkele informatie over de bijnier-functie. Hij wendde zich daarom tot die planten die niet bruin werden bij het schillen, zoals citroenen en sinaasappelen. Hij stelde vast dat er een andere sterk reducerende stof in hun sappen aanwezig was. Op een ingeving richtte hij nu zijn aandacht op bijnieren van koeien en vond dat de bijnierschors een analoge reducerende stof bevatte. Albert voelde dat hij een belangrijke ontdekking gedaan had, maar hij was gefrustreerd want niemand in Groningen bleek in staat te zijn het belang van deze ontwikkeling te zien noch hem de hulp te geven die nodig was om die stof in grote hoeveelheid te isoleren. Grote hoeveelheden zou betekenen: enkele grammen, die genoeg zouden zijn voor de vaststelling van de chemische formule van deze stof. Kort daarop stond hij voor een verslechtering van de toestand: zijn professor overleed en het nieuwe hoofd van de Afdeling Physiologie dacht dat biochemie domme onzin was. Toen Albert zijn artikel over de gaswisseling in de aardappel aan de professor liet zien om diens formele goedkeuring voor de publicatie te vragen, zei de professor hem: "Je kunt doen wat je wil, publiceer het, gooi het in mijn prullemand, het doet er niet toe!" Geërgerd, gekwetst en verontwaardigd nam Albert zijn ontslag.

Overgegeven aan neerslachtigheid somde hij zijn leven op als een mislukking. Hij had geen baan, geen vooruitzichten, geen geld. "Niet in staat mijn vrouw en zevenjarige dochter te onderhouden, zond ik hun naar Boedapest naar haar ouders", herinnerde hij zich, "bij mezelf denkende, neem ze maar terug, voed hun, en ik zal er voor mezelf een eind aan maken. Ik was klaar om zelfmoord te plegen. Maar één keer in mijn leven wilde ik nog een goede dag hebben, en ik verzamelde mijn laatste centen en ging naar Stockholm waar een groot internationaal congres was van de «Physiological Society». Nog één keer wilde ik onder wetenschapsmensen zijn".

De voorzitter van dit congres was Sir Gowland Hopkins, de grootste nog levende biochemicus van die dagen, en het onderwerp van zijn voorzittersrede was "Het mechanisme van de biologische oxidatie". Halverwege deze inleiding werd een mistroostige Szent-Györgyi plotseling wakker geschud uit zijn dromen. Hij zou er een eed op hebben kunnen doen dat Hopkins zijn naam had genoemd. Ja, het was waar. Drie keer gedurende zijn voordracht noemde Hopkins het geweldige werk van een onbekende werker aan een universiteit in noord-Nederland. Hij verwees naar Albert's publicatie "Over het oxidatie-mechanisme van de aardappel", hetzelfde waarvan zijn professor had gezegd dat hij het in de prullemand kon gooien.

Na de voordracht, zijn moed bijeenrapende, baande Albert zich een weg naar het podium en riep uit "ik ben SG". Hopkins' ogen straalden en hij zei: "Waarom komt U niet naar Cambridge?" "Hoe kan ik dat doen?" vroeg Albert, "ik heb geen geld". "Nou, dan zal ik U een Assistentchap geven", zei Hopkins. Zijn invloed was dermate groot dat één brief voldoende was om de "Rockefeller Foundation" in beweging te brengen. Op 15 oktober 1926 kreeg een nog steeds verwarde Albert een uitnodiging te komen studeren bij Prof. Hopkins en Dale. Zijn maandelijkse stipendium was \$ 182, een prinsen-inkomen voor een man die de voorgaande acht jaren had doorgebracht in bittere armoede. Hij telegrafeerde naar de twee Nellies dat ze bij hem naar Cambridge moesten komen, waar hij tenslotte zijn intellectuele thuis vond.

Albert kwam naar Cambridge om die chemische stof te isoleren die hij in de bijnierschors had aangetroffen. Hij moest het zuiveren in kristallijne toestand, het chemisch analyseren en dan vaststellen wat zijn biologische eigenschappen waren. Het grootste probleem was dat het alleen bestond in microscopische hoeveelheden. Tenslotte zuiverde hij één gram aan kristallen

en hiermede stelde hij vast dat de stof een koolwaterstof was. Toen was zijn kleine beetje voorraad op. Prof. Hopkins bezwoer Albert zijn ontdekkingen te publiceren, die waren begonnen de aandacht te trekken van biochemici over de hele wereld. Toen hij zijn werk indiende bij het prestigieuze "Biochemical Journal" moest hij een naam verzinnen voor wat tot die tijd eenvoudigweg "Szent-Györgyi's stof" werd genoemd. Met zijn gevoel voor humor stelde hij voor het "Ignose" te noemen, uit het Latijnse "Ignosco", d.i. "Ik weet het niet", maar de uitgever van het tijdschrift vond dat niet grappig. Toen Albert zijn stofje hernoemde in "Godnose" (God mag het weten) was de uitgever verontwaardigd en dreigde het artikel helemaal te verwerpen. Hij stelde de minder poëtische naam "hexuroonzuur" voor en zo werd het genoemd.

Hexuroonzuur vestigde de aandacht van de hele wereld op Albert en hij werd door mede-biochemici beschouwd als een rijzende ster. In 1929 werd hij uitgenodigd naar Rochester, Minnesota, te komen om aan hexuroonzuur te werken in de Mayo kliniek. Een belangrijk aspect was de toegankelijkheid van de grote slachthuizen van St. Paul Zuid, met hun bijna onbegrensde aanvoer van verse bijniere.

Albert had al snel een 40 gram hexuroonzuur gezuiverd en hij zond de helft naar Prof. Haworth in Birmingham, Engeland, om het te analyseren. Ongelukkigerwijze was de hoeveelheid stof te gering om zijn chemische samenstel te bepalen. En op deze wijze kwam de hele ontwikkelingsgang van de uitvinding, die liep van Groningen naar Cambridge naar Minnesota en die bijna een decade van harde arbeid besloeg, tot een einde. Alles wat Albert van zijn inspanningen kon tonen was een piepklein buisje met bijna witte kristallen, die hij met zich meenam naar Europa.

Ondertussen, terwijl Albert's wetenschappelijke roem was gegroeid, had de Hongaarse regering contact met hem gezocht. Zou hij er belangstelling voor hebben terug te keren naar zijn geboorteland en te helpen de Hongaarse wetenschap opnieuw op te bouwen? De "Rockefeller Foundation" wilde een belangrijk wetenschappelijk centrum in het zuiden van Hongarije, in Szeged oprichten en steunen, en hij, als een "Rockefeller Fellow", kon Professor in de Biochemie van de nieuwe universiteit worden. Albert aanvaardde het aanbod en in januari 1931 kwamen hij en zijn familie in Szeged aan.

Een half jaar later, in de herfst van 1931, stapte een vriendelijke jongeman Albert's laboratorium binnen. Hij stelde zich voor als Joseph Svrbely uit Pittsburgh en legde uit dat hij ongeveer een jaar in Hongarije wilde gaan studeren en hij zou graag willen werken met SG. Hij was kortgeleden gepromoveerd. "Wat kunt U doen?" vroeg Albert hem. Svrbely antwoordde: "Ik heb bij Dr. King in Amerika gewerkt. Ik kan U zeggen of iets vitamine C bevat of niet." Albert nam een klein buisje met roomkleurige kristallen van een plank en zei: "Hier, onderzoek dit. Ik denk dat dit vitamine C is." Het was alles wat overgebleven was van het hexuroonzuur dat hij had geïsoleerd in de Mayo kliniek.

Tot op deze dag had Albert nooit aandacht gehad voor vitamines; hij vond dat dat een zaak was voor de kok en van geen fundamenteel wetenschappelijk belang.

De controverse over "C" was al eeuwen geleden begonnen toen men opgemerkt had dat sommige voedingsmiddelen een effect hadden tegen scheurbuik. In 1753 verdeelde Dr. James Lind de scheepsarts van H.M.S. Salisbury, de schepelingen in twee groepen - de ene groep kreeg citroensap, de andere niet. De groep zonder citroensap kreeg scheurbuik en leed onverdragelijke kwellingen, hun benen zwollen op en raakten geïnfecteerd, hun tanden en kiezen vielen uit en uiteindelijk kregen ze toevallen en raakten in coma. De dood kwam als een verlossing. De groep die citroensap had gekregen was volstrekt vrij van scheurbuik. Om deze reden werden de Engelse zeelui sindsdien "limies" genoemd en Britannia ruled the waves.

Echter, de aard van de herstellingskrachtige stof in citrusvruchten bleef een mysterie; chemici waren niet in staat de anti-scheurbuik factor, dat wat nu vitamine C heet, te isoleren. Na de 1e wereldoorlog zochten geleerden en geneesmiddelen-bedrijven aan beide kanten van de Atlantische Oceaan naar deze stof, die hun roem, financieel voordeel en - zo werd verondersteld - een Nobelprijs zou opleveren. Al wat ze kregen was een troep van gaargekookte citroen.

In de Verenigde Staten was de leidende groep die van de jonge Charles Glen King aan de Universiteit van Pittsburgh. Ze maakten grote stappen vooruit en in maart 1932 was King er vrijwel zeker van dat hexuroonzuur en vitamine C dezelfde waren. Maar - volgens zijn brief van 15 maart 1932 - "was er nog veel scheikundig werk te doen voordat men daarover zeker kon zijn". Enkele dagen later kreeg hij van zijn vroegere assistent Svrbely een brief waarin hem verteld werd dat hij in Szeged had vastgesteld dat hexuroonzuur inderdaad vitamine C was. King deed verder geen chemisch werk meer maar liep prompt en zonder enige schroom op de dingen vooruit en stuurde een artikel naar het tijdschrift "Science". Dat artikel verscheen een maand voor Szent-Györgyi's artikel in "Nature".

In deze dagen waren voorrangsgesprekken in de wetenschap zeldzaam, beleerden werden verondersteld heer te zijn en hun woord werd verondersteld hun eer te zijn. Maar de pers kreeg lucht van de controverse en het twistpunt riekte naar Europees-Amerikaanse rivaliteit. De wezenlijke vraag was wie werkelijk, door zijn eigen speurwerk, "hexuroonzuur" geïdentificeerd had als identiek met vitamine C.

Beide geleerden waren in een netelige situatie: noch Albert noch King had een voldoende hoeveelheid pure, kristallijne vitamine C, voldoende voor een bepaling van de structuur. Maar het geluk liet Albert niet in de steek. Szeged is toevallig de "paprika hoofdstad" van Hongarije en op een septemberavond gaf Nellie hem paprika als avondeten. Hij realiseerde zich dat hij paprika nog nooit had getest op vitamine C gehalte. Hij liep snel naar zijn laboratorium en de test gaf aan dat paprika een zeer rijke bron van vitamine C was. In een korte tijd was het laboratorium omgebouwd in een paprika-verwerkende fabriek; iedereen in het instituut, de twee Nellies inclusief, werkte op volle kracht. In één week maakten ze meer dan drie pond zuivere

kristallijne vitamine C!

Het bezit van deze geweldige hoeveelheid was in zichzelf een wereldmonopolie. Szent-Györgyi had geen belangstelling voor de zakelijke voordelen van een monopolie, maar in de algemene snelle voortgang van de wetenschap. Een voldoende grote hoeveelheid werd naar Norman Haworth in Birmingham gestuurd, die binnen korte tijd de chemische structuur vaststelde. De stof werd hernoemd in "a-scorbine" zuur, betekende dat het de scheurbuik verhinderde. Hoeveelheden werden verstuurd naar geleerden over de hele wereld die zich bezig hielden met verwante problemen. Een heel pond werd verstuurd naar de gezondheidsorganisatie van de volkerenbond ter verdeling aan die gebieden in de wereld die nog steeds geteisterd werden door scheurbuik.

Ascorbinezuur werd een buitengewoon nuttige stof omdat het gebrek aan deze vitamine een aandeel had in menige pathologische toestand.

In 1937 kreeg Albert de Nobelprijs voor Physiologie als erkenning van zijn "ontdekkingen inzake het biologische verbrandingsproces, met bijzondere verwijzing naar vitamine C en naar de fumaarzuur-katalysator".

In Hongarije was er een wild gejubel. Szent-Györgyi was de vierde persoon van Hongaarse afkomst die de prijs kreeg, maar de eerste terwijl hij werkelijk op nationale grond verbleef. Hij werd een welbekende en geëerbiedigde gevierde man in het gehele land.

Ongelukkigerwijs begon tezelfdertijd zijn twintigjarige huwelijk met Nellie zich uit te rafelen. Op een dag kwam Albert onverwacht thuis en verraste zijn vrouw in bed met ... een vrouw. Albert was buiten zichzelf. Niet alleen was zijn vrouw ontrouw, maar het idee dat ze een andere vrouw zou begeren, leek hem afschuwelijk toe. Hij schreef alles toe aan "hormonale verstoring" in Nellie. Eerst poogden ze alles op te lappen, maar langzamerhand ging het huwelijk kapot, met een grote hoeveelheid ellende. In 1938 reisden zij naar de Verenigde Staten, waar hij een serie lezingen zou houden. Na de lezingen liet Albert Nellie achter in Amerika en ging terug naar Boedapest. Ze zagen elkaar nooit meer.

Albert had echter geen gebrek aan vrouwen. Hij was nu in feite een vrijgezel en het moet gezegd worden dat hij evenveel energie en slimheid stak in zijn liefdesleven als hij deed in zijn wetenschappelijke arbeid. Hij was iedere avond aanwezig in de clubs en cabaretten van Boedapest of Szeged. Niet lang echter. Binnen korte tijd werd hij hartstochtelijk verliefd op Martha, de vrouw van een collega-professor, moeder van twee kinderen. Dit veroorzaakte een verschrikkelijk schandaal in het Roomse Szeged, maar de geliefden waren onvermurwbaar. Ze verkregen hun scheiding en trouwden in oktober 1941. Voor Albert was het de eerste ervaring met een allesverterende romantische liefde en aan het einde van zijn leven, 20 jaar na Martha's dood, zei hij; "Ik houd nog steeds van haar en ik weet niet wat ik er aan kan doen."

In 1939 richtte Szent-Györgyi zijn aandacht op spieren en hij en zijn groep ontdekten myosine en actine en de verslapping van de kramp toestand door ATP, daarmee de weg effenend voor een geheel nieuw veld van research.

Albert werd de Rector Magnificus van de Universiteit in Szeged op het tijdstip van oprukkend racisme en onverdraagzaamheid; hij weerstond de fascisten moedig en schiep een oase van liberale verlichting. Na de opslokking van Hongarije door de Duitsers ging hij ondergronds en begon een gevaarlijk verstoppertjesspel met de Gestapo, met alleen een baard als vermomming. Zijn geluk hield stand, en toen de Duitse oorlogspanning ineens stortte begon hij clandestiene onderhandelingen met de geallieerden ten gunste van het Horthy regime.

In 1945 kwam hij weer boven water als een nationale held; hij weigerde de post van president van de nieuwe Hongaarse Republiek; wel spande hij zich in, met behulp van de Russen, bij wie hij grote invloed had, voor de oprichting van een laboratorium in Boedapest. Politieke ruzies en desillusie volgden, zijn naaste medewerkers werden bij de politie aangegeven en ontslagen en Szent-Györgyi, plotseling een mikpunt van politieke smaad, vertrok in 1948 naar Amerika.

De onverschilligheid van zijn ontvangst daar kwam als een schok: hij ontdekte al snel dat in de Amerikaanse universitaire wereld hoogachting een zeer bederfelijk goed was. Maar zijn charme werkte nog steeds; afgewezen door de fondsverschaffende autoriteiten slaagde hij er in de vleesbaronnen van de Armour Company ervan te overtuigen dat hun handel "spier" was en dat investering in zijn research handelsschatten zou opleveren. Het Instituut voor Spieronderzoek, dat hij oprichtte in Woods Hole, hield zich feitelijk niet lang met spieronderzoek bezig. Hij keerde terug naar zekere vroege ideeën betreffende vitamine C en biologische oxidatie, en hij raakte ervan overtuigd dat daarin de sleutel van kanker lag.

Albert kocht een prachtig en groot huis, "De Zeven Winden", in Woods Hole; zijn idee was er een hele zomerkolonie van geleerden te herbergen - "mensen waarin ik echt geïnteresseerd ben, die bij mij wonen en die zonder het te beseffen, beginnen te denken en werken in mijn stijl" schreef hij. Zijn grote huis werd een magneet voor sommige van 's werelds leidende denkers. Het leven met de Szent-Györgyi's was kleurrijk en vrolijk. Zwemmen in de koude oceaan, vissen naar bot, bravoertochten met een motorboot door nauwe vaarten tussen de nabije eilanden, nachtelijk vissen in de snelle eb-en-vloedstromen rondom het schiereiland, volleybal – al deze dingen waren deel van het informele leven van Albert. Ochtenden van diepgaande wetenschap en late middagen van intense ontspanning vormden het verrukkelijke zomer-dieet in Wood's Hole.

Na bijna tien jaar van geluk, echter, veranderde alles plotseling. Kanker viel aan. In 1963 overleed Martha aan kanker. Albert was vernietigd door haar dood. Hij was volslagen afhankelijk van zijn vrouw voor het regelen van de alledaagse zaken, Haar dood liet hem plotseling en volledig alleen en gebroken achter.

Hij vond enige troost en steun in zijn dochter "Kleine Nellie" en haar kinderen, die in die tijd bij hem kwamen wonen.

Nellie was een buitengewoon begaafde en levendige persoon; haar naoorlogse loopbaan was bijna even avontuurlijk als dat van Albert. Zij ontvluchtte Hongarije als lid van een nationaal ski-verband, en in de zomer van 1946 trok zij tijdelijk in bij haar tante in Den Haag. Van daar uit schreef ze aan Geoffrey Pollitt, haar Engelse vriend die nu een boerderij leidde in Rhodesië. Zou hij erin geïnteresseerd zijn haar nog eens terug te zien? Hij bleek voldoende geïnteresseerd te zijn om een speciale reis vanuit Afrika te maken naar Nederland. Het volgende jaar trouwden zij en vestigden zich in Rhodesië, waar hun drie kinderen werden geboren.

In 1961 verhuisden de Pollitts naar de Verenigde Staten, naar Grote Nellie, die toen in Arizona woonde. Zij had eveneens een interessant leven geleid. Zij had een band gesloten met een rijke weduwe. De twee vrouwen leidden samen een meisjeskamp in Wisconsin. In de winterperiode verhuisden ze tijdelijk naar Tucson, Arizona, waar Grote Nellie een bakstenen huis voor zichzelf had gebouwd. Daar studeerde ze Mexicaanse kunst en ze gaf propaganda lezingen om kinderen voor het kamp aan te trekken. Het beloofde ook een interessant leven voor de Pollitts te worden, maar enkele weken na hun aankomst overleed Grote Nellie plotseling na een hartaanval. Dus verhuisde de Pollitt familie naar het huis van hun enige andere Amerikaanse familielid, Albert. Gelukkig had hij een huisje aan de zee, aan het einde van zijn tuin, om hun te herbergen. Het nam enige tijd voordat Albert en Kleine Nellie aan elkaar gewend waren, maar al gauw vormden de Pollitts een deel van Albert's eigen kringetje - het dichtste bij een 'familie' dat hij in tientallen jaren had kunnen bereiken.

Maar een dochter en kleinkinderen konden zijn vrouw niet vervangen. Het idee een jonge en aantrekkelijke vrouw te hebben, begon een onweerstaanbare aantrekkingskracht op Albert uit te oefenen. Een jonge vrouw, in zijn gedachtenwereld, was het bewijs van zijn mannelijkheid, bewijs dat hij nog steeds een potente en machtige persoon was. Twee jaar na Martha's dood maakte hij kennis met Susan, de dochter van een professor, een gevoelige en zich onzeker voelende vrouw. Zij was op een vreemde wijze aangetrokken door deze man die 50 jaar ouder was. Ze dacht dat ze zich zou wijden aan Albert's zoeken naar de geneeswijze van kanker. Ze trouwden. Ongelukkigergewijs duurde dit huwelijk slechts enkele maanden. De culturele en generatiekloof tussen hun was te groot. Uiteindelijk verkreeg hij een scheiding, nadat hij zich uit een smerige relatie had uitgekocht.

Na het verdwijnen van Sue keerde de familie terug naar 'normaal'. In sommige opzichten waren deze tijden in "De Zeven Winden" de gelukkigste in Albert's lange leven; zijn werk was vruchtbaar, zijn dochter en kleinkinderen waren dichtbij, hij was omringd door hem bewonderende wetenschappers, een lief, jong, Hongaars familielid voerde de huishouding, er waren tafeltennis kampioenschappen, zwemwedstrijden, barbecue-avonden aan het strand. Op een keer toen hij bijna 80 was, leerde hij te waterskiën met de rest van zijn familie - op één ski. Hij had er slechts één dag voor nodig het te leren. In de herfst hadden ze uitgebreide "Thanksgiving" diners. In de winter kocht Albert altijd de grootste Kerstboom in Woods Hole. Zijn kleinzoon David maakte grote vorderingen met zijn vioolles. "Dat is mijn kleinzoon, David", zou Albert, bijna in vervoering, tegen zijn vrienden zeggen, "hij kan de Kreutzer Sonate spelen." Hij kocht een Stradivarius voor David.

Maar de familie werd weer getroffen door een verschrikkelijke slag. Kleine Nellie ontdekte een knobbel in haar borst, en in september 1969, toen zij 51 was, overleed ze ook aan borstkanker. Met haar ging de enige stem van rede en beheersing in Albert's leven verloren.

Albert's uitspraken over de nabijzijnde uitlegging en de genezing van kanker werden in toenemende mate overdreven en onverantwoordelijk gesteld. De eis die hem was gesteld om aanvragen voor een subsidie in te dienen, beschouwde hij als een belediging, niet alleen van zijn wetenschappelijke positie maar eveneens van de logica, want, als men zou weten en beschrijven wat men zou vinden, wat zou er dan nog zijn om het te ontdekken? Desondanks, zijn naam en zijn persoonlijkheid waren zo groot dat er nog ver in zijn 80e geen gebrek was aan beschermheren of wetenschappelijke volgelingen.

Ter ere van Albert's 82e verjaardag werd er een bijeenkomst georganiseerd in de Medische Hogeschool van de Boston Universiteit, in aanwezigheid van vele Nobelprijs-winnaars. Zij waren allen verschrikt toen, bij een gezellige ontvangst na de bijeenkomst, Albert opeens trots een jonge vrouw als zijn verloofde voorstelde, Marcia. Zij was een opvallend mooie, gescheiden vrouw, 50 jaar jonger dan Albert. Zoals het leek, ontwikkelde zich een echte aanhankelijkheid tussen hen, ondanks het geweldige verschil in leeftijd. Marcia was een goede, zorgzame vrouw voor Albert, maar voor zijn familie was haar komst rampzalig. Zij bouwde een muur om Albert heen. Alle lichamelijke bezigheden zoals zwemmen, waterskiën, zeilen, die zo'n grote rol hadden gespeeld in Albert's leven, kwamen plotseling tot een einde. Er waren geen familie vieringen van kerstmis of Thanksgiving meer.

Albert was verworden tot een relikwie, een "Monstre sacré", alleen, verbitterd, omdat de hoop niet vervuld was dat hij het kankerprobleem zou oplossen voordat de reageerbuis uit zijn vingers zou vallen. Op 22 oktober 1986 overleed Albert Szent-Györgyi aan nierversgiftiging in zijn huis in Woods Hole, op 92-jarige leeftijd. Volgens Linus Pauling (de enige mens die twee ongedeelde Nobel-prijzen kreeg) was Albert "de charmantste man in de wetenschap".

KABDEBÓ, Lóránt : A nyugati gondolkozás „hézagai” a poétikában¹

A nyugati filozófia már a múlt század elején, Schopenhauer munkásságában jelezte az adaptációs igényt, amellyel a nyugati filozófiába igyekezett belevonni a keleti gondolkozás eredményeit. A huszadik század első felének meghatározó európai filozófusai – eltekintve Heidegger kései érdeklődésétől – ugyan nem tartanak igényt az így megnyílt út folytatására, a természettudomány és a költészet művelői annál inkább szükségelik ennek a lehetőségnek a kihasználását. Közülük a fizikus Erwin Schrödinger szisztematikusan gondolja végig az európai gondolkozási hagyományt: ennek során figyel fel az európai kauzális (ok-okozati) gondolkozással megalkotott világmagyarázatokban megjelenő „hézagok”-ra. Legrövidebben akkor járok, ha saját szavaival idézem fel gondolatmenetét, a „megérthető véletlen” felvetette csapda végiggondolásáról:

„Szerintem itt (a fizikában), akárcsak ott (a történelemben) [...] arról van szó, hogy *valahányszor emez történik, utána amaz következik*. Igen röviden kifejezve: régebbi tapasztalatainkat írjuk le, azzal az állítással együtt, hogy ezek adott esetben ugyanabban a sorrendben és kölcsönös függőségben ismétlődnek meg. [...] Az érthetőségi doktrína lényege, hogy az események vizsgálata során mindig olyan észleléseket és megfigyeléseket gondolunk együvé, amelyek a szükségszerűség kapcsolatában állanak. Kibogozzuk a kauzális láncokat, és ezeket nevezzük csupán lényegesnek. A valóságos életben azonban mindig sok száz kauzális lánc keresztezi egymást, s így állandóan olyan események találkoznak, amelyek nem állnak egymással megérthető kapcsolatban, amelyek együttes bekövetkezését a természettudományos gondolkodásúak véletlenszerűnek látják. Olyan dolgokról van szó, mint egy napfogyatkozás és egy csatavesztés; egy fekete macska, amely balról keresztezi az utat, és az ugyanazon a napon bekövetkezett üzleti balsiker. De olyan dolgokról is szó van, mint a Baselen való átutazás közben egy elgázolt kutya miatt lekésett vonat, aminek következtében ugyanaznap egy isztambuli távoli ismerőssémmel találkozom és ez (logikai szubjektum továbbra is az elgázolt kutya) egész jövőendő életemet új útra irányítja; vagy egy konflis, amely éppen akkor halad el az épület előtt, amikor a második emeleti ablakból egy kisbaba egy lámpaoszlop tetejére esik, s az elszakadó ruhácska úgy fékezi le esését, hogy a konflis tetejére, onnan a bakra pottyan, és egy zúzódással megússza (az utóbbi eset apám családi krónikájából származik). De még az ilyen kivételes eseményektől eltekintve is, mindenki, aki egy jól ismert életutat, például a sajátját, pontosan megvizsgálja, azt a benyomást nyerheti, hogy az okozatilag össze nem kapcsolt események vagy körülmények véletlen egybeesése igen nagy szerepet játszik, sőt tulajdonképpen az érdekes főszerepet, amelyekhez képest az átlátható kauzális láncok szerepe triviálisabbnak tűnik, [...] Ez arra a következtetésre vezethet, hogy az érthetőségi dogmatika, bármilyen ésszerűnek látszik is, a minket érdeklő összefüggéseknek csupán egy kicsiny, mégpedig a legtriviálisabb részét tárja föl, míg a főrész megértetlen marad.”

Mindezt a nyugati, objektivitásra törekvő gondolkozás válságaként éli át, és így jut el a „Kelettel való keveredés” szükségeléséig: „Az ellentétes kiút a tudat egységesítése”.

Schrödinger a felvetett világnézeti problémák átgondolására nem filozófusként és nem filológusként, de kora természettudományos horizontjáról tekintve szakít ki eseményeket, sorol fel antinómiákat az európai gondolkozás történetéből, amelyek „bosszantó fellépésük”-kel „valahányszor előkerülnek, újból zavart, meglepetést, kellemetlen érzést okoznak.”. Schrödinger Eddigtont idézi, akinek ismeretterjesztő könyve a két háború közötti időben a magyar írók és költők alapvető olvasmányai közé tartozik, aki leírja bevezetőjében „a maga »két íróasztalát«, a mindennapi életből ismert alanyi íróasztalt, amelynél ül, amelyet maga előtt lát, s amelyre támaszkodik, továbbá a természettudományosat, amelyből nemcsak hiányzik minden érzékminőség, hanem ráadásul rendkívül lyukacsos is; hiszen javarészt légüres térből áll, amelyben csupán viszonylag (azaz a köztük levő távolsághoz viszonyítva) apró atommagok és elektronok mérhetetlen száma nyüzsög összevissza stb. A kedves öreg házibútor és a fizikai modell hatásos szembeállításához, amely utóbbi a tudományos leírásnál az előbbinek a helyét el kell hogy foglalja, az alábbi megjegyzést teszi: »A fizikus világát a szemlélő a mindennapi élet színdarabja árnyjáték-előadásának látja. Könyököm árnyéka árnyékasztalon nyugszik, miközben az árnyék-tinta elfolyik az árnyékpapíron. ... Annak az őszinte fölismerése, hogy a fizikai tudományoknak árnyékvilággal van dolguk, az utóbbi idők egyik legjelentősebb vívmánya«”.

Hol foglal helyet ebben a szerkezetben maga az ember? A fizikus – itt már poétikai helyzeteket felidézve – szükségesnek tartja felfigyelni erre is: „A festő nagyméretű festményeibe vagy a költő költeményeibe néha jelentéktelen mellékalakokként beilleszti saját magát. Az *Odüsszeia* költője például abban a vak énekesben, aki a phaiakok csarnokában Trójáról dalol és a sok megpróbáltatáson átesett hőst könnyekig meghatja, szerényen nyilván önmagát illesztette be eposzába. A Nibelung-eposzban is van egy részlet, az osztrák földön való átvonulás, ahol egy költővel találkozunk, akiről az a sejtés, hogy az eposz szerzője. Dürer *Mindenszentek* című képén a felhőkben magasan lebegő Szentháromság körül két nagy körben álldogálnak imádkozva a hívők, az üdvözültek köre a levegőben, az emberek köre a földön. A királyok, császárok és pápák alattuk. S ha emlékezetem nem csal, a földi körbe szerény mellékalakként, amely hiányozhatna is, a művész saját térdelő alakját is odafestette. Szerintem ez a legjobb hasonlat a szellem zavaró kettős szerepére: egyrészt ő a művész, aki az egészet megalkotta, a képen viszont

¹ A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2004. évi, 45. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („KULTÚRAK TÉRHÓDÍTÁSA – Új világrendeződések. Magyar életmezők”; 2004. szeptember 9-12., Ejspeet, Hollandia.).

jelentéktelen mellékfigura, amely el is maradhatna, anélkül hogy az összhatást lerontaná. [...] azon tipikus antinómiák egyikével van dolgunk, amelyek attól származnak, hogy legalábbis eddig még csak azon az áron sikerült érthető világképet felépítenünk, hogy a szemlélő és építő abból visszahúzódik, s nincs többé benne helye. A belekényszerítési kísérlet értelmetlenséget eredményez”.

Ezzel pedig eljutottunk az „objektivitásból eredő hézag”-hoz, a kauzalitással végiggondolt objektiválás határesetéhez. Mindez a huszadik században nem filozófusok képzelme, hanem fizikusok által felvetett, népszerűsített természettudományos ismeret, amely arra a Heisenberg által tudatosított Bohr megfigyelésre keresi a választ, amely a megfigyelőt magát is behelyezi a megfigyelt világegészbe. „A kvantumelmélet, mint Bohr kifejezte, arra emlékeztet bennünket, hogy az élet harmóniájának keresése közben sohase felejtjük el: az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk.”

Poétikailag mindez feltéti a kérdést: hol foglal helyet ebben a szerkezetben maga a költő, az alkotásban az alkotó? Nemcsak a fizikus vélekedett erről, de – és ez dolgozatom témája: – vele egyidőben a költők is szükségesnek tartják rákérdezni erre.

Számomra a tizenkilencedik-huszdik századi *modernség* megnyilatkozási formái éppen a nyugati gondolkozásban megjelenő „hézagok” tudatosulásának fázisait jelentik. 1. A *monologikus* jelleg a szöveg egyértelmű végigmondásának, a kompozíció megalkotottságának igényével jelentkezik; az ember és világa értelmezésében fellépő zavarok leírása a hagyományos európai kauzális gondolkodás módozatainak segítségével. 2. Az irodalomtörténet során a legtöbb szövegben, minden időben jelenlévő *dialogikus* jelleget a szerzők preferáltan kezdik alkalmazni. Szövegeikben szembeállítják a grammatikát és a kauzális logikát. A műalkotásban ezáltal a grammatikailag rigorózan megalkotott szöveg önmaga ítélet-jellegét kérdőjelezi meg. Ad absurdum: egyazon szövegen belül egyszerre jelenik meg állítás és annak a kétségbe vonása. Ez feleltethető meg a Schrödinger által jelzett „hézagok”-at felmutató határhelyzetnek: az embert és világát felmérő hagyományos európai gondolkodásmód megoldatlanságainak tudatosítása. Párhuzamosan jelenik meg mind a természettudományos, mind a poétikai gondolkodásban. Samuel Beckett címadásával metaforikusan szólva: *A játszma vége*. 3. Ennek feloldásaként jelentkeznek a *szintetizáló* jellegre való különféle poétikai törekvések. Céljuk a gondolkodásmód „dialogikus” határhelyzetéről való elmozdulás megszervezése, a „hézag”-ok kitöltésére alkalmazható módozatok felkutatása. A személyiség feloldhatatlanként feltűnő válságának felmutatása ellenében a személytelenségben való feloldódás lehetőségeinek feltalálása. A tragikussal szemben az elégius szerkezet megszerkesztése. Ennek a *dialogikus* és *szintetizáló* jellegzetességnek a párbeszédét Gottfried Benn és T. S. Eliot költészetének elkülönítésével jellemezhetem.

A magam elkövetkező kísérlete során a magyar költészetből három költő egy-egy alkotását veszem szemügyre abból a szempontból, hogyan szervült munkásságuk ebbe a poétikai szintézisbe.

1. József Attila: „Költőnk és kora”

A „*Költőnk és Kora*” József Attila egyik utolsó és mindenképp nagy jelentőségű költeménye. A kortárs európai irodalomban létrejött azon költeményekkel tudom együtt olvasni, amelyek a *dialogikus* jelleget opponáló és felülíró *szintetizáló* jelleget alakítják ki poétikájukban.

Előttörténete? József Attila az 1934 nyarán publikált *Eszmélet* című versében még tudatosan a kauzális gondolkodás határhelyzetének *dialogikus* megélését vezeti fel, jelölve a külső és belső világ egyszerre megélésének útját: „Nappal hold kél bennem s ha kinn van / az éj – egy nap süt idebent”; de egyben ugyanennek érvényét meg is kérdőjelezve: „ügyeskedhet, nem fog a macska / egyszerre kint s bent egeret”. Ebből a kettősségből kell valahogyan kilépnie. Korrekcióra van szüksége. A „*Költőnk és Kora*” című versben megszűnik a kettőzött világ: „Nem való ez, nem is álom”. A jelentéstől eloldott szavak vizsgálatát választja, amely elvezeti verse végén valami dalszerűen dúdolható pszeudó-kép megformálásához.

„*Költőnk és Kora*”

Hatvany Bertalannak

Ime, itt a költeményem.

Ez a második sora.

K betűkkel szól keményen

címe: „Költőnk és Kora”.

Ugy szállong a semmi benne,

mintha valaminek lenne

a pora...

Ugy szállong a semmi benne,

mint valami: a világ

a táguló úrben lengve
jövőjének nekivág;
ahogy zúg a lomb, a tenger,
ahogy vonítanak éjjel
a kutyák...

Én a széken, az a földön
és a Föld a Nap alatt,
a naprendszer meg a börtön
csillagzatokkal halad –
mindenség a semmiségbe',
mint fordítva, bennem épp e
gondolat...

Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Úrhöz szállna, fönn.
Mint léggömböt kosarához,
a testemhez kötözöm.
Nem való ez, nem is álom,
ugy nevezik, szublimálom
Ösztönöm...

Jöjj barátom, jöjj és nézz szét.
E világban dolgozol
s benned dolgozik a részvét.
Hiába hazudozol.
Hadd most azt el, hadd most ezt el.
Nézd ez esti fényt az esttel
mint oszol...

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyúl,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyep és lekonyúl.
Lágyan ülnek ki a boldog
Halmokon a hullafoltok.
Alkonyúl.

Az 1992. június 18–19-én Pécsen József Attila költészetéről tartott tanácskozás (amelyen jelen dolgozat ötletszintű vázlata is elhangzott) különböző indítatású és témájú előadói egy dologban egybehangzóan arra a következtetésre jutottak (jutottunk), hogy a *Nagyon fáj* kötet (1935) utáni, életrajzilag tragikusan – feltehetően öngyilkossággal – megszakadó pályaszakasz egyfajta poétikailag leírható *derű* megfogalmazására törekszik. Ez a „derű” a József Attila-versekkel egyidős kései Yeats-versek (az 1936–39-es *Last Poems* kötet darabjainak) visszatérő kifejezésére, a biográfiai és a poétikai események dialogikus ellentétét hangsúlyozó „tragic joy” formulára emlékeztet. Példaként: „Hector halott és Trója ég, / mi, akik nézzük, csak nevetünk tragikus gyönyörben” (*Gyűrűk*); „ledől s felépül valamennyi mű, / s ki felépíti újra, mind vidám” (*Lapis Lazuli*, Kálnoky László ford.).

De ne csak a magunk olvasatára hivatkozzam, az ír költő egyik monográfiája, Louis Mac Neice, maga is kiváló költő éppen emiatt a hangnemi megoldás miatt hasonlítja Rilkéhez Yeatset: „Mind Yeats, mind Rilke, az általuk megismert szenvedés, zavar és reményvesztettség ellenére ragaszkodik ahhoz, hogy a Művészet, s mi több, az Élet fő hajtóereje az öröm. A tizedik *Duinoi Elégiában* alapvető paradoxonként a megszemélyesített *Panasz* vezeti a nemrég meghalt ifjút az Öröm forrásához, és azt mondja neki: »Emberi körben megtartó folyam-áram« [Tandori Dezső fordítása]. Yeats is azt tartja, hogy a Panasz el tud vezetni az Öröm forrásához, és egyik kései versében leírja ezt a nagyon is igaz paradoxont: »Hamlet és Lear vidám« [Kálnoky László fordítása] – Kleopátra öngyilkossága végül is az élet értékének és az életörömnek is érvényesítése. Ahogy Rilkének, a maga elhagyatottsága ellenére fel kellett tételeznie, hogy az Ittlét gyönyörű, Yeats a csalódások során eljutott ehhez a következtetéshez: »A barlangból jó egy hang, / Egyetlen szót tud: örvendj!«»

És ha már Yeats monográfiája Rilke felé fordítja figyelmemet, én is idézhetem a *Duinoi elégiák* tizedik darabjának zárását, ahol a Glück kifejezés hangsúlyos jelenléte éppen ezt a kettősséget vonzza; a „steigendes” és a „fällt”, a növekvő és a lehulló ellentétét fogja egybe.

Ez az ittlét boldogságát a mulandósággal egybeérző szemlélet az, ami oppozícióra készíteti az európai lírában megképződött ok-okozati egymásutániséget. A rilkei „Hiersein” és „Dasein” megjelenése ez a versben, amely egyszerre jelenti

a tett nélküli képek és a képek nélküli tettek jelenlétét. Mind a kilencedik, mind a tizedik Rilke-elégia az embernek a nyelvvel való viszonyát is felveti, mint a világban való létezés „miként”-jének meghatározóját. Tandori Dezső fordításában a kilencedik: „Talán azért vagyunk itt, hogy azt mondjuk: ház, híd, / kút, kapu, korsó, gyümölcsfa, ablak legfölből: / oszlop, torony... de tényleg mondani, értsd meg, / ó, úgy mondani, ahogyan a dolgok, mélyeiken sem, / nem, nem gondolták volna, hogy így vannak”. A tizedik: „S följebb: csillagok. Újak. A fájdalomföld csillagai. Lassan / nevezi meg őket a panasz: – Lásd, ott: / a Lovas, az a Bot, amaz meg, a teljesebb csillagkép, / íme: Gyümölcskoszorú. De tovább, a pólusig, így jön: / Bölcső; Út; Égő Könyv; Ablak. A déli / égen pedig, oly tisztán, mint egy áldott / kéz tenyerében, a tündöklettel csillámló M, / a nagy Mindenség közelítése: az Anyáké...”

És ha eddig Yeats-et és Rilke-t összeolvasták, hadd csatlakoztassam ebbe a társaságba a magyar József Attilát is. Hiszen a harmincas évekbeli legjobb barátainak egyike, Fejtő Ferenc a napokban hívta fel figyelmemet arra, hogy „József Attila olvasta Rilke-t, nekem is felolvasta, tőle ismertem meg, addig nem ismertem a *Duinói elégiáit*. Rokonának érezte, próbálta fordítani is, csak már nem volt rá ideje”. Az idézett szövegek folytatásaként tehát joggal olvashatom a „*Költőnk és Kora*” című vers indítását, a dolgokat megnevezni akaró, a hangokig lebontó analízist, amely ebben az összeolvasásban éppen a megnevezés cselekvése:

Ime, itt a költeményem.
Ez a második sora.
K betűkkel szól keményen
címe: „Költőnk és Kora”.

Másrészt megjelenik a cselekvés nélküli kép, a természet, a hasonlat, a fausti Gleichnis, amely a huszadik században is a tragikus léthelyzet feloldásának poétikai megjelenési formája. A *Tizedik duinói elégiában*, Tandori Dezső fordításában: „Ám ha a végtelenül holtaktól kelne szívünkben / valami hasonlat, lásd, ez esetleg a csupaszon álló / mogyoró csüngő barkáira mutatna, vagy éppen / az esőt gondolná, mely a sötét földekre zuhan le tavasszal”.

Emellé pedig idézhetem a József Attila-vers záró négy sorát az egyszerre növekvő és lehulló boldogságról:

Nézd ez esti fényt az esttel
mint oszol...

Piros vérben áll a tarló
s ameddig a lanka nyúl,
kéken alvad. Sír az apró
gyenge gyepek és lekonyúl.
Lágyan ülnek ki a boldog
halmokon a hullafoltok.
Alkonyul.

Az emberi történetet ellenpontozó poétikai pozíció *dialogikus* jellegét tudatosító és felülíró *szintetizáló* jelleget alakító versszerkesztés éppen ekkor, József Attila legutolsó verseinek keletkezése idején jelenik meg a világlírásban. Ez pedig a vers olvasásának újabb horizontjára hívja fel a figyelmet. A „*Költőnk és Kora*” című költemény a kauzális összefüggések függvényeként a nyugati gondolkodás határhelyzeteit felmutató, a húszas évektől kiteljesedő poétikai formációt jelentő *dialogikus versbeszéd* meghaladására tett kísérlet egyik poétikai megvalósulásaként is méltatható.

De felfigyelhetek a vers dedikációjának sajátos jelzésére is. A vers dedikációja Hatvany Bertalannak szól, aki akkoriban családja nevében József Attila mecénatúráját látta el. A magam részéről a dedikációt mégsem a mecénáshoz kötném, inkább az *orientalistához*, akinek *Ázsia lelke* című átfogó koncepciójú szintetizáló könyvével József Attila is foglalkozik kritikusként.

A „*Költőnk és Kora*” összeolvashatóságára a *Tao te king*gel a huszadik század kilencvenes éveitől Karátson Gábor fordításai hívták fel a figyelmemet. Ha ugyanis párhuzamosan olvasom a „*Költőnk és Kora*” „semmi”-ből teremtett részletét és a *Tao te king* első darabját, sajátos egybecsengést vélek kihallani. József Attila:

Ugy szállong a semmi benne,
mintha valaminek lenne
a pora...

Ugy szállong a semmi benne,
mint valami: a világ
a táguló úrben lengve
jövőjének nekivág;

mindenség a semmiségbe',
mint fordítva, bennem épp e
gondolat...

Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Úrhöz szállna, fönn.

Karátson Gábor első *Tao*-fordításában ezt olvasom:

Semminek nevezzük

Ég és Föld kezdetét
Létnek nevezzük a
Tízezer Dolog Anyját
vagyis hát
legyen is csak örökre Semmi
hogyan megláthassuk a Csodát
legyen örökre Lét hogy
megláthassuk Körvonalát
és együtt lakik ez a pár
de más a nevük színre lépve már
együtt laknak ők a Mélység
Mélység egyre mélyebb Mélység
Minden Csoda Kapuja

Ironikusan így mondhatnám: Karátson Gábor fordításában – az általa olvasott József Attila révén – a *Tao te king* olvassa József Attilát.

A *Tao te king*nek a József Attila-verssel való hasonlítását egyetlen „csak” háríthatta el mostanáig. Ugyanis eddigi magyar fordítói, Hatvany Bertalan a „Lét” és „Nemlét”, Ágner Lajos „vágynélküliség” és „vágy”, Weöres Sándor „vágytalan” és „vágya van” szópárt használta; de az ismertebb nyugati fordítások sem élnek ezzel, az európai viszonyítást elősegítő megoldással, Richard Wilhelm a „nicht-sein”, J.-J.-L. Duyvendak a „non-etre” formulát használja. Karátson Gábor vezeti be fordításába a „semmi” szót, ezt a huszadik századi európai filozófiában használatos kulcsszónak megfeleltetett magyar megnevezést. Karátson ezzel egyfajta, a különbséget mérhetővé tevő összehasonlítási alapot teremt az európai és keleti gondolkodás között. Kérdés: József Attila is megtette-e tudatosan gondolkodásában ezt az utat, avagy a nyugati gondolkodásban verse idején jelenlévő fogalomra rájátszva indítja versét. És csak utólag kapcsolhatom (ha valóban kapcsolhatom?) mindennek keleti referenciáihoz is.

Vélekedésemet igazolja Fejtő Ferenc emlékezése is: „Hallgattuk Hatvany Bertalant Vágó Mártánál, de Hatvany Bertalan lakásán szintén”. Kérdésemre, hogy Hatvany Bertalannal szerették-e egymást, határozott igennel válaszol, majd hozzáteszi: „nem a pénze számított, nem az, hogy segítette Attilát”. Hatvany Bertalan visszaemlékezése pedig a vers előzményeként egy metafizikai jellegű beszélgetésre utal: „Egy héttel azelőtt, vagy valamikor, a világűr terjedésének a funkciójáról beszéltünk, pedig igazán sem az ő, sem az én mesterségemhez nem való valamiről, de olyasmiről, ami elvontan mindkettőnknek kellett hogy érdekeljen, és hogy ma még élek, ma is még érdekel az idea. Tudja jól, hogy ma úgy állunk, hogy két teória van: a big-bang, a teremtés ősatomrobbanása, és a Holt-féle állandó hidrogénkitörés. A Holt-teória nem létezett akkor még, a big-bangról beszéltünk és a Doppler-effektről, melyet egyikünk sem értett, de érdekes volt. És végtelenségről, kozmikus törvényről, amit Attila természetesen, mint jó marxista, ateista terminológiával fejezett ki, én pedig mint jó agnosztikus a mai napig úgy fejezem ki, ha kedvem van, hogy így fejezzem ki, hogy az Isten. Értve ezalatt természetesen nem azt az antropomorf istenséget, aki ábrázolható volna vagy akinek a személyi tulajdonságai különösebben bizonyosak vagy fontosak lennének, a kozmikus törvényeknek az összességét jogom van így nevezni, ha kedvem van. Ilyesmikről beszélgettünk barátságosan, pár nappal később jött ezzel a verssel: Íme itt a költeményem. És elolvasta. Megköszöntem nagyon”. Nekrológjában pedig imígyen vélekedik a költőről: „Az a rend ez, amely egyazon törvénnyel alkotja szimmetriássá az élettelennek mondott kristályt meg az élő teremtményt: az a Rend, amely minden út eleje és vége, minden történés legfőbb értelme. Kelet rendje ez, a Tao. Valami mélységesen keleti van József Attila költészetében; a nyugati kultúrának, a nyugati életformának ez a nagy rajongója, francia versek mesteri fordítója, keleti lélek volt, mélységesen szintézis-kereső voltában [...] A költő, aki az analízisben kereste lelke rúgóit, *boldog* a szintézisben volt: kelet szintézisében, népek, fajok, apák, anyák, életek és halálok nagy, örök Egységében. Sokszor próbáltam rávenni: üljön neki, ismerje meg végre léte, belseje igazi gyökereit, foglalkozzon Ázsia ősi bölcsességével. Ő mindig húzódozott ettől. Talán attól félt, szembe kell fordulni egyik mesterének, Freudnak rendszerével – azzal a rendszerrel, amelytől lelki gyógyulást, feloldást: *rendet* várt. Hiszen tudta, hogy Jung, az »eretnek« azóta halad Freudtól távolodó utakon, amióta megismerte Kelet tanait. Pedig a tökéletes forma költője értette és élvezte Kelet tökéletes művészetének szavát.”

Hatvanyanak egy – nyomtatásban is megjelent – előadásában pedig József Attila ezt olvashatta: „Aki leküzdi a szomjat, aki túllép a látható világ alkotta vágyakon és érzelmeken, az leküzdötte az ok és okozat láncolatával meghatározott sorsát! Mert ok és okozat nincsenek az egyénhez, az egyén életéhez kötve. Az egyéni életen túl működnek tovább az elmúlt tettek, az elhangzott szavak és az elgondolt gondolatok következményei s szétgyűrűző rezgéseik megbolygatják, meghullámoztatják a lét tengertükrét. Egyén nincs, minden pillanatban más vagyok már, mint az előzőben: illúzió a pontoknak az a folyamatossága, amit én-nek nevezünk”.

És ha számításba veszem a vers ajánlásának ezt a vonatkozását is, akkor a verset az európai gondolkodásmód egy kiemelt fordulópontja speciális poétikai befogadásaként is feltételezhetem. Kapcsolódik az európai természettudományos gondolkodás válságához. Éppen hogy annak két véglete, egy ateista és egy agnosztikus válfaja csap össze benne. Egy törésvonal jelenik meg. Hogy az áthidalásában a *Tao te king* is megjelenhet? Én belehallok. A filológia pedig nem mond – szerintem – ellene.

Melyik kihívásnak felelt meg végül is József Attila verse? A kor gondolkozásában és poétikájában benne volt e vers lehetősége. A versben megtestesülő poétikai és gondolkozásbeli problematika az irodalomtörténeti távlatban egyre többféle olvasattal gazdagodhat, egyre többféle kapcsolódás válhat idővel számba vehetővé és leírhatóvá. Ráadásaként olvassam verse mellé az általa ismert Eddington szövegét: „A fizikai világról vallott jelenlegi felfogásunk jóformán bármit befogadhat, annyira üres [...] A jelképek vázrendszere saját ürességét hirdeti. Nemcsak megtölthető, de egyenesen követeli is, hogy töltsék meg valamivel, ami a vázat anyaggá, a tervet kivitellé, a jelképet magyarázattá alakítja át. És ha a fizikus valaha megoldja az élő test problémáját, nem esik majd kísértésbe, hogy az eredményre mutatva kijelentse: Ez vagy te”.

2. Szabó Lőrinc: *Hálaadás*

Szabó Lőrinc esetében a különböző keleti hatások a kétségbeesés analízisétől a gyönyör imává fokozódásáig vezető utat segítik elő. Költészetében a harmincas évek közepén jelenik meg a keleti – indiai és kínai anekdotákat etikai céllal feldolgozó – *tematika*. Látványosan és hangsúlyosan az 1936-ban egybegyűjtött *Különbéke* című kötet versei idején. Datálhatóan abbáziai üdülése idején 1934 szeptemberében kapcsolódik buddhista olvasmányokhoz, bárha a *Vers és valóságban* – ebben a világirodalmi viszonylatban is egyedülálló önkomentárjában – egyik Abbáziában írott verséről beszélve ezeket mondja: „régóta folytatott buddhista tanulmányaim és olvasmányaim szülötte”. [Megjegyzem, éppen a Mikesről hazatérve indulunk Abbáziába, hogy a költőnek hetven évvel ezelőtti ott tartózkodásáról emléktáblával emlékezzünk meg.] Ugyanakkor megkockáztatom, hogy ez a tematikai figyelem olyan ideológiai-filozófiai érdeklődés eredménye, amely nem vált egyidejűleg poétikai jellegű befogadássá. Ellentétben Weöres Sándor ugyanakkor megjelenő figyelmével, aki éppen poétikai gyakorlatába építette az érdeklődését felkeltő keleti hatásokat. Szabó Lőrinc a keleti filozófiák tanulságait egy hangsúlyosan európai logikával működtetett poétikai gyakorlatban hasznosította. Amiként maga is mondja egyik verséről a *Vers és valóságban*: példái „régí hindu és kínai mesterek, noha újak és európaiak is lehetnek volna”. A goethei költői hagyományt követve alakítja ki sajátosan a keleti tematikát felhasználva, a magyar költészetben így is új tájékozódást megjelenítő költészetét. Mindezzel analitikus szemléletét egészítette ki a világ ellentéteinek egybeolvasását biztosító, *dialogikus* jellegzetességű, hangsúlyosan a nyugati gondolkozásra épülő költészetében. Ekként jut el az *Ardsuna és Siva* című versében írottakhoz:

a mindenség két fele falja egymást
és az idill szörnyekkel van tele.

A mind gyakrabban variált buddhista tanulság ugyanakkor Szabó Lőrincnél éppen a tragikus jelleggel fogalmazott, és levezetett kauzalitást erősíti, az embernek a szenvedésben és magányban való bezárultságát szilárdítja meg. Azt a személyes élettapasztalatot, amely a kiábrándultság és tehetetlenség világtapasztalatát köti össze a közép-európai történelmi csatlódások aktuális megjelenésével. Az európai költészet egyfajta hagyományának kifejlesztésére alkalmazta a keleti tematika beépítését költészetébe: a kétségbeesés analízisére. Fordítások és saját versek születnek ezután ebből a poétikai gondolkodásmódból. Ebbe a sorba tartozott Kleist kegyetlen-szatirikus, az ember kiszolgáltatottságát keserűen felmutató drámájának, az *Amphitryon*nak fordítása 1938 későnyarán és őszén, a müncheni diktátum idején, majd ezzel egy időben a beletörődés és elborzadás egymásra vetítése egy természeti jelenet leírásában. A magam részéről éppen a politika cinizmusa által kiváltott kétségbeesés jajkiáltását látom a versben:

Lecke

Falta a hernyót, és reszkette nézett,
falta a hernyót, s talpamat figyelte,
a fejét, nyakát, aztán az egészét,
az egészet egyszerre falta-nyelte,

az egész férget, a kétujjnyi, rángó
zöld húst, fuldokolt, ahogy szinte itta,
s közben a szeme rémült és vigyázó
kínban tapadt iszonyú lábaimra,

hogya mit csinálok. Semmit se csináltam,
(előbb nem bírtam, aztán nem akartam,)
csak álltam és iszonyodtam, csak álltam
és a nagy leckét forgattam agyamban.

A harc végén már mindent helyeseltam.
A gyík tátogott, lustán s megdagadva,
és ártatlanul és elégedetten
nézett föl rám. S a száját nyalogatta.

Ugyanakkor jelzi a buddhista tanokban való elmélyülését is, a kelet-nyugati szintézis újabb állomását, a nyugati gondolkodás kétségbeesését nyomatékosító keleti gondolatot hangsúlyozva: „Ezt a buddhista lelkiállapotot éveken át tovább mélyítettem és komolyítottam, magamat edzve vele a legvégsőig, olyan versekben, amilyen az *Ének az orrszarvúról* és a *Buddha válaszol*. Ezek már abszolúte nem a vulgáris buddhizmus tételeit zengik”. Ezekről írja: „Olvasmányaim szerint létezik valami felsőbbrendű buddhizmus is (amelyre a *Bhagavad-gítá* maga is ad példát), és ez a felsőbb buddhizmus megengedi a cselekvést és a teljes kegyetlenséget, amennyiben érdektelenek. A befejezés ilyenféle lelkiállapotáról, illetve felismeréseiről szól Buddhának, aki teljesen, embertelenül »ajánlja« nekem a magányt”. Mindkét vers imamalom-szerű refrénje mondja ki – buddhista álarcban – a Szabó Lőrinc-i verseknek – a harmincas évek végén kikristályosodó – európai tanulságát: „A keretet is én adtam az egésznek, és nyilvánvaló, hogy az egész *Ének* egy sűrített lelki fejlődéstörténet, belevéve az erotizmusomat, idealisztikus politikai-szocialisztikus becsvágyaimat, a magam megutálását, egyedüllétbe-vonulásomat stb. A végén én »magammal« beszéltem!”.

– És elbuktam és mindent megutáltam,
láttam az embert a bűn szemetében. –
S felelt a lombzúgás: – élj egyedül, mint
az orrszarvú a magány erdejében.

Ha történetesen az ostrom-napok valamely véletlen pillanata megsemmisíti a költő életét, ezzel a tragikus kétségbeeséssel zárulna benne és általa a nyugati analitikus költészet a magyar irodalomban. Szabó Lőrinc költészete az antinómiát a keleti-filozófiai példázatok átvételével nem oldja fel, hanem megtartva a kauzális európai gondolkodásformát, a schrödingeri megfigyelésben pszeudo-etikainak nevezett antinómiát teszi meg költészete gondolkozási formájává: a létezés „emberenkívüli” etikátlanságának és a tudat „emberközpontú” etikájának kettősségében élve át a világbanlét „mikéntjét”. Műveikkel jellemezve: az *Athéni Timon* fordításától (1935) az *Ahogy tetszik* méla Jacques-jának szövegein át (1938) a *Macbeth*-fordításig (1939) illetőleg a *Lecke* és a *Buddha válaszol* című versekig.

Az 1932-től 1947-ig vezető költői pálya a *dialogikus* jellegű poétika segítségével gondolja végig a személyiség veszélyeztettségének és tragikus széthullásának folyamatát, és egyben „kivonja” az egyes embert történelmi jelenidejének zavarából, problematikusságából. Ugyanakkor Szabó Lőrinc költészetében egybeesve a háborús európai történelemmel való szembesülésével *ismeretelméletében* sajátos változásra figyelhetünk fel. Egy olyan kinyílásra, amely egyben bezárása is addigi poétikai múltjának. Az 1936 és 1938 között írott versek alapján 1938-ban összegezett *Harc az ünnepért* kötet lesz az ő esetében a nyugati gondolkodásmód „hézagainak” tudatosítása. A gyűjtemény szinte mindegyik verse határeset: a valóság leírásából a lehetőségek végiggondolásához vezet, bár mindegyik esetben vissza is vezet a valóság szigorú tényeihez.

Az első olyan vers, amelyik efelé mutat, még a *Különbéke* gyűjteményébe került, *Sivatagban* címmel. Az analitikus gondolkodású Baudelaire-adaptációnak is felfogható versben a Szfinx egy sztoikus ihletésű Seneca-idézettel válaszol az európai utasnak a létezés értelmét faggató kérdésére:

„Az örökkévaló világnál
többet ér egy perc életet”

„Egy perc örömöd többet ér,
mint a Föld minden szenvedése.”

Visszagondolva utóbb maga a költő sem tudja, honnan-hogyan származhatott a versbe ez a sugallatos válasz: „Azt azonban ma sem tudom, magam sem tudom, hogy az idézett két sornak mi az igazi jelentése, az érzelmi értelme. Hogy gúnyos, keserű,

cinikus, megalkuvó, biztató, kegyetlen, léha vagy kétségbeesett vagy mi egyéb volt, milyen lehetett az a lélek, az a tapasztalat, amely ezeket a sorokat sügtá válaszul a kérdésemre”. Imígyen jellemzi a határhelyzetet, amelyet ezúttal mégsem lépett át a vers. A történelemmel, a most-pontokra szakadó időben létezéssel szembesíti az egyes ember egyes történeteit, az európai gondolkodás kiemelt időpillanatainak értékelését adja.

Az európai vers gondolati hézagainak átéléséhez jutottunk, amelyet Szabó Lőrinc a legkegyetlenebb témájú dráma- és epika fordításaiban is megjelenít (*Troilus és Cressida*, *Andromaque*, *A Bahcsiszeráji szökőkút*, *Tess of the d'Urbervilles*. *Egy tiszta nő*): hiszen még a műfaji szabályok által megjelenített tragikus történetekben is kóda-szerűen fel-feltűnik a nem-tragikus folytatás esélye. Ezek a művek azt a háború és pusztulás utáni pillanatot rögzítik, amelyből egy új békeforma, az élet rendjének szintézise születhetne (a trójaiak vendégsége Hector és Ajax párbaja után a görögöknél, Pyrrhus szerelmes családalapító terveit Hector özvegyével és annak fiával, valamint Girej kán türelmes szerelme keresztény foglya iránt), de amely pillanat elmúltával a pusztító szenvedélyek erőtere tragikusan felerősödik, a szép vágyak, amelyek már tervvé szerveződtek, alkotóikkal együtt az értelmetlen pusztulás áldozatai lesznek. A „háborús rend” valósága ismét fölébe kerekedik az ezt megrendszabályozni akaró elképzeléseknek. A műfaj ok-okozati szabályai szinte irracionális lázadással kényszerítik ki érvényre jutásukat.

De 1945-ös *Naplója* tanulsága szerint Szabó Lőrinc a felmutatott tragikus költői analízis mélypontján ismeretelméletében felfedezte az európai költészet kinyithatóságát. Az analitikus meghatározottságú pesszimizmus ellenében a létezés egészére való rákérdezés nyitottságát szabadítja fel. Olyan újfajta sajátos poétikai szintézist gondol végig, amely egyszerre alkalmazza az európai költészet létlátomását és a keleti költészet örömeit. Ezt a sajátos értelmezést követve lefordítja Shelleynek az *Ode to the West Wind* című rapszódiját, felmutatva ezzel azt a poétikai helyzetet, amely a személyes tudatot közvetlenül szembesíti a létezés csodáival.

A váltás drasztikus megjelenését sajátos önmegfigyelésével ekként rögzíti *Naplójában*: „Feleségem szerint szörnyeteg vagyok, érthetetlen ember. Én sem értem, hogy sikerült újabb *Tücsöket* írnom [a *Tücsökzene* újabb darabjait], már 39 darab van! Testem vacak, szívem egészen hitvány, alig reszket, lelkem gyenge és ájult, a szellemem azonban, vagy annak is valami kis központi része, magva, pusztíthatatlan: ez tartott, ez fogott, ez irányít! *Ez írta a verseimet is*, a mostaniakat -- háznagyságú kínoktól dagadó fejemmel teljesen más természetű, hangulatú, gondolati tartalmú, semmiképpen nem aktuális témákat dolgozott fel, mintha semmi sem volna velem!! Csakugyan ijesztő tulajdonképpen. Vagy örült vagyok, gyerek vagyok?”

Egy régi esszékötetben Mohamed történetét találja keletről, nyugati interpretációban. William Bolitho (1890--1930) könyvében beleakad egyetlen mondatba, le is írja gyorsan *naplójába*: „Mohamed szerint: »a hegyek, melyek közt Dávid sétált, fenséges basszusokon beleénekeltek a szent király zsoldáraiba.«” majd hozzáteszi: „Ez szép”. Már is versre gondol, címet is kreál: „Pillanat”. Majd hosszan formáztatja a verset. A címet is alakítgatva, ezáltal keresve a poétikailag is megfelelő jellemzést: *Pillanat, Séta, Mikor minden*. Ennek a *szépnek* keresi meg helyét, immár nem tematikailag, hanem poétikailag. A racionálisan politikatörténeti „Mahomet”-életrajzból kiemeli azokat az ostrom utáni megtépett életre kisugárzó, azt ellentétező „szép” szövegeket, amelyek éppen az európai gondolkodás hézagait tölthetik ki. Nem témabeli elhelyezést, hanem poétikai megoldást kezd keresni számukra.

„Séta vagy valami efféle”: a világ szépségeinek számbavétele munkál érdeklődésében, valami olyanféle versszerkezet, mint amilyennel Shelly-fordításában (az *Ode to the West Wind*-ben) barátkozik meg. Az így elképzelt szépségkeltő és annak összekapcsolása az emberi sorssal ott adódott számára mindjárt a 91. Szűrában:

A Napra és reggeli ragyogására,
a Holdra, amikor követi,
a nappalra, amely fényessé teszi,
és az éjszakára, amikor befedi!
Az égboltra és arra, aki építette,
a földre és arra, aki kiterítette,
a lélekre és arra, aki megformálta, [...]
Boldog, aki megtisztítja azt,
és reményében csatkozik az, aki megrontja.

Majd nemcsak a verseket, hanem a Mohamed-hagyomány költői jellegű idézeteit is kiemeli Bolitho szövegéből: a már említett Dávid-zsoldáros szöveg mellett egy másikat is kiír: „Az egyetlen kivétel a nők iránti vonzalma, amelyet most nagyszerűen kiélhetett. Kádidsza helyett kellemes társaságnak mellette volt most már Aisa, Abu Bekr 12 éves lánya, akinek egyetlen megnyilatkozása idős korában az volt, hogy »a próféta három dolgot szeretett a legjobban: a nőket, az illatokat, és az evést, de leginkább a nőket«.”

Ebben a gyönyörök világában való *sétának* a kiegészítése az *ima*. Szabó Lőrinc nem a vallásos elkötelezettségét olvassa a szövegnek, hanem a benne és általa megjelenő *különbséget*, a kétségbeesés opponálását, a másfajta út lehetőségét ismeri meg.

Miután mindezt elvégezte magában, befejezheti az általa a *Naplójában* „Mohamedes”-ként emlegetett verset is. Megtalálva hozzá a megfelelő poétikai megnevezést is: *Hálaadás*. A vers végleges címadása egyben a műfaji jellegzetességet is kifejezi.

A vers a „szép” szövegek halmazát teremti meg, benne és általa egy új költői személyiséget formázva. Összeköti általa a gyönyörhívő és biztonságérzetet önmagukba gyűjtő héroszok szavait a költő személyesen megálmodott reménykedésével. A „sivatagi séta” az esszéből hozott szövegek kiemelésének a megszentelése, a keserű élet és a megdicsőült lét szembesítése, és egyúttal a mindebben való gyönyörködés elbeszélése – szöveggé alakítása. A „lét és nemlét közt”, a pillanatban, a napi számvetésben, és az élet összegeződésében egy újfajta szövegalkotásra ismer: a látomásban leírt eposzi szintűként megformált élet *az élet* – a minden egyes emberre vonatkoztatható személyes létezés -- mintájaként adódhat. Az új poétika: a kínok felülírásaként megjelenik a gyönyör.

Hálaadás

1.

Sivatagomban, csontok és kövek
közt járva, mint egykor Mohamed,

hajnalban a hegyek énekét
hallottam, ahogy a Dávidét

kísérték (bennem), a szent király
zsoltárát: egyes szavainál

mély basszusuk minduntalan
elbődült, frissen, vidoran.

Társuknak éreztem magam.

2.

Délben, hogy szomjasan-éhesen
ájuldoztam az izzó fővényen,

az égből hűvös hűri-sereg
suhogott alá, s mint Mohamedet,

felkapott s vitt, s dús ételek
tálai közt, illó kenetek

özönében a Zem-Zem vizeinél
tett le a szivárványszárnyú szél.

Ha küzdve, ha sírva, ha törve: remélj!

3.

Jók voltak a nők, drága kenetek
s a dús falatok; vagy, ahogy Mohamed

vallotta: az ételek, italok,
de kiváltképp az asszonyok.

S azok közt is egy legkivált:
a húszéves, aki a halált

felejteti, a kalifa
Abu Bekr lánya, A-i-sha.

Ima a gyönyör, a gyönyör ima.

4.

Itt az éj. Némán feküszöm

lét s nemlét közt egy ingó küszöbön.

Mohamed félholdja a fák felett.
Csillagok húznak, ejtenek.

Óh, Kiszmet! Allah! Forrón, mint a könny,
buggyan ajkamra a szív, az öröm,

a hála, hogy élek, hogy voltak csodák,
hogy oly szép, oly gyönyörű a világ,

Mikor
Mikor
Mikor minden csak játék s butaság.

Versei korábbi analitikus filozófiai szövegét „imává” poétizálja át. A református, zsoltárt-éneklő költő nyugati vallási hagyományát a keleti bibliai és arra épülő-azzal kapcsolódó iszlám szöveg segítségével-kiegészítésével: „*Ima a gyönyör, a gyönyör ima*”.

Amit a buddhista témájú keleti verseiben nem tudott poétikailag megvalósítani, azt éppen ez a „Mohamedes” témájú, a szúrák hangnemét átvevő költemény nyitja meg költészetében. A nyugati gondolkodás tragikus bezárulását „kiegészíteni” csak azáltal tudta, ha megkerüli a gyönyört bűnként feltételező aszkézis minden formáját. Ennek az ihletését találja meg a szúrák szövegében, amelyek egyben visszakötik költészetét a zsoltárok világához. Lehetővé téve ezáltal egyben az európai költészet útjaihoz való visszacsatlakozását is, költészetének poétikailag érvényes megújítását-felszabadítását. Az oxymoron segítségével versé alakítja a „tragic joy” megjelenését költészetében.²

Amit a buddhista témájú keleti verseiben nem tudott poétikailag megvalósítani, azt éppen ez a „Mohamedes” témájú, a szúrák hangnemét átvevő költemény nyitja meg költészetében. A nyugati gondolkodás tragikus bezárulását „kiegészíteni” csak azáltal tudta, ha megkerüli a gyönyört bűnként feltételező aszkézis minden formáját. Ennek az ihletését találja meg a szúrák szövegében, amelyek egyben visszakötik költészetét a zsoltárok világához. Lehetővé téve ezáltal egyben az európai költészet útjaihoz való visszacsatlakozását is. Mintha ezt az énekelt református zsoltárt hallanánk ekkori verseiből: „Békességben fekszem le és legott elaluszom; mert Te, Uram, egyedül adsz nékem bátorságos lakozást”. Ebben a poétikailag is hitelessé formált metafizikai mezőben idézi egymás mellé a protestáns gályarabok történetébe rejtve a finnek szabadság-reményének jelszavát, az evangéliumi emmauszi jelenetet, Buddhát és a szúrák világát.

mert hiszek benned, jóság, türelem,
hiszek benned, isteni értelem, --
hiszek benned, szabadság, szeretet,
s hiszem, hogy győztök, tiszta fegyverek.

Korábban a buddhista „mesék” a kegyetlen világot objektiválták, ekkor pedig megszületik mindennek a folyamatnak az ellentettje: a szúrák közvetítésével felerősített keresztény-ószövevségi zsoltáros bizakodás poétikai felülkerekedése. Hagyatékában pedig megtaláltunk ezt a poétikai eredményt fordításban is megvalósító eseményt, egy fordításvariációt a *Koránból*, mely nem a *Korán*hoz való fordítói hűséget jelenti, hanem éppen az adaptáció kísérletét -- a hozott anyagból hogyan építhet meg egy Szabó Lőrinc-verset:

A kopogó tűz és a Paradicsom
(Összevont részlet a *Korán* 100. és 86. szúrájából.)

Az irgalmas Isten nevében!

A kopogó! Mi a kopogó? Ki érteti meg veletek, hogy mi a kopogó?

Azon a napon olyanok lesznek az emberek, mint a felriasztott molypillék és a hegyek, mint a rengő, színjátékos, tarajos hullámok.

Csak az lesz boldog, akinek jó tetteivel nehéz a mérlege; s akinek serpenyője könnyűnek találtatik, annak a pokol torkában lesz lakása.

És tudjátok, mi a pokol torka?

A tűz, a legizzóbb tűz!...

Bizony mondom, láncokat, kalodát és pokoli tüzet készítettünk a hitetleneknek.

² Az oxymoron szerepére Szabó Lőrinc költészetében már Baránszky-Jób László is felhívja a figyelmet majd *A huszonhatodik év* halottsirató-jóvátételt adni akaró költői világában (Baránszky-Jób László: *A huszonhatodik év világa*. Alföld, 1969. 8. szám, 39--52. Kötetben uő: *Élmény és gondolat*. Magvető, Budapest, 1979., 154--183.) . A 2004-es Mikes Tanulmányi Napokon elhangzott előadásom után Karátson Endre éppen erre a gondolatmenetre utalva is felvetette ennek a poétikai formációnak a jogos figyelembevételét.

A hívőket pedig, akik Isten szerelméért enni adtak a szegényeknek, árváknak és foglyoknak, mi is megvendégeljük az Isten szerelméért. Szép kertben, selyemruhákban fognak pihenni és párnáikon nem érzik majd a nap hevét és az éj fagyát. Hűvös árnyék és gazdag gyümölcsök fognak föléljük borulni, hogy könnyen leszakíthassák. És pohárnokok járnak majd közöttük, ezüst kupákkal és kelyhekkel és üvegtiszta ezüstedényekkel, melyek akkorák lesznek, amilyenek a hívő kívánja.

És bort és gyömbérvizet kapnak majd az üdvözültek a Zalzabil forrásból. És örökké hamvas fiatalság áll majd szolgálatukra, aranyhímes, zöld selyem- és bársonyruhában, és elszórt gyöngyöknek hiszed őket, ha rájuk nézel, és ahova csak tekintesz, nagy birodalom vesz körül és gyönyörűség mindenütt.

Fordította: Szabó Lőrinc

A most-pontokra-szakadt idő („az életet adja, adja, egyszerre csak abbahagyja”) Isten-képlete helyett ráérez – kegyelmi állapot? – az autentikus időben létező világra. Az idő megszűnésére. Ha feltételezem, hogy a világ maga az isteni mű, akkor minden benne történő esemény csak a mi szemünkkel történeti jellegű. A *levés* az állandóan van állapotában egyszerre kezdet és vég. Ami Jeruzsálemben a Golgotán történik, ugyanaz ugyanúgy lehet Buddha királyfi vagy Zarathustra élete és halála, és írássá változása a homéroszi és hésziódoszi világképben, a Tao-ban vagy a Koránban. Az adott kultúrkörnek megfelelő közvetítéssel. Az isteni lényeg emanációja a földi létezésbe, a történelem bűneinek feloldozására. Ha nincs időszámítás, akkor mindegyik egyszerre történhetett, legfeljebb más leosztásban. Az Isten jelenléte önmagában, megnyilvánulása a történelmi időben. Feloldozás a világban lévő szenvedtetésekért. Átbillentése a létezésnek az áldozat oldalára. A védettség megteremtődése. „És mi köztünk lakozik”. „Övele, őbenne és őáltala”. Mert történetté és szöveggé kell leosztódnia, ha a történelmi létezést akarja átölelni.

A költő megformálhatja a „hőst, szentet, királyt”? Az Írások „jó hírt” hordozhatnak? A kegyelmi állapot az írások által vezethet a védettségbe. Versében Szabó Lőrinc felfedezi a létezésben a „csodát”, és ennek megformálhatóságát.

De mit jelenthet az, hogy a „Mohamedes versben az utolsó sor az egész verset ellenkező előjelűre állítja át: ez a trouvaillé különben a lényege. Örülni az ábrándnak, a mesének, a képzeletbelieknek, *éppen azért*, mert a valóság szintén ismeretes az író előtt!”

Mikor
Mikor
Mikor minden csak játék s butaság.

Arról tanúskodik, hogy ugyanekkor, a nyugati irodalomban is tájékozódik. Méghozzá új relációk szerint. Rákérdez és végül rátalál Eliot poétikai tapasztalatára. Lefordítja a több részes *Hálaadás* című verssel szinte egyszerre Eliot *The Hollow Men* című – szintén több részes – költeményét. E párhuzamosságban a történetéből kiemelt-kivetett ember keleti és nyugati képmását egyszerre szemrevételezheti.

Vakon, hacsak
fel nem ragyognak újra a szemek,
mint az alkonyi halálország
örök csillaga
és százlevelű rózsája
egyedüli reménye
az üreseknek.

*

*Lánc lánc eszterlánc
eszterlánc eszterlánc
fügekaktusz visz a tánc
hajnalhasadáskor.*

Az eszme
és a valóság közé
a mozgás
és a tett közé
odahull az Árnyék

Mert Tied az Ország

A fogantatás

és a teremtés közé
az indulat
és a válasz közé
odahull az Árnyék

Nagyon hosszú az élet

A vágy
és a görcs közé
a lehetőség
és a megvalósulás közé
a lényeg
és az alászállás közé
odahull az Árnyék

Mert Tied az Ország

Mert Tied
Az élet
Mert Tied a

*Ez a vége a földi világnak
ez a vége a földi világnak
ez a vége a földi világnak
nem bomba, csak egy buta nyekk.*

És ezzel visszajut a nyugati gondolkozás hézagaihoz. Magához a „törésvonalhoz”. Ezt a poétikailag kidolgozott és átgondolt alkotásmódot fogalmazza meg ugyanekkor Yeats ír pilótájának monológját fordítva:

Mérlegeltem, mi volt s mi lesz,
és úgy láttam, mindegy, mi vár:
egyensúlyban tartja üres
életem az üres halál.

De ezt a szembesülést olyan sajátos szöveggel vezeti fel, amely nem fordítás, hanem egyedi formáltságú, az angol nyelvű eredetiben hiába is keresnénk szövegszerűen: „*A lonely impulse of delight / Drove to this tumult in the clouds;*”. A Szabó Lőrinc-i szöveg másról beszél: „egyszerűen az élvezet hozott e dult felhők közé”. Ez Szabó Lőrinc poétikai teremtése, amelyben átéli a létezéssel szembesülő ember diadalittas pillanatát. Bárha szembesül a most pontokra szakadt élet értelmetlenségével, rátalál a létezésben való elhelyezettség szabadságára is.

Utolsó kótetének beszédes címet ad: *Valami szép*. Világossá téve, hogy a korábban egyetlen versben megjelenő kulturális idegenség kapcsolatban áll a költészetének identitásába több oldalról is egyszerre beleépülő tendenciákkal. Önállóságát, egyediségét segítve kialakítani. Verseiben „csodá”-nak nevezi a kihívó poétikai helyzetet. De mindig tudatában marad a kettősségnek, tudatosítja a „régis rabság”-ot, az időben-történelemben élés ok-okozati konzekvenciáját („mindig egy testben élni, / egy tét, szám, idő, egy anyag”), de mellette átéli a létezés teljességét: „Tele a lét csodákkal”, melynek ars poeticája: „Szétszállni, mint a gondolat!” Az oxymoron megtestesüléseként. Íme a dialógus:

De igazán szabad

akkor lehetnék csak, ha minden
Volt, Van s Lesz bennem zajlanék.
Boldogtalan, aki nem isten!

Rabság, 1949

A költő, amikor megteremtette ezt a „pillanat”-ba foglalt „sétá”-t, a *Hálaadást* és a *Tücsökzenét* tulajdonképpen az európai gondolkozásnak ahhoz a vonulatához kötődött, amely mindenkor fogékony volt gondolkozásmódja „hézagai”-nak kiegészítésére, a goethei értelmezésű *világirodalom* átfogására. Annak a programnak a követésére, amelyet Schopenhauer éppen az európai gondolkodás példázataiból formált meg: „Jeder Tag ist ein *kleines Leben*, – jedes Erwachen und Aufstehen eine kleine Geburt, jeder frische Morgen eine kleine Jugend, und jedes Zubettgehen und Einschlafen ein kleiner Tod”.

Ennek lesz egy – a költő biológiai létére is visszaható – vetülete sajátos álomterápiája. Már a *Napló* is utal erre, a megpróbáltatások kiváltotta biotechnikára. Előkerült egy gyorsírási szöveg, amely azután felfedi ezt a technikát, amely az új, nevezzük „Hálaadás-poétikát” egészíti ki, teljesíti be: erre még visszatérünk a diszkusszió során.

3. Weöres Sándor: Fairy Spring.

Ahogy a tudós a maga területéről, hasonlóképp a költő is – egymástól függetlenül – elérkezik az európai gondolkodás határesetéhez. Az egyik fajta válasz erre a kihívásra a tudat egységesítéséhez vezet, ahol a sokszorosság megidézése csak látszat. A metafizikus egyesülés misztikus élménye szabályszerűen ehhez a felfogáshoz vezet olyankor, amikor erős előítélet nem állja útját. Ez annyit jelent, hogy Keleten könnyebben, mint Nyugaton. Schrödinger e misztikus metafizikára jellemző szöveggént egy 13. századi perzsa-izlám misztikustól, Aziz Nasafitól idéz: „Az élőlények halálakor a lélek a lélekvilágba, a test a testvilágba kerül vissza. De eközben csak a testek változnak. A lélekvilág egyetlen lélek, amely fényként áll a testvilág mögött, s minden egyes létrejött lényen, mint ablakon átszűrődik. Az ablak minőségétől és nagyságától függően több-kevesebb fény hatol a világba. A fény maga azonban változatlan marad”. Szinte ennek a szövegnek az illusztrációja is lehetne egy másik magyar költő, Weöres Sándor (1913–1989) *Grádicsok éneke* című versciklusának záró darabja. Szövege a „testvilág”-ot éppúgy érzékeli:

Vagy azért kell-e élnem,
 hogy haldokolva, kedvét
 messziről sóvárogjam kiszakadtan,
 örvényben ingva nézzem,
 mily diadalmenetként
 vonúl, nem növe-fogyva, mozdulatlan!

mint a „lélekvilág”-ot:
 A változó világon
 átnyúlva szakadatlan,
 fűdöm oly végtelen harmóniában,
 mit a művészi álom
 nem rögzíthet szavakban,
 belőle a versben szilánk van.

Ez a szünetlen élmény
 eltávolít a földtől,
 fejemet kéken-túli égbe ásom,
 többé már nem remélvén
 táplálékot göröngytől,
 zord idegen lett boldog vallomásom.

Nem gyarapodni többre,
 nem élni, oda vágyom,
 honnan hűségesen kísér szerelmem,
 izzón olvadni benne,
 legyen szabadulásom
 attól, mi én, s nem az ő tükre bennem.

Ez esetben a poétika által felszabadított sokféleség nemcsak az individuális szabad akarat teherpróbája, hanem a személyes létezés elrendezettségének, biztonságérzetének megnyilvánulása.

És idézzem a *Fairy Spring* című „csodás kinyílást” egy versciklus burkában. Egy európai kamasz a szerelmi élet idilli jeleneteiben önmaga létezésére ébred rá és ezzel egyben az embernek a létezésbe ágyazottsága is tudatosodik a számára; történetet prezentál a költő, és metafizikát teremt ezáltal. Egy szüzesség elvesztésének a története és a szüzesség elvesztésének története: beavattatás a létezésbe. Nem lineáris elbeszélés, hanem a kiteljesedő erotikus események kiváltotta boldogság és gyönyörűség, borzadás és elietés egymást kiegészítő folyamatának néhány történettel való jelölése. *Psyche* előképe. Ezúttal fiúszerepben. A „mocorgó”, „ébredni kívánó” szerelemtől ível a versciklus a „tapasztaló összesimulás”-ig. Jelenetekből történet, történetből élet, erotikából a létezés titkait érzékelő mitológia. Mindez egyszerre *e* versciklus, és általában *a* vers Weöres költészetében.

A költőnek sajátos emlékezete van. Ritmusérzék? Szómagia? Asszociációs készség? Képkalkotás? A *Fairy Spring* esetében is népdal ihlettől az antik költészet metrumjait, népi jelenettől a polgári „üriszoba” ismeretéig benne minden hagyomány és

tapasztalat. De mindez csak technikai adottság, amelynek segítségével – művészetelmélete szerint: – „az alaktalant formássá építi tudatos akarattal”, amellyel „az eredmény szépségéért felelős”.

Az evidenciák természetességével világosít fel olyan összefüggésekről, amelyek pedig benne élnek az emberben, csak eddig nem merte tudatosítani az európai hagyományban jelenlétüket. Vagy még inkább: egyoldalú ideológiai-vallási tilalmak korábban ki is zárták a tudatból azokat. A gyermek naivitásával felszabadultan mondja ki mindazt a Weöres-vers, amit a bölcsök évezredek óta is csak bizonytalanul fogalmaznak. Persze nem naiv művész ő: tudja pontosan azt is, amit a „bölcsök” leírtak. Természetesen „doctus” poeta ő is, – a javából. Csakhogy amikor a vers születik a számára, akkor egy olyan emlékező mechanizmus kezd dolgozni, amely a mesék, mítoszok, népdalok, barlangrajzok létrejöttét is ihleti. Olyan lényegi összefüggések élednek benne, amelyekről a hagyományos gondolkozásban – és ennek következtében a hétköznapi életben – már tudomásunk sincsen, pedig mégis ezek szerint cselekszünk. Így alakult ki a hagyományban a bűntudat egy formája, amely a cselekvést szembeállította a normatív gondolkozással. Weöres nem cselekedeteket jellemez, hanem a cselekvéseket meghatározó összefüggések szemlélése alapján felszabadítja az embernek a létezésben való helykeresését.

Mint például a *Fairy Spring* esetében a „csodás kinyílás” eseményében ünnepli a mindenkor meglévő *aranykort*, amelyet bárki elérhet, ha a csodás kiteljesedést életelvvé, „imává” varázsolja: Weöres *kiemeli* a jelenetet. Szabadon lebeg a történet: játéktól a beteljesülésig. A beteljesülésben is megtartva a *játék* hangnemét. Diadalra juttatva ezzel itt, ebben a „nyomorúságos konkrét versben” is azt a *derűt*, amely ezáltal a Weöres-költészet legfontosabb kiküzdött sajátosságának tekinthető joggal. A *derűt*, amely az itt-létben keresi meg az autentikus idő lényegét: az anekdotában az ima megtestesülését.

The Gaps of Western Thinking in Poetry

Present paper was presented at the 45th Study Week conference of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) held 9-12 September 2004 in Elspeet, the Netherlands.

According to Mr kabdebó the Western philosophy started an effort at the beginning of the 19th century with the work of Schopenhauer to adopt the results of the oriental philosophy. The European philosophers of the 20th century – with the exception of Heidegger – do not follow this path. The natural scientists and poets on the other hand do spend time and intellectual effort on this issue.

This phenomenon is showed through the analysis of three poems, each belonging to a Hungarian poet of the 20th century, namely Attila József, Lőrinc Szabó, and Sándor Weöres.

REUSS, Konrád : La Hongrie vue de l'Ouest

« *Budapest est plus loin de Paris que Paris de Budapest* ».

Thomas Schreiber, L'image de la Hongrie en France, dans l'ouvrage collectif « La Hongrie au XXe siècle: regards sur une civilisation », sous la direction de Thomas Szende, L'Harmattan, Paris, 2000, p. 331.

« *Quand je suis allé hors d'Europe, que ce soit en Amérique, en Asie ou en Afrique du Nord, j'ai à chaque fois senti que je n'étais plus en Europe. Inversement, quand j'allais aussi bien en Angleterre qu'en Espagne, au Portugal, en Italie, en Allemagne, dans les pays d'Europe centrale et orientale ou dans les pays Scandinaves, je sentais, en même temps que j'éprouvais la spécificité nationale ou régionale de ces pays, leur appartenance à l'Europe. Et en particulier, les contacts relativement approfondis que j'ai eus avec le monde slave m'ont amené à y reconnaître une composante authentique, nécessaire de l'Europe* ».

Jacques Le Goff, Une vie pour l'histoire, Entretiens avec Marc Heurgon, La Découverte, Paris, 1996, pp. 251-252.

Lorsqu'un habitant d'Europe de l'Ouest regarde en direction de l'Europe centrale, il voit évidemment la Hongrie, mais il ne la distingue pas très bien. Elle n'est pas très visible. Pourtant, elle est aussi une composante authentique, nécessaire de l'Europe. Mais c'est un petit pays qui a beaucoup de voisins, certains petits, d'autres plus grands, qui ont tous, tout comme les Hongrois, leurs qualités, leurs traditions, leur fierté nationale et leurs titres de gloire ... comme aussi des côtés sombres dans leur histoire. Et qui sollicitent, eux aussi, l'attention de l'Occident.

A l'exception de quelques événements marquants comme la révolution de 1956 ou les prestations de l'équipe de football hongroise, pendant près d'un demi-siècle, jusqu'au tournant de 1989, la Hongrie fut occultée par la grisaille qui entourait les pays englobés dans le « camp soviétique ».

L'écrivain belge Pierre Mertens raconte que dans les années 1953-1954, lorsqu'il était adolescent, le football le passionnait. « Il était alors une équipe habitée par la grâce et une sorte de génie, c'était celle de Hongrie, articulée autour des légendaires Puskas, Kocsis, Bozsik et autres Hidegkuti, qui déployaient sur les pelouses du monde entier une chorégraphie aussi virile qu'harmonieuse, aussi suave que stratégique. Ce « onze » magyar de légende ne s'est pas contenté de ridiculiser l'Angleterre jusqu'au stade de Wembley, l'équipe d'Autriche et les Soviétiques à Moscou, ce qui allait prendre avec le recul une portée emblématique, il devait surtout se retrouver mêlé à la diaspora hongroise qui suivit la saignée de Budapest en 1956 ... Une équipe sortie pourtant, à l'origine, d'une armée nationale, incarnation du régime communiste, et qui acquit une aura libertaire ... Je ne pouvais évidemment pas m'en douter lorsque je contemplais ses exploits, planté devant la vitrine d'un marchand de télévisions qui avait retourné ses écrans vers la rue pour appâter les badauds »¹.

Depuis l'effondrement du régime communiste en 1989, l'image de la Hongrie est devenue beaucoup plus vivante et colorée - comme celle d'ailleurs des pays qui l'entourent, hélas ! parfois à cause des difficultés de la transition et des événements tragiques qui s'y déroulent.

La perception de la Hongrie dépend beaucoup de l'observateur et de l'endroit où celui-ci se trouve: qui est la personne qui regarde la Hongrie et d'où? - Est-ce un citoyen de l'Europe de l'Ouest, un Américain ou un Chinois? Est-ce un réfugié politique d'origine hongroise depuis longtemps intégré dans son pays d'accueil occidental lequel est devenu sa seconde patrie? Est-ce le citoyen de nationalité hongroise d'un pays voisin de la Hongrie - Ukraine, Roumanie, Serbie ou Slovaquie - qui y fait partie d'une minorité nationale? Ou, enfin, est-ce un citoyen appartenant à la population majoritaire d'un de ces pays?

Une Europe du Centre-Est occupée

Fernand Braudel remarque, dans la préface dense et lumineuse qu'il avait écrite pour la traduction française de l'étude de l'historien hongrois Jenő Szűcs sur « Les trois Europes », qu'au contact de l'Occident et de l'Europe de l'Est, l'Europe du Centre-Est (Pologne, Hongrie, Bohême ...) « penche toujours vers l'un ou l'autre de ses voisins, trahit l'un, adopte l'autre, mais

Source: Conrad Reuss: *La Hongrie en perspective – Un facteur de modernité dans le bassin des Carpates*. L'Harmattan, Paris, 2003. Avec l'aimable autorisation des Editions L'Harmattan à Paris

¹ Pierre Mertens, Autopsie d'une dé-fête, La Libre Belgique, 6 juillet 1998.

change aussi sans trop le vouloir. A ce va-et-vient, qui malmène ou renverse ses « structures », cette Europe médiane souffre la plupart du temps, n'arrive pas à être elle-même, à s'accomplir. Est-ce en raison seulement de sa position territoriale, d'une mitoyenneté à laquelle elle ne saurait échapper? Les voisins ont trop d'avantages: l'Ouest s'ouvre sur l'immensité de l'Atlantique, à lui l'Amérique. L'Est s'élargit au détriment de l'épaisseur massive de l'Asie ». Après avoir noté que « la Russie se transforme en une « économie-monde » longtemps autonome », Fernand Braudel conclut en disant que : « L'Europe médiane n'aura jamais cette chance inouïe de se gonfler d'espace, d'exploser hors d'elle-même. Ses voisins la cernent, l'emprisonnent » ².

Avec un art consommé, en quelques traits, Fernand Braudel réussit à mettre les choses en perspective. Il n'insiste cependant pas suffisamment sur le fait majeur que ce dont l'Europe du Centre-Est a le plus souffert, et dont elle subit encore les conséquences aujourd'hui, c'est l'occupation ottomane - 500 ans en Serbie, 150 ans en Hongrie.

Si aux XVIe et XVIIe siècles un tiers du royaume de Hongrie (c'est-à-dire la majeure partie de la Hongrie dans ses frontières actuelles) n'avait pas été occupé, s'il n'avait pas perdu une partie importante de ses habitants, s'il n'avait pas dû contribuer pendant plusieurs siècles à la charge des guerres livrées sur son territoire, et au-delà, contre la « superpuissance » ottomane, il aurait pu suivre de beaucoup plus près le rythme du développement économique et social occidental, comme il le fit pendant les cinq siècles précédents (1000-1526).

Mais ce n'est pas tout. L'emprise ottomane sur les Balkans avait coupé les voies d'expansion du commerce international - au sens occidental du terme - entre le XVe et le début du XXe siècles vers le Sud-Est de l'Europe, vers la Mer Noire et vers la Méditerranée. En l'absence de l'occupation turque, l'Europe du Centre-Est aurait pu s'épanouir à sa manière, connaître un développement *sui generis*, sur la base de ses ressources intérieures et ses autres atouts, même sans grandes découvertes ou expansion territoriale outre-mer.

L'histoire se répète au lendemain de la Seconde Guerre mondiale: l'Europe du Centre-Est, et la Hongrie avec elle, ont été de nouveau séparées de l'Occident et abandonnées à l'influence soviétique pour plus de 40 ans (1945-1989). Si, après 1945, elles avaient pu participer à l'effort occidental de reconstruction et de libéralisation des échanges, on y trouverait sans doute aujourd'hui des pays à peu près tout aussi prospères et avancés que l'Autriche, l'Italie ou la France.

La Hongrie lointaine ...

Après la Seconde Guerre mondiale, au fur et à mesure que les années passaient - la « guerre froide » ayant été suivie par la « coexistence pacifique » - on pouvait s'imaginer de bonne foi que la Hongrie - tout comme le reste de l'Europe centrale et orientale - faisait partie d'un « autre monde » voire d'une « autre planète » plutôt que de l'« autre Europe » - pour reprendre le titre du livre de Jacques Rupnik ³.

Les Occidentaux se sont progressivement habitués à l'existence du « rideau de fer » ... tout comme l'humanité s'est habituée à celle de la « grande muraille de Chine », appelée à traverser les siècles ... Pour deux générations, la division de l'Europe constituait un point fixe voire une donnée de base de la situation. Et beaucoup de contemporains pensaient sincèrement que la frontière orientale de l'Europe et du « monde occidental » coïncidait avec le « rideau de fer ». D'autres savaient ou ressentaient confusément que l'Europe se prolongeait de l'autre côté, mais se résignaient devant le « fait accompli » qui simplifiait les choses, facilitait la politique de cette partie de l'Europe qui est restée libre et la gestion de ses affaires et lui permettait de mieux se concentrer sur sa propre prospérité.

Les hésitations en Europe de l'Ouest concernant l'appartenance de la Hongrie ne datent pas d'hier. Metternich (1773-1859), grand artisan du Congrès de Vienne et de la Sainte Alliance (1815), disait que « l'Asie commence à la Landstrasse », la grand'rue qui conduit hors de Vienne, vers l'Est, en direction de la Hongrie. D'après l'historien britannique A.J.P. Taylor, qui rapporte ce mot, Metternich, originaire de Rhénanie, pensait que l'empire des Habsbourg n'appartenait pas à l'Europe ⁴. S'il en est ainsi, la Hongrie et la Transleithanie, qui formaient la partie orientale de l'empire habsbourgeois, y appartenaient encore moins.

L'essayiste autrichien Rudiger Wischenbart cite une autre version du mot de Metternich : « Les Balkans commencent sur la Landstrasse, à Vienne ». Et il ajoute que « c'était la route par laquelle les voyageurs quittaient alors la capitale autrichienne en direction de Belgrade, voire de Constantinople » ⁵. En direction de Buda et Pest aussi, puisque Vienne se trouvait (et se trouve encore aujourd'hui) tout près de la frontière occidentale de la Hongrie et que la route vers Belgrade et Constantinople passait

² Jenő Szűcs, Les trois Europes, Préface de Fernand Braudel, Domaines Danubiens, L'Harmattan, Paris, 1985, p. 6.

³ Jacques Rupnik, L'autre Europe, Crise et fin du communisme, Editions Odile Jacob, Paris, 1990.

⁴ A.J.P. Taylor, The Habsburg Monarchy 1809-1918, A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary, Penguin Books in association with Hamish Hamilton, 1990, p. 11.

⁵ Rüdiger Wischenbart, Regards croisés et contacts jaloux: les voyageurs, in Vienne-Budapest 1867-1918, Autrement, Collection Mémoires, Paris, 1996, p. 20.

par ces deux cités qui allaient former la future capitale de la Hongrie. Et de préciser que « Metternich voulait dire par là que ces lointaines régions étaient bien proches de l'Autriche ».

Un peu plus loin, Rüdiger Wischenbart nuance son propos pour tenir compte de la situation différente, moins favorable, de ces contrées plus orientales : « Sur le Danube, en 1900, de Vienne à Budapest, Presbourg (aujourd'hui Bratislava, capitale de la Slovaquie) était la première ville « hongroise ». On avait quitté l'« Autriche », le sol du vieux « Saint Empire romain germanique », disparu depuis longtemps, mais glorifié mythologiquement par les esprits cultivés, et l'on entrait - si l'on venait de l'ouest - dans l'inconnu ». Et il continue: « Aujourd'hui encore, la Hongrie emploie tous ses efforts à ne pas rester « là-bas, au-dehors », et essaie de se donner les allures d'un astucieux gardien, encore de l'intérieur, « en Europe ». Nous verrons combien d'astuces et de vitalité cela lui demande »⁶.

A ces Occidentaux prêts à ranger l'Europe du Centre-Est - ou, à la limite, tout ce qui se situe plus à l'Est qu'eux-mêmes - dans les Balkans ou en Asie, répondent les oeuvres de nombreux poètes et écrivains hongrois. Ceux-ci, même s'ils sont conscients de leurs racines orientales, souffrent de l'environnement plus difficile et de la distance qui les sépare de l'Occident. Ainsi, le poème « Grande Plaine », de Dezső Kosztolányi (1885-1936), contient la réflexion suivante:

« Ici c'est l'Est. En vain se bat l'Occident.
Cette terre à fleurs de sang est toujours l'ancienne,
les ancêtres ici étendent leurs bras ».

.....

« Et la terre aussi rêve d'Asie ».

Les historiens regrettent l'absence de frontières claires et nettes de l'Europe à l'Est comme il en existe dans les autres directions - à l'Ouest, au Nord et au Sud - où le Vieux Continent est bordé par la mer. Certains s'interrogent pour savoir « où se termine l'Europe à l'Est? ». Ainsi Jacques Le Goff qui se demande si c'est « aux frontières occidentales de la Russie? » - ou « aux montagnes de l'Oural et du Caucase, intégrant une Russie d'Europe et excluant une vaste Russie d'Asie ? »⁷.

Mais est-ce la faute des populations d'Europe centrale et orientale si à l'Est l'Europe n'est pas délimitée par la mer ? Sont-elles moins européennes en l'absence d'une frontière physique aussi nette?

Jean-Baptiste Duroselle et son équipe d'historiens sont plus formels: « Faute de frontière naturelle évidente, on tend à la fixer arbitrairement ou en fonction de traditions humaines. On a opté, de nos jours, pour les monts Oural (environ deux mille neuf cents kilomètres nord-sud), puis pour le cours moyen et inférieur du fleuve Oural qui s'étend jusqu'à la Caspienne, pour cette mer, ensuite pour la Crête du Caucase, pour la mer Noire et enfin pour les détroits turcs »⁸.

Ainsi, il n'y a donc pas de doute possible, la Hongrie appartient bien à l'Europe puisqu'elle se trouve à l'ouest de l'Oural! Tous les pays du bassin des Carpates qui l'entourent y appartiennent aussi! L'Autriche ne fait pas partie de l'Asie ni des Balkans! Ces affirmations semblent un peu tirées par les cheveux et elles ne paraissent pas très utiles ... Car, en dernière analyse, l'appartenance à l'Europe dépend de l'esprit, de la culture, des aspirations et du comportement des populations et pas des limites géographiques. En s'inspirant de l'idée d'une « Europe sans rivages » - formulée par François Perroux dès 1954⁹ - il n'est pas interdit de franchir une étape supplémentaire en disant que, sur le plan des idées, le concept « Europe » s'étend aussi aux habitants des autres continents qui se sentent en communion avec elle et avec ses idéaux. L'Europe cesse alors d'être un concept géographique ...

... et la Hongrie proche

S'il y a cent ou deux cents ans la Hongrie était loin de l'Europe occidentale, elle en est beaucoup plus proche aujourd'hui grâce aux communications modernes, sensiblement plus rapides, à la facilité plus grande de voyager et aux progrès relatifs accomplis par le pays.

Jean-Luc Moreau - qui est Français, poète, et connaît bien le hongrois - dit à l'intention de ses lecteurs que les Hongrois « sont nos voisins ». Il remarque aussi que « de quelque région de France, ou de Belgique, que vous partiez, vous n'aurez jamais que deux autres pays à traverser »¹⁰.

Les Hongrois sont également proches des Européens de l'Ouest par la culture: ils s'en rapprochent tant par des éléments matériels - villes, monuments et maisons - qu'immatériels - comme la carte des diocèses, des mots ayant une origine commune,

⁶ Ibid., pp. 20-21.

⁷ Jacques Le Goff, *L'Europe racontée aux jeunes*, Seuil, Paris, 1996, pp. 16-17.

⁸ Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire de l'Europe, Une initiative européenne de Frédéric Delouche*, France Loisirs, Paris, 1991, p. 16.

⁹ François Perroux, *L'Europe sans rivages*, Presses Universitaires de France, Paris, 1954.

¹⁰ Jean-Luc Moreau, *Poèmes et chansons de Hongrie, Enfance heureuse des pays du monde*, Editions ouvrières, Paris, 1987, p. 7.

les grands styles artistiques (roman, gothique, renaissance et baroque, néoclassique et art nouveau), les idées religieuses et philosophiques (racines gréco-judéo-chrétiennes, christianisme, Réforme et contre-Réforme, Lumières), le réveil national, les luttes pour l'émancipation et l'égalité des droits, pour la justice sociale et un système de représentation démocratique et, vis-à-vis de l'extérieur, pour l'indépendance du pays¹¹.

Lorsque le voyageur venant d'Ouest arrive en Hongrie, il est étonné de constater qu'il n'y a pas de rupture et que l'Occident continue là-bas. Lorsqu'il regarde les Hongrois, c'est comme s'il se voyait lui-même sous un jour différent. Il y rencontre des préoccupations occidentales, une mentalité et des comportements similaires, des gens intellectuellement très proches malgré une moindre abondance de ressources matérielles et les traces, parfois profondes, laissées par une histoire mouvementée, en partie commune et en partie différente. La Hongrie se caractérise par un esprit très occidental dans un contexte européen de Centre-Est.

Comment voit-on la Hongrie ?

A l'occasion de mes visites en Hongrie, où j'étais retourné pour la première fois en 1976, mon père aimait me poser la question : « Comment vous - sous-entendu: vous autres Occidentaux - nous voyez-vous? »

Au début, la question me prenait au dépourvu. Elle me faisait réfléchir ensuite. Car elle était typique de cette curiosité des Hongrois pour tout ce qui vient d'Occident et aussi en ce qui concerne l'opinion que les Occidentaux se font de leur pays et de ses habitants.

De plus, derrière cette question, il s'en cachait une autre concernant le retard du pays par rapport à l'Ouest, et la mesure dans laquelle il est parvenu à le rattraper. Ainsi, aux yeux des Hongrois, l'Occident est l'étalon et il s'agit de savoir où l'on se situe par rapport à celui-ci. Vers la fin des années 1970, mon père me disait, avec un ton de fierté à peine caché dans la voix: « Nous commençons aussi à avoir des embouteillages à Budapest » !

Les Hongrois ne sont pas les voisins directs des pays d'Europe occidentale. Ils ne sont pas des voisins immédiats. Entre 1995 et 2004, l'Autriche est le seul Etat membre de l'UE à avoir une frontière commune avec la Hongrie. Cependant Vienne, la capitale autrichienne, est située tout près de la frontière hongroise. On y respire non seulement l'air des Alpes, mais aussi l'air des campagnes hongroises qui va et vient par-dessus la frontière. Une bonne partie de la Hongrie, mais aussi Budapest, sont plus proches de Vienne que les provinces plus éloignées de l'Autriche qui est un pays qui s'étire en longueur vers l'Ouest, jusqu'au Lac de Constance et le cours supérieur du Rhin. La ville de Debrecen - à l'Est de la Hongrie - « la Rome calviniste » comme on l'appelle parfois - est plus près de Vienne que Bregenz, la capitale de la province autrichienne du Vorarlberg. Cette proximité, une longue histoire commune et une attitude qui n'a jamais considéré les Hongrois, les Slovaques ou les Slovènes - pour ne mentionner que ces trois peuples habitant le long de la frontière orientale de l'Autriche - comme provenant d'une « autre planète », sont à la base de l'intérêt porté par les Autrichiens à ces peuples et aux autres ayant cohabité au sein de l'empire des Habsbourg et de leur politique d'ouverture à l'Est lancée bien avant la « perestroïka » de Gorbatchev.

Traits marquants

Voici un certain nombre de traits qui retiennent l'attention lorsque l'on regarde vers la Hongrie depuis l'Ouest:

- 1) Il y a tout d'abord la ville de Budapest, à la fois synthèse et creuset de la Hongrie dans son ensemble - comme le sont en général les capitales et les grandes villes, chacune de leur pays ou région respective. Budapest est l'agglomération urbaine la plus importante du bassin des Carpates et fait figure, *volens nolens*, de capitale régionale internationale par sa situation centrale, la concentration qu'elle représente et le rayonnement qui en émane.
- 2) Il y a ensuite les événements de l'histoire politique qu'on a encore à l'esprit: la révolution hongroise de 1956 et, plus récemment, l'ouverture par le gouvernement hongrois du « rideau de fer » le 11 septembre 1989, pour permettre à des vacanciers est-allemands de rejoindre l'Allemagne de l'Ouest à travers l'Autriche; la première élection législative libre organisée en Hongrie en mars-avril 1990 depuis plus de quarante ans; trois « alternances démocratiques » au niveau du gouvernement à la suite des élections de mai 1994, mai 1998 et avril 2002.
- 3) La Hongrie est porteuse d'un héritage artistique relativement bien connu en Occident. Dans le domaine de la musique, il y a des chants populaires et de la musique tzigane aux œuvres de compositeurs classiques comme Liszt, Bartók et Kodály ou modernes comme Ligeti et Kurtág et aux nombreux solistes, chefs d'orchestre, quatuors, chœurs et orchestres. Dans les autres domaines - architecture, sculpture, peinture, arts décoratifs, etc... -il existe également de grands créateurs et un trésor d'art populaire accumulé au cours des siècles ainsi qu'une littérature et une poésie très vivantes, mais plus difficiles d'accès à cause de l'obstacle de la langue.

¹¹ Cfr l'étude de Jenő Szűcs citée à la note 2, pp. 15-16 ; voir également Jacques LeGoff, op. cit., p. 22.

- 4) Depuis la seconde moitié du XIXe siècle, il s'est répandu au sujet de la Hongrie un « romantisme de la puszta et de la vie de château », fait d'élevage de chevaux, d'équitation et de chasse, de musique et de danse, d'insouciance et de facilité¹². Cette image kitsch de la Hongrie reflétait, d'un côté, une société encore dominée par la noblesse et, de l'autre, l'imagination des auteurs d'opérettes, mais ne traduisait que très imparfaitement l'état réel du pays et ses grands problèmes internes. Pourtant, ce cliché et, partant, la nostalgie de l'ancienne Hongrie survit encore ça et là dans l'esprit de quelques Hongrois passésistes, dans l'une ou l'autre brochure de publicité touristique et dans le subconscient d'une certaine opinion occidentale.
- 5) Il subsiste aussi une idée de population attardée comme dans le personnage du « paysan du Danube » de la fable de La Fontaine, qui est un « homme d'apparence grossière, mais plein de bon sens ». Quelques individus correspondent sans doute à cette description même si, pour le reste, l'image du paysan utilisée avec une connotation péjorative est à ranger au « musée des clichés historiques ». Car ce sont précisément des générations de paysans d'Europe centrale, toutes origines et nationalités confondues - Allemands, Autrichiens, Slovaques, Serbes, Roumains, et quelque part au milieu d'eux des Hongrois - qui ont été les acteurs principaux de la création et de l'épanouissement de la civilisation rurale danubienne. En Hongrie, comme ailleurs dans les pays voisins, ce sont ces paysans - fermiers petits et grands, ouvriers agricoles sans terre, bergers - qui ont été à la base de l'économie pendant bien plus longtemps qu'en Europe de l'Ouest et c'est à eux que nous devons le trésor d'art populaire parvenu jusqu'à nous: celui-ci exprime, dans un langage d'une grande finesse poétique et artistique, avec beaucoup de simplicité et une maîtrise certaine des différents modes d'expression, instruments et matériaux, les émotions, les joies et les peines, les espérances, en un mot, la philosophie de vie de ces populations. Au tournant de l'an 2000, ce dépôt d'art populaire reste une source d'inspiration pour des créateurs et pour beaucoup d'autres personnes. Faut-il ajouter que, dans cette région d'Europe, caractérisée par la formation retardée de la bourgeoisie, c'est dans le monde rural que l'on trouve depuis le Moyen Age les éléments d'une « bourgeoisie paysanne » ayant, certes, beaucoup de bon sens, mais menant aussi une existence indépendante, témoignant d'esprit d'initiative, d'un sens de l'organisation et de la prévision, d'une sagesse de vie et d'une capacité à supporter les épreuves qui faisaient hélas ! fréquemment défaut aux autres classes de la société.
- 6) Depuis les dernières décennies du XIXe siècle, mais encore plus depuis le démembrement de l'ancienne Hongrie à la fin de la Première Guerre mondiale, les Hongrois sont devenus un peuple dispersé: les uns, les émigrés, ont quitté leur pays, les autres, les Hongrois qui vivent en minorité, c'est le pays qui les a quittés. Une bonne partie de ces Hongrois ont gardé leur langue ou, au moins, un attachement à la Hongrie ou à la culture hongroise, même s'ils font leur vie dans un autre pays, dont ils sont les citoyens et où ils sont d'ailleurs souvent nés. Environ un tiers des Hongrois, au sens large, vit ainsi, soit - la grande majorité - dans les pays voisins du bassin des Carpates, soit - un nombre nettement moins élevé - en Occident, en Europe occidentale et surtout en Amérique du Nord. Parmi ces Hongrois d'« au-delà de la frontière » et de l'émigration, nombreux sont ceux qui participent activement à la vie intellectuelle, économique, politique, sociale ou artistique du pays où ils sont établis: ainsi, par exemple, parmi les membres de la « diaspora occidentale », on compte de nombreux musiciens de talent - chefs d'orchestre, solistes ou professeurs de musique - des scientifiques réputés - physiciens, économistes, politologues ou historiens - mais aussi des écrivains et des peintres, des journalistes et des banquiers.

Littérature et traductions

Lorsqu'on se rend en Hongrie, on est frappé par le nombre de livres qu'on y trouve: entre les mains des gens qui lisent en attendant le bus, dans le train, le tram ou le métro et chez eux, à la maison, où ils ont constitué de petites « bibliothèques familiales » estimables à l'époque du « socialisme réel » lorsque le prix des livres, subsidié par l'Etat, était tout à fait abordable, même pour des budgets plus modestes. Les logements sont souvent petits, mais il y a des pans de murs entiers tapissés de livres. Ainsi, beaucoup de Hongrois vivent en compagnie - à première vue muette, souvent cependant agissante - des grands classiques de la littérature hongroise et mondiale.

C'est que les Hongrois ont cherché et cherchent encore à s'évader, du moins en esprit, et s'intéressent à ce qui se passe ailleurs. Ils ont une fringale pour la lecture. Ils mettent un point d'honneur à traduire dans leur langue une partie au moins de ce qui paraît chaque année en Occident. Certains livres étrangers, à peine parus, sont déjà traduits en hongrois.

Ainsi que le note Jean-Luc Moreau: « En manière de boutade, les Hongrois aiment à dire que leur littérature est la plus riche du monde puisqu'en plus de la littérature hongroise elle comprend, en traduction, toutes les autres ». C'est « dans la synthèse harmonieuse de ces divers apports que réside l'originalité véritable de la poésie hongroise »¹³.

Si un Martien voulait se faire une idée de la littérature mondiale, c'est peut-être en apprenant le hongrois qu'il aurait le plus de chance d'accéder au plus grand nombre d'œuvres présentées dans des versions de qualité et, en prime, à toute la littérature hongroise ...

¹² Rüdiger Wischenbart, op. cit., p.16, ainsi que Jean-Luc Moreau, op. cit., p.193.

¹³ Jean-Luc Moreau, op. cit., pp. 192-193.

Férus de littérature et d'air frais, les grands poètes hongrois ont été, en même temps, de grands traducteurs. Certains poèmes ont été traduits par plusieurs poètes: il en existe donc différentes versions comme, par exemple, des ballades de Villon. Les spécialistes vont jusqu'à prétendre que la version hongroise de tel ou tel autre poème est meilleure que l'original ! ...

Certes, pour traduire, il faut connaître au moins une langue étrangère : en échange, on peut entrer en contact avec le monde extérieur et voir imprimées des idées qu'on aime, mais qu'en période de censure, on ne peut pas formuler sous son nom. Traduire, c'est aussi un exercice de style et un mode d'apprentissage de l'écriture. Les traductions assurent, sans doute, quelques revenus complémentaires à leur auteur, mais c'est aussi une façon d'élargir les horizons, du traducteur lui-même, de ses lecteurs et du pays dans son ensemble.

Comme on peut le voir, l'amour de la lecture constitue un côté original de la vie hongroise. Mais c'est un secteur difficile. Sous le régime communiste, l'édition bénéficiait d'une politique de subsidiation de la culture par les pouvoirs publics, mais manquait de liberté. Depuis 1989, l'édition jouit de toute la liberté, mais on a coupé dans les subsides et le prix des livres s'est fortement renchéri. Sous bien des rapports, la littérature, la traduction et l'édition tiennent d'une activité «sans but lucratif»: pourtant, elles continuent contre vents et marées malgré la taille forcément réduite du marché du livre hongrois.

Cependant, l'essentiel est ailleurs. Il est dans le fait que la littérature baigne la Hongrie dans une atmosphère intellectuelle particulière - typiquement occidentale et « ouverte sur l'extérieur ».

Approche du pays

En quittant Vienne en direction de l'Est, le paysage subit un brusque changement: on débouche dans un beau pays découvert, avec des collines et de grandes étendues ondulées ou plates, parfois un peu monotones, en contraste avec la splendeur des Alpes autrichiennes. C'est le commencement du bassin des Carpates, dont le centre est occupé par la Hongrie.

Même impression de plaine, de steppe, de brousse, de grandes étendues lorsque l'on arrive à l'aérodrome de Ferihegy, dans les environs de Budapest, au bord du pays plat situé entre le Danube et la Tisza.

La Hongrie est surtout un pays de plaines, de collines et de quelques montagnes moyennes. Ces dernières sont d'autant plus appréciées par les Hongrois qu'elles sont rares: les massifs de hautes montagnes - comme les Tatras, en Slovaquie, ou les Carpates orientales et méridionales, en Roumanie - se trouvent dans les pays voisins depuis la fin de la Première Guerre mondiale.

La grande plaine hongroise rappelle le « plat pays » des Flandres ou des Pays-Bas. On y trouve les mêmes horizons infinis surplombés par la coupole du ciel, mais il y a beaucoup moins d'eau et de vent: c'est un pays sensiblement plus sec et, dès lors, beaucoup moins vert, car il n'est pas au bord ou dans le voisinage de la mer et le Gulf-Stream est loin.

Après près d'un siècle et demi de développement industriel, Budapest surgit au cœur d'un monde agricole impressionnant, d'« une des plus grandes civilisations paysannes » comme le dit Henri Mendras¹⁴. L'agitation de la capitale et sa tendance à tourner sur elle-même ou alors en contact avec le monde extérieur parviennent, par moments, à faire oublier complètement les réalités qui l'entourent. C'est que la capitale hongroise, d'une part, et la campagne hongroise, de l'autre, sont animées par deux logiques différentes qui ne se rencontrent pas nécessairement: l'une marquée par la centralisation politique et administrative ainsi qu'une forte concentration du secteur secondaire et tertiaire et des relations internationales; l'autre marquée par la production agricole et l'élevage, une forte dépendance à l'égard de la capitale, des villes de province souvent trop petites pour exercer un effet d'entraînement sensible sur leur région et de longues périodes de fermeture ou d'« imperméabilité relative » des frontières avec les pays voisins, ce qui a constitué un obstacle au développement de l'activité économique et du commerce transfrontalier.

Bernard Le Calloc'h observe que « comme sa voisine l'Autriche, la Hongrie est d'ores et déjà atteinte de macrocéphalie. Le déséquilibre entre une capitale pléthorique et des campagnes en voie de dépeuplement rapide s'accroîtra certainement dans les décennies à venir faute d'une politique énergique de décentralisation économique et de réaménagement du territoire »¹⁵.

Le voyageur qui quitte Budapest en direction de Vienne, de Cluj ou de Bucarest, traverse de grands paysages de cultures, avec des champs de blé, de maïs, de tournesol ou de betteraves à perte de vue, parfois sans même apercevoir un clocher, un village ou une maison comme dans certaines régions de France, entre Reims et Troyes, ou entre Reims et St Quentin ou, comme à certains endroits, en Bourgogne. Malgré la « décollectivisation » - la restitution et la privatisation des terres - intervenue après 1989 - il subsiste de grands blocs de champs, indice de la persistance d'une exploitation à grande échelle, à côté des « jardins autour de la maison » ainsi que de champs et prairies plus petits.

¹⁴ Henri Mendras, Sociétés paysannes, Eléments pour une théorie de la paysannerie, Armand Colin, Paris, 1976, p. 7.

¹⁵ Bernard Le Calloc'h, Introduction à la géographie de la Hongrie, dans l'ouvrage collectif « La Hongrie au XXe siècle: regards sur une civilisation », sous la direction de Thomas Szende, L'Harmattan, Paris, 2000, p. 177.

Parcourir la Hongrie rurale aujourd'hui, c'est comme un voyage « en temps réel » dans la campagne française, telle qu'elle fut il y a cinquante ans. On croit voir revivre des régions intérieures de la France de jadis, loin des côtes, avec leur habitat plus pauvre, leurs fermes traditionnelles, des rues de villages et des chemins en terre, des espaces dominés par les champs, l'extension moindre des prairies et des troupeaux de vaches plus clairsemés.

Si vous voulez voir comment on vivait à la campagne en Europe occidentale au lendemain de la Seconde Guerre mondiale ou au début des années 50, vous devez vous rendre dans les régions agricoles « profondes » de la Hongrie ... de la Slovaquie, de l'Ukraine subcarpathique ou de la Roumanie. Vous y serez le témoin d'une réémergence vivante du passé.

Pays du pain et du vin

Jacques Le Goff souligne que « les habitudes alimentaires sont importantes pour définir les groupes humains »¹⁶. En partant de sa classification, la Hongrie est à ranger, sans la moindre hésitation, dans l'Europe romaine - l'Europe du pain et du vin - plutôt que dans l'Europe de la viande et de la bière. A la campagne, les gens pauvres mangeaient du pain, avec un peu d'oignons et, lorsqu'il y en avait, un morceau de lard. Pour le reste, souvent ils se contentaient de boire de l'eau, boisson d'ailleurs bien plus désaltérante que le vin lors des grands travaux d'été.

Le menu hongrois fait la part belle aux pommes de terre, aux pâtes et aux légumes de pays chauds - poivrons, courges et concombres. On y mange moins de viande de bœuf et de veau qu'en Europe de l'Ouest, mais plus de porc et de poulet. La consommation de fruits ... mûris au soleil - cerises, abricots, pêches, melons, pastèques et raisins - capables de remplacer les boissons les plus rafraîchissantes - fait des Hongrois, avec le vin, de « véritables » Méditerranéens.

Eglises et villages, maisons et matériaux

Nous avons déjà noté qu'il y a des endroits où le voyageur qui poursuit sa route ne voit pas de bâtisse construite de main d'homme et traverse une campagne immense où il est seul avec la nature. Villages et hameaux apparaissent alors comme des oasis.

Le centre des villages, même petits, est marqué par la présence de trois églises: l'une catholique romaine, l'autre calviniste ou réformée comme on dit en Hongrie et, les contemplant de l'autre côté de la grand'place ou du carrefour qui en tient lieu, ou d'un autre endroit pas trop éloigné, un temple luthérien.

Il n'est pas rare de passer devant une synagogue, généralement désaffectée et en mauvais état, témoignage d'un passé désormais révolu où une population juive relativement nombreuse participait à la vie de Budapest, mais aussi de la province et des campagnes, leur apportant une couleur de plus. La tragédie de l'Holocauste et l'émigration ont fortement réduit le nombre et les effectifs des communautés juives. A Kecskemét, ville située à 70 km au sud-est de Budapest, la synagogue, magnifiquement restaurée, est devenue Maison des Techniques ... A Pannonhalma, au pied de la colline où s'élève l'abbaye bénédictine St Martin, fondée en 996, la synagogue est délabrée et n'a plus de fidèles ...

Dans certaines localités, mais c'est plus rare, on rencontre une église orthodoxe ou une église catholique grecque entretenue par une petite communauté de fidèles d'origine serbe ou roumaine.

Enfin, dans certaines villes situées dans la partie du pays jadis occupée par les Turcs, il subsiste un souvenir de la période ottomane sous la forme d'une rare mosquée, d'un minaret ou d'un établissement de bain.

A leur manière silencieuse, clochers, églises, temples, synagogues, mosquées et minarets, sont autant de témoins d'une « histoire plurielle », riche en conflits et oppositions - religieux, ethniques, linguistiques - mais aussi en contacts, échanges, compréhension et coopération, ainsi qu'en mariages mixtes et amitié entre populations d'origines très diverses. Une histoire d'appartenance à la mouvance occidentale se déroulant aux confins de l'Europe de l'Est.

A l'instar des « villages roumains », des villages des autres peuples et pays de la région, les villages hongrois ont également des « maisons qui parlent ». Il y en a de vieilles, en terre battue ou en torchis, avec un toit de chaume. Les nouvelles sont en briques -ou en blocs de béton - avec un revêtement lisse ou crépi et peint.

Il n'y a pas de maisons en briques rouges apparentes comme en Angleterre, en Belgique ou aux Pays-Bas. Les maisons blanches, peintes à la chaux, sont légion. Le blanc répercute la lumière et fait contraste avec le ciel bleu. Il y a aussi beaucoup de maisons peintes en couleurs vives - toutes les couleurs de la palette, avec une préférence pour le jaune, signe de l'influence baroque. Cette utilisation de la couleur se rencontre plutôt dans les localités plus importantes : bourgs, petites villes et villes. Il y a des fleurs un peu partout, beaucoup de géraniums qui résistent bien aux grandes chaleurs de l'été.

L'historien français d'origine hongroise François Fejtő remarque que « le baroque donna un style unifié à toutes les régions de la monarchie, comme s'il voulait exprimer la reconnaissance commune de toute la région à Dieu qui avait permis de chasser

¹⁶ Jacques Le Goff, op. cit., p. 29.

les Turcs de la Hongrie. Depuis lors, le baroque est un de ces éléments traditionnels d'unité culturelle qui permettent d'identifier l'Europe du Centre au-delà des frontières artificielles créées en 1918-1919 »¹⁷.

Il est vrai que les autres styles n'ont pas vraiment eu leur chance. Quelques monuments romains ont survécu, mais les édifices romans, gothiques et du début de la Renaissance ont beaucoup souffert des guerres et seulement un petit nombre en est parvenu jusqu'à nous. La Renaissance n'a pas pu s'épanouir sur le territoire de la Hongrie actuelle au cours de la période trouble qui a suivi la défaite de Mohács en 1526, avec la division du pays et l'occupation ottomane de 150 ans.

Le bois est un autre matériau de construction très populaire, en complément de la terre battue et de la brique. L'on s'en sert notamment pour l'ossature de la maison, la toiture, les fenêtres et les portes, les portiques et les vérandas, les clôtures et, également, pour les granges, étables et autres bâtiments annexes.

La pierre est peu utilisée puisqu'il y en a peu sur le territoire actuel du pays. C'est un matériau cher. De plus, avec la coutume de tout mettre en blanc ou en couleur, ce qui ne se voit pas a moins d'importance. Dans le journal qu'il a rapporté d'Irlande, le grand romancier allemand Heinrich Böll décrit ce qui reste des villages abandonnés de ce pays: « Tout ce qui n'était pas pierre, fut mangé par la pluie, le soleil et le vent - et par le temps ... »¹⁸. En Hongrie, où la pierre est rare, l'usure du temps et les destructions de guerre auraient tout emporté si l'homme ne s'était pas occupé à préserver ou à reconstruire sa maison et les autres bâtiments.

L'architecture et les arts décoratifs s'expriment ici dans un langage simple, émouvant, parfois naïf, généralement empreint de beaucoup de goût.

Les habitations villageoises typiques - maisons allongées suivies d'étables et d'annexes agricoles - sont perpendiculaires à la rue et n'y présentent que leur petit côté. Le reste de la maison donne sur une cour intérieure plus longue que large et sur le mur aveugle - ou, si l'on veut, le dos - de la demeure suivante.

Il y a encore beaucoup de rues de village en terre. Elles sont bordées d'arbres. Fréquemment, un trottoir court de chaque côté, séparé de la chaussée par des caniveaux, des bandes d'herbe et de fleurs. C'est propre et net. On est loin d'avoir tout asphalté ou bétonné, et c'est peut-être aussi bien comme ça, même s'il y a plus de poussière en été lors du passage des voitures. Le trafic est cependant beaucoup moins dense qu'en Europe occidentale.

Clôtures et palissades

Quand on vient de Belgique ou des Pays-Bas, on est frappé combien maisons, cours et jardins sont protégés, tant dans les villages que dans les quartiers résidentiels, plus aérés, des villes. Le sens de la propriété privée n'est pas mort! Clôtures et palissades, murs et murets, grilles et grillages servent autant à retenir des « chiens qui montent la garde » qu'à empêcher le visiteur indésirable - bête sauvage, chapardeur, rôdeur, voleur ou bandit de grand chemin - de pénétrer dans l'enceinte.

Enceinte qui comprend une cabane, un pavillon, un chalet de vacances, une maison ou une villa avec un jardin ou, plus simplement, un verger ou un potager, un terrain à bâtir ou un terrain où la construction d'une maison vient d'être entamée ou se poursuit. D'autres terrains sont également clôturés alors que la construction n'a pas encore commencé, mais on y a déjà entreposé des matériaux. Car on commence par clôturer, grillager ou emmurer le terrain avant de lancer les travaux lesquels, faute d'argent, peuvent s'étirer en longueur pendant des années.

Pourtant, ô paradoxe! la protection de la propriété privée - ou, plus exactement, ce qui en restait comme exception à la règle de la propriété collective - avait été relativement bien assurée sous le régime communiste. C'est depuis le tournant de 1989 que la sécurité publique s'est sensiblement détériorée. Et, par ailleurs, notamment en raison de la faible densité de la population, beaucoup de personnes habitent seules ou loin des centres, au bout du village, dans une petite localité ou un hameau, ou carrément « perdues » dans la campagne.

Arbres et forêts

Même en Pannonie, dans la partie occidentale de la Hongrie, mais surtout dans la Grande Plaine hongroise, on rencontre peu de forêts et relativement peu de bois.

Il y a des enfilades de peupliers le long des routes, comme en Belgique, le long des canaux : mais ils poussent tout droit, ils ne sont pas penchés, car il y a moins de vent, il ne souffle pas aussi fort et ne souffle pas avec la même constance de la même direction - de l'Ouest - que dans les Flandres ou dans le Nord de la Hollande, en Frise.

¹⁷ François Fejtó, Requiem pour un empire défunt, Histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie, Lieu Commun, 1988, p. 68.

¹⁸ Heinrich Böll, Irisches Tagebuch, Kiepenheuer & Witsch, Cologne-Berlin, 1969, p. 46.

Une autre espèce fort répandue est l'acacia, bien adaptée à la chaleur, au manque de précipitations et au sol sablonneux. C'est l'arbre caractéristique de la Grande Plaine. L'acacia pousse aussi sous forme de buissons. Il y a beaucoup de feuillus mais peu de conifères, dont le royaume n'est pas ici, mais dans les Alpes et les Carpates.

S'il y a moins de pluie et moins d'humidité dans l'air, il y a plus de poussière. Celle-ci est l'enfant du climat sec. Au printemps ou à l'automne, le vent soulève des nuages de poussière de terre des champs trop secs où le blé n'a pas encore eu le temps de pousser ou qui viennent d'être labourés ou emblavés.

Dans la Grande Plaine ou ailleurs, où certaines terres sont impropres à la culture ou n'offrent que des rendements médiocres, l'effort de reforestation, à l'aide d'espèces bien adaptées aux conditions locales, mériterait d'être développé. Il pourrait contribuer à stabiliser et à améliorer le sol. Une extension des superficies boisées serait à même d'attirer un peu plus d'humidité, combattre la désertification et peut-être même exercer une influence bénéfique sur le climat à long terme. Elle irait également dans le sens de la limitation des récoltes de céréales, tout au moins lorsque la surproduction de celles-ci constitue un sujet de préoccupation au niveau de l'UE.

Couleurs

Après le règne du vert des sapins et des prairies en Autriche, la palette des couleurs se modifie en Hongrie. Ici, au vert s'ajoute le brun clair ou foncé de la terre, des champs labourés et des feuilles en automne; et le jaune du blé, du maïs et des tournesols, avant, pendant et après les moissons.

A partir du début de la belle saison, avec le temps d'été qui s'installe et les précipitations qui se font plus rares, les couleurs s'estompent sous l'effet de la poussière qui recouvre tout d'une mince pellicule, en attendant - parfois longtemps, parfois en vain - la prochaine pluie pour tout laver.

Certains étés très chauds, les fleurs de tournesols et les épis de maïs sont brûlés, calcinés par le soleil, et les champs, parsemés de tâches noires, sont comme en deuil.

Par contre, il y a un peu partout les tâches colorées des fleurs -des fleurs des champs, sur le bas-côté des routes ou dans les prairies, et des fleurs cultivées dans les cours et les jardins des maisons, devant les fenêtres et sur les vérandas. Le pointillisme des fleurs rouges des coquelicots accompagne le voyageur pendant la belle saison.

La campagne hongroise n'est pas aussi verte que celle des pays d'Europe occidentale, car elle est située 1000 à 1500 km plus à l'Est, et le climat y est continental. Les pluies charriées par les vents d'Ouest, venant de l'Atlantique, ont déjà eu le temps de tomber en partie avant d'arriver en Europe centrale. L'air est sec, car la mer est loin, tout comme les hautes montagnes - Alpes et Carpates - pour arrêter les nuages ou pour en « fabriquer » de nouveaux. A Győr, sur le Danube, à mi-chemin entre Vienne et Budapest, il y a déjà sensiblement moins de précipitations que dans la capitale autrichienne.

L'accueil et les gens

Le touriste occidental qui se déplace avec une caravane et qui n'est pas pressé, rencontre un accueil aimable et avenant, mêlé de curiosité, lorsqu'il fait halte dans les villages. Les habitants viennent spontanément au-devant de lui pour demander s'ils peuvent l'aider ou lui être utiles. Ils viennent le dépanner ou lui indiquer le chemin. Visiblement, ils sont heureux d'entrer en contact avec quelqu'un qui vient de l'Ouest, ils essaient de deviner ses souhaits, même si la conversation est rendue difficile par le problème de la langue.

Les villageois essaient de lui faire plaisir et de lui plaire. Ainsi, ils lui offriront du Martini - en pensant que c'est l'apéritif auquel il est habitué et pour lui montrer qu'ils ont aussi des produits occidentaux - alors que le touriste préférerait peut-être goûter un apéritif hongrois. De même, le musicien local mettra un point d'honneur à présenter son répertoire occidental plutôt que de jouer des airs hongrois. A l'heure de l'apéritif ou à l'occasion des fêtes, on souhaite à ceux qui sont présents « du vin, du blé et de la paix ».

Cette « sociabilité » qui est un trait caractéristique de l'« aire culturelle danubienne »¹⁹, on la trouve également à Budapest, sous une autre forme, surtout si l'on y est introduit par un ami hongrois: car la vie y est plus harassante, plus anonyme, et les gens ont moins de temps.

L'atmosphère des bains d'eaux thermales rappelle la convivialité des jeux de boules en France: notamment cette image d'un petit groupe d'hommes d'âge mûr, à moitié immergés dans l'eau d'une piscine, en train de suivre une partie d'échecs. Les bains et les piscines sont des endroits pour se déconnecter du monde et passer le temps agréablement.

¹⁹ Dieter Homig, Vienne-Budapest 1867-1918, les mystères du Dualisme, in Vienne-Budapest 1867-1918, Autrement, Collection Mémoires, Paris, 1996, p. 10.

Si cette qualité de l'accueil, ce sens de l'hospitalité sont caractéristiques des Hongrois, ceux-ci souffrent néanmoins d'un manque de contact avec le monde extérieur, de difficultés linguistiques et d'obstacles psychologiques pour entrer en relation avec les autres, avec les Occidentaux, mais peut-être encore plus avec les habitants des pays voisins qu'on a tendance, parfois un peu vite, de considérer comme des étrangers.

Avec leurs traditions de « travailleurs de la terre », les Hongrois sont des « continentaux » par excellence. Cela rétrécit leur horizon en comparaison des peuples navigateurs comme les Anglais, les Français, les Hollandais ... ou les Polonais, car ces derniers ont hérité de grandes traditions maritimes même si leur pays ne possède qu'une côte donnant sur la Mer Baltique.

Pourtant, les Hongrois sont issus d'un tel brassage de populations et vivent au milieu de tant de peuples différents qu'ils ne doivent pas, comme les Irlandais, prendre le bateau ou faire un long voyage pour rencontrer des gens très différents. En 1946, à son retour d'un voyage en Europe occidentale, le grand écrivain hongrois Sándor Márai (1900-1989), notait : « C'est un monde sauvage et amer ici. Ce breuvage de Hongrois, de Souabe, de Juif, de Slave, quel breuvage amer! Mais il a de la force, un goût véritable! Celui qui y a plongé sa cuillère une fois, considère les autres cuisines comme des régimes diététiques »²⁰.

Magyarország Nyugatról nézve

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2004. évi, 45. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („KULTÚRÁK TÉRHÓDÍTÁSA – Új világrendeződések. Magyar életmezők”; 2004. szeptember 9-12., Elspeet, Hollandia.).

A szerző előadását –, amelyben a nyugat-európai ember Magyarországról kialakított képét történelmi keretbe helyezve elemzi – a nemrég megjelent könyvének egyik fejezetére építette fel, amely fejezetet integránsan itt közlünk a párizsi *L'Harmattan* kiadó szíves engedélyével.

Hungary Viewed from the West

Present paper was presented at the 45th Study Week conference of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) held 9-12 September 2004 in Elspeet, the Netherlands.

The author based his lecture – in which he analyzes the view of the West-Europeans of Hungary in a historic perspective – on a chapter of his recently published book. We publish here that chapter integrally with the kind consent of the *L'Harmattan* publishing house of Paris.

²⁰ Sándor Márai, cité par László Lengyel, *A rendszerváltó elit tündöklése és bukása* (Rayonnement et chute de l'élite ayant présidé au changement de régime), Helikon, Budapest, 1996, p. 202.

SIPOS, Gyula : Mikes Laudatio Anno 2004

*Az alábbi laudatio a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2004. évi Tanulmányi Napok konferencián hangzott el, 2004. szeptember 11-én, amikor Sipos Gyula **Kemenes Géfin Lászlónak** ítélte oda a Kör 2004. évi **Irodalmi Figyelő** díját.*

Sipos Gyula

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ígérjük, a mostani alkalommal csak egyetlen részrehajlás, elfogult, bár jogos pártoló szándék lesz. De elvégre, a "Mikes" a nemes cél érdekében, nagy igazságtalanságok ellenében, a múltjában is volt "részrehajló": pártolni azt, mi védelemre szorult, fölfedezni mást, ha úgy sürgette a méltányosság. "Irodalmi Figyelőivel", díjaival így támogatta rendre az ún. "kisebbségi irodalmakat", az erdélyit, a felvidékit, a vajdaságit, onnan kitüntetve kiválóságokat, Tolnai Ottót, Ladik Katalint, Danyi Magdit, Cselényi Lászlót, Tözsér Árpádot például. Nos, idén a formális (és technikai!) egyeztetésben, javaslo és javaslatot elfogadó között, telefonon, tüstént, egymás szavába vágva támadt az egyezés: amíg mi is ki nem múlunk, talán az utolsó pillanatban elismerő köszöntéssel vegyünk búcsút a híres-hírhedt öt- vagy hatágú síp mindig lentre szorított szolamától, a "nyugati magyar irodalomtól", egy társunk irónikus-fájdalmas szó-összerándításával: a nyumirtól; benne, véle egy olyan alkotót méltatva, ki egy, kettős, hármas állampolgársággal bár, de esztendeje java részét még nyugati lakosként bejegyezve itt tölti, hétköznapijaiban, a megrögzött szokásaival s nem csekély függetlenség-igénnyel, sőt családi kötöttséggel itt él közöttünk, de aki persze, kívánságunk szerint, egyszersmind az egész, az "összmagyar" irodalomé is.

Az öntudatosan vállalt elfogultságon kívül maradt viszont a másik, megszorító igény: választásunkban ne legyen nyoma akkor egyéb részrehajlásnak, személyes cinkosságnak sem. Ezért fordult meg tudatunkban egy már halott nyugati írónak, Lehoczky Gergelynek neve, ki a sorstól tehetségével, addigi eredményeivel annival többet érdemelt volna, s ki lehetne ma, ha megéli, az ide-oda osztott magyariságnak sikeres, közkedvelten is igényes jelese, de kiről mostanság csak akkor lehet tudni, nevérol és rágalmazott személyéről, ha önéki időnként bokájába harap, halottat gyalázni egy két világban, két távoli földrészen hivalkodó öreg jampec, élünk csak ragadványnévvel, kiderül utóbb, eme kétes tréfálkozásra ma hogyan lehetünk fölhatalmazva, bizonyos "Ferde Nándi", karaib giccsör, Hány Jánosnál hazudosabb, vagyis "Garaybb" kitsch-ör. Ugyanígyadtuk volna díjunkt az összmagyar próza (és tudományosság) ma is köztünk élő kiválóságának, Karátson Endrének, nem tette volna már meg a gesztust egy nálunk jelesb és méltóbb elme. Szerettük volna, oly régi, tartós érdemültségért, Dr. Czigány Lórántnak, filológusnak, közírónak, egy megindító és hiteles emlékirat szépírójának s nem utolsó sorban a máig legkiválóbb idegen nyelvű magyar irodalomtörténet szerzőjének, de támadna tüstént a teremben a kuncogás, minő liftet ide-oda, vissza-küldözgető nárcisztikus kis "összeesküvés". A valósnál netán több bizalmaskodó cinkosságot, területi összetartást, párizsi "pronunciamentót" gyanítana a közönség, ha a Magyar Műhely szerkesztőjével, a most hetven évesen a honban is szépen

felkészített Nagy Pál nevével állnánk elő, holott mögötte példás, nyakas, harcos avantgarde élet és életmű áll, a modernitás történeti sodrában akár önértéken túlmutató "exempláris" verbális és vizuális alkotásokkal, s még a viszonyíthatóságban a külön érdem is, hogy míg némely (fegyver-)társa a sós mandala-ropi és képvers-kartográfia után beállt a tunya, provinciális szotyolázásba, "betagozódott", jól "behelyezkedett", ő, NP elveiből, elveikből, gyakorlatából össze szelidült emberkeként sem adott föl semmit...

Kinek hát akkor, ha nem a véleményünk, ízlésünk szerint a legkiválóbb nyugati magyar költőnek, ki a mai összmagyar lírának is élvonalába tartozik; kinek minden sorát élvezettel, gyarapodni olvassuk, s minden új sorával a régebbiek további értelmezéséhez, megfejtéséhez térünk vissza. De olyanak, ki dehogy cinkostársunk vagy cimboránk s emberöltő óta a barátkozás legcsekélyebb kísértésének is ellent állt; ki közismerten, másokkal is, fölváltva: mindenkivel, "nehéz ember" s oly gúnyoros alkat, hogy közelit-távolit íásaiban is gyakorta szitokszóval, csúfondáros ragadványnevekkel jutalmaz. Vagyis.hogy legyen tollán a derék Domokos Mátyás, a fölvilágosultán és módjával konzervatív kritikus : "Homokos Trágyás"; egy papos szívjóságú irodalombarát, hajdani kegyesrendi és treforciánus iskolatárs: "Popogács Méla"; két érdemes honi irodalomtudós: "Koncsor Szopó Ernő" és "Seggedhy Maszlag Mihók"; a tegnap még tündéri költő-kislány, Tang-kori angyal, mint az általunk is módfelett böcsült honi Karátsón, K. Gábor távolkeleti ismereteket is terjesztő vaskos regényfésülésében s csak utóbb "irodalmi özvegyként" némelyeket ingerlő Kemenczky Judit, igencsak barátságtalanul: "Keményciki Jutta, ókórai palacsintán féllotuszban meditáló sintoista műmákvirágárus"... S hogy a magunkét se rejteggessük, noha inkább büszkélkedhetnénk véle, vagyunk mi: "Szípo B. Gyulladt, alias Albertus Pál, alias Fülöpei Ozor, etc., lutéciai kan-ondok". Hálás köszönettel fordítsuk a ragadványnevesítő (nemesítő) gesztust, hogy legyen ő akkor, Il Nostro, kihagyva a szófacsaró lépésekből a miért-nek kevésbé ildomosát : Füstölő Rianás, röhögjön a fakutya a jókais Balaton-vidéken,visszhangozzák Ságalfjái Tihanynak kiadó lányai: "füstölő", mint a kender-pöfékelő sámán, mint szent haragjára már fortyogó vulkán, harsanó, rianó, atmoszférát rettenteni betöltő, elemek találkozása is, alakváltozása, átlénygölése, ha víz, jég, lég, hó, ahogy éppen akarja? Vagyis ne kerteljünk, ugyis már kitalálták: a mi mai laureatusunk legyen nagy poéta doctus-unk: Kemenes Géfin László.

Kell-e őt bemutatni; ha nem, emlékeztetőnek, így, sorjázva.

Nos, KGL, derék pannóniai, polgári-értelmiségi sarj, X-es "osztályellenség", alkatilag, meg, amúgy "kulturálisan", minden későbbi megátalkodott istentagadása és szapora blaszfémiai ellenére kiírthatatlanul, izzig-vérig katolikus elme, lélek, habitus, 1937-ben Szombathelyen született, Celldömölkön nőtt fel, érettségizett, vett részt 56-ban a vidéki magyar forradalomban, s ki 57-ben kerülve Kanadába lett nem csekély viszontagság után tudós egyetemi férfiú, s lett itt, Nyugaton, a nemzedékből nem egyedül, nyomdafestékkal fölkent poéta. Indulni, a későbbiekhez képest mégis nagyon messziről indult. Mert a kifejelet felől nézve, mai szemmel újraolvasva, első két kötete, az 1966-os Jégvirág és a 69-es Zenit, mint a nagyvilágba, egy más világba, kiváltképp vidékről, faluról a nélkülözésbe és elszigeteltségbe kivetett némely egyéb ifjonti szegénylegényé, riadtan vallomások, panaszos megszólalás: sok szorongással, ödpálás és egyéb büntudattal, kasztrációs rémülettel, kulcs-szavaival: "borzadállyal", "vérrel", "iszonyattal", "sikongással", erőltetett vadromantikus képekkel; nem véletlen, hogy Czigány Lóránt elhíresült "törmelék-tudatos" dolgozatának példatárát főként innen merítette. Vagyis Határ Győző jó szimatja kellett, hogy ezeknek a zsenieknek alapján is így jósoljon egy 69-es szerencsés antológia, az Új Égtájak bevezetőjében: KGL "a kötet egyik legrokonszenvesebb és legtöbbet ígérő költője"! A változást, az átmenetet a következő kötet, 74-ben, a Pogány diaszpóra jelzi. Akkor, bizonyára már korábban, Géfin kezdett megmerülni a mélyrétegekben, a "magyari antikvitásban", régiben és lesüllyedtben, volt-nemvolt nemzeti "mitológiában", néprajzban, ótörténetben, Ipolyi Arnoldtól hivatkozott László Gyuláig, és történelmi gyűrűzéseivel, az egész magyar irodalmi hagyományban, annak ébren tartóiban is. Újabb, érettebb, dúsabb verseiben, archaizálásaiban, citálásaival és rájátszásaival, átirat- és "fölülírás"-fésüléséivel rendre átüt Balassi, Zrínyi és a kuruc líra, Csokonai, Berzsenyi, Katona József, sokaktól szinte Kálnokyig, a magyar Shakespeare-nyelvezet, de persze Pilinszky vagy a népin (is) mitizáló, Theomachiás Weöres Sándor. S végre elhiszi-é ő is, hogy ha nem is nyomtatott méltatásokban, de az érdeklődők s értők (a "jobbak") körében ekkor kezdett a honban egyre több szájon forogni neve; visszatekintve még szembeötlőbb, egy olyan szakaszban, midőn ott (is) támadt mihez igazítani az ő jellegét: éledező s hallhatólagosan, a "megbízhatóbbaknak" engedélyezett magyarság-tudathoz, hagyományörzéshez, a nemzeti történelem megbecsüléséhez, a Juhász Ferenc vagy Nagy László neve mellé rendelt "népi szürrealizmushoz", a "csak tiszta forrásból", a Cantata Profana utóbb sok szónoki, demagóg visszaélésével elcsépett "bartóki modelhez", Jancsó Miklós filmjeihez. A svájci Magyar Protestáns Szabadegyetem nyilván ezzel a ráhangoltsággal bírta meg Gétint a 80-ra elkészült Nyugati Magyar Költők Antológiája¹ oly toleráns összeállításával, hogy a sok jó mellől belőle még egy "Monyos" vagy "Zajos"-féle fél-egész dilettáns produktumai sem maradtak ki.

A Pogány diaszpóra különben maga is tartalmazott néhány máig érvényes antológia-darabot; a címadó verset például vagy a Sestina a rózsafáról-t, s egy igen fontos, sarkalatos, nyolc részes "hosszúverset" is, melynek címe: Hódolat Tinódi Lantos Sebestvének, zárójeles alcíme pedig: (In memoriam Ezra Pound. 1885-1972).

¹ Megjelent 2003-ban elektronikusan a Biliotheca Mikes International keretében. A következő címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html [Mikes International Szerk.]

Nos, Ezra Pound, sok érdemével, de még inkább szerepével költő-óriás a 20. századi angolszász irodalomban, ő lehetett Géfin megvilágosítója és megtermékenyítője (ő a mesterem, akitől mindent tanultam"), akinek utóbb széles egyetemi világban lett KGL neves szakértője, s kitől már 75-ben kínált tapintatos és kitűnő válogatásban kötetnyi - s a nálunk értőbbek is így tartják - "konzseniális" magyarítást. Tudós komparatistától ráérősebb dolgozatot igényelne vesézése annak, mi mindent vett át mesterétől s épített be saját, hirtelen kikerekedő világába, a Nyugat-Távolkelet dichotómiát, Malatestát, Jeffersont, Konfuciuszt magyarral, honi történelmivel és mitikussal-mesével helyettesítve a törmelékes, de mégis, szintén nagyívű hosszúversben, utazó vagy kalandozó éposz-féleségbe, az egyenesmenetű, okoskodó diszkurzivitás helyett a mellérendelő tömör képességbe.

Ezra Pound mellé jöttek, értek s épültek be az egyéni szemléletbe más hatások is; a megélttel, olykor netán szenvedettel hitelesítettbe: más amerikai írók és költők, Ginsberg a beat-nemzedékből, a koravén kalpagos kotyogó köcsög, az asszonygylkos belsőtéri Tell Vilmos, William Burroughs a drogos és homoerotikus szörnyetegségből; vékonyabban Michaux és a francia szürrealisták; s szivárgott be sok minden a korhangulatból: beat-hippy érzékenységből, pacifizmusból, provóságból, sex-lázongásból, marijuanás, LSD-s, meszkalinos ellen-kultúrából; hozzá csipetnyi távol-kelet, gyémánt-vadzsrás buddhizmus, mítosz-rítus-mágia népszerűsítők, a Frazer, Frobenius, Campbell, avagy: hajh-hajh, a Castaneda-félék. Nagy magányban, egyedül talált mindenre? Jómagunk anekdotázva is hosszan sorolhatnók, melyik volt vesszőparipája az akkor, azóta is általunk legtöbbre tartott amerikai-kanadai négyesfogat tagjának, Géfin mellett a kötelezően bálványozott Bakucz Józsefnek, András Sándornak, Vitéz Györgynek (illetve a hozzájuk közel álló Panofsky-tanítvány Baránszky Lászlónak); s formálisan az ötből négy állt össze 81-ben megindítani a nyugati emigráció legválasztékosabb, s bizonyos értelemben, nekünk tetszőn, "legarrogánsabb" folyóiratát, a párizsi Magyar Műhely szintien modernista, de némileg kevésbé "mozgalmár" párját, az Arkánomot; ennek első hat számát, 87-ig Hössünk is szerkesztőként jegyzi. "Négy költő érdek- és értékszövetségén alapuló együttműködése", jelentik be nyugodt önérzettel a kihívót, s hogy 81-ben (ha már nem 57-ben) ők "az első generáció, amelyik nem tartozik sehová, nincsen hazája", s melynek az anyanyelv már nem csupán "menedék", mint talán, Géfinnél bizonytal, az emigrációs kezdetekben, hanem átértékelendő kiindulópont, "alaphelyzet", kritika tárgya, majd ha jól, kijavítván "titkos gyógyír", "fegyver", "arkánus"; ám előbb újra kell értelmezni hozzá a hagyományt, a múltat s a szó használatát; megtisztogatni "a politikától, a prudériától, a finitizmustól, az önbecsapástól, a cenzúráról és öncenzúráról szutykos irodalmi nyelvet"; mert célunk, céljuk a „tabuszövetség áthasítása, a homály eloszlatása”; morális hévvel is (persze) cél: "megújítani a nyelvet", hiszen "ebből ismernek meg majd minket".

Tehát ebben a légkörben, ebből a külön készülődések metszőpontján jókor kötött szövetségből, erről a jól megtrágyázott talajról szökött ki KGL máig remekműve, 1975 és 1990 között a Fehérlófia első hat könyve, egy tervezett tizenkét szer tizenkét éneknek fele, egybekötve majdnem négyszáz lap. Könyv, mű, grimoire, opus magnum; lebontva csak sorjázni lehet, micsoda, nem pedig egyetlen szóval megnevezni. A részint ihlető Poundra gondolva cantok, énekek gyűjteményes menete, valamiképp "eposz" vagy ellen-eposz; címével, főhősével s némely szereplőjével, Fanyűvővel vagy az inkább csak mellékesen említett Vasgyúróval és Kőmorzsolóval az ismert Fehérlófia-mese újabb variánsa; hol vers, hol próza, dramolett-betét is. Önéletrajz, ha "Fehérlófia", bizonyos Pálóczi Arthur, a szintén Cellről Kanadába került fiatalember helytel-közzel KGL alteregója; emlékirat is egy dunántúli, kisvárosi gyerekkorból, - Kinderspielen, gyerekszex, nemicseréssel és serdülő szerelem; érzékeny szociológus körkép is egy település lakóiról, szokásairól, furcsaságairól, mint a vajdasági Domonkos István ál-ifjúsági regénye, a Via Italia, mint a magyarkanizsai Tolnai Ottótól a Wilhelm-dalok avagy a vidéki Orfeusz, mint az amerikai Edgar Lee Masters Spoon River sírfelirat-antológiája avagy Dylan Thomas-tól a Tejerdő alatt... Lehetne az önéletrajz folytatásában, Kanadában valaminő pikareszk-regényt is látni, olyan 56-os "kópékkal", Pálóczival, Cz. Detrével, T.A. Illéssel, B. Ágostonnal, kikről nehéz eldönteni, nagyműveltségű filozok vagy enyhén al- és félvilági figurák, részes bulizók, nagydumás vagányok. De található itt továbbá tudományt parodizáló szöszedet, természettudományos elmélkedés, okoskodó tanvers, ártírt és megújított De Rerum Natura, irodalmi tanulmány, Vitéz György-exegezis, csínján teológia és teogónia, himnikus szakralitás, szerelmi misztérium, ilyen-olyan „hommage” (Bartóknak, Borges-nek), jónéhány gúnyoros átirat, egy Bánk Bán-kiforgatás például, direkt és közvetett szatíra, hajmeresztően szarkasztikus Swift-parafraíz az erdélyi népszaporulat ügyében. S jelen van persze, megigéződik az egész keserves magyar történelem; megélten, még a gyerekkorból örökölt Trianon és Kaszap István; az Átok Földjén dúló nyilas időktől, a deportálásoktól a Rákosi-rendszerig és a kitelepítésekig; az 56-os vidéki Magyarország, Mosonmagyaróvárval és Győrrel; a távolról figyelt, olykor, utóbb közelebből is megtapasztalt "kádárizmus", melyet Géfin, többedmagával, az okádásig tudott s, hajh, tud máig utálni. Zuhognak a jelzések, az átfedések: tatár, török, nyilas, muszka, elvtárs, ha "kulák", akkor városban, státusban, íróasztal mögött izzadva avagy karrierkülügyesként zavarát unottan leplezni, ezüstözött cigaretta-tárcát kattintva, harifixes zoknit pengetve, befelé kuncogván; Muhi pusztá, a Fekete Sereg, Mohács, Török Bálint és Maléter, a Hét Torony (talján nótára: Jedi-kuli, Jedi-kula), a Pilvax és Isaszeg, Isonzó, majd Újvidék és Záhony; érti, aki tudja, hogyan kerül egy vidéki úriház asztalára egymás után, egymás mellé vitéz Somogyváry Gyula és Dr. Nyiszli Miklós; hogyan lehet csipke harisnyakötőjében hajmáskéri csendörből kádárista verőlegény a derék, drabális Lolli. Géfin, mint a másik, EP, E. Péter: KMP, Kis Magyar Pornográfia, noha a Mucsai Dögletes Fundamentalizmus se kutya; édes hazánk, drága történelmünk, Te, a "transzhisztórikus".

Szedjük össze minden bátorságunkat, így is, úgy is, biztosított az életre szóló harag, noha komázás, bratyizás sem előzte, mert akkor szép és igazi. Vagyis: jómagunk Géfin pályája csúcának, időtálló remeklésének, az újabb magyar irodalom

kiemelkedő művének a Fehérlófia 1990-ben lezárt első hat könyvét tekintjük. Mert a közvetlen folytatás például, az 1995-ben kiadott Fehérlófia nyolcása (kiegészítő, illetve hármasan tagoló alcímével: Hardcore Szerelem Cirkusz) minket jóval kevésbé ragad meg. Első részét, afféle hard-pornónak is szánt monológot ("Ballada a nemi kiszolgáltatottságról") csak tovább fordítva, vaskos tréfának véve tudjuk úgy-ahogy élvezni: a mazochista rajongásában mindenre kész kis kanadai titkárnőt, Angélát a nagy magyar tenyészhim, a géfini műveltségű kétes üzletember, a már ismerős Cz. Detre szadista kéjjel és közönnel hogyan leckézteti, ugráltatja, idomítja az "orális szex" még mindig nem kielégítő módjára: vagy vaskos közhely, kódolt éjszakai TV talmi kínálata; kedvezőbb a föltevés, ha mégis verbális "enormitás". A második, rövidebb futam az Arkánium-kör holt bálványát, Bakucz Józsefet idézi föl; de az, ki csak tisztelője a valódi nagyságnak, nem pedig a hagiográfia megfélemlítettje, annak édesegymindegy, hány felesége és szeretője volt a formátumos férfiú (és dísz-macsó) BJ-nek; jómagunk nem hörpintünk mámorosodni a Légyölő Bakócza bolondgomba-párlatából, s dehogy vágyunk versengeni, lenni "örökmécses" a bostoni Bakócz-kápolnában. A harmadik rész azután egy szomorú, őszikés szerelem krónikája, két szereplője sokunk által ismert, tisztelt és szeretett; kár, hogy körülményeskedő behelyettesítés, "regényesítés" - Esztrella, a "szép combú" belga műlovarnő és a montevidói cirkusz "öregedő bohóca" - a rokonszenvenek, empátiának némi unalommal szegi szárnyát...

Nevezzük néven: vagyis a Jolánta-sorozat másik, nyakatekerten "posztumusz" jelzett kötete, a 2002-ben megjelent és magánéleti fényképekkel is illusztrált Versék Jolantához többeket a dante-i ciklusra, a Vita Nouvára emlékeztet, hiszen itt is személyes, önéletrajziba "fikcionált", szerelmes természetű szövegek (vers, próza, tárgyalási jegyzőkönyv, helyzetdal stb.) váltakoznak, szerencsére a kevés a sokkal, talán csak ötödrész a négyötöddel, kommentárral, lapalji glosszával. (Lehetnének klasszikus japán előképek is, via Pound via Fenollosa, Géfintől minden kitelik, s miért ne: ennen kútfő, kisujj is.) Így vagy úgy, de ne tagadjuk, a magunk igényével és érdeklődésével a sor- és értékrendet mi megfordítanók; nekünk közömbösebb a "ruhaakasztó", az akár utólagos, "tankönyves" illusztrációnak is fölfogható "pré-texte", "post-texte", „exemplum/penzum”; Eckermann és Boswell most mintha fontosabb volna a "Dichternél", a bizonyos goethei szóhasználatban minden moccnásában és alakváltozásában oly gonddal figyelt és ex-hibált "mesternél". Nékünk ez a füzet ugyanis afféle KGL-Breviárium: Dr. Géfin László meglátásai és "vélekedései"; s éppen a nekünk is legfontosabbakról, verstanról, zenéről, irodalomtudományról, bölcsletről, teológiáról, hiszen az egyetemes műveltség birtokában egy páratlanul pallérozott elme fölényes biztonsággal hivatkozik Heideggerre, Cassirere és Deleuze-re, Pindarosra vagy Lucretius-ra, Tertullianusra és Szent Agostonra, Schleiermacherre, Derridára vagy az angol metafizikus költőkre; s ráadásul úgy, ha mi is valamiben picinyég járatosak vagyunk, értünk véle hiánytalanul egyet, ha pedig most tanulunk tőle valamit, maradék életünkre nagyon megjegyezzük.

Végezetül, az eddigi pálya áttekintését lezárni, említsük meg KGL-nek "Jolantával", a lengyel származású, holland földön tudós hungarológus asszonnyal, Jolanta Jastrzębska-val közösen írt, "négykezes" monográfiáját, az Erotika a 20. századi magyar regényben című szakmunkát; futólag csupán, mert erről a magyar "ideológiai tudattalant", a "törzsi mentalitást", a hím- és apa-uralmú világlépet a némileg optimistán fölfogott freudizmus jegyében boncoló műről olyan méltányos, mélyenszántó és elegáns tanulmány olvasható Karátson Endre tollából, aminőt másról, például Dr. Czigány Lóránt sorjázó műveiről is oly szívesen vettünk volna...

Áttekintvén a menetben már illőn s jócskán magasztalva a KGL által megtett szép utat, olvasásához, új- meg újra-olvasásához négy további szempontot adnánk, négy kis jegyzetlapot mellékelnénk: a sámánizmusról, az "ars poetica"-ról, a sajátos éroszú "Arsch Poeticá"-ról, illetve a "hangszekrényről".

1) Sámánizmus (némiképp, hasonlóan: táltosság, garabonciásság): éppen magyaroknak kell bő lére eresztieni az emlékeztetőt? - ha számos föltételezéssel ez lehetett a "honfoglalók fővallása", s ha csupán nyelvünkön klasszikusok s a tudományos jelenből oly nemzetközileg becsült szakemberek olvashatók, mint Róheim Géza, Solymossy Sándor, Dömötör Tekla, Diószegi Vilmos vagy Hoppál Mihály, kiket, meggyőződésünk, KGL is bőségesen tanulmányozhatott. Fölmondani mégis, hogy Szibériától Dél-Amerikáig a sámán, sokszor akarata ellenére, kiválasztott és megjelölt személy, jelképesen, álomban szétdarabolt, majd újjászűlésre s emígy "beavatásra" összerakott test; mítikus képességű egyén, mítoszt értelmező, élet és halál között közvetítő; daturával, peyote-kaktusszal, bolondgombával serkentett és uralt "transzban" kozmosz-járogató; világi szemmel nézve tűnhet föl persze riasztó, ellentmondásos alkatnak; egy kézikönyv dichotómiáival: neurótikus, pszichopata avagy a közösség legjózanabb embere, de ki egyszersmind rendkívül érzékeny mások, a környezet hangulatára; ripacs, bűvész, sarlatán, kinek nemisége bizonytalan, kísértése a transzgresszio, olykor travesztitánk öltözik be. Róheim szerint "fékezhetetlen", "irigykedő", "hirtelen haragú", "vagy többje van, mint más halandónak, vagy hiányzik valamije", "szeretetébe már eredetileg nagyfokú agresszivitás vegyül"; ám ha, így egy amerikai szerző, a "jaguáembernek nincsenek ártó szándékai, akkor fekete-sárga pöttyös orchideát visel a füle mögött"... Nos, sejtethetjük persze, KGL civilben nem főállású sámán, de a Fehérlófiát (s jószerivel más írásait is) át-átszővi a sámánizmus megannyi motívuma. Egyik alteregója, Pálóczi Arthur megnevezve is: "tanársegéd, táltos és költő"; s ő (avagy a Fehér Sörényű Anyától született Fehérlófia), ismert jelként, ráadás csontokkal, fogakkal jött világra; a nemi érettség riadalmával szövődmenyes skarláthimlőbe, heveny hisztériával, ájulásokkal járó nyavalyatorésbe, "táltos-betegségbe" esik; van neki sámánigric dobja, álmában lóháton sámán-utazásra kel; Mari-Huána "istennő", Meszkalito "istenke" meg a szippantandó bűvös Fehér Por segítségével irányított transzban képes MTA-ba, Megváltozott Tudatállapotba (ASG, Altered State of Consciousness) kerülni; extázisban fölmászik az égigérő fát jelképező

grádicson (Gradus ad Parnassum is!); kijárta már a híres-hírhedt 13. oskolát, s van néki, mint - Dr.Schebemneck adatolásával - a Csokonai-legendárium garabonciásának, "pirosbetűs táltoskönyve"; ki pedig hisz a szám-okoskodásban, s tudja, hogy a tanoncból 37. éve táján lesz általában fősámán, még arra is gondolhat, hogy KGL is harminchetedik éve, 1974- körül vágthatott neki a Fehérlófia vállalkozásának. S ebben az újmódi éposz-féleségben, hol a magyar mese figuráinak is jut fontos szerep, említés van medve-csalogató és szarvas-ének, s egy eléggé központi epizód témája a hétköznapi is szakrális nagy vadászat. De akad egyéb, ide rendelhető mágikus-bűvös motívum, szóhasználat: a sárkánytól a csordás-farkasig, luvércig, iglicig; s táru a kör az egyetemes, archaikus, távolkeleti vallástörténet területén. Oh, Isis und Osiris; Adonis és Attis; tantra-mantra, tibeti lámaizmus; olykor mintha néhai jó Siklós Istvánt hallanánk komor basszusán mormolni: om mani padma hum. Játék mindez, fölvev manír? De ahol a mű erős, a "sámánkodás" épp oly egyezményes hitellel hat, mint régebben az invokáció a "műszához" és az "ihlet" kegyelme; metaforája is számos modernül megéltnek; nyersanyag, recept; forrás a képi képzelet generalására.

2) Ars poeticák. Géfin, nofene, bizonyos értelemben olyan, mint Marcel Proust: főművében totálisan, minden benne van, ami csak vele, körülötte történt, megtörténhetett; az is, mire gondolt, s persze mindaz, mivel könyvét magyarázni, értelmezni lehet; ezért pleonazmus, citátum-ragasztvány minden beleérző, a szöveg intencióihoz is ragaszkodó kritika; ő a zár, s benne ide-oda forgatni, heurisztikus megfejtésre, öniróniának besegítő kételyre, ő egyszersmind a kulcs is. Textusába bele van dolgozva, fogalmi nyelven és metafórikusan, illusztrálón és mintegy megtestesítve, önálló "figurális", kvázi-szereplői létre hívva mindaz, mi a múlt század második felében, utolsó harmadában bizonyos sarkított modernitásnak volt ösmérve, szemléleti elve, művészet-episztemológiája, módszere és gyakorlata, kimondott, rejtett, allegorizált avagy spekulatív bugyorba, tükrös távlatba helyezett ars poeticája; érdekelt, hasonszórú kortársnak mindennapos mementója, noha az utóbb ismerkedő olvasónak sem szükségszerűen elriasztója: a "tolvajnyelvet" akár csak benső egyeztetésekkel, összefüggésekkel, külön szótár nélkül ő is elsajátíthatja; ha körkörös az olvasat, az ezotérikáról is kiderül, az is csak köz-helyekkel él, jól persze, ha következetesen.

Így lehet tehát a Fehérlófia egyik ismérve: egymás mellé rendelt, hasonlósággal, eltéréssel, átfedéssel egymásra rímelő, rész-szekvenciákból való építkezése, elvből is: fragmentáris volta; prezentálódjék ez a töredezettség akár a "véletlen" vagy a "szabad asszociálás" avagy az "automatikus írás" hozamaként, esetleg az általa oly megkülönböztető becsben tartott W. Burroughs föl-főlemlegetett cut up ("fől-vágás", értelem szerint inkább: "összevágás") módszerének helyenkénti átvételével; kés, villa, olló, az ismert vasi szólással, modernista poéta kezébe való. A "fragmentum" s belőle a "szekvencia" lehet életrajzi morzsa, anekdota-foszlány, okoskodó futam, átok-zuhag vagy, in paradiso, spirituális mámor; gyakran egyenes, még inkább bujtatott, kiferdített idézés, további interferálásával a "vendégszövegeknek", - a megtartani kiküzdött vidáman oszcilláló "többjelentésűség" és az ún. "intertextualitás", szöveg-dialógus följazott állapotában. Oszcillálás? Újabb, kedvelt szökepekkel, a Vitéz Györgytől vett "terminus technicus"-szal: a "logocentrifugás" jelentés-szétszórás; a Jacques Derridától kölcsönzött fogalommal: "dissémination", mások szóhasználatával: a "decentralizálás"; a Gilles Deleuze-féle deterritorializálás, kitelepítés, talajtvesztés, átültetés, elgyökértelenítés; ugyancsak, egy másik nagyon divatos deleuze-i metaforával élve: a mű afféle rhizoma, gumó, alaktalan, újabb hajtásokat csírázó gyökér, rücskös, göcsörtös, se eleje-se vége-se közepe növényi etwas: modern esztétikák Jávorka-Csapody-jában, görögöpótlós posztmodernnek növényhatározójában pontosan lerajzolva mi még sohase láttuk...

Mi még azután az írás? Amőba-gyurmázás? (Noha: hogyan?) Turbulencia? A légi, égi rázós utazáson? Géfin újabb leleményével: szövegbicikli; kereke döccenve a kanyarban ugyan "nyolcast" kapott, úgy is jó, ha a 8-as vizont, fektetve, a végtelen jele, s ki tudja, mi még néki, mondtuk: "Géfinől minden kitelik". De az alkotás, Bahtyin képével és kedvező minősítésével, kavargó karnevál is, vásári forगत, bazár, mint Indiában a nagy bazárok sarkában a Chawry Bazaar a tolvajok piaca, hol csent portékáját, kacatját, levetett világnézetet stb. egy gyékényen árulhatja a csóró hindu, talmi tanul és a suvickolt besenyő.

Hogyan áll össze mindez, egy minap még divatos szóval: a "nyitott műben", az opera apertában, ha időnként Szerzőnkben is támad a kétely, hátha mégis hibádzik a "Zusammenhänge"? Montázsban, mint a kísérleti filmekben, kollázsban, persze "folyamatosan terjeszkedő kollázsban"? Heterogén szintézisben? - Bahtyinnal tartva újfent. "Hibrid konstrukcióban"? Csupa műszó, noha zuhataguk netán jó kedvet, derűt is ébreszt. Mert közben dehogy feledni: Géfint nemcsak érdeklődő nyitottsággal, de föltétlenül vidám hangulatban kell olvasni; s aki gyanakvó szorongás nélkül átadja magát néki, azt meghökkentő kihívásaival, kaján provokációival, váratlan szökkenéseivel s (nehéz másként mondani:) valaminő alapvető optimista dinamizmusával, mint a régi szép fluxus-korban, viszi azt magával az áramlás, a sodor.

3) Egy másik ars poetica? Ünjuk bár; öncenzurázottan meghúzódva az idéetlenkedésben. Nevezve akkor így, elterjedt goliárdus tréfalkozással germánlatinul Arsch Poeticának, némely sajátos specificummal is rendelkező pornográfiának, ha gondolatilag és tüntető gyakorlati programra Géfin ilyesmit véshetne az ő 120 napra-éjre invitáló fekete-erdei és „fekete”-regényes fellegvárának, hedonista (thélème-i) apátságának homlokzatára: co(g)ito (t)ergo sum. Elhallgatni, megkerülni nehéz, ha "fekete miséiben", "nefanda carminá"-jában, "ördögi énekeiben" ő esküszik rá, s nem kevés ügybuzgalommal gyakoroltatja "personáival". Versenyezni Sade márkival és Pasolini-vel, buzdítást találva az angolszász puritanizmus ellen dühödött hévvel és verejtékes "magánerkölccsel" lázadó beat-költőknél; de nemesebb menlevelet is Flaubert és Joyce levelezésében, József Attila döbbenetes analitikus naplójában, Csáth, Kosztolányi, sőt, minap derült ki, a különben oly szemérmesnek tudott Móríc Zsigmond napi privát följegyzéseiben is. Értjük persze erőlködését, ha az írott magyar szóhasználat, kiváltképp az egyre

durvuló, egyre obszcénabb (népi és értelmiségi) közbeszédhez képest általában enyhén pipiskedő, noha persze ezen a téren, a szépirodalomban (is) megtörténően az "áttörés", egyre többen emelgetik meg a jauss-i "elvarás-horizontot", s támasztani csúsztatják a jagvida-párnát. Úntan említendő persze, hogy a trágárság és a pornográfia nem teljesen azonos, a dolgok pontos megnevezése, a szex-szociológia sem a kandi malackodással vagy a polimorf perverzitás követelődző, térítő zászlóbontásával. A jegyzet, a téma tehát jelzésértékű fád penzum csupán: érdeklődője, viszolygója legyen híven erről is tájékoztatva. A szerző által itt-ott fölkinált spekulációkba nincs érzékünk belemenni: vajh mivel kérkedik, ha "heterobiszexuálisnak és "nőimádóként" mutatkozik be, vagy az "Adam Kadmon" és a "hermafrodita Igaz Ember" közismertebb példálkozásával él. Kegyesek vagyunk: "minden, ami emberi, nem bestialis tőlünk" (elvileg, képmutatás nélkül); "irodalomtechnicistaként" csak észlelünk, ilyen-olyan, főként írott technét meglelünk. S így (nem tesszük), a külön cédulára kiírt majdnem komplett géfini "menüt" most nem másoljuk ide; gyűjtögesse az olvasó, ízlése szerint ki-ki válogathat a terített "svéd asztalról"; svéd-csavarral a holland (helyi) étkeztetésre fordítva: a batáv konyha remekléseiből mi például rühelljük a fasírozott takony limpiát avagy a csokoládéreszelékkel hintett margarint; az érzéki gyógytornához (svéd torna?) pedig - allergia! - az általa javallott gumilepedőt; s az Arkánium is maradjon nekünk makulátlanul, Auftakt nélkül. A költészetben az Arsch-ból pedig, tehetség dolga, úgysí Ars lesz, úgysí csak szó, a szóból aztán szöszöveget, a kihágásból verbális lelemény, az anormitásból irodalmi enormitás, Joyce vagy Rabelais módjára, tréfa, komédia, paródia, szelleműs tűzijáték, megmunkált, artisztikus "brokát"-felület, mint a japán pajzán nyomatok, a shungák kényes ponton, részeknél vaskosan túlméretezett s persze valószínűtlen idomaiból. A "fajtalankodásból" (András Sándor remek fordulatával) "műfajtalankodás": új műfajú, géfini irodalom.

4) A hangszekevény.

"Én így játszom egy személyben a sokat,
De köztük egy sincs elégedett,
Olykor király vagyok s az árulók miatt
Óhajtozom koldus lehetni, és az is vagyok..."

Természetesen nem Pessoa, hanem a shakespeare-i II. Richárd a tömlöc mélyén, idézve a kisiskolás Géfin Laci jutalom könyvéből. A géfini "műfajtalan", műfajokat keverő szöveg olykor rítusos és liturgikus, megjegyzésekkel, betétekkel (az "ávos" Lolli meg a maszkok meg a bunraku bábuk) színházira is "hajazó", tente-tente, porcelán kurtizán. Persze, csalóka ez a "színház", mert hiába jelenetezés és "színi utasítás", sem a betéteket, sem pedig az esetleges dramatizált részletet, szerintünk, nem lehet, képtelenség reprezentálni; bizonyára főleg ezért sikeredett oly sutára, az erőltetett "mimézisben" enyhén kinosra az egy-két éve a "Mikes"-re is elhozott "monodráma" (Angéla, a kanadai "kis csaj" monológja), melyet a hűséges fegyverhordozó, a Rőt Alabárdos adaptált és "rendezett", ő, a tanítvány és delegált performáló, Zalanba nem üt a ménkü, csalánban liljomot Tibor. Mert a géfini szöveg soha nem végrehajtandó gesztusra buzdító librettó, hanem olvasva is hallani: polifónikus szó-örvénylés. Nyelvek keverednek, kavarognak benne, magyar, angol, francia és német, görög meg latin, holland, lengyel, spanyol és portugál, dán, orosz, de még provanszál is. S mindez jelszavak, közkins, aranyköpések, szólások, mondások, slágerek, citátumok egyetlen történelmi egyvelegében, egy hangütésből, kezdetből már érthetően a kortársnak: halló, halló, figyelem, Beregfy Károly vezérzeredes azonnal, romlott hazánkról, virágra lép, Stille Nacht, de valódi finom, vo polje berjoza sztajála, kigulágos kiguwattig, zisz isz mjuzik jaesszé...

"A betű alatt hallhatóvá tenni a hangot, a hangokat, ennyi az író dolga, így Géfin; "bennem lett írássá az élőszó, hogy igazán életre kelhessen". Nos, a kortársi magyar irodalomban így, ily evidens intenzitással kevesen vannak, kiknél ily polifónikus egyvelegben ennyire élnek a hangok, hanghordozások; Esterházyánál gyakran, Kornisnak is legalább egy színdarabjában, a Hallelujában, Spiró is pedzi a ő Zeitstückjeinek redukciójában. Nyilván, analógikusan, így némely modern zeneműben, Stockhausen Himnuszaiiban vagy John Cage 81-es, a joyce-i Finnegans Wake-re szerzett Roarotoriójában (alkalmi magyarítással, nem a miénk, "Orditóriumban"), de csitt, szakértelem híján ne merészkedjünk messzire, körmünkre koppint még a honi zenetudós jóbarát ("a gótikus fiú", E.P. tollán), kit különben KGL is megemlíti versezetében, hogyan kobozták volt el őtöle Hegyeshalomnál, mint "fellazító irodalmat a Finnegans Wake-et éppen abban az évben, a mikor az Ulysses végre újra megjelenhetett odahaza: a hites könyvvizsgálók kiérdemelt nyugdíjas korig szótározhattak. Maradva tehát kaptafánknl, képletesen mondjuk: afféle rezonáló hangszekevény a géfini életmű; sok hang, de mindig egy forrásból, variálva és jelezni a ságvidéki enyhén kántáló ejtéssel; valójában monológium, mint a századelő másik variété-szórakoztatójé, a pétomane-nal versengő ventriloque-é: a hasbeszélőé.

+++

Időnk lejárt, jószándékú kísérletünkből mára ennyi futott: KGL-t szerettük volna legalább megközelítőleg bemutatni a rajongóval s persze az egyazon célt szolgáló incselkedővel is; vásári kikiáltóként, mi is alja-mutatványos, újabb olvasókat szerezni néki. Mérleg pedig minek? Ott, nekünk, a főmű, a Fehérlófia I.-VI., az újabb magyar irodalom nagy remeklése. Örömbbe, így járja, cseppnyi öröm akkor, hogy a kiteljesedés egyelőre nem tűnik föl teljesen arányosnak; hogy menet közben,

negyedszázad fordultával változott a világ, a hivatkozási rend, s talán, egyéb egyéni és közokokból kétellyel kérdezi ő is: "miért lett magánbeszéd a sors-írásból"? Dehát Arany János sem teremthette meg a nemzeti eposzt a 19.század második felében, nincsen eposz, csak műeposz, bár ettől még a Toldi és a Buda Halála nem kevesebb ; dehát Ezra Pound hosszadalmas kínai és jeffersoni, krónikás és történelmi megverselése, konfuciánus állambölcséleti és antimonetarista gazdasági penzum-cantói sem érvénytelenítik a kezdés irgalmatlan originalitását és döbbenetét, sem pedig a mazsolázhatni számos látomásos, indulatos és poétikus részletét, - N.B. ezért jó Poundot "géfinül" olvasni. Mert mi az, ami kimozdult, csuszamlott, s nincs, mi "helyrezökkenteni"? Hogy, idézve: "senki sem próféta saját hazáján kívül"? Ám, ha oda megtérvém, szertenézni s nem lelni, valami büzlík Ithakában; ott, akkor, emberöltő múltán a "prófétaság", ha idestova "az is bolond", itt meg ott, aki... Géfin sokat tud háborogni, bévül nyilván fájdalmasan keseregni, hogy méltó "receptiója" amott (sem) történt meg. A még többért kicsit csalja önmagát. Hiszen kiről írtak monográfiával fölérő, csak annál felelősebb, okosabb, szabadabb szellemű külön munkát, mint órála a hajdani Arkánium-os társ, András Sándor; s kit helyez, éppen szemünk előtt szaporodó közlésekben az avantgarde, a posztavantgarde és a posztmodern háromszögelését vizsgáló elemzéseiben a lényegi központba, ha nem őt, egy nagyon eszes árgyeáli tudós lányka, Dánél Mónika (kiről, hinnők, fogunk még hallani); őket, kettejüket fosztogatván mi is majdnem minden érdemesebb mondatunkhoz kithettük volna az idézőjelet. S elvégre receptió a megismétlés, a "konfirmálás" is, ez se legyen teljesen érdemtelen. S akkor még csak hozzá annyit, a mégiscsak személyest őszintén ünnepélyesre fogva: KGL nekünk oly lényegi nagysága a még le nem zárt mai magyar költészetnek, mint Tandori, Tolnai Ottó vagy Marsall László, kiknek minden sorát várjuk és olvassuk. Kódaként pedig: megismételt alkalmi tevékenységünkkel most az idei Mikes-díjra őt javasolva, legyen tudható innen is: őt, a magunk értékrendjében oly magas polcra helyezzük, mint tettük korábban Esterházyt és Nádaszt, Radnótit és Tandorit. A hódolat a miénk; Géfintől a hozzá illő füstölgést és reánk-rianást kitüntetésnek vesszük.

Hungarian Literary Observer – A.D. 2004

The 2004 *Hungarian Literary Observer* prize (Magyar Irodalmi Figyelő), the literary award of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands), has been given to László Kemenes Géfin.

Gyula Sipos awarded on behalf of the Association László Kemenes Géfin as recognition of the latter's outstanding performance as poet, literary man and editor within the Hungarian literary life in the West in special and in the Hungarian literary world in general.

Mr Sipos presents in his paper all the stages the lauree went through in his artistic life up until now, and a thorough analysis of the main drivers of his oeuvre are also highlighted.

IRODALMI EST

2004. szeptember 11-én a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 45. Tanulmányi Napok konferenciáján sor került a szokásos *Irodalmi Estre*. Ez alkalomból is többek olvastak fel saját írásaikból. Jelen számban két résztvevő felolvasott anyagát közöljük, Czigány Lóránt és Karátson Endréét.

CZIGÁNY, Lóránt : Egy nikotinista vallomása

„...ami engem illet, lehetnék gazdag vagy szegény,
sose szívnék másféle cigarettát, csak Gauloise-t”
Brassai: *Beszélgetések Picassóval* (Corvina, 1968, 253. o.)

Elmúltam öt meg hat hetes,
Ez nem volt tőlem ötletes.
Minek nőttem fel és mire?
Ha nem vittem csak ennyire.
Nem lettem ószeres vagy fűszeres,
ki rengeteg sok pénzt keres,
Csupán dohányos lettem én,
De még dohányban is szegény.
Van még a szekrény fenekén
Egy kevés csutkás vagdalék,
Én rágyújtok, de az nem ég.
Halál reá és nyaktiló!
Bár volna még vagy hat kiló!

A versikét nem én írtam. Nem tudom ki írta. A *Ludas Matyi*ban, vagy a *Pesti Izében* olvastam valamikor 1946-47 körül, tehát majdnem hatvan éve. Emlékezetemből bukkant elő. Lehet, hogy nem teljesen szöveghű.

Jól gondolják, a dohányzásról akarok beszélni, több mint ötven éves tapasztalattal rendelkezem. Nem dicsérni vagy védeni akarom. Három témát érintek: (1) saját tapasztalatomat, (2) néhány utalást a magyar irodalomból, nem a „hamvadó, kis cigarettavég”-re, hanem a dohányzás káros voltának a felismerésére, és végül (3) a társadalmi beidegződöttségekről vele kapcsolatban.

(1) Dohányzásom rövid története

Olyan öt éves lehettem, és szerettem nézni, ahogy anyám Diadal hüvelybe tölti apámnak a cigarettát. Egyszer megszólalt, mintegy magához beszélve: „Megkóstolom már ezt a bűdös cigarettát, miért szeretik annyira a férfiak!” Azonnal rávágtam: „Akkor én is!” Anyám ügyetlenül rágyújtott, s megengedte, hogy én is beleszívjak. A füst a szemembe ment, könnyesen, köhögve nevetgélünk utána. Hát bizony nem lehet érteni, hogy mi a jó a cigarettában, állapítottam meg, mert fuldokoltam tőle. Aztán az elemi iskolában is kísérleteztünk. Egyik osztálytársamnál cigiztünk, szülei nem voltak otthon, de nagyon féltem, hogy ha haza megyek, megérzik rajtam a füstöt és kikapok. Csak akkor indulhatok, ha már nem büzlök. Ezt ellenőrizendő osztálytársam nővérére leheltem, érezni-e még rajtam a *Levente* vagy *Szimfónia* szagát. A zöldszemű, nagybacska lány megengedte, hogy egész közelről ráleheljek. Ez viszont kellemes volt, annyira kellemes, hogy többször is ráleheltem.

A háború után csikket szedtünk, vagy kukoricabajuszt sodortunk ujságpapírba, mint az oroszok. A gimnáziumban viszont már egyre többen cigiztünk, s egy idő után apám is megengedte, ne járjak elbújni ebéd után. Anyám nem hagyott fel a fenyegetőzésekkel: „nem tudod majd abbahagyni, s tüdőbajos leszel!” 1952. január elsején ünnepélyes fogadalmat tettem, hogy húsvétig nem gyújtok rá. Talpig férfinak bizonyultam, mert megtartottam amit megfogadtam. Utána büszkén néztem anyámrá, nyugodtan cigarettázhatok, hiszen bebizonyítottam, akkor hagyom abba, amikor csak akarom.

A következő leszokási kísérletre már Angliában került sor, de nem egészségi okokból, hanem azért mert Angliában a dohányárú mindig is igen drága mulatság volt, s ráadásul többet kellett szívnom mint otthon, mert minden cigarettafajtát gyengének találtam. Nem ment a leszokás, rájöttem, hogy nem tudok tanulni, figyelmetlen és irritált leszek. Közben valaki felhívta a figyelmemet a francia cigarettára. A caporalt én is ismertem P. Howard légijos regényeiből, s áttértem gauloise-ra. Ezt szívtam egészen addig, amíg kórházba nem kerültem infarktussal. A kórházban halálra rémisztettek: le kell fogynom és le kell

szokni a dohányzásról. Fő az egészséges életmód és a helyes táplálkozás. Mert egyébként nem leszek hosszú életű itt a földön. Ez 1979-ben történt. Iszonyatos akarat erővel abbahagytam a dohányzást és elkezdtem fogyni. Majdnem egy évig bírtam a kettős terhelést, ez volt a főfoglalkozásom, utána visszaestem, sokkal többet kellett szívnom, és sokkal testesebb lettem, mint valaha. A derék doktor bácsik persze arról nem beszéltek, hogy a visszaeső bűnös még bűnösebb lesz mint valaha. Mert többen szívtam mint előtte.

Megfogadtam tehát (ez könnyű volt!), hogy többet nem kísérletezem az egészséges életmóddal és a nikotinmentes étellel. Ezt a fogadalmamat mindeztideig sikerült megtartanom. Hatvanadik születésnapomon még egy fogadalmat tettem: ha valaki meghív, először megérdeklődöm, lehet-e náluk dohányozni, ha nem lehet, nem fogadom el a meghívást. Ezzel a rokonság egy részétől is sikerült megszabadulnom.

(2) A cigaretta, mint olyan

Engem is meglepett, amikor utánanéztam, hogy a cigarettára az első írott adat magyarul milyen korai: 1856-ból származik. Németből vettük át (*zigarette*), a németek pedig a francia 'cigarette' elejére biggyesztettek egy 'z'-et, az 'sz' hangot helyettesítendő. Nálunk eleinte ejtették franciásan is, 'cigerett'-nek. A francia szó a 'cigare' kicsinyítő képzős alakja. A 'cigare' pedig a spanyol 'cigarro' szóra megy vissza, elvégre a spanyolok hozták Európába a dohányt. A végső forrásban nem egyeznek meg az etimológusok, valamelyik indián nyelvből származik a szó, talán a maja „si'kar” 'dohányzik' szóból (*NewSOED*). Mivel a Vörösmarty alkotta 'szivar' (*Figyelmező*, 1837/II:110) az eredeti 'cigarre' szóra hasonlít, és jelentéstartalma is megfelelő, hamar kiszorította az ideiglenes alakokat. A magyar szót is ellátták kicsinyítő képzővel: 'szivarka', de ez viszont nem szorította ki a cigarettát, ma inkább 'cigaretta nagyságú kis szivar' értelemben használják, már akik használják.

A cigaretta tehát minden nyelvben a XIX. század közepén jelenik meg először. Ebből nem nehéz arra következtetni, hogy akkoriban találták fel a különleges papírba sodort, vékony szálakra vágott dohányból készült rudacska. A cigarettából nem sokára 'cigi' lett, mint ahogy a direktorból 'diri' az iskolából 'suli'. Gondoltam volt, ezek a szavak a múlt század közepén kerültek forgalomba a diáknyelvben. Nem teljesen így van, a 'cigi'-t Dobos Károly már 1898-ban szótárta. (*A magyar diáknyelv és szótára*, 1898) A cigarettával kapcsolatos szókincsben nem vagyok kibékülve ezzel a kérdéssel: „Miért nem adod fel?” – mármint a cigarettázást, kérdezik gyakran újabban a megrögzött dohányosoktól. Ez tükörfordítás angolból (*give up*). A cigarettára ugyanis lehet rászokni, de leszokni is lehet róla. Időnként én is abbahagytam a dohányzást. Ezt szintén lehet. De a magyar ember csak a levelet tudja feladni a postán, esetleg a vesztesre álló sakpartit. Valaki feladhatja a kabátomat, s majd valaki fel fogja adni az utolsó kenetet is.

A magyar írók tudtak a veszélyről, amit a dohányzás okoz. Teljesen tisztában voltak a kockázatokkal és a mellékhatásokkal, bár akkoriban még nem volt divat megkérdezni a kezelőorvosukat.

A magyar irodalom nikotinistáinak a koronázatlan királya Kosztolányi Dező volt. Talán az ő verseiben van a legtöbb utalás a dohányzásra és a cigarettára. Nézzünk meg néhányat. Én természetesen csak azokból idézek, melyekben büntudatot érez a dohányzás miatt vagy káros hatására utal. Negyvenhárom éves korában azon tűnődik, hogy „Hányadik cigaretta az, amit szívok / Merre füstölög el életem vonatja.” (*Kérdések munka közben*, 1928.) Biztosan mindenki emlékszik az enyhén önmarcangoló utalásra a klasszikus *Hajnali részegség*-ben: „Izgatja szívem / Negyven cigarettám,” amit halála előtt egy évvel írt. Tévedés ne essék, Kosztolányi nem tüdőrákban halt meg. Az 1915-ben írt *Rózsa* című versben talán első alkalommal esik szó a magyar költészetben a cigaretta káros hatásáról: „ő, ki lefelé ment / pihenni vágyó, elalélt szegény szent / ki elvesztette aranyát-ezüstjét / Csak szívta a rossz cigaretta füstjét”. A vers végén értesülünk az áldozat kilétéről: „Mert táncosnő volt és Krakkóban táncolt / s fehér nyakán egy halványlila lánc volt.” (Prózában természetesen sokkal korábbiak az elítélő vélemények. Például Jókainál a *Szezelem bolondjaiban*: „Elemér nagyon köpködött a cigaretta keserű nedvétől.” (1869)

Babits a hamutartóban tovább égő cigaretta kigyózó füstjét veszi észre: „Csönd. Semmi mozgás. / Csak a kesztyű ujjait találgatja kezed, / s a kis tálcából eldobott cigarettád / bocsát vékony vonalat fölfelé / mint áldozat füstje.” (*Míg kesztyűddel és kalapoddal babrálsz*, 1925.) Nem tudom, hogy Babits gondolt-e a környezetszennyezésre, amit az áporodott cigarettafüst okoz, ennek megállapításához a szöveg dekonstrukciójára lenne szükség, de ne vegyük el az irodalomtechnikusok kenyerét. Somlyó Zoltán viszont hosszú verses regényében, amit több évig írt (*A titkos írás*, 1919-1926), már fojtónak találja a mások által kilehelt füstöt: „Az embergőzös, zsúfolt kis szobában / már fojtó volt a cigarettafüst.” Ez kétségtelenül így igaz, bár engem mindig meglep, hogy mostanság csak sűrű emberszagot érzek, a dezodorant-ipar minden vívmánya ellenére, ha belépek egy olyan szellőztetetlen helyiségbe, ahol sokan hosszasan voltak együtt.

(3) A dohányzás intézményes üldözése és ennek tanulságai

Ne áltassuk magunkat, a nikotin is kábítószer, ugyanúgy mint az alkohol, a hasis, vagy az ópium. Élvezete függőséghez vezet. Minden társadalomban éltek valamilyen élvezeti cikkel. A modern nyugati típusú társadalmak a koffeint, az alkoholt és a nikotint engedélyezték, illetve a 19. században még az ópiumot is. Keleten Allah az alkoholt megtiltotta híveinek. Amerikában

is megkísérelték a betiltását, ez volt a Prohibition (1919-1933), ami csak a csempészek zsebében gazdagította. Legutóbb Gorbacsov igyekezete mondott csődöt a Szovjetunióban, hogy leszoktassa honfitársait a vodkáról.

Am minket itt és most csupán a nikotin intézményes üldözése érdekel.

Ötven évvel ezelőtt Sir Richard Doll az angol Medical Research Council felügyelete mellett kollégáival azon dolgozott, hogy felismerjék milyen környezeti tényezők és társadalmi viselkedési formák járulnak hozzá a lakosság egészségi állapotának a romlásához. A kórházak halálozási adatait tanulmányozva, úgy találták, hogy a múlt század első felében jelentősen emelkedni kezdett a tüdőrákban elhunytak száma. A kutatók, köztük Doll is, eleinte a kipufogó gázokra gyanakodtak, hiszen a belső elégszerű motor feltalálása óta igencsak megnövekedett a nagyvárosokban a forgalom. Ugyanígy gyanúsított lett az útburkolat építéséhez használt koncentrált kátránytartalmú anyag, a bitumen is.

Richard Doll azt találta vizsgálataiban, hogy a tüdőrákban elhunytak nagyrésze dohányos volt. 1954-ben közzé tette az Austin Bradford Hill-lel végzett statisztikai felmérések eredményeit a *British Medical Journal*-ban. Iain Macleod, az akkori egészségügyi miniszter sajtókonferencián jelentette be a nemvárt eredményt. Ettől kezdve számíthatjuk a dohányzás intézményes üldözését. Zárójelben megjegyzendő, anélkül, hogy ezzel Doll és munkatársai érdemeit kisebbiteni igyekeznék, hogy két náci tudós már 1943-ban közzétett egy dolgozatot, melyben a dohányzás és a rák közötti összefüggést kimutatták. A kutatást Hitler szponzorálta, aki maga is harcos antinikotinista volt. Doll ezt úgy kommentálta később, hogy a náci tanulmány meglehetősen primitív szinten mozgott, konklúziói sem voltak meggyőzőek, és egyébként is csak jóval a saját kutatásai után értesült a dolgozat létéről.

Mivel engem csak az üldözés lélektani tényezői érdekelnek, csupán néhány mozzanatot szeretnék felidézni. Tehát a hatvanas években teljes gőzzel megkezdődött a felvilágosítás. Mindenhol. Eleinte látszólag csak a dohányzás csökkentése volt a cél. Hogy aki húsznál kevesebb cigarettát szív, az nincs veszélyben. Hogy a füstszűrős cigaretta „egészségesebb”, mert kiszűri a karcinogén anyagok jó részét. Hogy szivarozni kell cigarettázás helyett, mert a szivarban nincs papír, ami a fő rákkeltő anyag. Hogy a dohányzás csak egy rossz szokás, amit könnyű abbahagyni. Különben is tompítja a szaglószervert és az ízlelőbimbókat.

Komolyra akkor fordult a dolog, amikor az 1970-es évek elején Angliában ráírták a cigarettára a figyelmeztetést: hogy „a tisztí főorvos úgy döntött, hogy a dohányzás rákot okoz.” A megfogalmazással volt a baj. Gyerekkorunkból emlékezhetünk az antialkoholizmus jelszáva: „Az alkohol öl, butít, és nyomorba dönt.” Így ebben a sorrendben. Azon nevetgélünk, hogy ha megöl az alkohol, akkor mit számít az elbutulás vagy a nyomor. A dohányzásellenes jelszóval is ilyenformán volt a baj. Hogy rákot okoz (*causes*). Ezt egyetlen dohányos sem vette komolyan. Mert ez száz százalékos teljesítményt kíván a nikotin részéről és ez mindaddig nem igaz, amíg minden dohányos nem tüdőrákban hal meg. A hirdetési hadjárat alkotói úgy okoskodtak, hogy ha azt írják, hogy okozhat (*may cause*), ami igaz, de nem elég hatásos, akkor mindenki úgy véli majd, hogy ő megússza, tehát rá nem vonatkozik a szentencia. Az első nagy hirdetési kámpány nem volt elég hatásos. Igaz, így is születtek eredmények. A neofiták, akik néhány napja hagyták abba a dohányzást, dicsekedtek, hogy sokkal könnyebben lélekeznek, jobban ízlik nekik az étel, és jobban alszanak. Még volt egy téves premissza a kámpányban. Bagatellizálni akarták a függőséget. A média teliszájával harsogta, hogy csak egy rossz szokás, amiről akaraterevel bármikor le lehet szokni. Később aztán kiderült, hogy a nikotin molekulái bizonyos receptorokba záródnak az idegrendszerben, és ez nikotinfüggőséghez vezethet, éppenúgy, mint az alkohol. De nem mindenki lesz alkoholist, aki sokat iszik. Nem mindenki lesz cigarettázó egyénből lesz nikotinista.

Az igazi előrelépés akkor következett be, amikor a nyolcvanas években feltalálták a dohányzás környezetszennyező voltát, tehát azt, hogy a mások által kilehelt dohányfüst beszívása is (a *secondary smoking*) rákot okozhat, és a kámpány hívei váratlanul hadseregnyi önkéntes szövetséget találtak a nemdohányosokban. Ekkor kezdődött a boszorkányüldözés.

Ez a mozzanat alaposan megosztott minden társadalmat, hiszen végső soron potenciális gyilkosnak lehetett minden dohányost tekinteni. A hisztéria olyannyira felfokozódott, hogy az üldözök mindent megengedhettek maguknak, és elkezdtek a dohányosokat kitiltani először helyiségekből majd épületekből. Ki az időjárás viszonyosságainak. Erre egyetlen példa: a feleségemé, aki soha életében nem dohányzott, és mint egy sok alkalmazottat foglalkoztató intézmény liberális főigazgatója, egyetlen helyiséget jelölt ki dohányzásra. A nemdohányosok lobbijának azonban be kellett adnia a derekát, és a dohányosok innen is az utcára kerültek. A könyvtár elé. És itt következik a történet csattanója: a nemdohányos boszorkányüldözők tovább panaszkodtak, hogy a légkondicionáló berendezés beszívja a füstöt, s ez árt az egészségüknek. Legalább öt méterre menjenek a dohányosok a külső falaktól is, ki az esőbe. Ez bizony már nem valaki saját egészségének a védelme, hanem egy kiszolgáltatott kisebbség üldözése.

És itt kitérőt kell tennem, a keresztény társadalmak struktúrája néhány jellegzetességének a vizsgálata ügyében. Mivel a Bibliából azt olvasták ki (főként) a puritánok, hogy az ember a teremtés koronája: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.” (Ter. I, 28) Mivel a bennszülötteket sokáig nem tartották embernek, Istentől kapott flepnijüket érvényesnek tekintették arra, hogy meghonosítsák a rabszolgaság intézményét, vagy hogy az alkalmatlan helyen élő bennszülötteket kiirtsák. A Bibliából megtanulták hogy mi a helyes és mi a gonosz. A gonosz pedig mindenféleképpen üldözendő. Nemcsak jog, hanem kötelesség is. Aki dohányzik az árt a társadalomnak, tehát üldözendő és megvetendő.

A harmadik, máig tartó fázis, akkor indult meg, amikor növelni kezdték a cigarettadobozokon a gyászkeretes felirat nagyságát, s ebben szinte regényeket írtak a hirdetési szakemberek, hogy mi mindennek árt a dohányzás. Árt az bizony sok mindennek. Az orvosok jól jártak, mert bármilyen panasszal jelentkezik egy beteg, mindig lehetett azt mondani, hogy először szokjon le a dohányzásról, s aztán jöjjön vissza. Mert aki nem szokik le a dohányzásról, ez úgysí fényes tanújelét adja, hogy nem akar egészséges lenni. Aki pedig nem akar egészséges lenni, azt minek gyógyítani?

Mivel a nyugati társadalmakban a legfőbb érték az élet szentsége, (újabban már nemcsak az emberéleté), megindult a dohányt forgalmazó, multinacionális nagyvállalatok felelősségrevonása, mivel embermilliók haláláért felelősek. Ha ez igaz, akkor a működésüket be kellene tiltani. Piacgazdaságban ez persze lehetetlen. Ráadásul az államnak nem érdeke a cégek tönkretétele, mert így jelentős bevételi forrástól esne el. Pereskedés útján viszont csillagászati összegekről van szó. De a pereskedés bizonyító anyaga sovány. Hogyan lehet azt bebizonyítani, hogy valaki negyven évig napi negyven éppen Phillip Morris cigarettát szívott el és így a Phillip Morris multit terheli a felelősség a tüdőrákjáért? Talán még Szaddam Husszein tömegpusztító fegyverének a létét is könnyebb lenne bebizonyítani, mint azt, hogy valaki negyven évig egyazon cigarettafajtát szívott.

A következő lépés a nikotintartalom csökkentése volt. Ma a legmagasabb nikotinmennyiség, ami előfordulhat egy cigarettában 1.3 mg. Ennyit engedélyez Brüsszel. Először törvény kötelezte a gyártókat a nikotin és kátránytartalom feltüntetésére a cigarettán. Hogy a nagyközönség dönthessen, mennyi nikotint kíván a szervezetébe vinni. A megengedett nikotinmennyiség egyre alacsonyabb lett a cigarettákban. Úgy gondolnánk, ez jó. Amikor elkezdtem figyelni a folyamatot, akkor a kátrány aránya a nikotinhoz 15:1.5 volt abban a cigarettafajtában amit szívok, s így az arányszám 10. Ugyanabban a cigarettában ma 12:0.7 Tehát a kátrányt és a nikotint nem sikerült egyenlő mértékben csökkenteni, ennek nyilván technológiai okai vannak. Az új arányszám viszont 17 fölött van. A rendelet, mely kötelezte a multikat a nikotin csökkentésére, jó üzlet a nagyvállalatoknak, mert azonos mennyiségű nikotint csak több cigarettában vásárolhat meg a nikotinista, és jó az államnak, mert a több cigaretta miatt több jövedéki adóban részesül. Csak a nikotinistának rosszabb mert a korábbi 10 cigaretta helyett 17-et kell elszívnia, ha azonos nikotinszinten akar maradni. 10 cigarettában 150 milligram kátrány volt, 17-ben pedig 204 milligram. Tehát az egészséget óvó rendelkezés miatt naponta 25 százalékkal több karcinogén anyagot viszek a szervezetembe. Mondják erre az antinikotinisták: nincs probléma, le kell szokni. Eggyel több ok. De azért azoknak se kell rendeleti úton siettetni a halálukat, akiket a dohányzás ártalmaitól igyekszik megóvni az állam.

Hasonló a mentalitás a volt parancsuralmi rendszerekben. Csak ott a parancsuralmi rendszer maradványai hatnak. Tehát nem a Rossz üldözői teljesítik kötelességüket, hanem a volt alattvalók hatalomhoz jutottak. Csaholnak a magánszorgalmú kutyák. A sok házmester mind hatalmat kapott, hogy tetszése szerint innen is onnan is kiutasíthasson. Mivel fáziseltolódásban szenvedünk, nálunk csak 1997. szeptember 1. óta kötelező a cigarettára ráírni, hogy „A dohányzás káros az egészségre.” Civilizált, lényegre utaló mondat volt. Igaz és vitathatatlan. Magyarországon is elkezdtek a nikotintartalmat csökkenteni a cigarettákban, az idén pedig nálunk is megjelentek a gyászkeretes regények a cigarettás dobozokon, mind a két oldalon, a márkanévet már majdnem elolvasni sem lehet.

Mi következhet még?

Remélem, amikor rajtakaipás esetén rögtön ítélő bíróság elé állítják és tarkón lövik a dohányosokat, már nem leszek életben.

Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 45. Tanulmányi Napjain. 2004. szeptember 11. Szerkesztett változat.

Ω

Egy szál cigaretta

A golyó általi halálra ítélt szabadsághős/ellenforradalmár/rablógyilkos ott áll, háttal a falnak, a kivégző osztag előtt. Mielőtt az előírásos fekete kendővel bekötnék a szemét, a kivégző egység parancsnoka ünnepélyes komorsággal megkérdezi, hogy van-e valami kívánsága. A halált váró elítélt ilyenkor általában azt szokta mondani kiszáradt szájpaddal: „Egy szál cigarettát kérnék, ha lehetne.” A marcona parancsnok a sortűz előtt szolgálatképpen előkapja monogrammos, ezüst cigarettatárcáját, felpattintja a fedelét és megkínálja az utolsó útjára készülőt, sőt, tüzet is ad neki. Az elítélt anyagilkos/terrorista/kém kéjeset szippant a füstrudacskából, látszik az arcán, hogy a nikotin jótékony hatására kisimulnak a vonásai, belenyugszik a sorsába, a világ így megyen, ma nekem, holnap neked, de lám a kivégzők is tudják, bár kötelességüket teljesítik csupán, embertelen cselekedetet készülnek végrehajtani, s irgalmasszívúságuk e jelképes kimutatásával a kivégzendő végső agóniáját valamiképp talán enyhítik, ha nem is rövidítik meg. Elvégre ők is emberek.

Így tanultuk ezt színes, szélesvásznú filmekből, főként annak is az amerikai western műfajából, meghát a számtalan élcelődő karikatúrából, a világ számtalan vicclapjában. A kivégzés előtti utolsó kívánság éppenúgy *toposz* a városi folklórban, mint a zsebkendőnyi szigeten üldögélő magányos hajótörött.

Mert az általam (is) leírt jelenetet az életben talán soha senki nem látta. Nekem is csak azért jutott eszembe, mert hazánkban egyre többen követelik a halálbüntetés visszaállítását, mint ahogy Amerikában is visszaállították némely államban. Nem kívánok itt a halálbüntetés jogos vagy jogtalan voltáról értekezni, csupán az utolsó kívánság toposzáról, annak is csupán egyetlen előfordulásáról.

Egy szemfüles újságíró a *New York Times*-ban összegyűjtötte az utolsó kívánságok jegyzékét Texasból. Annak is Huntsville nevű helységéből, hiszen tudvalévő, hogy Huntsville Amerika „kivégző fővárosa”. Itt, az elmúlt tizenöt évben összesen 144 elítéltet végeztek ki. Az összesített statisztikai eredmény voltaképpen érdektelen, a halálraítéltek nem fakszniztak, a legtöbben beérték egy kétemeletes sajtburgerrel, s ha Coca-cólát is ihattak rá, netán fagyilalttal fejezhették be utolsó vacsorájukat, másnap megnyugodva engedték magukat lekötözni, hogy higiénikus körülmények között bőrük alá szúrják a halálos mérget tartalmazó, ám sterilizált injekciót.

Eddig rendben is lennénk. Az amerikai illetőségű Állam Bácsi (hogy ne mondjak *Uncle Samet*), az ő jóságos voltában teljesítette a kéréseket, még akkor is, ha némelyik halálra ítélt többfogatásos, ártalmas zsiradékokban és szénhidrátban gazdag vacsorát rendelt. Inni mindegyikük a már említett, közkeletűségben első helyen álló Coca-cola mellett pohár tejet vagy jeges teát kért. Egyiküknek sem jutott eszébe (bár nem tudhatom, mi fordul meg a fejekben kivégzés előtt), hogy egy pofa sört, netán egy kupica whiskyt vigyen magával emésztőszerveiben felhalmozva a férgeknek a televény honába. Hiszen jól tudták, hogy kérésük reménytelen lenne, hová jutnánk, ha a börtönben szeszt mérnének! Ahogy nézegetem a londoni *Observer* által is közreadott listát (1998. január 18.), megüti a szemem egy kívánság, melyet az egyik halálraítéltnak megtagadtak. Ez a szerencsétlen ember nem félt a tüdőrák rémével szembenézni és cigarettát kért! Ehhez mérhető elvetemültséget azonban nem tűrt el a texasi igazságszolgáltatás. Arról most ne is essék szó, hogy börtönben szigorúan tilos a dohányzás. Ami ráadásul még antiszociális viselkedés is, hiszen nemcsak a saját egészségüket károsítják a szenvedély rabjai, mint ezt ma már minden felvilágosult egészségügygel rendelkező országban (tehát nálunk is) köztudott. Hanem a kötelességét teljesítő környezetük egészségét is veszélyeztetik, mivelhogy azok, akik közvetlen környezetünkben tartózkodnak belélegezni kényszerülnek a cigaretta beszívott füstjének kilehelése által a zárt légtérbe jutott kártékony, rákkeltő (*karcinogén*) anyagokat.

Tudom, tudom, a szabál az szabál. Börtönökben tilos a dohányzás az USA-ban. Az amerikai Állam Bácsi az ő felvilágosult bölcsességében a bebörtönzött állampolgárok egészségi állapotát is a szíven viseli, ezért tiltotta meg az ő végtelen gondoskodásával a halálra ítélt rablógylkosok cigarettázását. S ha a szabály alól kivételezett helyzeteket teremtünk, mondjuk az utolsó kívánság esetében (vagy miatt), hová jutunk? Valamilyik istentől elrugaskodott, akasztófárávaló tömeggyilkos olyan elvetemültségekre vetemedhet, hogy esetleg üzletszerűen kéjelgő utcalány szolgálatát óhajtaná igénybe venni utolsó evilági estéjén, netán a vele szadista bánásmódot tanúsító börtönőrt szeretné (először és utoljára) jól fenéken billenteni.

De ne többet. Maradjunk a tényeknél. Larry Wayne White (életkorát és bőre színét nem ismerjük) halálát megelőző étkezésre reszelt máját kívánt fogyasztani, majd tehéntúrót, nyers paradicsommal. Szomjának oltására megelégedett egy pohár csapvízzel, ám a szerénynek mondható estebéd után szeretett volna egy szál cigarettát is elszívni. Mivel nem kötötte ki, hogy milyen cigarettát kíván, mentolosat-e vagy nikotinszegényt, úgy tűnik mindegy lett volna neki, mit kap. Ám ez utolsó kívánsága nem teljesült.

Larry Wayne White-ot 1997. május 22-én kivégezték. Koporsójából örökre hiányzik az utolsó, jelképes *koporsósögg*.

Ω

~ ~ ~ ~ ~

KARÁTSÓN, Endre : Miklós és Mészöly¹

Szándékosan így: Miklósról. Jóllehet idegenkedem azoktól, akik a nyilvánosság előtt intimpistásan keresztnévükön emlegetik a művészetek nagyjait: le-Jean-Jacques-ozzák Rousseau-t, le-szegény Sam-ozzák Beckettet, le-Didézik Kosztolányit, Attilázgatják József Attilát. Ha az aposztrofáltat nem ismerték, van ebben a szóhasználatban valami érzélgős magakelletés, ha pedig ismerték, de nem voltak vele valóságos barátságban, akkor valami bizalmaskodó tolakodás. Közhasználatra a családnév való, a keresztnév a magán érintkezésre. Legalább is elvben. De lehet-e művészknél, írónknál ilyen pontos határvonalat húzni magánember és közéleti személy között?

Miklósról hát, ezzel a problémával kapcsolatban. Illetve emlékeimet e kettősség köré csoportosítva.

Párizsban ismerkedtünk meg a hatvanas évek első felében, mikor még Kormos István sziporkázott a rue de Buci-ben, ahol derűs boldogtalanul törzskávéházi életet élt. Vele szívesen ültek le az időnként odavetődő, nem hivatalos, hazai utazók és az

¹ Önéletrajzi részletek.

emigránsok is, ő pedig élvezte a „vendégeit” egymásnak bemutató házigazda szerepét. Nem tudom már, ki foglalt még helyet aznap estefelé az asztalnál, viszont még mindig látom Miklós rendkívüli kéesszürke tekintetét, mely úgy kutatót a vele beszélgetők szemében, hogy azok figyelmét ne kerülhesse el az ő szellemi és lelki életének teljes gazdagsága. Rövidesen összekaptunk. Homályos ma már, hogy min. Valószínűleg nem értettem egyet azzal, ahogyan ő a magyarországi helyzetet elemezte, vagy elutasítottam fejtegetését arról, hogy nekünk mi a feladatunk az emigrációban. Nem bírtam sosem az útmutató embereket, Miklós pedig szívesen tartott eligazítást. Tizenkét esztendővel volt idősebb nálam: ő is, mint én, a Kakas évében született – a kínai csillagjósolás számítása szerint – s a kávéházi találkozás kakasviadallal zárult.

1970-ben találkoztunk kétszer is. Akkor már olvastam az *Atléta halálát*, meg a *Saulust*. Azon a nyáron Budapesten részt vettem, először és utoljára, az u.n. anyanyelvi találkozón, melyet akkor azzal az ürüggyel rendeztek a kádárista világban, hogy „külföldre szakadt hazánk fiai” megbeszéljék honi küldötteikkel, miképpen is lehetne terjeszteni a magyar irodalmat: a külföldön írott Magyarországon, a hazait külföldön. Porhintés volt az egész rendezvény; a pártállam fitogtatni óhajtott párbeszédre való hajlandóságát és Magyarországon fényképezni az emigránsokat. Egy incidensből több is kiderült. Összeült egy kerek asztal a Fészek Klubban Béládi Miklós vezetésével. Amilyen méltányosan tehetette, ő elmondta egy Mészölyről szóló előadás keretében vagy nyomában, hogy Nyugaton megjelennek jó színvonalú, magyar szépirodalmi alkotások: ezeket érdemes lenne a hazai közönséggel megismertetni. Bene Ede; a MTA Irodalomtudományi Intézetétől felszólalt, hogy ez nem lesz könnyű, hiszen Magyarországon amúgy is rengeteg az író, ha még nyugatiak is befurakodnak a kiadók ajtajánál álló sorba, el fogják venni a megélhetést a hazaiaktól, szóval kitör a botrány. Kovács Sándor Iván az *Új írástól* úgy nyilatkozott, őt inkább az zavarja, hogy nem ismeri személyesen a nyugatiakat, szükség lenne előzetesen egy kis találkozásra, elbeszélgetésre. E fanyalgások közepette hirtelen kitört Szántó Tibor. Hát azt mindenki elfelejti, hogy a mi népi államunk kultúrpolitikáját a „három T” jellemzi: terjeszt, tűr és tilt? Márpedig a nyugati disszidensek irodalma a harmadik T kategóriájába tartozik, és kész. Egyebekben ő, Szántó, felháborítónak tartja, hogy Béládi irodalomtörténeti tekintélyével méltatja Mészöly Miklóst, ezt a népellenes író, aki szemben áll a Párttal és akit a második T-ből a harmadik T-be kellene utalni. Rövid hangzavar után a kerek asztal szétszéledt ekkor.

Béládi még azokban a napokban meghívott lakására néhányunkat Nyugatról. Czigány Lórántot, Kibédi Varga Áront, talán Gömöri Györgyöt, engem. Kifejtette, hogy nyugati magyar műveket egyelőre csakugyan nem lehet terjeszteni az országban, viszont az lehetséges, hogy nyugatiak ismertetőt, kritikát írjanak más nyugatiakról. Ő megnyitja ezeknek az írásoknak a jövőben általa szerkesztett *Kritika* hasábjait.² Mellettem ült Miklós, aki Béládival jó barátságban volt és lelkesen pártolta a befogadó kezdeményezést. A beszélgetés egyik szünetében egy dunai evezés tervét említettem neki. Azt mondta, az ő ujjait görcs fogja, nem evezhet már. Kinyitotta tenyerét és mutatott rajta több, mély, polipcsáp szerűen kanyargó sebhelyet. „Szétooperálták a kezemet”, mondta nem panaszosan, inkább elégedetten. Mint aki megérdemelte ezt kint. Lehetett volna szereplő valamelyik abszurd történetében. Meghökkenve fedeztem fel testi rokonságát íásaival és meg is borzongtam arra gondolva, hogy nem csak az irodalomban, a valóságban is mennyire büntudatos ember. Közben viszont meg is könnyebbültem, hiszen nem felejtettem el párizsi csörténket és örültem, hogy ő szemmel láthatóan túltette magát ezen. Örültem, mert izgalmasnak tartottam szépprózáját, a minőségét épp úgy, mint a szemléletet, amellyel a magyar irodalmat újította.

Az év szeptemberében Hollandiában láttam viszont a vaeshartelt-i, magyarítva a vashartyáni kastélyban, ahol a Mikes Kelemen Kör tartotta öszeleji Tanulmányi Napjait. Ezen a sokunk szemében mitikus helyen találkozott az emigráció legmozgékonyabb szellemű fiatalosága. 1967-től kezdve hazai értelmiségiek is kaptak tőlünk meghívót és kaptak, ha a politikai hatalomnak is úgy tetszett, kiutazási engedélyt. Történetesen Miklós és Konrád György kapott. Miklós a Kör emlékkönyveinek kimutatása szerint „Esély és kockázat, A magyar író otthon és Nyugaton” címmel tartott előadást, melynek csak egyes gondolatait találok meg az ő esszékötetében. Úgy, ahogyan ő feszegette a kérdést, nem kerülhetett akkor nyilvánosságra, mondhatnám, a hivatalos nyomdafesték nem tűrte el, amikor pedig, 89 után, eltűrt volna, akkorra már nem volt időszerű, legalább is nem az 1970-es változatában. A szöveg vashartyáni fogadtatását vegyesnek lehetett nevezni. Nem a mondanivalójával volt baj, hanem a kifejezésmóddal, ennek megértési nehézségével. Mai napig látom, hallom ahogy Siklós István felséges Batthány szakállát rázva, oroszán hangon bömböli tiltakozását a *pattern* szó mészölyi használata és vaskosan magyar kiejtése ellen.

Siklós csupán azt várta el, hogy magyar író magyar szavakat használjon. Nyugaton úgy tartottuk, a nyelvtisztaság gondolati tisztaság részeként védekezés a szovjet pártnyelv szennyezésével szemben. Ez az elvárásunk semmiképpen sem rokonítható valamiféle mélymagyar idegenkedéssel az idegen kultúrák iránt. Hiszen mi ezek kellős közepében éltünk, akkor már cselekvően részt is vettünk bennük, és elmondható a legtöbb jelenlevőről, hogy egy, de inkább két-három nyugati nyelven folyékonyan beszélt az angol, francia, német szavakat abban az értelemben használva, amilyenben valóságos gazdáik, az angolok, a franciák, a németek teszik. Mindez ma már némileg kortévesztő, de akkor úgy éreztük, nagy térről van szó, és Siklós gyakorlatilag azt sérelmezte, hogy ha egy angol meg akarná érteni a *pattern* szónak Mészöly által tulajdonított jelentését, akkor

² Nem lett az ígéretes biztatásból semmi. Illetve az írások megszülettek, csak a *Kritika* nem közölte őket, mert, ahogy ezt Béládi mondta: „kijött a Dió (Diószegi András) a diliházból és nem engedi”. Magam Bakucz József, *Napfogatkozás* c. gyönyörű verskötetéről szóló ismertetőjét végül a párizsi *Magyar Műhely* hozta hat-hét évvel később.

számára ezt egy másik angol szóval kellene lefordítani. Két világ ütközött itt össze. A hazainak is megvolt a maga ésszerűsége. Talán éppen azért, mert a SZU által Magyarország nyakába visszaütetett Párt oly durva hatékonysággal törte és törhette le a magára maradt 56-os forradalmat, a hazai ellenzék, melyhez Miklós is tartozott szükségét érezte egyfajta szellemi szabadulásnak, erőgyűjtésnek. A 68 körül virágzó, az értékeket újjáértékelő, gondolatilag és társadalmilag felforgató, nyugati esszéirodalom kiváló fogódzkodót nyújtott és persze kölcsön adta idevágó szokincset, nyelvhasználatát. Szabadulás tehát és erőgyűjtés a történelmünkben hagyományos átvételek segítségével. Miért történt oly kevés erőfeszítés az új szokincs magyaráítására? A kérdésre alapos választ körültekintő tanulmány, doktori értekezés nyújthat. Érdemes is lenne ilyen vizsgálódást tudományos igénnyel elvégezni. Eladdig viszont nekem nagyjából az a gyanúm, nem lomposság, nem is képtelenség az ok; inkább egy új erőviszony kialakítására irányuló szándék húzódott meg a háttérben. Elvégre minden zsargont a hatalom gyakorlása céljából hozunk létre, mi emberek. Arról lehetett szó az akkori körülmények között, hogy a Párt sulykoló bükkfanyelve ellenében az ellenzék létre akart hozni a maga rajtaütős, szellemi hadakozásához alkalmas, a hatalom számára kártékony madárnyelvet. Miklós esszéi úttörő jelentőségük ebben a sokféleképpen értékelhető folyamatban, amely egyúttal az időszzerű európai gondolatiság kifejezésére is alkalmassá kívánta tenni a magyar nyelvet. Javára lehet írni a fogalmi gazdagodást, a jelentők árnyalási lehetőségének biztosítását, nehéz azonban nem fenntartással kezelni azokat a ma is dívó, görcsösen pedáns szaknyelveket, amelyeknek ő is szálláscsinálói közé tartozik, s amelyeknek gátlástanul keveredő németességét, franciasságát, amerikaiságát csupán annyi indokolja, hogy a velük élő hatalmi csoportosulásokon kívül más legfeljebb tolmáccsal értheti meg őket.

Miklóst a felzúdulás egyébként nem hozta ki sodrából. Élénk figyelemmel kísérte az előadásokat, legfeljebb a hozzászólásait tüzdelt meg kevesebb idegen szóval. Azt figyeltem meg, hogy minden elemzésre kerülő téma majdnem ugyanolyan szenvedélyesen érdekli, mindenhez akar és tud lényegbevágó megjegyzést fűzni. Én a „gyökértelenség irodalmáról” beszéltem. Arra próbáltam rávilágítani, milyen sajátosan példamutató szerepet játszanak a XX. századi újító prózában olyan szerzők, mint Kafka, Nabokov, Beckett, Gombrowicz, akikre nyelvi és létformabeli területen kívüliség jellemző, s akik alanyiságuk által irányított történetformálással valósággal kitépik a kortárs regényt a realista szemlélet földhözragadtságából. Okok közül a "nomád" Gide és az emigráns Joyce féle előzményeket, a nyelv illetékeségében való egyre erősebb kételkedést, a vallásos világnézet hanyatlását, szóval csupa „humán” tényezőt soroltam fel. Miklós az elsők között szólalt fel s azt mondta: kifejejtetted az okok közül a technikai forradalom következményeit. S ahogy folytatta, látszott, hogy a téma elevenébe vág.

Hogy miért valójában, azt 1978-ban tudtam meg, mikor megajándékozott *A tágasság iskolájával*. Nem csak azt láttam ezekből a tanulmányokból, hogy milyen tágas elméleti háttérrel dolgozik ez a pazar, magyar abszurdista, hanem azt is, mennyire összefügg nála az általa "ontológiai"-nak nevezett abszurd a politikaival. Akkor láttam bele az ő személyes érzékenységének, bölcselati választásainak, világirodalmi rokonságainak, stilisztikai eljárásainak, lázadó szemléletének, írásművészetének és ellenzéki szerepvállalásának mélyebb összefüggéseibe. Akkor fogtam fel, milyen logikusan teremtet a kor kihívásai és egyéni hajlandóságai számára közös nevezőt. Akkor vettem észre, milyen szívósan és következetesen formázza szellemi arcélét, és hogy szándékai tartós igénnyel és nem csupán alkalmilag mutatnak túl a maga irodalmi tevékenységének a képviselésén.

Észlelni persze észleltem, de nem tekintettem programszerűnek. Más erkölcsi fenntartásokat, kritikai szemléletet éreztetni novellákban, regényekben, és megint más érvényre juttatásukkal kísérletezni a közéletben. Azon kívül, hogy nem egy országban laktunk, elterelte az is a figyelmemet, hogy engem roppantul érdekelt az alkotó, ő pedig ezt az ábrázatot egyre barátkozóbban fordította felém. Ahányszor Budapestre mentem szüleimhez, felhívtam, és Miklós szívesen látott a Városmajor utcában, vagy ha nem ott volt, akkor Kisoroszin. Rekkenő hőségben csöngettem (vagy kopogtattam?) egyszer nála. Fürdőnadrágban jelent meg az ajtóban: Úgy örült nekem, olyan közvetlenül és meghitten tessékelt be a csergékkel tapétázott falú, óriás szobába, mintha régi, gyermekkori jó barát érkezett volna. Tüstént nekiállt rántottát készíteni és atlétikusan fel is tálalta. Beszélgettünk csapongva mindenről, ami csak eszünkbe jutott. Párizsról, 68-ról, irodalomról, nőkről, a rendszerről, a talpnyalóiról, az ellenállókról, hosszasan, egész délután. Mindenről megvolt a maga véleménye, nekem is megvolt a magamé, s e két vélemény nagyjából mindenben megegyezett. A hajdani kakasviadalt mégsem felejtve, ez az együttértés meglepett. Különösen pedig azon töprengtem, miért örülök ennek ennyire. Felidéztem az előképeket. Gyerekkoromból, családomból elvben nem emlékeztetett senkire. Annnyival nem volt idősebb, hogy apám lehetett volna, bátyám nem volt, ilyet nem kerestem, és öccs típusnak sem volt mondható, ami a gyengém közé számított. Mégis olyasmit éreztem, hogy valamiképpen hazaérkeztem. Ezt a kérdést sajnos nem tettem fel azoknak, akik körülötte mozogtak. Márminthogy érezték-e ők is magukat ilyen otthonosan Miklós társaságában? A kettőnk között kialakuló barátság érdekelt, az ezzel együtt járó biztonságérzet szűklátókörűségével. Talán ezért nem figyeltem fel arra, hogy a rokonszenves magán megnyilatkozásban mennyi minden közéleti.

Mindenesetre a magánvonal folytatódott Kisoroszin, ahová egyszer feleségemet is elvittem, aki akkor még nem tudott magyarul. Miklós pedig nemigen tudott franciául – ő nyugati információit német forrásokból meg fordításokból szerezte javarészt – de némi tolmácsi erőfeszítéssel sikerült áthidalnom a nehézséget. Miklós közel egy órán át faggatta Nicole-t a francia gimnáziumok oktatási rendszeréről, különös tekintettel a történelem oktatás szempontjaira és az érettségi tantárgyat

képező filozófia módszertani kérdéseire. A nyári alkotó viskó fürdőruhás gazdája élénken panaszolta, hogy a magyar középiskolások ilyen szellemi képzésben nem részesülhetnek, s több zord megjegyzést tett a marxizmus egyeduralmára. Mindezeket szintén fordítanom kellett. A körültekintő tájékozódás váratlan jelenettel zárult. Felbukkant egy jólfejtett fülbemászó és arasztolt volna a gyomos kert felé, ha Miklós nem veti rá magát a konyhakéssel. Miszlikbe aprítani e nemkívánatos rovar egy pillanat műve volt. Mintha a korlátozott magyar közoktatás vonaglott volna a penge alatt. Nemsokára azonban már arra gondoltam, ez a kegyetlenség inkább Mészöly történetbe illett, s mintha valamiképpen a szerzőt magát is érték volna a vágások. Eszembe jutott "széto-perált" keze is.

Annnyira magán természetűnek tetszett a Miklósról jellemző világ, hogy például a franciák gimnáziumi filozófia tanítása iránti érdeklődését egyéni kíváncsiságnak tulajdonítottam. Nem tudtam elképzelni, hogy ő, aki prózájában a jelentést teljes bizonytalanságban tartja kisebb vagy nagyobb közösséghez pedagógusi határozottsággal intézhessen üzenetet. Meg is lepett, mikor Párizsban könyveinek franciára fordítója egy nap azt újságolta, hogy Mészöly guruszerepet játszik, és ehhez még valami burnuszszerűséget is ölt dunai táborhelyén. Még az év nyarán felkerestem Miklóst Kisorosziiban és csakugyan nálam tíz tizenkét évvel fiatalabb emberek társaságában találtam. Pontosabban ez utóbbiak a házikó körüli bozótosban ejtőztek és csak időnként dugták elő fejüket mintegy türelmetlenül, miközben Miklós enyhe zavarban közölte, hogy nem a legjobbkor jöttem, mert szemináriumot tart a „fiúknak” a magyar irodalom időszerű kérdéseiről. Persze, ha van kedvem, tette hozzá, velük tarthatok, de nem hiszi, hogy érdekelne. Érthettem ezt úgy, hogy én már kinőttem az iskolás korból, de úgy is, hogy külföldiként nem oszthatom meg az ő gondjait. Természetesen Miklós szívesen látott volna, ezt érezte, ha nem tart attól, hogy feszélyezem a csapatát. Ezt is érezte. Ekkor figyeltem fel arra, hogy nem burnuszt visel csak egy kéziszövésű, reverenda nyakú, görög (orosz?), len inget, mely combjaira lógott elég hivatásszerűen, tolsztoji reminiscenciával.

Természetesen érdekelt a „fiúk” észjárása, e kétes hitelű meghívást mégsem fogadhattam el. Következő találkozásunk alkalmával megkérdeztem, hogyan sikerült a kisoroszi szeminárium. Olyasmit válaszolt, annak nincs sok jelentősége, csupán „belső használatra” való. Tudtam persze, hogy ott van belső használat, ahol van külső használat, ám azt is láttam rögtön, hogy nem tesz jót barátságunknak, ha firtatom, mi rejlik pontosan a megkülönböztetés mögött és hogy miért is nem köthet szerves szövetséget a belső és a külső ellenzék. Akkor, 1978-ban dedikálta „nagy barátsággal, szeretettel” *A tágasság iskoláját*, s ennek kanyargós gondolatmenetű, elvont fogalmazású esszéiből kaptam azt a közvetett választ, hogy a Kádár rendszer öncenzúrák világának zavaró tükröt tartani az abszurd felfogással járó megfogalmazási nehézségek hangsúlyozásával lehet. Akkor viszont miért nem lehet olyan szövetséget elképzelni, melyben a kintiek mondják el, mert nekik lehet világosan, amit a „bentiek” csak homályosan fejezhetnek ki? Egyik általános válasz az írás természetéből fakad: mit érnek az író gondolatai, ha saját szavai helyett más szavaival hangzanak el? Miklós esetében azonban személyes indok még többet nyomott a latban. Ő ugyanis az abszurd problematikájába végzetes komolysággal vette be magát. Sőt arról is tudomást kellettennem, hogy a metafizikai bizonyosságok által üresen hagyott térben ő magának a kiüresedésből kiutat kereső, a kiút hiányától szenvedő, a kiüresedésre rossz közérzet, valóságos büntudat keltésével emlékeztető lelkiismeret szerepét szánja. Nyilvánvalóan át akart fordítani minden magán neurózist köz győtrelembe, én pedig a megoldás írói fogásait az adott magyarországi körülmények között lánghoz tartottam. Miklós felismerte, a jóhiszeműség a bizonytalanság bevállalásával kezdődik, levonta ennek logikai következményeit és megtalálta ennek legpontosabb metaforáját, az abszurd vezér önellentmondásos tevékenységét.

Nem tartottam az ellentétek egységét a magánember elárulásának; épp ellenkezőleg, a magánember leleményes tiltakozását láttam benne ama társadalom ellen, amely impotenciája ellenére önmaga célja akart lenni. Lelkesedésemnek egy francia nyelvű esszében adtam hangot, amelyben a mészölyi mutatvány irodalmi vonatkozásait kommentáltam, s amelyet a Sorbonne-on olvastam fel egy 1983-ban rendezett francia-magyar irodalmi tanácskozáson, némi vizolygást váltva ki a magyar küldöttség vonalas vezetőjéből. Camus abszurd közérzetével vonva párhuzamot jeleztem, hogy a képek mögötti üresség olyan többértelműség forrása, amely az olvasó számára lehetővé teszi "a történet értelmezésének szabadságát, azt a szabadságot, hogy folytathassa az író munkáját, és a megosztott felelősség okán azt a szabadságot is, hogy vele, az íróval együtt fedezze fel a történelmet helyesbítő értékeket". Miklós örült a szövegnek. Meglepetésemre Gellért Gyöngyi fordításában ez megjelent az *Életünk* 1986 februári számában. Voltaképpen hát én is a közírói szerepet méltattam, de inkább csak mint a szépíró egyik és nem kizárólagos olvasási lehetőségét. Mert magát az útmutató szerepet nem tudtam igazán komolyan venni.

Ő pedig, ahogy megfigyeltem, egyre inkább élni kívánt a szerep adta lehetőségekkel. Feltűnt, milyen hangadóan szól hozzá a Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Napjain a vitákhoz és hogy mind gyakrabban beszél többes szám első személyben. Ezt az irányzatot viszont ellensúlyozták, némileg énhasadásosan, a személyes találkozások, mikor mindig a maga nevében szólt roppant szerényen, lefegyverző önironiával. Kivétel egy 1988-as budapesti vacsora náluk, a Városmajor utcában, ahol őszinte meghökkenésemre az akkor másodperek alatt liberálisá válszapingálódó Sötér Istvánnal találtam szembe magamat. Miklós ott sokszor mondta, hogy „mi”. Igaz, azt a furcsa estét nem a legsikerültebbek között tartom számon. Elérkezett aztán 1990 ősze, s a pártállam cenzúrájától szabaduló párizsi Magyar Intézet igazgatója felkért, tartsak bevezető ismertetőt Miklósról, akivel aztán, tolmács segítségével, kerek asztal beszélgetést rendezünk. Másik magyar kérdező szerepét fordítója, Kassai György vállalta, francia részről pedig Christian Salmon és Danièle Sallenave, a nanterre-i egyetem docensnője lett kísérelve, aki akkor már sokat és inkább színesen, mint elmélyülten írt a felszabaduló közép-európai országok kultúrájáról. Ő elevenen „tálalhatta” volna az ünnepeltet, ám utolsó percben lemondta részvételét. Márpedig Mészöly Miklóst elsősorban francia

közönségnek akartuk bemutatni; a szemléltető idézetek is fordításban hangzottak el feleségem tolmácsolásában. Kultúrált horizontú hallgatóságot célozva meg azt fejtegettem, hogy Mészölyt lehet köszönteni mint politikai ellenállót, de az ilyen időszerűség általában kérészerű; maradandó viszont Mészöly esetében műveinek eredetisége, világának vonzereje, az a jellegzetes közérzet, amelyet a kíméletlenség és az eldöntetlenség stílusfogásaival az olvasókban felkel. A kép és a szó feszült viszonyát elemezve próbáltam a szerző időszerűségében rejlő egyetemességre felhívni a figyelmet. Szóval szépírói babérokkal öveztem homlokát, a közügyekben buzgólkodó, gerinces ellenálló árnyékban maradt. Pár nappal később Jacques Lang a kulturális ügyek minisztere adott fogadást a "közép-európai" íróknak. Onnan lelépve záróráig ültünk egy kávéházban; többek között terveiről faggattam. Váratlanul olyasmit jelentett ki igen határozottan, hogy az irodalom sokkal lényegesebb, mint a politika.

Alaposabban kidolgozva megírtam ezt a beszédet magyarul is. „Képiró, képolvasó” címmel megjelent a *Jelenkor* 1991 januári számában, aztán bekerült Miklós hetvenedik születésnapjára készült emlékkönyvbe. Élesre fogalmazva azt fejtegettem, hogy politikai értelemben nem tudom elfogadni egy önjelölt esszéírótól a többes szám első személy folytonos használatát, esztétikai és lélektani értelemben viszont teljesen jogosnak tartom a szépíró Mészöly esetében, hiszen poétikája azt várja el, hogy az olvasó képzeletileg és gondolatilag kiegészítse a szerző által kilátásba helyezett, ám rendszeresen el is bizonytalanított megismerési lehetőségeket. És hangsúlyoztam, a kép és beszéd versengésébe sodródott századfordulón mennyire időszerű az irodalmi kommunikáció gondjait görgető próza, mennyivel időszerűbb, mint a nemzet ügyeiben eligazítani iparkodó tanítómesterkedés. Azt hittem, ennél ékesszólóbban nem hódolhatok Miklós írásművészetének, s így minden balsejtelem nélkül léptem hozzá valamelyik könyvhéten. Ült a Vörösmarty tér napos oldalán, úgy emlékszem, Bokros Lajossal egy asztalnál. Mikor meglátott, felütötte hófehér üstökét és rám ripakodott: Kérlek szépen, úgy értesültem, te nem szereted az én politizálásomat. Próbáltam mondani, hogy ezt árnyalni kellene – nem lehetett elméleti síkra terelni a vitát. Teljesen Mészölyként meg volt szörnyen sértve.

Miért is gáncoskodtam? Nem elég azt mondanom, hogy mindig is irodalompolitikai vesszőparipám volt a politikai irodalomtól, a bárdoktól, a váteszektől, az apostoloktól való idegenkedés. Úgy tartottam, a köz nevében prédikálók visszaélnék az írói eszközök érzelmi hatóerejével, s legyen ügyük bármilyen fennkölt vagy sorsdöntő, csak akadályozzák az ésszerű és világos közgondolkodást. Szóval károsak. Azzal is, hogy az irodalom tengernyi gazdagságát, a szöveg kimeríthetetlen erőterét és minden megszámlálhatatlan csodáit ideológiai mankó szerepére korlátozzák. Csak hát éppen Miklóssal kapcsolatban igazságos-e ilyesmit hánytorgatni? Éppen vele szemben, aki íróként nem csupán a modernitás gazdagságát, magasfeszültségű erőterét, az újítás nyelvi csodáit hozta létre, de állandóan érezte, hogy a hitvallások megfogalmazhatatlanok, és emiatt az író sem tölthet be szellemi vezér szerepet. Nem éppen ez tette-e zavaróan jellegzetessé az ő tartását? Ő lehetett volna a nagy író-pedagógus példaképek jogfolytonosa, ha ismer olyan bizonyosságot, amit taníthat. E jelentés híján annak a hiányérzetes, jelenkori romantikának lett képviselője, amely abban reménykedik, hogy kiharcolhat egy új transzcendenciát, oroszlánrészt vállalva egy új abszolútumot hordozó új vallás alapításában. E létrehozandó valaminek a nevében aztán az író lépten-nyomon be is avatkozik a társadalom ügyeibe, szót kér a közösség rendszabályozásában.

Nem mondható, hogy ebben a távlatban Miklós nem álmódott vezérségről. De ha csupán ettől az én szememben naiv törekedéstől idegenkedem, nekiállok-e annyiszor és olyan szorgalmasan akadékoskodni? Utólag ahogy elnézem, többről, bonyolultabbról volt szó. Arról, amit úgy kell megfogalmaznom, hogy amikor Miklóshoz Budapesten betoppantam, azt éreztem, valamiképpen hazaérkeztem. Visszatálaltam nála az elvesztett, leszázalékolt, szándékaitól megfosztott országhoz, és házigazdámval beszélgetve egyszer csak az a meggyőződésem támadt, hogy a magyar szellemi élet keresi a kiutat és képes a maga erejéből európai szinten talpra állni. Szóval a magán emberben a jobb sorsért küzdő Magyarország megtestesítője, egy testet öltött közösségi eszme töltött el örömmel és reménnyel. Mert megőrizte a teljes személyesség látszatát és vonzerejét. Feltehetően e kettősség növesztette külföldön is széles hálózattá a Miklós körül szövődő baráti szálak sokaságát. Akit vonzott az ő egyénisége, annak mind nyújtotta ő az otthonra találás természetes, derűs meghittségét. Azt hiszem, az én kötődésemnek is az a lényegesebb nyitja, hogy az ember varázsát az ő esetében nem tudtam elválasztani az író célkitűzéseitől. Így történhetett, hogy amikor az íróban egyre több szót kért az én kétkedő természetemet ingerlő apostolkodás, elfordulás helyett mellé szegődtem az ördög prókátorának kihívásával, arra várva titokban: lesz egyszer mégis egy nyomós érve, amivel meggyőzhet.

Literary Evening

On 11 September 2004 took place the traditional *Literary Evening* on the Study Week of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Literature, Art and Science in the Netherlands). Several persons presented their writings on this evening. From those we publish two of them in this issue, that of Lóránt Czigány and of Endre Karátson.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

2005. április 2-án elhunyt II. János Pál, a római katolikus egyház egyik legkimagaslóbb pápája. Jelen válogatásunkkal rá emlékezünk és az ő munkássága előtt tisztelgünk.

II. JÁNOS PÁL (Karol Józef Wojtyła)
(1920—2005)

Katolikus Szemle

1978.

XXX. évfolyam 4. szám

II. JÁNOS PÁL, A LENGYEL PÁPA

A Szixtusz-kápolna fehér füstje október 16-án este jelezte, hogy a konklávé megválasztotta a 264. pápát a lengyel Karol Wojtyła krakkói bíborosérsek személyében. I. János Pál utóda a II. János Pál nevet vette fel. A Szent Péter-téren összegyűlt óriási embertömeg szorongva várta az örömhírt és megdöbbenve hallotta Felici első diakonusbíboros bejelentését. Általában az volt a vélemény, hogy ezúttal is olasz pápa kerül Szent Péter székébe, legfeljebb néhány nem olasz kúriális bíboros neve került szóba a « pápajelöltek » emlegetésekor. Ezért hatott « bombaként » a hír, hogy — 455 év után — nemcsak hogy nem olasz, hanem egyenesen a « második világ » egy főpásztora lett Róma püspöke és az egyetemes egyház feje. II. János Pál maga is tudatában van e « korszakalkotó » újságnak; első megnyilatkozásaiban gyakran utalt rá.

Amikor a bejelentés után, az új Pápa hamarosan megjelent a bazilika középső erkélyén, hogy apostoli áldását adja, a néptömeg ujjongó lelkesedéssel, szünni nem akaró tapssal köszöntötte. Áldása előtt mondott, rögtönzött beszédét többször meg kellett szakítania.

« Dicsértessék a Jézus Krisztus! » — kezdte beszédét. « Kedves testvéreim és nővéreim! Még valamennyiünket fájdalommal tölt el szeretett Pápánk, I. János Pál halála. És íme, a bíborosok megválasztották Róma új püspökét; egy távoli országból hívták meg... Távoli, de mindig oly közeli a hitben és a keresztény hagyományban való közösség miatt. Félttem elfogadni ezt a választást; de megtettem a mi Urunk Jézus Krisztus iránti engedelmesség szellemében, teljes bizalommal Anyja, a legszentebb Szűz iránt. Mivel még nem tudom jól kifejezni magam a ti, — a mi olasz nyelvünkön, ha hibázok, majd

kijavított. Így mutatok be valamennyiteknek, hogy megvalljam közös hitünket, reményünket, bizalmunkat Krisztus és az Egyház Anyjában, és hogy elinduljak a történelem és az Egyház útján Isten és az emberek segítségével. »

Mire e számunkat kézbe kapják olvasóink, már határozottabban kirajzolódik Wojtyła pápa egyéniségének és programjának vonalai. Kétségkívül döntő lesz az, kiket választ ki közvetlen munkatársainak, tanácsadóinak, hogyan alakítja át a római kúriát, milyen álláspontot foglal el az ún. *Ostpolitik*-kal szemben. De már első megnyilatkozásai is sejtetik az új pápa irányvonalát: határozottan a II. vatikáni zsinat szellemében akar haladni, az élő hagyományhoz hűségesen, de nem riadva vissza — stílusban és elvekben — a korszerű újításoktól sem. Lengyelországi tapasztalatait, teológiai felkészültségét és lelkipásztori érzékét szerencsésen kamatoztathatja a római egyházmegye és a világegyház javára. Közvetlen, fiatalosan energikus, a kor problémái felé nyitott, de ugyanakkor a *semper fidelis* Lengyelország fiaként a kétezeréves tradíció védelmezője.

* * *

Karol Wojtyła Krakkó közelében, Wadowicében született 1920 május 18-án igen szegény családból. Apja munkásember volt, Karol a középiskolai tanulmányai mellett kénytelen volt munkásként dolgozni, hogy segítse családját. A liceum befejezése után a krakkói Jagelló-egyetemen irodalmat tanult. A második világháború idején 4 évig ismét fizikai munkát végzett; előbb egy kőfejtő bányában, majd a vegyiparban. Ezzel párhuzamosan titokban teológiát tanult, minthogy közben megérlelődött papi hivatása. Munkás élete közben kezd érdeklődni a dolgozók, nemcsak vallási, hanem szociális, nevelői és kulturális problémái iránt is. Főként a fiatal Karol érdeme volt, hogy a gyárban, ahol dolgozott, létrehoztak egy munkás-klubot. Miután a krakkói nagyszemináriumban befejezte filozófiai és teológiai tanulmányait, 1946 november elsején pappá szentelték és Rómába irányították. 1948-ban doktorált az Angelicum Pápai egyetemen. P. Garrigón-Lagrange vezetése alatt Keresztes Szent János hitéről írja meg értekezését. Lengyelországba visszatérve a krakkói főegyházmegye különböző plébániáin káplánkodott. A krakkói állami egyetem diákjai és diplomásai körében is lelkipásztori munkát végzett, miközben folytatta tanulmányait, tudományos kutatásait és nagy sikerrel teológiai doktorátust szerzett. A következő években Don Wojtyła az etika professzora volt a lublini katolikus egyetemen és a krakkói egyetem teológiai fakultásán. Tanári működése közben számos, főként a fiatalokat és a keresztény etikát érintő tanulmányt tett közzé lengyel és külföldi szakfolyóiratokban. Tanulmányai közül kiemelkedik az a monográfia, amelyet Max Scheleeről írt. 1958 július 4-én XII. Piusz pápa kinevezte címzetes püspökké és a krakkói apostoli adminisztrátor segédpüspökévé. Mons. Eugenio Baziak halála után, 1962-ben káptalani helynökké választották, végül 1964-ben VI. Pál pápa Krakkó érsekévé nevezte ki. A II. vatikáni zsinaton feltűnt fontos hozzászólásaival. A zsinati atyák igen értékelték azt, hogy jól ismerte a modern világ problémáit és különösen a vallásszabadság kérdését. Ezért rábízták a *Gaudium et Spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció 6. fejezetének kidolgozását. VI. Pál pápa 1967 június 26-án kreálta bíborossá. Wojtyła bíboros részt vett a püspöki szinódus valamennyi ülésén. 1971-től tagja a szinódus főtákarági tanácsának. Az 1974-es szinóduson ő volt a doktrinális rész referense. 1971-ben részt vett Rómában Maximilián Kolbe boldoggáavatásán — az ő egyházmegyéjében fekszik Auschwitz — és meghatott szavakkal idézte fel Kolbe atya áldozatát. « Ebben az időszakban, amikor annyian megkérdőjelezik papi személyazonosságukat, Kolbe atya válasza: nem teológiai érvelésekkel, hanem életével és halálával, mesterien tanúsodva a legnagyobb szeretetről. »

A krakkói főegyházmegyében Wojtyła bíboros elősegítette a világiak részvételét az egyház életében és küldetésében és a hatóságoktól megszabott keretek között szorgalmazta az új templomok építését, a katolikus könyvkiadást és a katolikus sajtótájékoztatást. Tagja volt a szentségi és istentiszteleti, a papi és a nevelésügyi kongregációnak.

* * *

Idézzünk néhány szakaszt programbeszédéből, amelyet latinul olvasott fel a Szixtus-kápolnában október 17-én délelőtt, a konklávé lezáró koncelebrált szentmise után.

— « Egyetlen szó tolul ajkamra e pillanatban, amikor bemutatkozom, miután Péter apostol székébe választottak: « Ó mekkora mélysége Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának! Mily kifürkészhetetlenek szándékai, mily megfoghatatlanok útjai! ». (Róm 11,33)

— « Mindenek előtt szeretném hangsúlyozni a II. vatikáni zsinat maradandó fontosságát: számunkra határozott elkötelezettséget jelent az, hogy elősegítsük a zsinati tanítás teljes megvalósítását... Rá kell hangolódunk a zsinatra, hogy gyakorlatilag megvalósítsuk nemcsak kifejezett tanítását, hanem — a tapasztalat fényében és az új körülmények által felvetett igényeknek megfelelően — azt is, ami burkoltan van benne a zsinat tanításában... A II. vatikáni zsinathoz való hűség tehát a legfőbb kritérium. Az egész katolikus világnak kézbe kell vennie a zsinat *magna carthá-ját*, a *Lumen gentium* kezdetű konstitúciót: elmélkedve át kell gondolnunk az egyház természetére és küldetésére, létére és működésére vonatkozó tant, hogy egyre jobban megvalósítsuk azoknak élő közösségét Krisztusban, akik remélnek és hisznek, de azért is, hogy segítsük megvalósítani az egész emberi család szélesebb, és szorosabb egységét... »

— « Tudatosítani kell a közös felelősséget, erősíteni a *kollegialitást*, amely a püspököket Péter utódjával összekapcsolja és egymás között is egyesíti, hogy így az Evangélium fényében közösen teljesítsék küldetésüket: Isten népe megszentelését és vezetését. Kollegialitás azt is jelenti, hogy megfelelően ki kell fejleszteni a részben új, részben korszerűsített szerveket, amelyek biztosítják a lelkek, a szándékok és a kezdeményezések egységét Krisztus Teste, az Egyház építésére... »

— A zsinathoz való igazodáson túl lényeges a kapott küldetéshez való *átfogó hűség*. Ebben a Pápa maga akar előljárni. « Hűség jelenti a Péter tanítóhivatalához való csatlakozást főleg doktrinális területen, ahol manapság annyi veszély fenyegeti a katolikus hit igazságát; jelenti az egyházi tekintélytől származó liturgikus normák megtartását, tehát kizárja az ellenőrizhetetlen újítások önkényes bevezetését, de ugyanakkor kizárja makacs elvetését mindannak, amit törvényesen bevezettek a szertartásokba; a hűség jelenti az egyház « nagy fegyelmének » tiszteletét, amint I. János Pál pápa hangoztatta; jelenti a papi és a szerzetesi hivatások követelményeinek való nagylelkű megfelelést. Ami pedig a híveket illeti: a hűség keresztény létük természetes összetevője: engedelmesség pásztoraiknak, akiket a Szentlélek az egyház élére rendelt, együttműködés azokban a művekben és kezdeményezésekben, amelyekre meghívást kaptak... ».

— Az *ökumenizmus* nagy és kényes ügyéről ezeket mondotta a Pápa: « Hányszor elméltünk közösen Krisztus főpapi imájáról, ahol végrendeletként tanítványainak lelkére köti az egységet?... Ugyanakkor még ma is botrányt okoz a keresztények egymás közötti megoszlása. Ezért tovább előre akarunk haladni a megkezdett úton: kedvezni az egységnek és elmozdítani az akadályokat, hogy így közös erőfeszítéssel eljussunk végre a teljes egységre ».

— « Öszintén hozzá akarunk járulni a béke, a fejlődés és a nemzetközi igazságosság állandó és fontos ügyének előmozdításához. Nem politikai szándék vagy evilági érdek vezet bennünket; ha az emberek és népek mai égető problémáihoz hozzászólunk, ezt vallási és erkölcsi indítókból tesszük. Jézus tanácsára a föld sója és a világ világossága akarunk lenni. Azokat a lelki alapokat akarjuk megszilárdítani, amelyekre az emberi társadalomnak támaszkodnia kell... ».

— « E pillanatban szeretnénk kinyújtani kezünket és kitárni szívünket minden nép felé, mindazok felé, akiket bármilyen *igazságtalanság vagy megkülönböztetés elnyom*, akár a gazdasági vagy a társadalmi élet, akár a politika, akár a lelkiismereti szabadság vagy a jogos vallásszabadság tekintetében. Minden eszközzel erre kell törekednünk: orvosolni az igazságtalanság minden formáját, amelyek korunkban megnyilatkoznak, hogy mindenki emberhez méltó életet élhessen. Ez hozzátartozik az egyház küldetéséhez, amint a Zsinat is hangoztatta... ».

* * *

II. János Pál pápa október 22-én, vasárnap délelőtt a Szent Péter-téren bemutatott ünnepélyes szentmisével kezdte meg hivatalosan pápai szolgálatát. A kétszázévezres néptömegben kívül milliók láthatták a szertartást a mondvízió keresztlől. A szertartáson mondott beszédében a pápa nyilvánosan megvallotta Péter hitét: « Te Krisztus vagy, az élő Isten Fia! » Kidomborította azt, hogy nem uralkodni akar (végre lemondott a pápakoronázásról, amelyet a pápák világi hatalma jelképének tekinthettek), hanem *szolgálni*. Többek között kijelentette: « Testvéreim és nővéreim! Ne féljeteK elfogadni Krisztust és uralmát! SegítséteK a pápát és mindazokat, akik Krisztust akarják szolgálni, és Krisztus erejével szolgálni az embert és az egész emberiséget. Ne féljeteK! Sőt tárjátok szélesre a kapukat Krisztusnak! Nyissátok meg üdvözítő hatalmának az államok határait, a gazdasági és politikai rendszereket, a kultúra, a civilizáció és a fejlődés széles területeit! Ne féljeteK: Krisztus tudja mi lakik az emberben, egyedül Ő tudja!... Egyedül Nála vannak az örök élet ígéi!... ».

~ ~ ~ ~ ~

Katolikus Szemle

1979.

XXXI. évfolyam 2. szám

AZ EMBERMÉLTÓSÁG VÉDELMEBEN

II. János Pál pápa első enciklikája

1979. március 15-én tették közzé II. János Pál pápa *Redemptor hominis* kezdetű körlevelét (kelt 1979. március 4-én). Ez a körlevél mintegy összefoglalja Wojtyła pápa programját. Valójában egyetlen hosszú elmélkedés Krisztusról, az *ember Megváltójáról*, aki a világegyetem és a történelem középpontja. Ebből az alapvető igazságból következik a másik: Krisztus által ébredt az ember teljesen tudatára méltóságának, értékének, Őbenne fedezte fel természetfeletti hivatását és léte végső értelmét.

Az enciklikát P. Roberto Tucci, a Vatikáni Rádió igazgatója mutatta be az újságíróknak. Sajtókonferenciájából többek között megtudtuk azt, hogy a pápa a körlevelet saját kezűleg írta lengyelül, még pedig 1978 novemberében már lényegében elkészítette az alapszöveget; később bizonyos simításokat végzett rajta, majd lefordították latinra és néhány nagyobb nyelvre. (A hivatalos szöveg a latin.) Az enciklika kis hosszú alakú füzetben kerekén 100 oldal. A következőkben P. Szabó Ferenc SJ összefoglalja a körlevél főbb gondolatait, ill. a lényegesebb szakaszokat szószserinti fordításban közli.

I. Örökség

1. A második évezred végén

« Az ember Megváltója, Jézus Krisztus a világegyetem és a történelem központja. Feléje fordul gondolatom és szívem ebben az ünnepélyes órában, amelyet az Egyház és az emberiség egész családja most átél. Csakugyan ez a pillanat, amikor kedves elődöm, I. János Pál után Isten titokzatossága végzése reám bízta a Szent Péter római székéhez kapcsolódó egyetemes szolgálatot, nagyon közel van a 2000. évhez. Most még igen nehéz megmondani, hogyan jelöli meg majd ez az év az emberi történelem lefolyását, és hogy mit hoz minden nép, nemzet, ország és földrész számára, bár már mostantól kezdve megpróbálunk előre látni bizonyos eseményeket. Az Egyház, Isten népe számára, amely — bár egyenlőtlen módon — a föld szélső határáig kiterjed, ez az év nagy jubileum éve lesz. Már elég közel vagyunk ehhez az időponthoz, amely — mégha az időszámításban bizonyos javításokat kell is eszközölni —, emlékezetünkbe idézi és sajátos módon megújítja hitünk központi igazságának tudatát, amelyet Szent János evangéliuma elején így fejezett ki: « Az Ige testté lett és közöttünk lakozott »; és később még: « Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy mindaz, aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örökké éljen » (Jn 3,16).

Mi is egy bizonyos módon új adventben élünk, várakozási időben. « Miután többféleképpen és különböző módon szólt hajdan Isten a próféták útján az atyákhoz, e végső korszakban Fia által szólt hozzánk... » (Zsid 1,1-2), a Fiú-Ige által, aki emberré lett és Szűz Máriától született. A Megváltásnak ugyanebben az aktusában az ember történelme elérte csúcspontját Isten szeretetében. Isten belépett az emberiség történelmébe és mint ember ennek alanya lett, egy a sok milliárd ember közül, jóllehet Egyedülálló. A Megtestesülés által Isten azt a dimenziót adta az emberi életnek, amelyet az embernek akart adni első pillanatától kezdve, és végleges módon adta, úgy, ahogyan csak ő képes ezt tenni: örök szeretete és irgalma szerint, teljes isteni szabadsággal; azzal a nagylelkűséggel adta, amely az eredeti bűn és az emberiség bűneinek egész története láttán, az emberi értelem, akarat és szív tévedései láttán is a csodálkozó liturgia szavait ismételteti velünk: Szerencsés vétek, amely ilyen nagy Megváltót érdemelt ki nekünk!

2. Az új pápaság első szavai

« A Megváltó Krisztus felé fordítottam érzelmeimet és gondolataimat tavaly október 16-án, amikor a kánoni választás után megkérdezték tőlem: 'Elfogadja?' Akkor ezt válaszoltam: 'Elfogadom a nagy nehézségek ellenére, hittel engedelmeskedve Krisztusnak, Uramnak, bizalmamat Krisztus és az Egyház Anyjába vetve'. Nyilvánosságra hozom ezt a választomat, mindenkivel meg akarom ismertetni kivétel nélkül, hogy megmutassam: az a szolgálat, amely sajátos kötelességem lett Péter apostol székében, amikor elfogadtam választásomat, vagyis azt, hogy Róma püspöke és ennek az Apostolnak az utódja legyek, a Megtestesülés előbb említett első és alapvető igazságához kapcsolódik ».

« Ugyanazt a nevet akartam viselni, mint amit szeretett elődöm, I. János Pál választott. Már 1978. aug. 26-án, amikor a Bíborosi Kollégiumnak kijelentette, hogy a János-Pál nevet választja — ilyen kettős név nem fordult elő eddig a pápaság történetében — ebben a kegyelem ékesszóló hívását láttam az új pápaság kezdetén. Ez a pápaság csak csak 33 napig tartott, ezért az én feladatom nemcsak az, hogy folytassam, hanem hogy bizonyos módon a kiindulópontnál kezdjem el újra. Mindez megerősíti választásomat, azt, hogy a két nevet vettem fel. Ezzel tiszteletreméltó elődöm példáját követve én is ki akarom fejezni szeretetemet ama örökség iránt, amelyet XXIII. János és VI. Pál pápa hagyott az Egyháznak, de azt a személyes készségemet is, hogy Isten segítségével gyümölcsöztetni akarom ezt az örökséget. E két név és két pápaság által kapcsolódom az apostoli Szék egész hagyományához, XX. századi és korábbi elődeimmel együtt, egyre jobban csatlakozva a korokon át egészen a legősibb időkig ahhoz a küldetéshez és szolgálathoz, amely Péter székének egészen sajátos helyet biztosít az Egyházban. XXIII. János és VI. Pál olyan állomást képviselnek, amelyre közvetlenül akarok hivatkozni, mint olyan küszöbre, amelytől elindulva, mintegy I. János Pál társaságában folytatni akarom az utat a jövő felé, határtalan bizalommal engedelmeskedve a Léleknek, akit Krisztus megígért és elküldött az Egyháznak ».

3. Bizalom az igazság és a szeretet Lelkében

« Teljes bizalmamat az igazság Lelkébe vetem, és így fogadom a legújabb pápaságok gazdag örökségét. Ez az örökség mélyen meggyökerezett az Egyház tudatában. Egészen új és eddig ismeretlen módon vert gyökeret, hála a II. vatikáni zsinatnak, amelyet XXIII. János hívott össze és kezdett meg, majd VI. Pál fejezett be szerencsésen és vitt át kitartóan a gyakorlatba. Ez utóbbi tevékenységét közelebbről megfigyelhettem. Mindig megcsodáltam mély bölcsességét és bátorságát, miként állhatatosságát és türelmét is a zsinat utáni időszakban. Mint az Egyház, Péter birkája kormányosa, meg tudta őrizni gondviselészerű nyugalmát és egyensúlyát a legkritikusabb pillanatokban is, amikor az Egyház látszólag belülről rendült meg,

és mindig megőrizte rendíthetetlen bizalmát az Egyház összetartó erejében. Mert ennek az összetartó erőnek fokozását, a küldetése tudatában lévő Isten népe egységének erősítését kell szolgálnia mindannak, amit a Lélek mondott napjainkban az Egyháznak a zsinat által, és amit ezen Egyházon keresztül mond valamennyi egyháznak ». « VI. Pál első *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájának témája az Egyház mai öntudata. Hadd hivatkozzam mindenekelőtt erre az enciklikára; hadd kapcsolódjam hozzá e pápaságomat megnyitó első dokumentum által. A Szentlélek fényénél és segítségével az Egyház egyre mélyebben tudatosítja isteni misztériumát, emberi küldetését, sőt emberi gyengeségeit is; ez az öntudat marad az Egyház szeretetének első forrása, az egyházszeretet viszont megszilárdítja és elmélyíti ezt az öntudatot. VI. Pál az Egyház iránti rendkívüli érzékenységet hagyta örökségül. Pápasága számtalan, sokszor gyötrelmes mozzanata révén megtanított bennünket az Egyház iránti rendíthetetlen szeretetre, amely Egyház a zsinat szavaival « Krisztusban mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének » (LG 1) ».

4. Hivatkozás VI. Pál első enciklikájára

VI. Pál legfőbb öröksége a megújult egyháztudat; ennek az egyháztudatnak az egyetemes nyitottsággal párhuzamosan kell kibontakoznia, hogy mindenki megtalálhassa benne Krisztus kimeríthetetlen gazdagságát, amelyről a nemzetek Apostola beszél (Ef 3,4). Az említett nyitottság, párosulva az igazság bizonyosságával, határozza meg az Egyház apostoli dinamizmusát, tehát missziós küldetését. Ugyanakkor létre kell hoznia azt a párbeszédet, amelyet VI. Pál *Ecclesiam suam* kezdetű körlevelében az « üdvösség párbeszédének » nevez, megjelölve pontosan azokat a koncentrikus köröket, amelyeken belül ezt a párbeszédet folytatni kell.

II. János Pál pápa VI. Pálra hivatkozik, mivel nagy elődje, akit igazi atyjának tekint, a zsinat utáni időszak belső nehézségei ellenére ki tudta nyilvánítani *ad extra* (kifelé) az Egyház igazi arcát. Így az emberi család nagy része a legkülönbözőbb bonyolult környezetekben fokozatosan tudatosította azt, hogy abszolút módon szüksége van Krisztus Egyházára, annak küldetésére és szolgálatára. Ez a tudat néha erősebbnek mutatkozott, mint azok a különböző kritikus magatartások, amelyek *ab intra*, belülről támadták meg az Egyházat, intézményeit, struktúráit, tagjait és azok tevékenységét. Ennek a növekvő kritikának természetesen különböző okai voltak, és a pápa meg van győződve arról, hogy nem mindig hiányzott belőle az Egyház iránti igazi szeretet. Kétségkívül megnyilatkozott benne, többek között, az a tendencia, hogy az Egyházat kivezesse abból a triumfalizmusból, amelyről gyakran vitatkoztak a zsinat alatt. Igaz az, hogy az Egyház is, « alázatos szívű » Mestere példájára, az alázatosságra van alapítva (ez az Egyház rendelkezik a kritikai érzékkel és mindig igényes önmagával szemben), de másrészt igaz az is, hogy a kritikának megvannak a helyes határai. Különbözően már nem építő, nem nyilatkoztatja ki az igazságot, a szeretetet és a hálát azért a kegyelemért, amelyet az Egyház által és az Egyházban kapunk. Továbbá a kritikai szellem nem fejezi ki a szolgálat magatartását, hanem inkább azt a szándékot, hogy a magunk (néha meggondolatlan) véleménye szerint alakítsuk mások véleményét.

Hálásaknak kell lennünk VI. Pál pápa iránt, aki tiszteletben tartva a legkülönbözőbb emberi véleményekben rejlő részigazságokat, gondviselészerű egyensúlyról tett tanúságot.

« Az az Egyház, amelyet I. János Pál után reám bízta, — folytatja a pápa — biztosan nem mentes feszültségektől és belső nehézségektől. De ugyanakkor bensőleg jobban fel van vértézve az önkritika túlzásaival szemben; azt mondhatnánk: kritikusabb a különböző meggondolatlan kritikákkal szemben, ellenállóbb a különböző « újdonságokkal » szemben; érettebb a megkülönböztetés szellemében; alkalmasabb arra, hogy újat és régit hozzon elő az örök kincsből; fokozottabban összpontosítja figyelmét saját misztériumára, és mindezek révén készségesebb arra, hogy teljesítse mindenkit átfogó üdvözítő küldetését: Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére (1Tim 2,4) ».

5. Kollegialitás és apostolság

A mai Egyház minden látszat ellenére egységesebb a közös szolgálatban és az apostoli kötelességtudatban. Ez az egység a kollegialitás elvéből következik, amelyre a zsinat emlékeztetett. De a zsinat nemcsak emlékeztetett a szentírás alapján a püspöki kollégium és az élén álló pápa testületi egységére, hanem nagy életlendületet is adott neki, nevezetesen azzal, hogy egy állandó szerv létrehozását sürgette; ezt a szervet, a püspöki szinódust VI. Pál pápa hozta létre, és ezzel új dimenziót adott pápaságának. A kollegialitás elve különösen is időszerűnek mutatkozott a zsinat utáni időszak nehéz éveiben, amikor a püspöki kollégium — amely különösen a szinóduson keresztül nyilvánította ki egységét Péter utódával — segített elosztatni a kételyeket és jelezte a helyes utat az egyházi megújuláshoz.

A kollegialitásról szólva az enciklika megemlíti még a püspökkari konferenciák tevékenységét és a különböző helyi szinódusokat. Az együttműködés és a közös felelősségvállalás szelleme egyre jobban terjed a papok körében, amint erről a papi tanácsok tevékenysége tanúskodik. Végül a világiak körében is terjed ugyanez a szellem: ezt bizonyítja egyrészt a régi világi apostoli szervezetek megerősödése, másrészt új dinamikus szervezetek létrehozása. A világiak tudatában lévén egyházi felelősségüknek, szívesen elkötelezik magukat a

pásztoraikkal, a szerzetesintézmények tagjaival való együttműködésre, az egyházmegyei zsinatok vagy az egyházmegyei és egyházközi lelkipásztori tanácsok keretében.

« Mindezekre gondolnom kell pápaságom elején — írja a Szentatya —, hogy hálát adjak Istennek, és hogy határozottan bátorítsam testvéreimet és nővéreimet, továbbá, hogy emlékeztessenek a II. vatikáni zsinat munkájára, valamint nagy elődeimre, akik az egyházi élet megújulásának lendületet adtak, és ez a lendület hatalmasabb, mint a kétely, az összeomlás és a válság jelei ».

6. A keresztség egységtörekvés

A felejtethetlen XXIII. János pápa a keresztyének egységének problémáját mint a Mester akaratát mutatta be, aki az utolsó vacsorán azért imádkozott, hogy a benne hívők mind egyek legyenek. A II. vatikáni zsinat erre a követelményre válaszolt az ökumenizmusról szóló tömör határozatában. VI. Pál az egységtörekvés tevékenységére támaszkodva megtette az első nehéz lépéseket az egység felé vezető úton.

II. János Pál megállapítja, hogy igazi előrehaladás történt az egységtörekvésben. A katolikus Egyház más egyházak vagy egyházi közösségek képviselőivel állhatatosan és következetesen dolgozott. Biztos az is, hogy a keresztyénség és világ jelen történelmi helyzetében ökumenikus téren nem igen van más lehetőség az Egyház egyetemes küldetésének teljesítésére, mint az, hogy lojálisán, állhatatosan, alázatosan és bátran keressük a közeledés és az egység útjait, amint erre VI. Pál maga személyesen adott példát.

« Keresnünk kell tehát az egységet meg nem riadva a nehézségek előtt, amelyek útközben jelentkeznek vagy összegyűlnek; különben nem lennénk hűségesek Krisztus szavaihoz, nem valósítanánk meg végrendeletét. Vajon szabad-e vállalnunk ezt a kockázatot? ».

A pápa itt azoknak az ellenvetéseire válaszol, akik megijednek a nehézségektől, vagy negatív ítéletet alkotnak az ökumenikus munkák eredményeiről és ezért vissza akarnak fordulni; továbbá azoknak, akik szerint az egységtörekvés árt az evangélium ügyének, új egyházszakadáshoz vezet, zűrzavart kelt a hit és az erkölcs kérdéseiben és közömbösséghez vezet. Megengedi, hogy esetleg jó, ha ezeket a véleményeket kifejezik, de ismét csak meg kell tartani a kritikákban a helyes határokat. Kétségtelen, hogy az Egyház életének ez az új szakasza különösen öntudatos, elmélyült és felelős hitet követel tőlünk.

Az igazi ökumenikus tevékenység jelenti a nyitottságot, közeledést, készséget a párbeszédre, az igazság közös keresését a szó teljes evangéliumi és keresztyén jelentésében; de nem jelenti semmiképpen sem, nem jelentheti, hogy lemondunk az Egyház által állandóan megvallott és tanított isteni igazság kincseiről, vagy azokon csorbát ejtünk. Mindazoknak, akik bármilyen indítóból le akarnak beszélni az Egyházat arról, hogy a keresztyének egyetemes egységét keresse, újra csak ezt kell ismételnünk: szabad-e másképp cselekednünk? Lehet-e — minden emberi gyengeség és a századok során felhalmozódott mulasztás ellenére — nem bízunk a Mi Urunk kegyelmében, amely az utóbbi időkben a zsinat alatt hallott Szentlélek szavában nyilvánult meg? Ha ezt tennénk (tehát ha lemondanánk az egységkeresésről), tagadnánk a ránk vonatkozó igazságot, amit az Apostol oly ékesszólóan fejezett ki: Isten kegyelméből vagyok az, aki vagyok, kegyelme nem maradt bennem meddő (IKor 15,10) ».

A Szentatya szerint ugyanezeket az elveket kell alkalmazni — *mutatis mutandis* — a nem keresztyén vallásokkal folytatott párbeszédre. Ezeknek a vallásoknak képviselőitől sokat tanulhatnak a keresztyének hitbeli meggyőződés és erkölcsi következetesség dolgában. Késznek kell lennünk arra, hogy megértsünk minden embert, elemezzünk minden rendszert és fogadjuk el azt, ami helyes; ez nem jelenti egyáltalán azt, hogy elveszítjük saját hitünk bizonyosságát vagy gyengítjük az erkölcsi alapelveket, amelyeknek siralmas következményeit egész társadalmak élete megérzi.

II. A Megváltás misztériuma

7. Krisztus misztériumában

Azok az ösvények, amelyekre századunk zsinata állította az Egyházat és amelyeket VI. Pál első enciklikájában jelzett nekünk, hosszú ideig azok az utak maradnak, amelyeket valamennyiünknek követnünk kell. De ugyanakkor ebben az új szakaszban joggal feltehetjük a kérdést: Hogyan, milyen módon kell előrehaladnunk? Mit kell tennünk, hogy az Egyháznak ez az új adventje — a közeli második ezredvéghöz kapcsolva — ahhoz közelítsen bennünket, Akit a Szentírás a *Pater futuri saeculi*, a Jövendő Atyja névvel jelöl. Az új pápának ezt az alapvető kérdést kell felvetnie, amikor a hívő engedelmesség

szellemében elfogadja azt a hívást, amely számára Krisztus parancsa, aki Péterhez szólva megismételte: Legeltesd bárányaimat (Jn 21,15), vagyis légy a nyáj pásztora, majd pedig: ... és te megtérve erősítsd meg testvéreidet (Lk 22,32).

E bevezető után II. János Pál pápa így fogalmazza meg az alapvető és lényeges választ: « Szellemünk egyedüli célpontja, értelmünk, akaratum és szívünk egyetlen iránya Krisztus, az ember megváltója, Krisztus, a világ Megváltója. Feléje akarjuk fordítani tekintetünket, mert egyedül Őbenne, Isten Fiában van az üdvösség. Megismételjük Péter felkiáltását: Uram, kihez mennénk? Az örök élet igéi Nálad vannak (Jn 6,68; vö. Csel 4,8-12). »

A pápa itt számos szentírási verset idéz, amelyek mind Krisztust állítják a központba: Ő az Egyház Feje, Benne lakozik a bölcsesség és tudomány teljessége. Az Egyház *Krisztusban* szentsége vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egységnek és az egész emberi nem egységének (LG 1). Ő ennek az egységnek a forrása, ő maga, a Megváltó. Az Egyház állandóan hallgatja Krisztus szavát, áhitattal rekonstruálja életét. Krisztus szavát még a nem keresztények is hallgatják. Krisztus élete azokhoz is beszél, akik még nem tudják megvallani Péterrel: « Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia » (Mt 16,16). Ő, az élő Isten Fia, mint ember is szól az emberekhez: élete, embersége, igazsághoz való hűsége, mindenkit átölelő szeretete beszél az emberekhez. Beszél kereszthalála is, vagyis szenvedésének és elhagyatottságának kifürkészhetetlen mélysége. Az Egyház állandóan újra éli Krisztus kereszthalálát és feltámadását: e kettős titok alkotja mindennapi életének tartalmát. Mert a Mester meghagyása alapján az Egyház naponta ünnepli az Eukarisztiát, amely az élet és a szentség forrása; a kegyelem és az Istennel való kiengesztelődés hathatós jele, az örök élet záloga. Az Egyház megéli misztériumát, fáradhatatlanul ebből merít, és állandóan keresi az eszközöket, hogy Mester és Ura titkát közelebb vigye az emberi nemhez, a népekhez, nemzetekhez, az egymást követő nemzedékekhez, minden egyes emberhez, mintegy állandóan ismételve az Apostol példájára: « Nem akarok másról tudni köztetek, csak Jézus Krisztusról, a megfeszítettéről » (1 Kor 2,2). Az Egyház a megváltás titkának szférájában marad, amely életének és küldetésének alapvető princípiuma.

8. Megváltás: új teremtés

A Szentatya ezután a Megváltás fényében szemléli az első teremtést, keresi a teremtés és a megváltás, vagyis a megújított teremtés kapcsolatát. Mert a Megváltó nyilatkoztatta ki a teremtés alapvető igazságát, amelyről a Genézis több ízben beszél, amikor megállapítja: « Isten látta, hogy ez jó ». A jó forrása a bölcsesség és a szeretet. Isten a világot az emberért teremtette (vö. Ter 1,26-30); ez a világ, miután abba belépett a bűn, alá volt vetve a múlandóságnak (vö. Róm 8,20). Jézus Krisztusban ez a látható világ újra megtalálja eredeti kapcsolatát a bölcsesség és a szeretet isteni forrásával. Valóban: « úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte » (Jn 3,16). Amint az ember-Ádámban ez a kapcsolat megszakadt, úgy az ember-Krisztusban újra létrejött (vö. Róm 5,12-21). Talán minket, a XX. század embereit nem győznek meg a nemzetek Apostola ékesszóló szavai: « az egész teremtés együtt sóhajtozik és vajódik mindezeidig » (Róm 8,22), és: « a sóvárgással eltelt teremtés az Isten fiainak megnyilvánulását várja » (8,19), mert e teremtés « hiábavalóságnak van alávetve ». Eddig ismeretlen hatalmas fejlődésnek lehetünk tanúi különösen a mi századunkban, az ember uralma alá hajtja a világot. De vajon ez a fejlődés nem nyilvánítja-e ki eddig ismeretlen fokban a « hiábavalóságnak » való sokrétű alávetettségét? Elég, ha itt néhány tényről említünk: a természeti környezet szennyeződése a gyorsan iparosodó központokban; a háborús konfliktusok, amelyek állandóan fellángolnak és megismétlődnek; az önpusztítás veszélye az atomfegyverek használata által; az anyaméhben levő gyermekeknek kijáró tisztelet hiánya. Vajon az új kor világa, az úrhajózás világa, a hallatlan tudományos és technikai hódítások világa ugyanakkor nem « a szülési fájdalomtól nyögő » világ, amely « várja türelmetlenül az Isten fiainak megnyilvánulását »?

A pápa ezután a II. vatikáni zsinat *Gaudium et Spes* kezdetű konstitúciójából idézve (22. pont), kiemel két alapvető gondolatot: 1) « Krisztus, az új Ádám, az Atya misztériumának és szeretetének kinyilatkoztatásával megmutatja az embernek magát az embert, és feltárja előtte nagyszerű hivatását »; 2) « Az Isten Fia valamiképpen minden emberrel egyesült, amikor testté lett ».

Jegyezzük meg, hogy az Egyház és a világ kapcsolatával foglalkozó zsinati konstitúciónak ez a 22. pontja Krisztust, az új Ádámot mutatja be, összekapcsolva a krisztológiát és az antropológiát. Wojtyła pápa első enciklikájának legfontosabb teológiai alapvetését ebben a pontban kell keresnünk. Erre a (mint maga mondja), « csodálatos szövegre » reflektálva fejti ki a továbbiakban a Megváltás misztériumának isteni majd emberi dimenzióját, innen eredezteti az Egyház küldetését.

9. A Megváltás misztériumának isteni dimenziója

Amikor az említett zsinati szövegre reflektálunk (GS 22), egy pillanatra se feledjük, hogy Jézus Krisztus, az élő Isten Fia az Atyával való kiengesztelődésünké lett (vö. Róm 5,11; Kol 1,20). Egyedül ő válaszolt teljesen az Atya örök szeretetére, arra az atyaságra, amelyet Isten a kezdettől, a világ teremtésétől kifejezett, amikor az embernek adta a teremtés egész gazdagságát, amennyiben a saját képére és hasonlatosságára teremtette (vö. 1,26; Zsolt 8,6). Krisztus akkor is teljesen válaszolt Isten atyaságára és szeretetére, amikor az ember visszautasította ezt a szeretetet, megtörve az első Szövetséget és mindazokat,

amelyeket Isten később több ízben az emberekkel kötött. A világ Megváltása a szeretet e félelmetes titka, amelyben a teremtettség megújult (GS 37; LG 48) legmélyebb gyökereiben az igazságosság teljessége egy emberi Szívben, az elsőszülött Fiú Szívében, hogy sok emberi szív igazságossága lehessen. Mert Isten az embereket az elsőszülött Fiúban eleve arra rendelte, hogy fiaivá legyenek (vö. Róm 8,29-30; Ef 1,8), öröktől fogva a kegyelemre és a szeretetre hívta meg őket. A Kálvária keresztye, amelyen Jézus Krisztus « elhagyja » ezt a világot, egyben Isten örök atyaságának új megnyilatkozása. Isten Krisztusban újra közel jött az emberiséghez, minden emberhez, neki adva a háromszor szent igazság Lelkét. Az Atyának ez a kinyilatkoztatása és a Szentléleknek ez a kiáradása megértetik Krisztus kereszthalálának jelentését. A teremtés Istene kinyilatkoztatja magát mint a Megváltás Istene: olyan Isten, aki hűséges önmagához, hűséges az ember és világ iránti szeretetéhez, amelyet már a teremtéskor kinyilatkoztatott. Szeretete nem hátrál meg az igazságosság követelményei előtt. Ezért a Fiút, « aki nem ismert bűnt, Isten bűnné tette értünk » (2Kor 5,21; vö. Gal, 3,13). Ha « bűnné tette » őt, aki abszolút bűn nélkül volt, ezt azért tette, hogy kinyilatkoztassa szeretetét, amely mindig nagyobb minden teremtménynél; — ez a szeretet Ő maga, mert « Isten szeretet » (Jn 4,8.16). És főleg, a szeretet nagyobb, mint a bűn, mint a teremtmény gyengesége és esendősége (Róm 8,20), erősebb, mint a halál. Ez a szeretet mindig kész a felemelésre és a megbocsátásra, mindig kész arra, hogy elébe menjen a tékozló fiúnak, mindig keresi « Isten fiainak megnyilvánulását », akik a dicsőségre hivattak. Ezt a szeretetet úgy is meghatározták mint irgalmasságot (Szent Tamás, ST III, 46, 1 ad 3). Ennek a szeretetnek és irgalomnak az ember történetében arca és neve van: Jézus Krisztus.

10. A Megváltás misztériumának emberi dimenziója

Az ember nem élhet szeretet nélkül, önmaga számára is érthetetlen marad, élete értelmetlen, ha nem kapja meg a szeretet kinyilatkoztatását, ha nem találkozik a szeretettel, ha nem tapasztalja meg, nem teszi magáévá a szeretetet, ha nem részesedik belőle. Ezért a Megváltó Krisztus nyilatkoztatja ki teljesen az embert az embernek. Azt mondhatnánk, hogy ez a Megváltás misztériumának emberi dimenziója. Ebben találja meg az ember nagyságát, embersége méltóságát és értékét. A Megváltás misztériuma mintegy újrateremti az embert. « Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Jézus Krisztusban » (Gal 3,28). Az az ember, aki legmélyebben meg akarja érteni önmagát, a felszínes és részleges vagy látszólagos kritériumokon túlhaladva, közeledjék Krisztushoz, — nyugtalanságával, bizonytalanságaival, sőt gyengeségével és bűnével, életével és halálával együtt mintegy « lépjen be » Krisztusba. Magáévá kell tennie, asszimilálnia kell a Megtestesülés és Megváltás teljes misztériumát, hogy megtalálja önmagát. Milyen nagy érték az ember a Teremtő szemében, ha ilyen nagy megváltót érdemelt, ha Isten Fiát adta érte, hogy ő, az ember el ne vesszen, hanem örökké éljen! Az ember értéke és méltósága előtti mély csodálat kifejeződik az Evangélium szövegében is, amely örömhírt jelent a világban, és talán még inkább a mai világban. Ez a csodálat, amely egyben a hit meggyőződése és bizonyossága, szoros kapcsolatban van Krisztussal. Ez határozza meg Krisztus helyét, és hogy úgy mondjuk polgárjogát az ember és az emberiség történetében. Az Egyház nem szűnik meg közösen szemlélni Krisztus misztériumát; tudja a hit bizonyosságával, hogy a kereszttel megvalósult Megváltás véglegesen visszaadta az embernek méltóságát, a világban való létének értelmét, amely értelmet jórészt elveszített a bűn által. A Megváltás a húsvéti misztériumban valósult meg, amely a kereszttel és a halállal a dicsőségre vezet. Az Egyháznak minden korban, de különösen a mienkben az a kötelessége, hogy az emberre irányítsa tekintetét, hogy az egész emberiség tudatát és tapasztalatát Krisztus misztériuma felé tájolja be, hogy minden emberrel megismertesse a Krisztusban megvalósuló Megváltás mélységét. Ugyanakkor elérjük az ember legmélyebb szféráját, az ember szívét, lelkiismeretét, életét.

11. Krisztus misztériuma az Egyház küldetésének és a kereszténységnek alapja

A pápa e fejezet elején ismét visszautal a II. vatikáni zsinatra és VI. Pál első enciklikájára: az Egyház öntudata megnövekedett; felismertük, hogy mielőtt párbeszédet kezdenénk, meg kell nyílnunk a másik felé, akivel beszélni akarunk. A zsinat, hogy egyháztudatunkat felébressze, bemutatta a világot, a különböző vallásokat és a mai ateizmus különböző változatait. Az emberek különböző utakon keresik Istent és egyben emberségük teljes kibontakozását. A zsinat különös figyelmet szentelt a zsidó vallásnak, rámutatva a zsidók és a keresztények közös lelki örökségére.

Az Egyház és valamennyi keresztény a zsinat fényében felismerte Krisztus misztériumának központi helyét, és azt, hogy ez a titok miként világítja meg az ember méltóságát, transzcendens értékét. Krisztus valamennyi tanítványának Ökörülötte kell egyesülnie. Az egység — az egyházi élet, hagyomány, struktúrák, valamennyi Egyház és egyházi közösség diszciplináján keresztül csak komoly munka révén valósul meg, amely törekszik a kölcsönös megismerésre és igyekszik elhárítani a teljes egység elől az akadályokat. De már mostantól kezdve eljuthatunk az egységre, el kell jutnunk és ki kell azt nyilvánítanunk hirdetve Krisztus misztériumát, megmutatva a Megváltás isteni és emberi dimenzióját, fáradhatatlanul küzdve az emberi méltóságért, amelyet mindenki elérhet a Krisztusban kapott kegyelem, a fogadott istenfiúság révén. Jézus Krisztus a szilárd

alapelve és állandó központja annak a küldetésnek, amelyet Isten az embernek adott. E küldetés teljesítése napjainkban különösen is nehéz: « Az Isten országa erőszakot szenved... » « E világ fiai ügyesebbek a világosság fiainál ». Szívesen vállalkozunk erre a szemrehányásra, hogy hasonlítsunk azokhoz, akik az egyháztörténelem során oly gyakran és ma is « Istenért voltak erőszakosak », hogy közösen teljesíthessük küldetésünket, amely ebben áll: kinyilatkoztatni Krisztust a világnak, segíteni minden embert, hogy Benne megtalálja önmagát, segíteni mai fivéreinket és nővéreinket, a népeket, nemzeteket, államokat, az emberiséget, a fejletlen és gazdag országokat, egyszóval minden embert, hogy megismerjék Krisztus kimeríthetetlen gazdagságát, mert ez minden embernek van szánva, mindenki java.

12. Az Egyház küldetése és az ember szabadsága

A küldetés síkján kialakuló egységben — amelyről lényegében Krisztus határoz — minden kereszténynek fel kell fedeznie azt, ami már egyesíti őket, még mielőtt megvalósulna a teljes egység. Ez tehát apostoli és misszionárius egység. Ezzel az egységgel közösen megközelíthetjük az emberi szellem nagyszerű örökségét, amely megnyilatkozott minden vallásban, ahogy a zsinat *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozata mondja (1-2. pont). Ugyanakkor megközelítünk minden kultúrát, minden ideológiát, minden jóakarátú embert. Ezt a közeledést megbecsüléssel, tisztelettel és megkülönböztetéssel tesszük, — ez a magatartás jellemezte az apostoli időktől a missziós magatartást és a misszionárius magatartását. Elég ha itt utalunk Szent Pálnak az Areopáguszon mondott beszédére (Csel 17,22-31).

A missziós magatartás mindig azzal kezdődik, hogy az ember mély tiszteletet érez azzal szemben, ami az «emberben lakik» (Jn 2,25), amit szelleme legmélyén az alapvető problémákkal kapcsolatban kidolgozott. Arról van szó, hogy tiszteljük azt, amit a Lélek, « aki ott fű, ahol akar », művelt az emberben. A misszió sohasem lerombolás, hanem minden érték felvétele és új építés, még ha a gyakorlatban nem is felelt meg mindig ennek a magas eszménynek. Ami pedig a megtérést illeti, amelynek gyökerei a misszióba nyúlnak: tudjuk, hogy ez a megtérés mindig a kegyelem műve, amelyben az embernek teljesen meg kell találnia önmagát.

Ezért korunk Egyháza igen nagy jelentőséget tulajdonít mindannak, amit a II. vatikáni zsinat kifejtett a vallásszabadságról szóló nyilatkozat első és második részében. Mélyen átérezzük azt, hogy az Isten által kinyilatkoztatott igazság kötelez bennünket; érezzük felelősségünket ezzel az igazsággal szemben. Az Egyház krisztusi alapítása folytán őrzője és tanítója ennek az igazságnak, minthogy a Szentlélek különleges segítségét élvezzi, hogy hűségesen megőrizhesse és egész teljességében taníthassa azt. Ezt a küldetést teljesítve tekintünk Krisztusra, aki az első evangélizáló (*Ev. n. 6*), de tekintünk az apostolokra, vértanúkra és hitvallókra is. A vallásszabadságról szóló nyilatkozat meggyőzően tanúsítja, hogy Krisztus és az apostolok, amikor az igazságot hirdetik, amely nem az emberektől, hanem Istentől származik, mély tiszteletet tanúsítanak az ember, annak értelme, akarata, lelkiismerete és szabadsága iránt. Így az emberi személy méltósága részét alkotja ennek a hirdetésnek még szavak alkalmazása nélkül is: egyszerűen a missziós magatartás megfelel korunk különleges igényeinek.

Jézus Krisztus minden kor emberéhez, a miénkéhez is ezekkel a szavakkal közeledik: «Megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít benneteket » (Jn 8,22). Ezek a szavak egy alapvető követelményt és ugyanakkor egy figyelmeztetést tartalmaznak: követelik a becsületességet az igazsággal szemben, amely az igazi szabadság feltétele; figyelmeztetnek arra, hogy el kell kerülni minden látszólagos, felületes, egyoldalú szabadságot, minden olyan szabadságot, amely nem hatol az emberre és a világra vonatkozó igazság legmélyére. Ma is, kétezzer év után Jézus Krisztus hozza el az embernek az igazságon alapuló szabadságot.

III. A megváltott ember és helyzete a mai világban

13. Krisztus egyesült minden emberrel

A pápa, ismét idézve a *Gaudium et Spes* 22. pontját, VI. Pál *Ecclesiam suam* bölcs irányelvei szerint megjelöli azt az egyetlen utat, amelyen a mai Egyháznak járnia kell, amelyen évszázadok óta járt és amely a jövőendő útja. Ezt az utat Krisztus mutatta meg, amikor a megtestesülés által minden egyes emberrel egyesült. Az Egyháznak az tehát az alapvető kötelessége, hogy ez az egység egyre jobban megvalósuljon és megújuljon. Az Egyház ezt az egyetlen célt szolgálja: hogy minden ember megtalálja Krisztust, hogy Krisztus mindenki társaságában végigjárja a létezés útját, az emberre és a világra vonatkozó igazság erejében. És ez az igazság a Megtestesülés és a Megváltás misztériumában van belefoglalva, ebből sugárzik a szeretet ereje. A történelem során kibontakozó fejlődés hátterében — ez a fejlődés különösképpen bonyolulttá vált korunkban a különböző gondolat-rendszerek, világnézetek és politikai rendszerek hálózataival — Jézus Krisztus egy bizonyos módon újra jelenlétűvé válik, minden látszólagos távollét, az Egyház intézményes tevékenységében megmutatkozó korlátok ellenére. Jézus Krisztus

jelen van az igazság és a szeretet erejével, amelyek benne egyedülálló és megismételhetetlen teljességgel fejeződtek ki, jóllehet földi élete rövid volt, és még rövidebb nyilvános működése.

Jézus Krisztus az Egyház legfőbb útja. Ő maga az utunk az « Atya háza felé » (Jn 14,1kk), és ő az út minden ember számára. Az Egyház senkit sem állíthat meg ezen az úton, amely Krisztustól az emberig vezet, ezen az úton, amelyen Krisztus egyesül minden emberrel. Az ember evilági és örök java követeli ezt. Az Egyház Krisztus iránti tiszteletből nem maradhat érzéketlen azzal szemben, ami az ember igazi javát szolgálja, mint ahogy nem maradhat érzéketlen azzal szemben sem, ami az embert fenyegeti. A zsinat különböző dokumentumai több ízben kifejezik az Egyháznak ezt az alapvető gondját, az emberi személlyel való törődését. (Itt három idézet a GS-ből: 91, 38, 76.) Ezek a dokumentumok az embert teljes igazságában, teljes dimenziójában tekintik. Nem az « elvont » emberről van szó, hanem a valóságos, « konkrét », « történelmi » emberről. Minden emberről, mivel mindenki benne foglaltatik a Megváltás misztériumában, és Jézus Krisztus e misztérium által mindenkiel mindörökké egyesült.

Minden világra jövő ember a Megváltás misztériuma folytán az Egyház gondjára van bízva. Ez a gondoskodás kiterjed az egész emberre és egészen különleges módon összpontosul az emberre. Az ember, mivel Isten képmására és hasonlatosságára van teremtve, egyedülálló és megismételhetetlen lény. Erre emlékeztet a zsinat (GS 24), amikor azt mondja: « az ember az egyetlen földi lény, akit önmagáért (tehát a személyért magáért) akart az Isten ». A teljes ember, a legkonkrétebb, a legvalóságosabb ember az, akit Isten akart, kiválasztott öröktől fogva, meghívott, kegyelemre és dicsőségre rendelt.

14. Az Egyház minden útja az emberhez vezet

Az Egyház nem hagyhatja el az embert, akinek « sorsa », vagyis választása, meghívása, születése és halála, üdvössége vagy kárhozata olyan szorosan és elválaszthatatlanul Krisztushoz van kötve. És itt minden egyes emberről van szó, a földön élő valamennyi emberről; a konkrét, egyedülálló történelemmel, élettörténettel rendelkező, teljes és megismételhetetlen emberről.

A pápa itt részletezi ennek az embernek összetevőit, kapcsolatait más emberekkel, a társadalommal, népekkel stb. Az Egyháznak ezt az embert kell tekintenie, amikor küldetését teljesíti. Az emberhez vezető út pedig a Megtestesülés és a Megváltás misztériumán keresztül vezet. A zsinat (GS 10) leírta ennek az embernek a helyzetét a mai világban.

15. Amitől a mai ember fél

Emlékezve a zsinat által leírt helyzetre, figyelve az idők jeleire, a pápa újra jellemzi az állandóan fejlődő mai valóság irányait. Ebben a pontban alkalmazza a hegeli-marxi terminológiából ismert « elidegenedés » kifejezést. Ezt a hosszú leírást csak vázlatosan foglaljuk össze.

Az emberi munka (termelés) eredményei nemcsak az « elidegenítés » tárgyát képezik, tehát nemcsak arról van szó, hogy mások elsajátítják a munka termékeit, hanem ezek a termékek sokszor az ember ellen fordulnak, vagy ellene irányítják őket. A mai ember drámájának ebben áll a legfőbb fejezete. Következésképp az ember egyre inkább a félelemben él. Fél attól, hogy alkotó tevékenységének egy részét ellene fordíthatják, hogy az emberi alkotások az elképzelhetetlen önpusztítás eszközeivé válnak. Olyan katasztrófák fenyegetik, amelyekre nem volt példa a történelemben. Isten akarata az volt, hogy az ember uralkodjék a földön; miért fordítja ezt a hatalmat az ember önmaga ellen? A pápa leírja e fenyegető veszély összetevőit. A föld kiaknázása racionális és becsületes tervezést követel. Valójában nemcsak ipari, hanem katonai célokra is kiaknázzák a föld erőforrásait, a technikát nem ellenőrzik és nem szervezik humanista szempontok szerint, az ember a természetes környezetben csak közvetlen hasznát, a közvetlen fogyasztás lehetőségét látja stb. Sajnos, a technikai haladással nem jár együtt az erkölcsi, etikai haladás. Az ember csodálatos teremtménye — erről a Genézis első lapjain olvashatunk — ma nyugtalansággal tölt el bennünket. A haladás nem teszi az emberi életet emberibbé, emberhez méltóbbá. És — úgy tűnik — maga az ember sem válik igazában jobbá, vagyis lelkiileg érettebbé, nem növekszik méltóságának tudata, felelősségérzete, nem lesz nyitottabb mások, főleg nincstelenek és gyengébbek felé, nem növekszik szolgálatkészsége. A pápa mindezt kérdés formájában veti fel, és első sorban a keresztyényeket szólítja fel lelkiismeretvizsgálatra, hiszen Jézus Krisztus egyetemesen érzékeny tette őket az ember problémái iránt. De e kérdéseket minden embernek fel kell tennie, főleg azoknak, akik felelősek a fejlődésért. Az enciklika a lelki és morális felelősséget és fejlődést sürgeti, mert csak ezekkel oldhatók meg más problémák ebben a világban, ahol a jó és a rossz harcol. A szociális szeretet, mások jogainak tisztelete — minden ember, nemzet és nép jogainak védelme, a különböző egoizmusok, túlzott nacionalizmusok, az uralomvágy és az imperializmus különböző formáival szemben: vajon melyik van növekvőben a kettő közül. Mindezeket a kérdéseket fel kell vetnie az Egyháznak, hiszen ma embermilliókat nyugtalanítanak e szorongató problémák. Az Egyházat ugyan az eszkatologikus hit élteti, de az ember sorsa, a fejlődés gondja elválaszthatatlanul küldetéséhez kapcsolódik. E gondoskodás princípiumát magában Jézus Krisztusban találja, amint erről az evangéliumok tanúskodnak.

16. Haladás vagy fenyegetés?

A 2000. év felé közeledő kor, a mi nemzedékünk ideje a nagy haladás kora, és ugyanakkor mindenfajta veszélyekkel fenyegeti az embert. Ezért az Egyháznak minden jóakarátú emberhez szólnia kell és mindig párbeszédet kell folytatnia velük. Úgy látszik, hogy a mai ember helyzete távol van az erkölcsi rend objektív követelményeitől, miként az igazságosság, és még inkább a szociális szeretet követelményeitől. Arról van itt szó, amit a Teremtőnek az emberhez intézett első üzenete fejez ki, amikor reá bízta a földet azzal, hogy hajtja uralma alá. Ezt az első üzenetet megerősítette az Úr Krisztus a Megváltás misztériumában. Ezt fejezi ki a II. vatikáni zsinat (LG 10,36), amikor az ember « királyságáról » beszél, tehát arról, hogy hivatása a Krisztus királyi szolgálatában (*munus regale*) való részesedés. Ennek a királyi szolgálatnak a lényege: az embernek uralma alá kell hajtania a látható világot (teljesítve a Teremtő által kijelölt feladatot); ez pedig a következőt jelenti: elsőbbséget juttatni az etikának a technikaival szemben, biztosítani a személy primátusát a dolgokkal szemben, a szellem felsőbbrendűségét az anyaggal szemben. Amint egy mai filozófus és a zsinat is tanítja, nemcsak többet *birtokolni*, hanem többnek *lenni*.

A pápa ezután leírja a mai élet visszasságait: miközben az ember meghódítja a világot, többféle módon alá van vetve neki; elveszíti uralmát a dolgok felett; számtalan módon manipulálják a közösségi élet megszervezése, a termelési rendszerek, a tömegtájékoztatási eszközök révén. Az ember azonban nem mondhat le az őt megillető helyről, nem lehet rabszolgája a dolgoknak, gazdasági rendszereknek, a termelésnek, saját munkája termékeinek. A teljesen materialista civilizáció erre a rabszolgaságra ítéli az embert, mégha úttörői ezt nem is akarják. Kétségtől az egyik legalapvetőbb emberi probléma korunkban. Nemcsak az ember elméleti meghatározásáról van szó, hanem az élet és a civilizáció egész dinamizmusáról, a mindennapi élet különböző kezdeményezéseiről és ugyanakkor civilizációs, politikai, gazdasági, társadalmi, etikai stb. programok kiindulópontjáról.

Amikor a pápa így leírja a mai ember helyzetét, amely annyira eltávolodott az erkölcsi rend, az igazságosság és a szociális szeretet követelményeitől, hivatkozik a pápai, zsinati, szinódusi dokumentumokra, amelyek már megfigyelték ezt a helyzetet és keresték a keresztény megoldásokat. Ezután egészen vázlatosan utal a fogyasztói társadalom illetve a fejlődésben elmaradt népek problémáira, a nemzetközi politikai-gazdasági rend egyensúlyhiányára, igazságtalan struktúráira, amelyek azt eredményezik, hogy egyes népek vagy rétegek nyomorban élnek, mások gazdagságban dűskálnak. Innen erednek a súlyos társadalmi problémák: infláció, munkanélküliség, különböző zavarok... Ez a dráma nem hagyhat senkit közömbösen. Az ember méltóságának megfelelő teremtő újításokra van szükség. A feladat nem lehetetlen. A reformokat, az új világgazdasági rend megteremtését sürgeti az emberi szolidaritás. Helyet kell hagyni az egészséges versenynek, igazságosabban kell elosztani (világméretű távlatokban) a gazdagságot, hogy az elmaradt népek fokozatosan és hathatósan fejlődhessenek. De II. János Pál rögtön hozzáfűzi: a gazdasági élet struktúráinak átalakítása csak úgy lehetséges, ha igazán megtérnek a szellemek, akaratok és szívek. Az átalakulások forrása az igazi emberi szabadság. Csak akkor lehetséges az igazán emberi közgazdaság megteremtése, ha az ösztönökön uralkodnak, ha az emberi energiáknak irányt adnak, ha a teljes fejlődés és az emberek népek szolidáris fejlődése szabja meg az akcióterveket, úgy, ahogy azt VI. Pál pápa kifejtette *Populorum progressio* kezdetű enciklikájában.

Egyszóval: erkölcsi felelősségtudatra van szükség, amelynek alanya nem más, mint az ember. A keresztények számára különösen is világos ez a felelősség, ha emlékeznek az utolsó ítélet jelenetére, ahogy azt, Máté 25. fejezetében olvashatjuk: « Éheztem, és ennem adtatok... » stb. Ez az eszkatologikus jelenet marad mindig az emberi tettek és a történelem « mércéje ». Az evangélium szavai csak fokozottabb figyelmeztetésként hatnak, ha a mai világ helyzetére gondolunk: kenyér helyett pusztító modern fegyvereket kínálnak az elmaradt népeknek, és ezeket a fegyvereket nem annyira jogaik védelmére szánják, hanem egyszerűen a sovinizmus, imperializmus és neokolonializmus szándéka vezeti ezt az akciót.

Talán ezek a megfontolások elvontak, talán alkalmat adnak arra, hogy az egyik fél a másikat vádolja vagy az Egyház ellen fordítsák őket. De az Egyház nem rendelkezik más fegyverekkel, mint a szellem, a szó, a szeretet fegyvereivel. Ezért alkalmas és alkalmatlan időben hallatja az üzenetet, Isten és az ember nevében kéri mindkét félt: « Ne öljetek! Ne készítetek az emberek számára pusztulást! Gondoljatok testvéreitekre, akik éheznek és nyomorognak! Tiszteljétek minden ember méltóságát és szabadságát! »

17. Az ember jogai: « betű » avagy « szellem »?

A Szentatya az enciklikának ebben a leghosszabb pontjában fogalmazza meg az előző elméleti (krisztológiai, antropológiai és ekkleziológiai) megfontolások gyakorlati következményeit, már amennyiben az Egyház és a világ kapcsolatát tekintjük. Miután emlékeztetett az ENSZ nagyszerű erőfeszítésére, az emberi jogok védelmét célzó kezdeményezéseire, kiemeli: az Egyház küldetéséhez tartozik mindaz, ami az emberi jogok védelmét szolgálja és ezáltal elősegíti a társadalmi és nemzetközi békét. XXIII. János, a II. vatikáni zsinat és VI. Pál ezt a témát részletesen tárgyalták. « Végeredményben — fűzi hozzá II. János Pál — a béke visszavezethető az ember sérthetetlen jogainak tiszteltetére: *opus iustitiae pax*, míg a háború ezeknek a jogoknak a megsértéséből származik és e jogok még súlyosabb megsértését vonja maga után. Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata és az ENSZ működése nem csupán azt célozza, hogy végleg szakítsunk az utolsó világháború rettenetes

tapasztalatával, hanem azt is, hogy állandóan revideáljuk a programokat, gazdasági és politikai rendszereket az emberi személy és közösség alapvető javát tartva szem előtt.

A pápa itt kitér azokra az államtotalitarizmusokra, amelyek a század derekán a háború rettenetes katasztrófájához vezettek, és amelyekkel szemben az Egyház világosan állást foglalt (hivatkozás többek között a *Non abbiamo bisogno*, a *Divini Redemptoris* és a *Mit brennender Sorge* k. pápai körlevelekre). Ezek a totalitarizmusok látszólag a nagyobb jó, az államérdek érdekében működtek, valójában azonban, amint ezt a történelem megmutatta, csak egyetlen párt javát keresték, amely pártot azonosították az állammal. Ezek a rendszerek elnyomták az alapvető emberi jogokat, amelyeket századunk derekán nemzetközileg is megszövegeztek. Az Egyház állandóan azt kérdezi a jóakarató emberektől, hogy vajon az emberi jogok egyetemes nyilatkozata betűjének elfogadásán túl igazában megvalósítják-e annak szellemét is? Megalapozott az a félelem, hogy igen gyakran távol vagyunk még ettől a megvalósítástól; sőt a társadalom és a közélet még ellentétben áll a nyilatkozat betűjével is.

Az állam alapvető jelentése az, hogy az a társadalom, amely ezt a politikai közösséget alkotja, tehát a nép, ura legyen saját sorsának. Ez nem valósul meg akkor, amikor egy kis csoport uralkodik a nagy többségen. Az állami hatalomnak a közjó szolgálatában kell állnia, ahogy ezt az Egyház mindig is tanította. Ez a közjó nem valósul meg, ha az állampolgároknak nem biztosítják jogaikat. Ebben az esetben szétzilálódik a társadalom: elnyomás, megfélemlítés, erőszak, terrorizmus uralkodik; századunkban számos példát szolgáltatott erre a totalitarizmusok.

A pápa ezután az ember egyik legalapvetőbb jogáról, a vallásszabadságról és a lelkiismereti szabadságról beszél, hivatkozva a *Dignitatis humanae* kezdetű zsinati nyilatkozatra. Kimutatja azt, hogy a vallásszabadság korlátozása vagy megsértése ellentmond az ember méltóságának, objektív jogainak. A nyilatkozat világosan leírja, miben áll ez a korlátozás és jogsértés. Itt alapvető emberi jelenségről van szó. Csakugyan, még a hitetlenséget, az ateizmust is csak a vallással és a hittel kapcsolatban értjük meg. Ezért igen nehéz elfogadni pusztán emberi szempontból is azt az álláspontot, amely szerint egyedül az ateizmusnak van polgárjoga a nyilvános és társadalmi életben, míg a hívőket éppen hogy csak eltűrik, vagy úgy bánnak velük, mint másodrendű állampolgárokkal, vagy végül — ami szintén megtörtént —, teljesen megfosztják őket állampolgári jogaiktól. E pont végén a pápa valamennyi hívő nevében a társadalmi és politikai élet vezetőihez fordul: tartsák tiszteletben a vallás jogait és az Egyház működési szabadságát. E jog biztosítása a feltétele az igazi emberi fejlődésnek.

IV. Az Egyház küldetése és az ember sorsa

18. Az Egyház és az ember krisztusi hivatása

A pápa miután leírta a mai ember helyzetét, ismét Krisztus, a Megváltás misztériuma felé irányítja a tekinteteket és a szíveket. Az ember problémájára ugyanis ebben a fényben kell keresnünk a megoldásokat. « Krisztus a megtestesülés által valamiként egyesült minden emberrel » — ismétli a Szentatya a zsinat tanítását. Az Egyház behatolva Krisztus misztériumába, mélyebben megéli természetét és küldetését. Szent Pál szerint az Egyház Krisztus Teste. A II. vatikáni zsinat a biblikus és patrisztikus hagyományra támaszkodva összekapcsolta az Egyház = Krisztus titokzatos Teste és az Egyház = Isten népe képet. Ezt a Testet, ezt a látható társaságot a meghalt és feltámadt Krisztus Lelke élteti. Krisztus mintájára az Egyháznak is egyre szorosabban egyesülnie kell minden emberrel. Krisztus és az ember egységéből születik az új ember, aki arra van hivatva, hogy részesedjék Isten életéből.

Erre az isteni életre készítette elő Isten az embert öröktől fogva; ez az isteni terv valósul meg az ember evilági sorsában. Emberi életünk végén szükségképpen következik a halál. De a megfeszített és feltámadt Krisztusban felragyogott számunkra a boldog feltámadás reménye, a jövődő halhatatlanság ígérete. A testet a Lélek élteti. Az Egyház megéli ezt a valóságot az evilági életben, az emberi szellem nyugalansága közepette, amelyről Szent Ágoston beszél a Vallomások elején: « Magadnak teremtetél minket, Urunk, és nyugtalan a szívünk, míg nem nyugszik tebenned ». Ebben a nyugalanságban lüktet mindaz, ami legmélyebben emberi: az igazság keresése, a jó kielégíthetetlen vágya, a szabadság éhsége, a szép nosztalgiaja, a lelkiismeret szava. Az Egyház szemével tekintve az emberre, tudatosítja azt, milyen nagy kincs őrzője. Az emberiség értékeit Krisztus a fogadott fiúság, az istengyermekség kimondhatatlan misztériumával gazdagította. Isten egyszülött Fiában fiak vagyunk és ezt mondjuk Istennek: Abba, Atya; ugyanakkor ez a kegyelem az Egyházat is összefogó erő, ez adja tevékenységének értelmét. Ez által az erő által egyesül az Egyház Krisztus Lelkével, aki szétosztja a Megváltás kegyelmeit. A jelenkori Egyház különös és egyre növekvő buzgósággal imádkozik a Szentlélek ajándékaiért, gyümölcseiért. *Veni, Sancte Spiritus...* A pünkösdi Lélekhez intézett imádság a válasz korunk materializmusaira. A lelkiek iránti igényt tapasztaljuk azoknál is, akik az Egyház látható határain kívül vannak. A *Lumen gentium* k. zsinati konstitúció elején olvassuk, hogy az Egyház szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való egységnek és az egész emberi nem egységének. A Szentlélekhez forduló és a Szentlélek által végzett imádság segíti az Egyházat arra, hogy egyre jobban behatoljon a Megváltás misztériumába.

19. Az Egyház felelős az igazságért

Ebben a pontban a pápa gyakran idézi a II. vatikáni zsinat különböző dokumentumait, amelyekben viszont hivatkozás van az I. vatikáni zsinatra, főleg a csalatkozhatatlanság és az egyházi tanítóhivatal kérdéseiben. Krisztus ezt mondta tanítványainak « A tanítás, amit hallotok, nem az enyém, hanem az Atyáé, aki küldött engem (Jn 14,24). A Fiú, aki az Atya kebelén volt és az Atya tanítását nyilatkoztatja ki, maga is hűséges az isteni igazság forrásához. Amikor az Egyház megvallja és tanítja a hitet, szorosan az isteni igazsághoz ragaszkodik. Krisztus megígérte neki az igazság Lelkének különleges támogatását, a csalatkozhatatlanság ajándékát, hogy hűségesen adja át és tanítsa az isteni igazságot, amint az I. Vaticanum tanította és a II. Vaticanum megerősítette; továbbá Isten népe egészét is felruházta a hit sajátos érzékével. Következésképp részesedünk Krisztus prófétai küldetéséből, és e küldetés erejében az isteni igazság szolgálatára vagyunk az Egyházban.

Az cnciklika ezután rátér az Isten szava értelmezésére, és itt külön szól a teológia feladatáról. A teológiának mindig fontos szerepe volt az Egyházban. A pápa azt óhajtja, hogy a teológia teremtő és termékeny módon részesedjék Krisztus prófétai küldetéséből. Ezért a teológusok, az isteni igazság szolgálói, egyre jobban mélyítsék el ezt, de sosem téveszthetik szem elől egyházi szolgálatuk jelentését, amely lényegében *intellectus fidei*, a hit megértése. De e fogalom kétoldali, ahogy a következő kettős kifejezés jelzi: *intellege, ut credas — crede, ut intellegas*. (Érts, hogy higgy — higgy, hogy érts) E kifejezéseket akkor alkalmazzák helyesen a teológusok, ha a Tanítóhivatalt igyekeznek szolgálni; ezt pedig az Egyházban a Péter utódával hierarchikus egységben levő püspökök gyakorolják. Továbbá a teológusoknak a lelkipásztorkodás, az egész Isten népe apostoli elkötelezettségének szolgálatába kell állítaniuk tudásukat. Az egyházi tudományokat művelő teológusok törekedjenek a hit és a tudás (bölcsség) egységére; használják fel a természettudományok és embertudományok, valamint a filozófia eredményeit. A teológiában nemcsak megengedett, hanem kívánatos egy bizonyos módszertani pluralizmus, de a kutatásnak nem szabad eltávolodnia a hit és erkölcs tanításában az alapvető egységtől. Ezért elengedhetetlen a teológia szoros együttműködése a tanítóhivatallal. Senki sem művelheti a teológiát úgy, mintha az egyszerűen a saját személyes gondolatainak előadása lenne; hanem mindenkinek szoros egységben kell maradnia az igazság tanításáért felelős Egyházzal.

20. Az Eukarisztia és a penitencia

Az Egyház nemcsak a Mester szavához való hűséggel, az igazság szolgálatával vesz részt a Megváltás misztériumában, hanem a szentségek, főleg az Eukarisztia révén is. Ez a szentség minden szentségi élet központja és csúcsa: a keresztyén általa fogadja be a Megváltás üdvözítő erejét. Kezdetként a keresztség által részesedünk Krisztus halálában, hogy részünk legyen feltámadásában is, majd az Eukarisztiában teljesedik be a Megváltás kegyelmében való részvételünk. Krisztus a keresztt oltárán felajánlotta magát áldozatul az Atyának, — « engedelmes lett egészen a kereszthalálig ». Ezért az Atya megdicsőítette őt. A testileg is megdicsőült Krisztus új élete hathatós jele lett az emberiségnek adott új ajándéknak, a Szentléleknek.

Az Eukarisztia révén fejeződik ki a legtökéletesebben az, hogy új teremtmények lettünk Krisztusban. Erről a fogadott fiúság Lelke tanúskodik. Alapvető doktrinális és egzisztenciális igazság, hogy az Eukarisztia építi az Egyházat, teszi Isten népét igazi közösséggé. Megemlékezve az Úr kereszthaláláról, építjük az új közösséget, az Egyház egységét. Az Egyház az Eukarisztiából él. E szentség jelentését a Tanítóhivatal a legrégibb idők óta mostanáig (VI. Pál *Mysterium fidei* k. enciklikájáig) kifejtette. A teológusok, a hitből és az imádságból élő emberek, aszkéták és misztikusok csodálatos reflexiói ellenére is még csak a titok küszöbénél vagyunk, lehetetlen ugyanis megragadnunk és kifejeznünk e misztérium teljességét. Valóban az Eukarisztia kimondhatatlan szentség. Állandóan előre kell haladnunk az eukarisztikus életben. Nincs tehát megengedve az, hogy a saját gondolkodás — élet — és cselekvésmódunk szerint értelmezzük azt, hogy lefokozzuk e szentség teljes és lényegi jelentését. Az Eukarisztia egyszerre szentség és áldozat, szentség és kommúnió, szentség és jelenlét. Az Úr Testének és Vérének ünneplésében tisztelni kell az isteni misztérium teljes dimenzióját, a szentségi jel teljes jelentését: Krisztus valóban jelen van, őt vesszük, a lélek eltelik kegyelemmel és a jövőndő dicsőség zálogát kapja. (Sacr. Conc. 47). Mindebből folyik az a kötelesség, hogy meg kell tartanunk szigorúan a liturgikus szabályokat és mindazt, ami a közösségi istentisztelet tanújele. Mindenkinek, de főleg a püspököknek örködniük kell azon, hogy a szeretet szentsége Isten népe életének középpontja legyen, hogy Krisztus szeretetére szeretettel válaszoljunk és Ő legyen lelkünk élete. Sohasem feledhetjük Szent Pál szavait: « Vizsgálja meg magát mindenki és úgy egyék ebből a kenyérből és igyék ebből a kehelyből » (1 Kor 11,28). Az Apostolnak ez a buzdítása jelzi az Eukarisztia és a penitencia közötti szoros kapcsolatot.

Krisztus tanításának, « jóhírének » első szava a *metánoia*, — « Térjetek meg, és higgyetek az evangéliumnak » (Mk 1,15). Az Eukarisztia és a penitencia az igazán keresztyén élet két szorosan összefüggő dimenziója. Ugyanaz a Krisztus, aki meghív az eukarisztikus lakomára, felszólít bennünket a megtérésre. Az állandó megtérésre való törekvés nélkül az Eukarisztiában való részesedés meg van fosztva teljes megváltó erejétől, de mindenképpen hiányzik a kellő lelki felkészültség ahhoz, hogy felajánljuk Istennek azt a lelki áldozatot, amely a Krisztus papságában való részesedés lényegét fejezi ki. Mert Krisztus papságában csak úgy részesedünk, ha vele együtt önmagunkat teljesen felajánljuk az Atyának.

A pápa itt emlékeztet arra, hogy az újabb időkben nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy a legrégebbi egyházi hagyomány szerint visszaállítsák a bűnbánat (főleg a bűnbánat szentsége) gyakorlatának közösségi vonásait. Ezek a kezdeményezések hasznosak és

kétségkívül gazdagítják a mai Egyház szentségi gyakorlatát. Nem feledhetjük azonban, hogy a megtérés az ember személyes benső aktusa, és ezt senki más nem teheti meg helyette, a közösség nem helyettesítheti. Jóllehet a közösség a közös penitenciatartásban kedvezően befolyásolhatja a személyes megtérést, végső eredményben magának a személynek kell büntudattal és bizalommal Isten elé járulnia és a zsoltárossal megvallania: « Vétkeztem ellened ». Az Egyház, amikor védi a szentségi gyónás évszázados gyakorlatát, az emberi lélek sajátságos jogát védi. A bűnbánó személyesen találkozik a Keresztrefeszített Krisztussal, aki a szentség kiszolgáltatója által ezt mondja: « Bűneid meg vannak bocsátva », « menj, és többé ne vetkezzél ». A pápa végül a szentségi gyónáson túl figyelmünkbe ajánlja (VI. Pál *Penitemini* k. apostoli konstitúciójára utalva) a bűnbánat erényének gyakorlását is, a különböző penitenciagyakorlatokat.

21. Keresztény hivatás: szolgálni és uralkodni

Az enciklika utolsó előtti pontja a Krisztus királyi küldetésében való részesedést világítja meg. Ezt a szempontot is a zsinat tanítására utalva fejt ki. Fel kell fedoznunk magunkban és másokban a « királyi » méltóságot. Ez elsősorban azt jelenti, hogy Krisztus példájára készek vagyunk a szolgálatra. Csak szolgálva uralkodhatunk. Ugyanakkor Krisztus magatartása azt példázza, hogy a szolgálat egy bizonyos lelki érettséget követel tőlünk, vagyis uralkodnunk kell önmagunkon, hogy méltón és hathatósan szolgálhassunk másokat. Krisztus királyi funkciójában való részesedésünk a keresztény és egyszerűen emberi morális szférájához kapcsol bennünket. A zsinat emlékeztetett arra, hogy nemcsak a papok hanem a világiak is, nemcsak a hierarchia, hanem a férfi és női szerzetesek is részesednek Krisztus királyi küldetésében. Az Egyház nemcsak szociológiai valóság (amit részben az Isten népe kép fejez ki), hanem Krisztus titokzatos teste is. A hozzá való tartozás tehát nem szociológiai tény, hanem a kegyelem üdvözítő működésében való részesedés. Krisztus az egyházi közösség minden tagját hívja: « Kövess engem ». Ez kifejezi a keresztény élet személyes jellegét. De ugyanakkor a keresztény lét közösségi is, Krisztus maga kapcsolja össze ezt a közösséget.

A pápa a zsinat tanítására hivatkozva még kitér ennek az ontológiai közösségnek sajátosságaira, a szinodális, apostoli és organikus vonásokra. Majd hangsúlyozza: Minden egyes tagnak építenie kell Krisztus testét hivatása és felelőssége tudatában: ez vonatkozik a pápára, a püspökökre, papokra, szerzetesekre, szerzetesnőkre és világiakra, házastársakra, szülőkre, minden állapotú és foglalkozású nőkre és férfiakra. Az Istentől kapott hivatáshoz való hűségről és az Egyház iránti közös felelősségről van szó, amelyet a II. vatikáni zsinat hangsúlyozott. Mindenkinek saját ajándékai vannak az Egyházban, sajátos hivatása, sajátos módon részesedik az Egyház üdvözítő küldetésében, használ a másoknak, építi az Egyházat és a testvéri közösséget az emberi élet különböző területein. A hivatáshoz való hűség nem más, mint a királyi szolgálatra való állandó készség.

22. Reménységünk Anyja

Az enciklika utolsó pontja Krisztus és az Egyház Anyját, Máriát állítja elénk eszményképpül. Krisztus azt akarja, hogy életünk legyen, és minél bőségebb legyen (Jn 10,10). Az Egyház részesít bennünket a Megváltás misztériumában: a Szentlélek által leszünk élő tagjai az Egyháznak. A Lélek által Isten szeretete kiárad szívünkbe (Róm 5,5). Az Egyház anyánk, mert új életre szül bennünket. De ugyanakkor az Egyháznak is szüksége van Anyára. A zsinat *Lumen gentium* kezdetű konstitúciója Máriát az Egyház anyjának nevezi, és VI. Pál a zsinatot bezáró beszédében Krisztus Anyját ünnepélyesen az Egyház anyjának nyilvánította. II. János Pál is első enciklikája végén, pápai szolgálata hajnalán erre a tanításra hivatkozik.

« Mária az Egyház anyja, mivel az örök Atya kimondhatatlan kiválasztása erejében, a Szeretet Lelke különleges tevékenysége folytán emberi életet adott Isten Fiának, aki által és akiért minden létezik (Zsid 2,10), és akitől (Krisztustól) Isten népe a kegyelmet és a kiválasztottság méltóságát kapja. Krisztus maga akarta kiterjeszteni Mária anyaságát minden emberre, amikor a keresztről neki adta a szeretett tanítványt. Mária a cenákulumban az apostolokkal együtt várja a Szentlelket pünkösdig, amikor megszületik az Egyház. Mária az anyagi üdvözlés óta részt vesz az üdvösség történetében; senki úgy be nem hatolt a Megváltás misztériumába, mint ő, ezért ő vezethet bennünket e misztérium isteni és emberi dimenziójába. Ebben áll istenanyasága kegyelmének rendkívüli jellege.

Végül hangsúlyozza, hogy most főleg imára van szüksége az Egyháznak, hogy a nehézségek ne váljanak krízis forrásaivá, hanem kiindulópont legyenek az Ígért föld felé vándorló Isten népe számára a történelemnek ebben a szakaszában, amikor 2000 felé közeledünk. Valamennyiünknek állhatatosan ki kell tartanunk az imában Máriával, mint hajdan az apostolok és tanítványok tették a jeruzsálemi cenákulumban. Ezután a pápa így zárja enciklikáját: « Főleg könyörgök Máriához, az Egyházi Anyjához, hogy maradjon velünk, amikor állhatatosan az emberiség új adventjében imádkozunk, hogy Egyházat alkossunk, Fia titokzatos Testét. Remélem, hogy ennek az imádságnak erejében képesek leszünk befogadni a Szentlelket, aki leszáll ránk és így Krisztus tanúi leszünk a föld szélső határáig mint azok, akik pünkösdi napján kiléptek a cenákulumból ».

Katolikus Szemle

1979.

XXXI. évfolyam 3. szám

KOVÁCS K., Zoltán : A LENGYEL PÁPA ÉS MI MAGYAROK**Pápai levél a magyar Püspöki Karhoz**

Már kezdjük megszokni, hogy egy középeurópai nép fia ül Szent Péter trónján, jóllehet megválasztása rendkívüli, történelmi jelentőségű esemény az egyház életében. Bennünket magyarokat azonban még külön is érint, hogy II. János Pál pápa a velünk sokesetben történelmi sorsközösségben és állandó érzelmi kapcsolatban élő lengyel nép fia. Wojtyła bíboros egyházmegyéjének székhelyén, a krakkói székesegyházban ma is élő hagyomány a Magyarországról származó Boldog Hedvig királynő tisztelete. Ez volt egyik személyes oka annak, hogy beiktatása után alig egy hónappal nyílt levélben fordult Lékai bíboros, esztergomi érsekhez és Magyarország többi főpásztorához. A másik indítást — ahogy az a levélből ugyancsak kiderül — a két nép közös történelme, a szomszédság, a közös uralkodóházak, a közös történelmi sorsa adta.

A személyes okok lényegesek, de nem magyarázzák meg teljesen, miért a magyar Püspöki Kar, és ezen keresztül a magyarság az, amelyhez elsőnek fordul a lengyel népnek szóló üzenetei után ilyen szokatlan, történelmi jelentőségű formában. Elhatározásának két magyarázata lehetséges. Kiszivárgott hírek szerint I. János Pál pápa megválasztása előtti napokban Wyszyński bíboros a Vatikánban gyülekező bíborosok körében kifejezésre juttatta, hogy nehéz egyházpolitikai küzdelmeiben nem számíthat a hasonló helyzetben lévő bíborostársai támogatására. Kijelentése csak a magyar bíborost érinthette és érthető hangulati feszültséghez vezetett a két egyházfő között. Wojtyła bíboros, az új pápa számára ez a feszültség sürgős megoldásra váró feladatként jelentkezett, figyelmét a magyar katolikus egyház helyzetére irányította. December 2.-án kelt levelével tehát kifejezésre juttatta, hogy különös figyelemmel tördök a Magyarországon kialakult egyházpolitikai helyzettel és folytatni kívánja a VI. Pál pápa által rendszeresített tárgyalásokat.

Az uralkodása 3. hónapjában írt levele méltán okozott meglepetést. Jellegét tekintve meleg hangja, utalása a magyar katolikus egyház történelmi hivatására és annak folytatására irányuló biztatása atyai intelemként hat. A pápa azt kívánja, hogy a magyar egyház pásztorainak munkája « formálja az emberek lelkét, szívét, lelkiismeretét és tanítsa meg őket a szeretet parancsának értelmére, mindenki emberi méltóságának tiszteletére, a nemes szabadság átérzésére, amely a közjóért végzett munka szeretetével párosul...». Továbbá arra kéri a püspököket, hogy törekedjenek « mindezeknek a céloknak hasznos, gyümölcsöző szolgálatára, apostoli tanúságtétel által, a lelkek üdvére irányuló törekvés és a nemzeti hagyományok megbecsülése révén, valamint azzal, hogy közösségben maradnak szent Péter utódjával és Krisztus egyházának püspöki testületével ».

Az Új Ember hetilapban is megjelent levél tartalmi vonatkozásain túl egyben azt is jelentette, hogy a VI. Pál pápa által kezdeményezett, végrehajtása során sok kételkedést és vitát kiváltó keleti egyházpolitikája, a nyomában a magyar közvéleményben kialakult hangulati feszültség fordulóponthoz érkezett. Olyan pápa vette kezébe az egyház kormányzását, aki személyes tapasztalataiból ismeri a kommunista rendszerű országokban kialakult egyházpolitikai helyzetet, az állami ill. párthatóságok praktikáit, a klérus és a laikus hívők, vagyis az egyház nehéz helyzetét.

Tapasztalatvilágához ugyanakkor hozzátartozik az ilyen veszélyes körülmények között tanúsított okosság és helytállás, koncepciózus egyházpolitika lehetősége és eredménye is.

A pápa beszéde a magyar püspökökhöz Rómában

Lengyelországi útja előtt a pápa mégegyszer szólt a magyar főpásztorokhoz. A Rómában tartózkodó és a Collegium Germanicum-Hungaricum 400 éves és a Pápai Magyar Intézet fennállásának 50 éves jubileumát ünneplő magyar püspökök kihallgatásán, április 6.-án, méltatta a két intézmény jelentőségét és kifejezte örömét, hogy hosszú szünet után ismét jöhetnek továbbtanulni szándékozó magyar teológusok a kollégiumba és a renovált intézetbe. A keresztény nevelésről szóló zsinati határozatot idézve hangsúlyozta annak a papi utánpótlás képzésére vonatkozó passzusait, a papi hivatás áldozatos jellegét, a laikusok apostoli hivatását és utalt pápaságának szellemi programját tartalmazó első *Redemptor Hominis* kezdetű enciklikájára, továbbá ajánlásokat adott az ifjúságnevelés néhány időszerű kérdéséhez és végül valamennyi magyar püspökhöz, paphoz és laikushoz fordulva a következő szavakkal buzdította őket a hithez való hűségre: « Legyetek állhatatosak Isten és Krisztusba vetett hitetekben és adjátok tovább az Úrnak ezt az egyedülálló ajándékát szeretettel a következő nemzedékeknek! » Majd üdvözlétének és jókívánságainak tolmácsolását kérte Magyarország civil hatóságainak, azoknak is, akik nem osztják az egyház hitét.

II. János Pál pápának e két megnyilatkozásából kiderül, hogy jól ismeri az egyház magyarországi helyzetét és a megoldásra váró problémák súlypontját, a papi utánpótlás, az ifjúságnevelés, a hitoktatás útjában álló akadályokat, végül pedig a megoldásukhoz szükséges áldozatos munka fontosságát a püspökök részéről és a hatóságok jóindulatának fontosságát a feltételek javításához. Megnyilatkozásainak formája és tartalma azonban azt is kifejezésre juttatja, hogy tisztában van azzal a hátrányos különbséggel, amely a magyar egyház helyzetét jellemzi a lengyeléhez viszonyítva és arra tekintettel kíván lenni. Közvetlen gesztusaiból, intéseiből és biztatásaiból, időközben történt újabb püspöki kinevezéseiből azonban az is kiderül, hogy az új pápa keleteurópai egyházpolitikája a VI. Pál által lefektetett alapokon nyugszik, annak szerves folytatása, de módszereiben választékosabb, körültekintőbb és egyben határozottabb is. Casaroli érsek bíborosi és államtitkári kinevezése és a pápa lengyelországi látogatásának megnyilatkozásai egyben azt is jelzik, hogy a Vatikán keleti egyházpolitikájának szakértője és irányítója is saját maga.

Megnyilatkozásai lengyelországi útján

Törődését velünk, magyarokkal, érezhettük akkor is, mikor hazájában szülőföldjén járva és valamennyi közép és keleteurópai nép nevében szólva, ismételten utalt arra a szerepre, amelyet az egyház e népek nemzetté formálásában és állami önállóságának kialakításában betöltött. Ennek a közös közép-európai múltnak, valamint az emberi szabadságjogok korlátolt érvényesülésének hangsúlyozásával olyan értékekre hívta fel a figyelmet, amelyek mellőzéséről és hiányáról régen nem esett szó ilyen egyetemes nyíltsággal és határozottsággal ebben a térségben.

Többek között a lengyel Püspöki Kar ülésén mondott beszédében világosan megfogalmazta, hogy az egyház és az állam közötti viszony normalizálásának alapja csakis a teljes vallásszabadság biztosítása lehet. Módszerként az állam és az egyház közötti párbeszédet, szóval az őszinte szándékú tárgyalások útját ajánlotta. Lényeges kiegészítése ennek az egyházpolitikai törekvésnek a pápának krakkói beszédében elejtett megjegyzése: « Emlékeztetek arra — mondotta —, hogy az egyház nem imperialista, nem tör világi hatalomra, az egyház csak szolgálni akar ».

Nem mellékes felfigyelni arra sem, hogy II. János Pál pápa lengyelországi útja során milyen aktív határozott és mégis természetes, közvetlen, szeretetreméltó magatartással hirdette a krisztusi tanítást. Beszédei, szabadon fogalmazott, rögtönzött megnyilatkozásai sem lépték túl a földrajzi és politikai adottságok által megszabott határokat. És mégis mindezt úgy tette, hogy beszédeiből, gesztusaiból, magatartásából biztatás, bátorítás sugárzott, amely valamennyi közép-keleteurópai népnek, nekünk magyaroknak is szól.

Ezt kifejezetten meg is mondta varsói beszédének befejező mondatában: Remélem, kedves testvéreim, meghalljátok szavaimat mindenütt. Nem akarom azt hinni, hogy ne hallják meg a pápa szavait az egész világon. Olyan korszakban élünk, amelyben a tájékoztatás szabadságát félreérthetetlenül deklarálták ». Útjának negyedik napján Czensztochowában, Lékai László bíboros primást és püspöktársait köszöntve külön és újból üdvözölte a magyar népet, utalva december elején küldött levelének tartalmára is.

Várható következmények

Ezeket a közvetlen gesztusokat a magyarság a lengyel származású pápa uralkodásának első 8 hónapja alatt kapta, eltekintve a személyes jellegű római látogatások és kapcsolatok során kifejezésre juttatott érdeklődésétől, figyelmességeitől. A pápa és a magyarság között egyre határozottabban kialakuló szívélyes kapcsolat azonban érzelmi vonatkozásai mellett egyre inkább egyházpolitikai tényezővé is válik. Ennek egyik jeleként értékelhetjük az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének, Miklós Imrének szeptember elején tartott bécsi sajtótájékoztatóját. Az államtitkár szokatlan részletességgel és nyíltsággal beszélt az állam és egyház közötti kapcsolatok alakulásáról. A magyar egyház általa felvázolt helyzete és a hétköznapi valósága között ugyan határozott és lényegre érintő különbségek mutathatók ki, — különösen ha a Püspöki Kar korlátozott önkormányzati szabadságát, a hivatásukat hűségesen teljesítő lekipásztörök és a hitüket gyakorló laikusok nehézségeit, az ifjúság vallásos nevelésének akadályait tekintjük. A bécsi sajtókonferencia ténye és hangneme azonban úgy is értékelhető, mint egy eddigieknél rugalmasabb, és II. János Pál pápa személyes hatásával számoló politika kezdeti kísérlete, igazodás az új pápa személyiségéből és hozzáánk, magyarokhoz való viszonyából adódó új realitásokhoz.

Figyelemreméltó egyes nyugati újságok cikkeinek megfigyelése. A Neue Züricher Zeitung bécsi tudósítója az említett sajtótájékoztatóról szóló cikkében többek között ezt írja: A pápa lengyelországi útját és személyiségének sugárzó erejét magyar értelmiségi körökben sokan úgy értelmezik, hogy határozottabb személyes magatartással az adott egyházpolitikai feltételek között is többet lehetne elérni a hit elmélyítése és a vallásgyakorlás szabadabb tétele érdekében, mint eddig. Vagyis a pápa személyiségének kisugárzása bátorítólag hat a másodrendű állampolgárokként kezelt magyar hívókra és így a lengyel származású pápa csupán személyiségének hatásával is új egyházpolitikai tényezővé válhat a már kialakult és ki nem elégitő egyházpolitikai feltételek között.

Katolikus Szemle

1980.

XXXII. évfolyam 3. szám

**II. JÁNOS PÁL PÁPA LEVELE
SZENT GELLÉRT MILLENNIUMÁRA**

Lékai László bíborosprímás meghívására Agostino Casaroli bíborosállamtitkár vezetésével 1980 szeptember 27-én hét tagú vatikáni küldöttség látogatott Magyarországra Szent Gellért vértanú és püspök születése millenniumi ünnepeire. A millennium alkalmából II. János Pál pápa levelet intézett a magyar egyházhoz. Ezt a magyar nyelvű levelet azon a szentmisén olvasták fel, amelyet Casaroli bíborosállamtitkár a magyar és vendég főpásztorokkal együtt mutatott be Szent Gellért tiszteletére szeptember 28-én délelőtt az esztergomi bazilikában.

Lékai László Bíboros, esztergomi Érseknek, az Érsekeknek, a Püspököknek, a Papságnak, a Szerzeteseknek és Szerzetesnőknek és valamennyi Hívőnek.

Szívből örülök, hogy legutóbbi levelém után ilyen rövid idővel egy ünnepi évforduló alkalmat ad rá, hogy újra Hozzátok forduljak.

Az egyetemes egyház ebben az évben ünnepli a nyugati szerzetesség pátriárkája, Szent Benedek születésének 1500. évfordulóját, a magyar helyi egyház pedig ugyanebben az évben emlékezik meg Szent Benedek egyik nagy fia, Szent Gellért püspök és vértanú születésének millenniumáról is. Meglepő találkozása két évfordulónak! Szent Gellért a velencei Szent György-kolostor szerzetese volt, akit már fiatalon apáttá választottak. (*Legenda minor és Legenda maior S. Gerhardi* ed. E. Madzsar, *Scriptores rerum Hungaricarum* 2, 1938.)

Életrajzából Szent Gellért alakja három egymást követő jellegzetes keresztény életformában jelenik meg előttünk: mint szerzetes, mint apostol és mint vértanú. A szerzetes Isten embere, aki imádságban és munkában teljesen Istennek szenteli életét; az apostol az evangélium üdvözítő örömhírének hirdetője, aki életszentségre neveli a keresztényt és kereszténységre vezeti a pogányt; a vértanú az, aki szeretetének végső tanúbizonyságaként önmagát, imádságos életét és apostoli munkáját mindenestől Istennek adja.

1.

Szent Gellért Isten embere volt: Szent Benedek Reguláját követő szerzetes, aki imádságban és munkában teljesen Istennek szentelte életét. Szent Benedek Regulájában (D. Söveges, *Szent Benedek Regulája*, Pannonhalma 1948) a kolostori hivatás értékmérője az, hogy « valóban Istent keresi-e a szerzetes » (Rg. 58). Isten keresésének gyakorlati módja pedig Krisztus engedmények és megalkuvások nélküli követése a szerzetesi engedelmesség útján. « Ez illik azokhoz — írja a Regula —, akik Krisztusnál semmit kedvesebbnek nem tartanak », és éppen ezért követik őt abban, ami legjellemzőbb földi életére, és amit ő maga ezekkel a szavakkal határozott meg: « Nem azért jöttem, hogy a magam akaratát tegyem, hanem azét, aki küldött engem. » (Reg. 5; vö. Jn 6,38).

Nos, Szent Gellért azért volt az Isten embere, mert életét az engedelmességnek ezzel a szándékával egészen Istennek szentelte, úgy, ahogy Krisztus kijelentette. Hogyan tehette ezt? A válasz világos és egyértelmű: a Regula szabályai szerint, az imádság és a munka kettős összhangjában.

Szent Gellért mint Isten embere az imádság embere volt, ha az imádságot a szerzetesi hagyomány szellemében úgy tekintjük, mint a lectio, meditatio és contemplatio szervesen összetartozó hármas fokozatát. Még az apáti tisztről is szívesen lemondott, hogy a Szentföldre zarándokolhasson és ott, Szent Jeromos példáját és tanítását követve, elmélyedhessen a Biblia tanulmányozásában. Ne feledjük, hogy ez a lectio divina, a Biblia és az egyházatyák kommentárjainak tanulmányozása a szerzetesi hagyomány szerint elsősorban nem tudományos kutatás, hanem — akár a közösségi liturgia, akár az egyéni elmélyedés formájában — az imádság forrása, amely Isten szeretetére és szemlélésére, a belső ima tökéletességére vezet.

Ez a belső ima azonban csakis akkor bontakozik ki a lélekben, ha folyamatosan táplálja a lectio divina szellemi tevékenysége, és csakis akkor hozza meg gyümölcsét, ha a mindennapi kötelességek teljesítésére, a testvéri szolgálat élő

tetteire indít. Imádság és munka kettős egysége: ez volt Szent Gellért életformája. Munkáját az imádság szelleme hatotta át, imádságában pedig munkás életét ajánlotta fel szüntelenül Istennek.

Az imádság és a munka egysége olyan eszmény, amely megőrzi időszerűségét korunk hívője számára is. A munkára és a gazdasági termelés folytonos fokozására épülő modern társadalomnak megfelelő erkölcsi és lelki indítékot kell találnia ahhoz, hogy ne váljék rabszolgájává azoknak az erőknél, amelyeket sikerül uralma alá hajtania a technikával és a munkás elkötelezettséggel. Hogyan lehet emberhez méltóvá tenni a munkát, még a legszerényebbet és a legfáradságosabbat is? Honnan ered az a szellem, amely a munkásnak erkölcsi erőt, a munkának pedig emberi értéket ad? Szent Gellért arra tanít, hogy mindennek forrása az imádság, mert az imádkozó ember mindenkinél jobban megérti, hogy mi az Isten akarata, és imádságában kapja meg az erőt ahhoz, hogy meg is tegye, amit Isten akar.

2.

Ami különösen is figyelemre méltó Szent Gellért életében, az apostoli egyéniségének fokozatos kialakulása. Az isteni Gondviselés úgy irányította, hogy önmagáról egyre jobban megfedkezve, másokért élő ember legyen. Először szentföldi útjáról és tanulmányi terveiről kellett lemondania, hogy azt tegye, amire sohasem gondolt: mint István király munkatársa és Imre herceg nevelője, a fiatal magyar kereszténység megerősítésén dolgozzék. Később bakonybéli magányát, remete életét kellett áldozatul hoznia, hogy mint misszionárius püspök erőit a csanádi egyházmegye megszervezésére szentelje.

Szent Gellért mint szerzetes és apát jól ismerte a Regulának az apátról szóló két klasszikus fejezetét (Reg. 2 és 64). Mindkettőt a jó Pásztorról szóló evangéliumi példabeszéd tanítása hatja át; hiszen Szent Benedek az apátot Krisztus, a jó Pásztor helyettesének tekinti a kolostorban. A Regula ebben az összefüggésben elsősorban azt emeli ki, hogy az apát Isten színe előtt felelős a rábízottakért: « mindig gondolja meg, hogy lelkek vezetését vállalta magára, akikről számot kell majd adnia ». De hangsúlyozza azt is, hogy a vezetői feladatot a testvéri szolgálat szellemében kell végeznie az apátnak: « inkább hasznukra kell lennie, semmint hogy uralkodjék felettük ». Ezt a szolgálatot a személyválogatást nem ismerő bölcs mértéktartásnak kell irányítania, ami képessé teszi az apátot arra, hogy alkalmazkodjék a rábízottak sajátos természetéhez és értelmességi fokához: « Legyen tudatában annak, hogy milyen nehéz és terhes dolgot vállalt magára: a lelkek irányítását és az alkalmazkodást sokféle emberi természethez. »

Ez a jópásztori szellem, amelyre a Regula nevelte Gellértet, a szerzetest és apátot, alkalmassá tette őt arra is, hogy István király tanácsadója és Imre herceg nevelője legyen.

Vajon a modern társadalomban is, miként minden más korban, nem áldás-e az, ha ilyen tanácsadókkal és nevelőkkel rendelkezünk, akár egyháziak, akár világiak azok, hogy — nemcsak az emberek előtti, hanem Isten színe előtti felelősségük tudatában — törődjenek a nép sorsával, főként az ifjúság nevelésével és irányításával, azzal a szellemmel, amely — követve a testvéri szeretet és a bölcs mértéktartás elveit — nagylelkűen a közösség szolgálatára szenteli őket? Nem Krisztus marad-e ennek csodálatos példája minden időkre, aki nem azért jött, hogy uralkodjék, hanem « hogy szolgáljon és életét adja » az emberiség javáért? (vö. Mt 20,28).

Ahhoz, hogy ez a szellem kialakuljon nemcsak a felelős vezetőknek, hanem az egyház és a társadalom minden tagjának lelkiismeretében, és egyre hatékonyabbá legyen az életben, szükséges a keresztény tanítás ismerete. Levelemben, amelyet ez év húsvétján küldtem Mindnyájatoknak, emlékeztettem Titeket, milyen lényegesen fontos a katekézis korunk keresztény emberének, mégpedig nemcsak a gyermekek és a fiatalok, hanem a felnőttek formálására is. A keresztény tanítás alakítja ki azt a jópásztori szellemet, amelyre szükségük van azoknak, akik hivatást éreznek az egyház és a társadalom megújítására.

Ez a szellem adott erőt Szent Gellértnek arra is, hogy — bakonybéli magányát föláldozva — vállalja a missziós munkát: a csanádi egyházmegye megszervezését. Áldozatkészsége önkéntelenül is a több, mint fél évezreddel előbb Pannoniában született és Galliában tevékenykedett nagy szerzetes és püspök, Szent Márton szavait juttatja eszünkbe. Halálos ágyán, amikor tanítványai kérték, hogy ne hagyja őket árván, a szent püspök ezekkel a szavakkal fordult Krisztushoz: « Uram, ha népednek szüksége van rám, nem utasítom vissza a munkát: Legyen meg a te akaratod ». (*Epistula* III, 11 sq. *Sulpicii Severi Libri qui supersunt*, CSEL vol. I. Vindobonae 1866.) Szent Gellért is erről a készségről tesz tanúságot, amely a testvéri felelősség érzéséből és a szolgálat szelleméből ered.

A missziós püspök tizenkét szerzetestársával látott munkához, akiket az akkor már virágzásnak indult magyar kolostorokból, köztük négyet a Pannónia hegyén épült Szent Márton kolostorból, a mai Pannonhalmáról választott ki. Csanádon nemcsak székesegyházat és Szűz Mária tiszteletére kolostori templomot épített, hanem iskolát is szervezett, főleg a jövő papi és szerzetesi nemzedék nevelésére.

Ami a mai embert különösen érdekli, az az apostoli munkának a módszere: hogy az ne maradjon felszínes és külsőséges, hanem vezessen igazi megtérésre, vagyis belső lelki átalakulásra, amit az evangélium metanoiának nevez. A *Deliberatio* egy szakasza arról tanúskodik, hogy milyen volt Szent Gellért misszionárius tevékenységének szelleme. Izajás prófétának ezt a verssorát magyarázza: « Nyíljék meg a föld és teremje az Üdvözítőt. » (45,8) így ír: « Meg akarod hallani, hogy az esőt adó felhőre és az ég harmatára hogyan nyílt meg ez a föld?... Ezt mondja (az írás): Tartsatok bűnbánatot és keresztelkedjék meg

mindegyiktek Urunk Jézus Krisztus nevében bűneitek bocsánatára, és megkapjátok a Szentlélek ajándékát... így nyílt meg a föld és ilyen megnyílás teremte az Üdvözítőt, vagyis hirdette minden népnek Krisztust, Megváltóját. Amikor tanítom a pogányokat, akik Krisztust nem ismerik, ők is eljutnak az isteni dolgok megértésére, miután hallották az érveléssel hirdetett ígét, vagyis ígével és hittel sarjasztom bennük Krisztust... tehát az ő ígétével, a hit által sarjad Krisztus azokban, akik hozzá sereglenek... » (*Gerardi Moresenae Aecclesiae seu Csanadensis Episcopi Deliberatio supra hymnum trium puerorum*, VII, 583 sqq., ed G. Silagi, Corp. Christ. Cont. Mediaevalis 49, Turnholti 1978.)

Vajon nem ez-e az a missziós módszer, amelyet ma is alkalmaznunk kell, ha Krisztushoz akarjuk vezetni az embereket? Először Krisztusnak kell megszületnie a lelkekben, hogy az egyház mint a hívők közössége belülről szülessék újjá a lelkekben. Kétségtelen ugyanis, hogy — amint a II. vatikáni zsinat tanítja (*Lumen gentium* 8) — az egyház látható szervezettségében « a hit, a remény és a szeretet közössége ezen a földön », de küldetése nemcsak az, hogy hitben, reményben és szeretetben megélje a krisztusi üdvösséget, hanem az is, hogy közvetítője legyen ennek az üdvösségnek: Krisztus által árássza minden emberre isteni igazságát és kegyelmét. Szent Gellért életével tanúságot tett az evangelizálás buzgó szolgálatáról. Nem a saját eszméit akarta hirdetni, hanem Krisztus örömhírét. Megértette azt is, hogy egy rendezett egyházi közösség csak a következő módon születhet meg: ha keressük a közösséget Krisztussal és felajánljuk életünket testvéreink szolgálatára. A Krisztussal és testvéreinkkel megélt közösség kinyilvánítja az egyház intézményének igazi jelentését: elvezetni a közösségre az egy Istenbe vetett hit révén, aki a Szeretet és aki közel van hozzánk. Szent Gellért erőit arra szentelte, hogy szervezze az egyházat, az éppen megszületett helyi közösséget, beillesztve annak gyökereit az egyetemes közösségbe, vagyis Krisztus egyházába. Ez az egység, az élet és a hit forrása, elengedhetetlen feltétele a gyümölcsöző evangelizálásnak; és nekünk is szeretnünk és szolgálnunk kell földi hazánkat, annak kultúráját és értékeit, mindig szeretve és szolgálva Istent. Van-e valaha is fontosabb feladata a magyar egyháznak annál, mint hogy kövesse az apostoli szellemet nagy Apostola példája és tanítása nyomán?

3.

Ezt az imádságban és apostoli munkában Istennek szentelt életet a vértanúság koronázza meg. Az események ismereteseek: amikor Gellért püspök Székesfehérvárról Endre király fogadására Budára megy, hogy István örökségét, a fiatal magyar kereszténység sorsát biztos kézbe tegye, a föllázadt pogányok egy csapata megöli. Ez a vértanúság volt új hazája, új népe iránti szeretetének végső tanúbizonysága. « Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért » (Jn 15,13). Mártír-vértanú görög eredetű szó, pontosan « tanúságtevőt » jelent.

Ha korszerű keresztény feladat az imádság és a munka belső összhangjának a megvalósítása, ha korszerű feladat a másokért élő apostoli szellem kialakítása, mindennek csakis akkor lesz hathatós ereje az emberek szemében, ha meggyőződésünkről tanúságot teszünk egész életünkkel, és ha kell, azt feláldozzuk testvéreinkért. Szent Gellért, a vértanú végső példája és tanítása pontosan az, hogy — ha nem is vérünk ontásával — de tehetségünk, erőink, elkötelezettségünk áldozatra kész odaadásával bizonyítsuk annak igazát, amit hiszünk és megvallunk. « Amikor a Szentlélek leszáll rátok, erőben részesültök és tanúim lesztek... » (Csel 1,8) — ez az Atyához visszatérő Krisztus végső rendelkezése.

Szent Gellért szerzetes, apostol és vértanú szobra ott áll fővárostok közepén, a Duna fölött, és magasra emelt keresztyével ma is erre hív: Legyetek a Krisztusba vetett hit és a kereszténység a testvéri szeretet tanúi saját népetek körében!

Krisztus Lelke adjon nektek erőt ehhez a Legszentebb Szűz, a Magyarok Nagyasszonya hathatós közbenjárása által. Különleges Apostoli Áldással.

Vatikán, 1980. szeptember 24-én, Szent Gellért püspök és vértanú ünnepén.

Joannes Paulus II.

~ ~ ~ ~ ~

Katolikus Szemle

1981.

XXXIII. évfolyam 4. szám

II. JÁNOS PÁL PÁPA LEVELE**A MAGYAR EGYHÁZHOZ SZENT ERZSÉBET HALÁLÁNAK 750. ÉVFORDULÓJÁRA**

Az Osservatore Romano november 17.-i száma első oldalán, magyar nyelven, majd olasz fordításban is, közölte a Pápa a magyar egyházhoz intézett alábbi újabb levelét.

Nagy örömmel fordulok ismét hozzátok, kedves magyar Testvéreim, Árpádházi Szent Erzsébet, a magyar nemzet és a magyar egyház e csodálatraméltó Leánya boldog halálának 750. évfordulója alkalmából. Szeretnék ugyanis lélekben jelen lenni közöttetek Sárospatakon, Szent Erzsébet születésének valószínű helyén, ahol ezekben a napokban és ebben az évben számos zarándok ünnepli Szent István törzsökének illatozó virágzását.

Miközben « Szent Erzsébet asszony életéről » énekeltek, és megemlékeztek « sok jótételéről », megelevenedik előttetek mindössze huszonnégy évet élt fiatal asszony és édesanya századokat átragyogó elbűvölő alakja. Veletek együtt szemlélem én is az eleven természetű kislányt, akinek lelkébe tragikus sorsú édesanyja korán belecsepegtette Jézus és Mária szeretetét. Aztán hamarosan Tübingiában látjuk őt, a Minnesängerekről híres Wartburg várában, ahol dinamikus lényével és előítéleteket nem ismerő szeretetével gyorsan meghódította környezetét. Krisztusnak akart mindig kedvében járni, Krisztus szeretete sugárzott egész lényéből. A Keresztrefeszített előtt e szavakkal vette le fejedelmi ékszerét: « Hogyan viselhetnék én aranykoronát, amikor az Úr töviskoronát visel? És értem viseli! »

Élete Lajos örgróf szerelmében teljesedett be. Az alig tizennégy éves Erzsébet és a huszonegy éves Lajos Istenben szerették egymást és segítették egymást az istenszeretet útján. Kimondhatatlan hálával fogadták a Teremtőtől az új élet ajándékát. Kit ne ragadna meg a tizenöt éves édesanya ragyogó boldogsága, Lajos és Erzsébet túlcserélő szeretete! A fiatal édesanyját Krisztus szeretete sürgette arra, hogy felkeresse a szegényeket, betegeket, összegyűjtse az elhagyatott gyermekeket. Ha Szent Pál mindenkinek mindene lett, hogy mindenkit üdvözítsen, Erzsébet mindenkinek anyja lett, hogy mindenkivel megossza Krisztus örömhírét.

« A magas Wartburg vára alatt volt egy nagy ház, amelyben igen sok beteget helyezett el. Vigasztalva őket a türelemről és a lélek üdvösségéről beszélt nekik; mindegyiknek teljesítette kívánságát italban és ételben. Még ékszereit is eladta élelmézésükre. Ugyanebben a házban sok szegény gyermek volt, akikről mindenben gondoskodott. Oly nyájas és szeretetreméltó volt irántuk, hogy mindnyájan anyjuknak nevezték, és amikor a házba lépett, hozzáfutottak és körbefogták. Még különösebb módon dédelgette az ótvárosokat, a betegeket, a gyöngéket, az elhanyagoltabbakat és a nyomorékokat; ölébe ültette őket és fejüket simogatta » (*De dictis quattuor ancillarum* cap. II. 771s.).

Kifogyhatatlan örömeinek és odaadó szolgálatának titkát egyszer maga fedte fel szolgálóinak: « Milyen jó dolgunk is van, hogy az Urat furdethetjük, és neki megágyazhatunk! » Nem félt a leprásoktól sem, és akárcsak példaképe, Assiszi Szent Ferenc, ő is kitüntetésnek tartotta, hogy gondozhatta őket. Erzsébet és férje a lélek szemével Krisztust látták meg minden betegben.

Szent Erzsébet nyitott szemmel tekintett a társadalmi igazságtalanságok által okozott sebekre. Éhínség idején habozás nélkül kinyitotta az örgróf magtárait, élelmezte a messzeföldről hozzá özönlő szegényeket, ugyanakkor munkát is adott a kezükbe. Átlépve a kor társadalmi korlátait, maga is dolgozott, közben nevelte gyermekeit és teljesítette állapotbeli kötelezettségeit. Az öröm soha sem hunyt ki szívéből, az evangéliumi örvendező adakozó volt. « Amink csak van, azt örömmel és szívesen kell adnunk. »

De látnunk kell a bibliai erős asszonyt is, akit a szenvedés nem összetör, hanem a húsvéti misztérium részesévé tesz. Az ismét gyermeket váró Erzsébetnek emberfeletti küzdelmet kellett vívnia, hogy férjét, a kereszteslovagot, elengedje a Szentöldre. A két szerető hitves a közös imában kért és talált erőt Isten akarata elfogadásához. Örök hitvesi egységük jeleként születendő gyermeküket közös akarattal felajánlották Isten szolgálatára. A három gyermekes, alig húsz éves fiatal anya néhány hét leforgása alatt elveszítette hűséges hitvesét, rokonai megfosztották anyagi javai használatától. Amikor Erzsébet látta, hogy Wartburgban nem élhet lelkiismerete szerint, szabad elhatározással távozott onnan, Istenre bízva gyermekei és a maga jövőjét. Eddig is Krisztust akarta követni, aki « szolgálai alakot fölvéve szeretetből kiüresítette magát és engedelmes lett a kereszthalálig » (Fil 2.7-8); most a kegyelem fényében meglátta, hogy számára is elkövetkezett a *kenosis* áldott pillanata. Nincstelenségében, mindenkitől eltasztva, teljes létbizonytalanságban ezért hangzott fel ajkán az ujjongó Te Deum.

« Megfosztva minden ideigvalótól, sokféle testi vezeklésben követte Krisztust; nem távolról szemlélve más asszonyokkal, hanem a gyötrelmek kardja közlől járta át a lelkét » (*De dictis...* Prol. 80-84.)

Miután bölcs szívóssággal biztosította gyermekei jövőjét, felöltve Szent Ferenc követőinek egyszerű szürke köntösét, nagypénteken ünnepélyesen lemondott akaratáról, és mint német földön az első ferences harmadrendi, egészen az imának és a szeretetszolgálatnak élt. Özönlöttek hozzá a betegek, kétségbeesettek, és ő — szüntelenül Isten jelenlétében élve — sokaknak visszaadta egészségét és lelkükre csókolta Isten békéjét. « Látjátok, én megmondtam nektek: boldoggá kell tennünk az embereket! »

Miután maradéktalanul « életét adta barátaikért » (Jn 15,13), halálos ágyán ezt a vallomást tette: « Tudd meg, hogy nagyon boldog voltam! » 750 éve, 1231. november 16-ról 17-re virradó éjjel boldog mosollyal üdvözölte Halál-testvért, aki örökre egyesítette őt Krisztussal és szereteteivel.

Alig telt el négy év, az életszentségéről Európa-szerte híres fejedelemasszonyt IX. Gergely az egyház szentjei sorába iktatta.

Szeretett magyar Testvéreim!

Szent Erzsébet mindmáig világító példaképe mindazoknak, akik a szolgáló szeretet boldogító útján követik Krisztust. Elsősorban azonban példaképek nektek, XX. századi magyar katolikusok, fiatalok, hitvestársak, Isten szeretetének mai hirdetői.

Mindenek előtt hozzátok fordulok, katolikus Fiatalok. Tekintsetek Árpádházi Szent Erzsébetre és törekedjétek megfejteni élete titkát. Krisztusra fogtok találni, akit már ismertek, de akit még talán nem szerettek eléggé. « Verjétek gyökeret és vessetek alapot a szeretetben » (Ef 3,17), és figyeljétek a szívetek mélyén felhangzó isteni hívásra. Merjétek odaadni életeteket Krisztusnak és Őbenne testvéreiteknek. « Szegények mindig lesznek veletek » (Jn 12, 8); nézzetek körül figyelmesen, és saját környezetetekben, aztán a kórházakban, kihűlt családi fészkekben, szeretetotthonokban, intézményekben megtaláljátok azt az idős testvért, magányos beteget, rokonaitól elhagyott rokkantat, testi-szellemi fogyatékos, akiben Krisztust szolgálhatjátok. « Amit egynek a legkisebbek közül tesztek, nekem teszitek! » (Mt 25,40). Hogy Szent Erzsébet szellemében vállalni tudjátok ezt az apostoli küldetést, mélyítsétek el hiteteket Krisztusban, használjátok rendszeresen az Egyház által felkínált kegyelemeszközöket; « lakjék Krisztus a szívetekben » (Ef 3,17). Legyetek az Atya irgalmas szeretetének megjelenítői, hogy hívó és kereső testvéreitekkel együtt « fel tudjátok fogni az összes szentekkel együtt, mi a szélesség és hosszúság, magasság és mélység, hogy megismerjétek Krisztus minden ismeret felülmúló szeretetét és beteljétek Isten egész teljességével » (Ef 3,18-19).

Elmélkedjétek ebben a jubileumi évben Szent Erzsébet boldog családi életéről hitvesek, családanyák és családapák! Megingathatatlan hűséggel ragaszkodjatok egymáshoz. Legyetek meggyőződve arról, hogy a következetes keresztény élet nem akadály, hanem kiolthatatlan tűzforrása egymás iránti házastársi szereteteteknek. Szenteljétek meg egymást, segítsétek egymást a Krisztus követés útján. Gondoljatok arra, hogy Erzsébet mellett Lajosra is szentként tekint a türingiai nép. Imádkozzatok naponta együtt is, tudva, hogy ott van közöttetek Krisztus. Őbenne lehettek azzá, amivé a házasság szentsége erejében lennetek kell: egy testté, egy leikké. És fogadjátok hálával a Teremtő Isten legszebb ajándékát: az új életet, amely fogantatása első pillanatától szent és sérthetetlen. Alakítsátok át otthonotokat család-egyházzá, neveljétek gyermekeiteket a hitre. « Az a hitoktatói tevékenység, amely a családon belül folyik, egészen különleges adottságokkal rendelkezik, és semmi egyéb nem helyettesítheti » (*Catechesi tradendae* 68.)

Szenteljétek meg gyermekeiteket, tanítsátok meg őket Krisztus és Egyháza szeretetére, Isten népe önzetlen szolgálatára. Mélyítsétek el magatokban azt a meggyőződést, hogy hitvalló életetek példájával és hitetek átadásával nyújtjátok gyermekeiteknek a legtöbbet. Szentek szüleivé lehettek, amint Szent Erzsébet harmadik gyermekét, Gertrudot is boldogként tiszteli a premontrei rend.

Őrizzétek a család-egyház bensőséges légkörét, de ugyanakkor nyiljatok meg Isten országa építésének nagy feladata felé. Legyetek az egyetemes szeretet kisugárzó központjai!

A modern társadalomnak különös szüksége van Krisztusba öltözött nőkre és férfiakra, akik odaadó örömmel végzik a szeretet ezerféle szolgálatát, akik édesanyaként és édesapaként ölelik át és segítik új életre korunk szeretetben, megértésben, hitben, anyagi és szellemi javakban szűkölködő szegényeit. Legyetek tudatában annak, hogy az Egyház egyetlen apostoli küldetésében vesztek tevékenyen részt.

Tekintsetek Árpádházi Szent Erzsébetre mindnyájan, szeretett magyar Testvéreim! Ismerjétek fel benne az « irgalomba gazdag Isten » (Ef 2,4) szeretetének csodáját és felénk irányuló hívását.

Legyetek büszkéek arra, hogy a magyar földből sarjadt Erzsébet Európa-, sőt világszerte ismert és szeretett szent lett! Korát meghaladó távlatokban gondolkozott, zseniális szívvel megérezte a szeretet egységesítő erejét és az egység mély igényét. A krisztusi igazság szabaddá tette arra, hogy egységet építsen két nép között, hogy hidat verjen szembenálló társadalmi osztályok között, hogy egyesítse magában az életszentség eszményének különféle megnyilvánulásait, és végül hogy boldog egységbe

vonja a szíveket. Kérjétek hát Árpádházi Nagy Szent Erzsébet, e rendkívül időszerű Szent közbenjárását szeretett hazátokért, a nemes magyar népért, valamint a nemzeteknek a kölcsönös szeretetre és tiszteletre épülő egységéért.

« A megfeszített és föltámadt Krisztus nevében, az Ő messiási művének szellemében, mely az emberi nem történelmében mindenkor jelenlevő marad, fölemeljük szavunkat és imádságunkat, hogy a történelem jelen szakaszában ismét megmutatkozzék az a szeretet, mely az Atyában van a Fiú és a Szentlélek által. Mária közbenjárásával könyörgünk, aki szüntelenül hirdette a 'nemzedékről nemzedékre' szóló irgalmat. De imádságunkban mindazok közbenjárását is várjuk, akikben a hegyi beszéd szavai már valóra váltak: 'Boldogok az irgalmasok, mert ők majd irgalmat nyernek' » (*Dives in misericordia* 101.).

Hogy a Szent Erzsébet jubileumi és mindnyájatok Krisztusban való megújulásának sorsfordító esztendeje legyen, Magyarok Nagyasszonya anyai szeretetében ajánlak benneteket, szeretett magyar testvéreim, és különleges szeretettel küldöm nektek apostoli áldásomat.

Szent Péter székétől, 1981. november 12.-én.

Joannes Paulus P. II

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this selection we pay tribute to Pope John Paul II, who passed away on 2 April 2005. One finds five writings in this section, all published in the Hungarian periodical in the West *Katolikus Szemle* (Catholic Review).

- In the first article, a first impression is given of Pope John Paul II, immediately after the College of Cardinals elected him on 16 October 1978.
- In the second writing Ferenc P. Szabó presents in fairly depth – with quotations – the first encyclica of John Paul II, entitled *Redemptor hominis*, released on 4 March 1979.
- In the third article Zoltán K. Kovács analyzes the impact of John Paul II's *Letter to the Archbishop of Esztergom and to the Bishops of Hungary* (January 13, 1979) on the Hungarian Catholic Church and its relationship with the communist regime of that time.
- Two letters of Pope John Paul II conclude this selection. Both are related to Hungary. The first one is: *Letter to the Church of Hungary on the millennium of the birth of St Gerard* (September 24, 1980) in which the Pope pays tribute to the great martyr St Gerard who played a pivotal missionary role in the early Christian period of Hungary. The second is: *Letter to the Church Hungary on the 750th anniversary of the death of St Elizabeth* (November 19, 1981) in which the Pope remembers St Elizabeth, the Hungarian princess who since then stands out as the symbol of self-sacrifice, service to the community, and charity.

